

Liberalizacija, integracija, globalizacija i afirmacija protekcionizma?

Urednici:

Igor Cvečić

Marko Tomljanović

LIBERALIZACIJA, INTEGRACIJA, GLOBALIZACIJA
I AFIRMACIJA PROTEKCIONIZMA?

Izdavač

Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka

Za izdavača

Alen Host

Urednici

Igor Cvečić

Marko Tomljanović

Recenzenti izdanja

Srdjan Redžepagić

Branimir Skoko

Pavle Jakovac

Recenzenti radova

Alen Host

Zoran Grubišić

Igor Živko

Maja Grdinić

Vinko Zaninović

Tehničko uređivanje

Elizabeta Ribarić

Sanja Jovanović

Lektura

Kerol Musul-Perić

Prvo izdanje (2020.)

100 primjeraka

ISBN (tiskano izdanje) 978-953-7813-57-4

ISBN (e-izdanje) 978-953-7813-58-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 141102020.

Odlukom Povjerenstva za izdavačku djelatnost Sveučilišta u Rijeci KLASA: 602-09/20-01/15, URBROJ: 2170-57-03-20-3 ovo se djelo objavljuje kao izdanje Sveučilišta u Rijeci.

Ovaj znanstvena monografija je financirana sredstvima Sveučilišta u Rijeci za projekt ZP UNIRI 4/17.

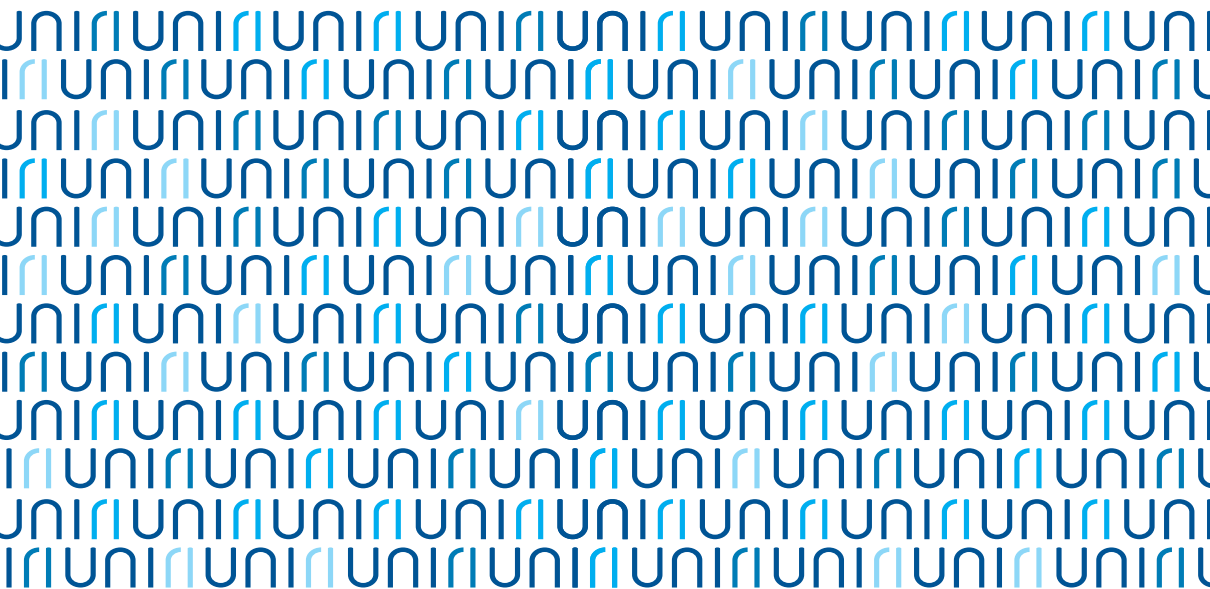
LIBERALIZACIJA, INTEGRACIJA, GLOBALIZACIJA I AFIRMACIJA PROTEKCIONIZMA?

Urednici:

Igor Cvečić

Marko Tomljanović

Znanstvena monografija – Prvo izdanje

PREDGOVOR

Znanstvena monografija pod naslovom *Liberalizacija, integracija, globalizacija i afirmacija protekcionizma?* predstavlja završnu etapu realizacije istoimenoga znanstvenoga projekta (ZP UNIRI 4/17) financiranoga od strane Sveučilišta u Rijeci. Realizacija projekta se odvijala u razdoblju od 2018. do 2020. godine.

Liberalizacija, integracija i globalizacija predstavljaju međusobno povezane procese, koji uvelike utječu na dinamiku svjetskoga gospodarstva i međunarodnih trgovinskih tijekova. Globalizacijska kretanja su rezultirala i ponovnom orijentacijom pojedinih gospodarstava prema novome protekcionizmu, a koji sadrži mjere koje nisu isključivo ekonomske prirode, već se uvode u svrhu očuvanja globalnoga položaja ključnih aktera. Osnovni cilj istraživanja je pregledom teorijskih spoznaja o konceptima međunarodne trgovine i načinima njezina ograničavanja, analizom svjetskih trgovinskih tijekova (tržišta roba i ostalih tržišta) te ostvarenja i politika najznačajnijih sudionika u međunarodnoj trgovini, identifikacijom i analizom ključnih trgovinskih sporazuma, utvrditi perspektive budućega razvoja svjetske trgovine, u uvjetima afirmacije novoga protekcionizma. Provedeno istraživanje je usmjereno dokazivanju temeljne znanstvene hipoteze: *znanstveno utemeljenim spoznajama o determinantama i učincima međunarodne trgovine, analizom trgovinskih tijekova i sporazuma, a posebno usporedbom rezultata i reperkusija tržišne liberalizacije i protekcionističkih mjera, moguće je utvrditi potencijalne značajne posljedice provođenja tih suprotstavljenih koncepta na cjelokupnu svjetsku trgovinu te gospodarski razvoj pojedinih zemalja*. Provedeno istraživanje će povećati sveukupna znanja i svjesnost znanstvene i šire javnosti o izazovima i prilikama u globalnoj trgovini, mogućnostima koje pruža liberalizacija te prijetnjama rastućega protekcionizma.

Znanstvena monografija pod naslovom *Liberalizacija, integracija, globalizacija i afirmacija protekcionizma?* je strukturirana je u devet međusobno povezanih poglavlja u kojima se znanstveno utemeljeno razmatraju suvremeni izazovi i koncepti međunarodne razmjene te povezani procesi na koje je u kontekstu globalizacije stavljen sve veći naglasak.

Urednici se zahvaljuju svim članovima projektnoga tima, vanjskim suradnicima, studentima na kolegiju Makrosustav EU i Ekonomika i politika međunarodne razmjene na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, recenzentima te svim ostalim kolegama i uključenim stručnjacima, koji su na bilo koji način doprinijeli ostvarenju ciljeva projekta te nastanku ove znanstvene monografije. Provedena istraživanja predstavljaju čvrsti temelj za daljnje istraživanje i produbljivanje ove tematike, a koje će uskoro biti nastavljeno.

Rijeka, travanj 2020. godine

Izv.prof. dr. sc. Igor Cvečić

Doc. dr. sc. Marko Tomljanović

SADRŽAJ

UVOD	7
Lorena Badanjak	
UTJECAJ DEVIZNIH REŽIMA NA TRGOVINSKU RAZMJENU.....	13
Antonio Dekanić, Petra Guberina, Ante Jeleč, Alen Kurtović	
KRETANJA TRGOVINSKIH I EKONOMSKIH SLOBODA: PROMJENE EKONOMSKIH PARADIGMI ODABRANIH ZEMALJA.....	43
Raffaella Ljevar	
UČINCI POREZNE HARMONIZACIJE NA KRETANJE KAPITALA U EU	61
Alen Kurtović	
DUŽNIČKA KRIZA U EUROPI: UČINKOVITOST ZAJEDNIČKIH STABILIZACIJSKIH MEHANIZAMA	85
Dražen Laštro	
MONEY MARKET IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE FUNCTION OF FINANCIAL MARKETS DEVELOPMENT	105
Simona Radić, Marko Tomljanović	
RAZVOJ UNUTARNJEGA TRŽIŠTA EU U UVJETIMA PRIKRIVENOGA PROTEKCIONIZMA.....	115
Vladimir Babić	
PROTEKCIONIZAM I AMERIČKA VANJSKOTRGOVINSKA BILANCA	129
Zoran Krivokuća, Igor Cvečić	
RAZVOJ TRGOVINE EU U KONTEKSTU NOVE GENERACIJE BILATERALNIH TRGOVINSKIH SPORAZUMA.....	147
Marina Ferenčak	
PERSPEKTIVE RAZVOJA GOSPODARSKIH ODNOSA EU I KINE.....	179
UMJESTO ZAKLJUČKA:	
IZVJEŠĆE O PROVEDBI PROJEKTA I OSTVARENJU PROJEKTNIH AKTIVNOSTI U RAZDOBLJU 2018. - 2020. GODINE	193

UVOD

Liberalizacija svjetske trgovine se očituje kroz carinsku eroziju i ukidanje mjera necarinske zaštite na multilateralnoj, regionalnoj i bilateralnoj razini (Kandžija i Cvečić, 2010.). Statički učinci liberalizacije podrazumijevaju različitu opskrbljenost resursima te se u najvećoj mjeri ostvaruju uštedama prilikom korištenja jeftinijih resursa (Grgić i Bilas, 2002). Dinamički učinci liberalizacije odnose se na povećanje produktivnosti i proizvodnje te jačanje konkurencije, apsorpciju novih znanja i tehnologija te povećani priljev izravnih inozemnih investicija. Nadalje, učinci na potrošnju obuhvaćaju smanjenje cijena na domaćem tržištu, učinak supstitucije, učinak dohotka te povećanje blagostanja stanovništva (Kandžija i Cvečić, 2010.), dok učinak na proizvodnju ima najznačajnije efekte na neučinkovite domaće proizvođače, koji su bili zaštićeni carinskim i necarinskim barijerama. S druge strane domaći proizvođači, koji su i prije liberalizacije izvozili, povećavaju svoju konkurentnost, budući da im je omogućen slobodan pristup na nova tržišta (Grgić i Bilas, 2002).

Protekcionizam podrazumijeva skup mjera i državnih propisa i ponašanja, kojima se domaće gospodarstvo štiti od inozemne konkurencije (Carey, 1848.; List, 1841.). Općenito, s obzirom da je inozemna roba jeftinija, uvode se carine i drugi nameti, čime se inozemnoj konkurenciji ograničava pristup domaćem tržištu. Vollerstein (2003.) ističe kako najveći problem u međunarodnoj razmjeni predstavlja situacija u kojoj se najrazvijenije zemlje načelno zalažu za ostvarenje načela slobodnoga tržišta i njihovo bezuvjetno poštovanje, dok istovremeno uvode prikrivene oblike protekcionizma. Klasični oblici protekcionizma su uglavnom napušteni u njihovoj vanjskotrgovinskoj razmjeni te je naglasak stavljen na implementaciju tzv. „novoga protekcionizma“ (Vuletić, 2004.). Bhagwati (2002.) ističe nametanje novih standarda u područjima radnoga i ekološkoga zakonodavstva, s ciljem podizanja proizvodnih troškova u slabije razvijenim zemljama te ograničavanje izvoza, kao najčešće oblike *novoga protekcionizma*. Nadalje, čest oblik predstavlja i subvencioniranje poljoprivredne proizvodnje u razvijenim zemljama, a čime se želi postići relativna samodostatnost u proizvodnji hrane. Fraser (2002.) kao najvažnije argumente novoga protekcionizma ističe ostvarenje blagostanja, zaštitu domaće proizvodnje te zaštitu radnih mjesta. Općenito, suvremeni pristupi protekcionizmu podrazumijevaju dva ključna elementa, tj. *diskriminaciju inozemnih aktera* te *trgovinsku restriktivnost* (Altenberg, 2016.). Uzimajući u obzir učinke javnih politika koje potencijalno iskrivljuju tržište.

Predvodnici liberalizacije i ujedno najvažnije svjetske sile (SAD i EU) također su kroz povijest koristili mjere snažnoga protekcionizma, dok se liberalizacija počinje intenzivno provoditi tek nakon Drugoga svjetskoga

rata i afirmacijom multinacionalnih kompanija. Prema Vuleti (2004.), pojava novoga protekcionizma nije isključivo ekonomske prirode, već predstavlja posljedicu pokušaja očuvanja postojećega svjetskoga poretka, a što ima negativne učinke na ostale zemlje svijeta. Suvremena zbivanja sugeriraju potencijalno novu paradigmu, koju predvodi SAD (nakon iniciranja nove trgovinske politike nazvane: „America first!“), a koja bi značajno mogla promijeniti odnose snaga na globalnom tržištu.

Međunarodna trgovina karakterizirana je regionalnim i nadnacionalnim integriranjem, s očitom tendencijom ukidanja barijera međunarodnoj razmjeni, kao i vođenju jedinstvene politike prema trećim zemljama (Sanko et al, 2010.). Stvaranje međunarodnih ekonomskih i trgovinskih integracija rezultira pozitivnim i negativnim učincima za uključene zemlje, ali i za one koje „ostaju izvan“ integracije (Bukša, 2003.). Pritom je potrebno istaknuti *liberaliste*, koji ističu kako se djelovanjem tržišnih mehanizama uklanjaju carinske i necarinske prepreke slobodnoj međunarodnoj trgovini, uspostavljaju jedinstveni uvjeti poslovanja te stvaraju povoljni uvjeti za uspostavu ekonomskih integracija te integracija tržišta i tržišnih cijena (Viner, 1950.; Meade, 1955.; Lipsey, 1975.; Haberler, 1970.; Balassa, 1961.). *Institucionalisti* smatraju kako se tržišta ne mogu proširiti isključivo liberalizacijom, već planiranjem i programiranjem, tj. kreiranjem opće politike gospodarskoga razvoja. Oni predstavljaju relativno nehomogenu skupinu, a čine ju i *protekcioniisti*, koji naglašavaju važnost regionalne zaštite nacionalnih gospodarstava (Bhagwati, 2000. i 2002.), te *dirizisti*, koji sagledavaju integracije kao regionalno proširenje uloge države u međunarodnim gospodarskim odnosima (Tinbergen, 1957.). Ipak, liberalisti se sve više orijentiraju na institucionalizirana rješenja regulacije tržišta slobodne konkurencije putem usklađenih nacionalnih politika, dok se institucionalisti priklanjaju liberalnim stavovima o potrebi poštivanja tržišnih zakonitosti te sagledavanju integracija kao složenih sustava s brojnim elementima koji su predmet međusobnih interakcija država.

Suvremena ekonomska istraživanja zasigurno se nalaze pred velikim izazovima, s obzirom na burne promjene i neočekivane scenarije koji su se u posljednje vrijeme počeli ostvarivati. Raskorak između znanosti i realnih praktičnih trendova, odnosno između teoretičara i stručnjaka, s jedne strane, političara i poslovnog svijeta, s druge, te birača i radnika, s treće strane, proširuje se i predstavlja svojevrsnu opasnost za budući rast i razvoj cjelokupnoga društva i gospodarstva.

U proteklih nekoliko desetljeća svijet se kretao u smjeru pojačane liberalizacije i globalizacije gospodarstva i društva (i političke sfere, dakako) te u nekim dijelovima svijeta u smjeru intenziviranja tih procesa u regionalnim okvirima (integracija). Navedeni procesi su bili potaknuti teorijskim istraživanjima i često interesima krupnog kapitala. No, protekcionizam nije u potpunosti nestao, dapače, „osuvremenili“ su

oblici i praktični primjeri novoga protekcionizma, s obzirom da gospodarstvo i stanovništvo pojedinih zemalja nisu mogli pratiti ubrzane promjene i smjerove globalnog razvoja.

Nakon velike krize i recesije, spomenuti trendovi i procesi pokazali su svoje brojne slabosti i dvosmislenosti, intenzivirajući raspravu o korisnostima i eventualnim drugim mogućnostima vođenja nacionalnih i međunarodnih politika usmjerenih u konačnici na boljitak stanovništva i poslovnih subjekata. Sve brojniji su primjeri uvođenja pojedinih restrikcija u međunarodnim okvirima, od ponovnog uvođenja carina i necarinskih mjera zaštite nacionalnih proizvođača, do restrikcija u kretanju kapitala, informacija i radne snage, što je popraćeno jačanjem populističkih pokreta širom svijeta (čak i među „predvodnicama“ globalizacije poput SAD-a, Velike Britanije i drugdje).

Stoga se kao jedno od prioritetnih pitanja nameće upravo istraživanje dosadašnjih i potencijalnih učinaka pojedinih politika usmjerenih na trgovinske odnose s inozemstvom, posebno s ciljem ostvarivanja očekivanih ciljeva onih koje zastupaju donositelji političkih odluka. U tome smislu se posebno nameće pitanje položaja „malih“ igrača (zemlje, mala i srednja poduzeća, „obični“ radnici) na globalnom tržištu. Također, izrazito je važno i neophodno kvalitetno i sveobuhvatno istraživati potencijalne učinke protekcionizma i općenito razvoja međunarodnih trgovinskih odnosa, posebno za zemlje kao što su Republika Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Kosovo i sl., s obzirom na njihov „ranjiv“ položaj malih gospodarstava ovisnih o inozemnim čimbenicima, koji uvjetuju njihov razvoj i položaj na karti svijeta.

Rezultati istraživanja u okviru ove znanstvene monografije prezentirani su u sklopu devet međusobno povezanih poglavlja, a u kojima su identificirana ključna postignuća te izazovi i perspektive procesa liberalizacije, globalizacije i integracije. Također, poseban naglasak je stavljen na protekcionizam, koji u okviru suvremenih ekonomskih kretanja predstavlja „novu“ paradigmu, a prema kojoj se (čini se) najvažnija i najutjecajnija svjetska gospodarstva sve više orijentiraju.

Prezentacija rezultata istraživanja započinje izučavanjem učinaka deviznih režima na kretanje cjelokupne europske i svjetske razmjene. Također, u sklopu ovoga poglavlja su analizirane i mjere i instrumenti monetarne politike odabranih država te izazovi i perspektive odabira deviznoga režima u korist intenziviranja međunarodne trgovine.

U drugome dijelu ove znanstvene monografije naglasak je stavljen na promjene i usklađenosti ekonomskih i trgovinskih sloboda u uvjetima povećanja važnosti međunarodne trgovine za nacionalna gospodarstva. U ovome radu je pružena sinteza razvoja ekonomske misli od klasičara, neoklasičara do suvremenih ekonomskih teoretičara. Na temelju

provedene analize, donose se znanstveno utemeljeni zaključci o promjenama suvremenih ekonomskih paradigmi, a koje u najvećoj mjeri zauzimaju liberalistički ili funkcionalistički smjer.

Treći dio znanstvene monografije proučava učinke porezne harmonizacije na ostvarenje slobode kretanja kapitala na Unutarnjem europskom tržištu. U radu su analizirani čimbenici kojima se nastoje ukloniti prepreke slobodnom kretanju kapitala te omogućiti učinkovito funkcioniranje Unutarnjeg europskog tržišta s ciljem veće suradnje poreznih tijela između država članica. Istraživanjem je utvrđeno kako usklađivanje poreznih sustava ima pozitivne učinke na poslovanje na Unutarnjem europskom tržištu, te da porezna politika ima utjecaja na inozemna izravna ulaganja, ali da nije ključan čimbenik kod odabira lokacije za ulaganje.

Istraživanjem su obuhvaćena i razmatranja učinaka globalne gospodarske krize te posebno dužničke krize na razvoj i opstojnost europskoga gospodarstva. Stoga u četvrtom dijelu znanstvene monografije prezentirani su aspekti krize i javnog duga u EU, europski stabilizacijski mehanizam te je analizirana učinkovitost njihove primjene u odabranim zemljama članicama EU-a. Integracijski procesi na europskom kontinentu predstavljaju jedno od ključnih istraživačkih područja ovoga projekta. Pritom, poseban naglasak je stavljen na zemlje Zapadnoga Balkana, koje su odredile punopravno članstvo u EU kao ključni dugoročni gospodarski i strateški cilj. Peto poglavlje monografije analizira i donosi znanstveno utemeljene zaključke o karakteristikama novčanoga tržišta i Bosni i Hercegovini te njihovoj važnosti u jačanju i razvoju ukupnoga financijskoga tržišta.

Kao što je prethodno navedeno, suvremena gospodarska i trgovinska kretanja su u kontekstu novih izazova globaliziranog tržišta suočena s promjenama trgovinskih paradigmi. Pritom se sve veći broj država i integracija, posebno onih velike gospodarske i političke moći, orijentira na uvođenje sve većega broja protekcionističkih mjera u cilju jačanja i zaštite vlastitoga tržišta. Istraživanja u šestom i sedmom poglavlju su usmjerena na učinke implementacije protekcionističkih mjera na razvoj Unutarnjega europskoga tržišta te na stanje vanjskotrgovinske bilance SAD-a. Navedena gospodarstva predstavljaju lidere u svjetskoj trgovini te njihove odluke imaju dalekosežne učinke na cjelokupno globalno gospodarstvo.

EU kontinuirano radi na unaprjeđenju vlastite trgovine i međunarodnih odnosa, a posebno putem instrumenata vlastite trgovinske politike te mehanizama Svjetske trgovinske organizacije (WTO). Jedan od ciljeva EU-a je snažnije povezivanje s globalnim konkurentima te ostalim zemljama. U okviru osmoga i devetoga poglavlja prezentirani su učinci

sklapanja nove generacije bilateralnih trgovinskih sporazuma na razvoj trgovine EU-a. Također, analizirani su trgovinski odnosi EU-a i Kine te znanstveno utemeljeno identificirane perspektive razvoja njihove suradnje.

Ova znanstvena monografija završava pregledom ostalih postignuća u okviru dvogodišnje provedbe znanstvenoga projekta „Liberalizacija, integracija, globalizacija i afirmacija protekcionizma?”

Lorena Badanjak,
Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka,
Rijeka, Republika Hrvatska, student

UTJECAJ DEVIZNIH REŽIMA NA TRGOVINSKU RAZMJENU¹

Sažetak

Ekonomski pokazatelji analizirani u ovome radu izravno i neizravno povezuju devizni tečaj i međunarodnu razmjenu. Pokazatelji od izravnoga utjecaja za međunarodnu razmjenu su uvjeti razmjene, a svi ostali pokazatelji, kao što je paritet kupovne moći, indeks potrošačkih cijena i devizni tečaj imaju neizravni utjecaj. Pomoću grafikona, tablica i pregleda dosadašnjih istraživanja mnogih znanstvenika analizirana je jačina veze između izbora deviznoga režima i međunarodne razmjene. Provedenim istraživanjem dokazano kako odabir deviznoga tečaja može značajno utjecati na trgovinski položaj zemlje.

Ključne riječi: devizni tečaj, izravni pokazatelji, neizravni pokazatelji, međunarodna razmjena, monetarna politika

1. UVOD

Pritisci globalizacije i sve veći značaj međunarodne trgovine u suvremenome gospodarstvu stvorili su potrebu sve jačega izučavanja njezinih koristi na gospodarstva pojedinih država te determiniranje procesa i politika koje su države spremne uvesti kako bi postale dominantne na globalnome tržištu.

Nadalje, mnoge zemlje se suočavaju sa pitanjem izbora odgovarajućega deviznoga režima. Neki dolaze do zaključaka da u doba globalizacije, jedini režimi koji mogu opstati su dva ekstremna slučaja tj. tvrdo fiksirani kojima pripada europska ekonomska i monetarna unija, valutni odobor ili slobodno fluktuirajući režim. Drugi autori tvrde kako su hibridi dva ekstrema pogodniji za uspjeh na međunarodnom tržištu. Jedinostvenog rješenja ili teorije nema, ponajviše zbog sučeljavanja mišljenja ili nedovoljno istraženih parametara. Izbor odgovarajućega deviznoga režima cilj je svake države, a ponajviše zemalja u razvoju, budući da promjene

¹ Ovaj rad je nastao na temelju diplomskoga rada pod naslovom *Devizni režimi u kontekstu globalne trgovinske razmjene odabranih europskih država*. Rad je izrađen u okviru kolegija Ekonomika i politika međunarodne razmjene na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Rad je obranjen 21. rujna 2018. godine.

na međunarodnom tržištu te promjene tečaja više utječu na njih nego na razvijene zemlje. Ovim radom pokušat će se dokazati veza između deviznoga režima i međunarodne trgovine

Problem istraživanja su utjecaj i posljedice odabira deviznoga režima na odabrane države u smislu njihovoga gospodarskoga rasta, vanjske trgovine i trgovinske otvorenosti. Istraživanje je provedeno u svrhu dokazivanja temeljen radne hipoteze: *Odabir deviznoga režima može značajno utjecati na trgovinski položaj pojedine zemlje.*

Rad se sastoji od šest međusobno povezanih poglavlja. Nakon uvodnih razmatranja, istraživanje je nastavljeno analizom deviznih režima odabranih država te analizom pokazatelja koji imaju utjecaj na međunarodnu razmjenu. Provedena analiza je stvorila temelje za znanstveno utemeljenu formulaciju učinaka izbora pojedinih deviznih režima na položaj zemlje u međunarodnoj razmjeni. Nadalje, u radu su analizirani i mjere i instrumenti monetarne politike odabranih država te izazovi i perspektive odabira deviznog režima u korist intenziviranja trgovine. Rad završava zaključkom, koji predstavlja sintezu ključnih spoznaja do kojih se došlo tijekom istraživanja.

2. ANALIZA TRŽIŠNIH TRENDOVA, RAZMJENE I DEVIZNIH TEČAJEVA PROMATRANIH ZEMALJA

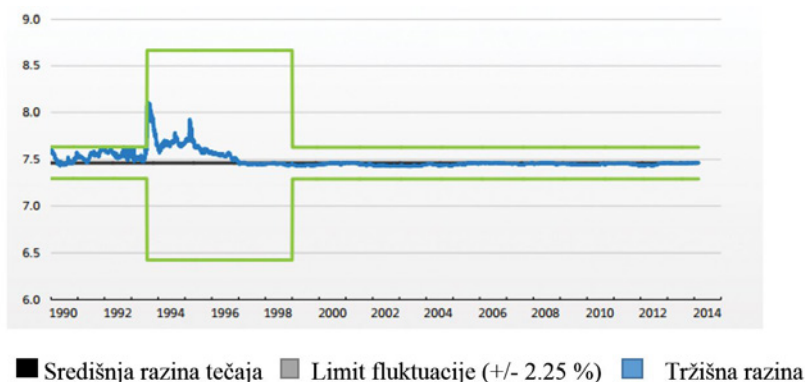
Međunarodna razmjena se odnosi na razmjenu između dvije države koje trguju dobrima, uslugama i kapitalom. Pri takvoj razmjeni ne postoje nikakva ograničenja u smislu tarifa, kvota ili subvencija, dakle govori se o slobodi kretanja kapitala, radnika, roba i usluga. Navedene četiri slobode najveće su postignuće Europske unije, nakon stvaranja Unutarnjega tržišta. Drugim riječima, svaka država, članica EU može slobodno trgovati s ostalim članicama na Unutarnjem tržištu (Europska komisija, 2018.). Ukoliko država želi opstati, mora razmjenjivati svoja dobra na međunarodnoj razini zbog velikoga utjecaja globalizacije i sve bržega razvoja tehnologije. Kako bi se vidio utjecaj međunarodne razmjene na odabrane zemlje članice EU, u nastavku ovoga poglavlja analizirani su neki od pokazatelja od izravnoga i neizravnoga utjecaja na međunarodnu razmjenu. Države koje su fokus ove analize su članice Europske unije, od kojih su Irska, Portugal i Slovačka dio europske ekonomske i monetarne unije (EMU), a Republika Hrvatska, Danska i Češka vode vlastitu monetarnu politiku. Ovih šest država, uz činjenicu da su sve članice EU, male su i otvorene zemlje, stoga ih je moguće međusobno uspoređivati.

2.1. Analiza deviznih režima odabranih država

Od odabranih šest zemalja Europske unije, Irska, Portugal i Slovačka prihvatile su euro kao jedinstvenu valutu u zemlji te s time i devizni režim koji je odredila Europska središnja banka (ECB), a to je slobodno fluktuirajući režim. Volatilitnost deviznoga tečaja ima utjecaj na jačanje međunarodne trgovine, te se istraživanjem i analiziranjem te veze kroz povijest uočila njegova neupitna važnost. Integracija zemalja u EMU, s eurom kao stabilnom valutom, omogućila je ostvarivanje sve slobodnije trgovine u regiji s više prednosti od jedinstvene valute. Za razliku od drugih središnjih banaka, ECB ne primjenjuje strategiju ciljanja inflacije, nego se usmjerava na rast obujma novca (Baldwin i Wyplosz, 2015.). Eurozona nije odgovorna za devizni tečaj iz razloga što je euro slobodno plivajuća valuta sa slobodom kapitalnoga kretanja.

Uz spomenute države članice EMU-a, ostale tri zemlje imaju vlastitu valutu, prema tome i vlastitu monetarnu politiku. Danska, kao jedna od prvih članica uključenih u procese europske integracije (1973. godine) odlučila je zadržati vlastitu valutu, dansku krunu. Nakon provedenoga referenduma 2000. godine, Danska je odbila uvesti euro. Kao i većina ostalih srednje velikih država Europe, koje su također dio mehanizma deviznih tečajeva (ERM), Danska se odlučila za režim *konvencionalnoga pariteta*. Danska kruna, kao dio mehanizma ERM II i prema politici fiksnoga tečajnoga režima održava krunu stabilnom prema euru, pri čemu je devizni tečaj vezan za euro unutar 2,25 % od središnje vrijednosti od 7,46038 kruna prema euru. U stvarnosti, ta veza je još čvršća, što znači da su odstupanja od eura oko 1 % pa je tako smanjen rizik za danska domaćinstva i poduzeća koja posluju s eurom, a što je prikazano na Grafikonu 1.

Grafikon 1: Odnos danske krune prema euru

Izvor: Spange i Wagner, 2014., datum preuzimanja: 12. 07. 2017. https://www.nationalbanken.dk/en/publications/Documents/2014/03/Fixed_MON1_2014.pdf

Za razliku od Danske, ostale zemlje su se obavezale prihvatiti euro nakon što ispune sve konvergencijske kriterije, tzv. Maastrichske kriterije. Republika Hrvatska, Bugarska, Češka, Mađarska i Švedska ispunjavaju kriterij dugoročnih kamatnih stopa, a Republika Hrvatska, Bugarska, Poljska i Švedska kriterij stabilnosti cijena (Poslovni dnevnik, 2018.).

Češka Republika, prema MMF-ovoj klasifikaciji prihvatila je režim ciljane inflacije koji pripada kategoriji *ostalih kontroliranih režima*, te takav odabir režima ciljane inflacije omogućava znatno viši stupanj fleksibilnosti deviznog tečaja. Iako u slučaju Češke središnje banke, devizne transakcije predstavljaju važan instrument monetarne politike kojim ona brani jačanje, odnosno potiče slabljenje češke krune u uvjetima kada nema prostora za daljnje ekspanzivno djelovanje kroz kamatne stope na međubankovnome tržištu (jer su blizu nule) pa tako npr. od jeseni 2013. godine Češka središnja banka objavila je odluku o intervencijama na deviznome tržištu oslabljivanjem krune tako da devizni tečaj prema euru bude na razini od oko 27 čeških kruna (CZK). Pri tome nije vodila prikladnu monetarnu politiku, pri čemu je nastao „strah od fluktuiranja“, dozvoljavajući trgovanje valutom od 27,0 do 27,7 CZK, te je zbog prečestih intervencija, iste godine došlo do reklasifikacije režima iz slobodno fluktuirajućega režima u kontrolirani režim (MMF, 2013.). Razlog slabljenja krune u odnosu 27 kruna prema euru bila je recesija koja je zahvatila češko gospodarstvo 2012. i 2013. godine. Odrazila se na porast nezaposlenosti, smanjenu potrošnju i dohodak kućanstava. Tako je Češka narodna banka 2012. godine, u svrhu sprječavanja iste, koristila monetarne instrumente u potpunosti te uspjela smanjiti kamatne stope do tehničke nule (0,05 %), te je iste godine uvidjela potrebu za korištenjem ostalih instrumenata za ublažavanje monetarne politike. Iz toga razloga odabran je devizni tečaj kao odgovarajuće sredstvo slabljenja krune. Cilj korištenja intervencija na deviznome tržištu bilo je, uz slabljenje krune i smanjenje kamatnih stopa, sprječavanje deflacije. Češka narodna banka je tom odlukom postigla cilj stabilnosti cijena i inflacije od 2 % te je ostvarila mogućnost vraćanja na korištenje standardnih alata, a to su kamatne stope. Razlog odabira intervencija na deviznom tržištu bila je preporuka MMF-a iz 2013. godine, te je tom odlukom Češka uspjela prebroditi najdužu recesiju u povijesti neovisne države. Godine 2014., češka ekonomija rasla je za 2 %, što je postignuto oporavkom inozemne potražnje i odgovarajućim monetarnim uvjetima zbog slabijega tečaja i većih investiranja od strane vlade. U slučaju da Češka narodna banka nije poduzela spomenute mjere oporavak bi bio puno sporiji, te bi rast gospodarstva 2014. godine bio manji za oko 1 postotni poen. Devizna obveza nije bila cilj monetarne politike, nego privremeni instrument te se zbog toga, 2017. godine prestalo s korištenjem istog. Stabilnost cijena izražena u inflaciji od 2 % i dalje je cilj Češke narodne banke i zbog toga je došlo do odluke korištenja režima ciljanja inflacije. Razdoblje poslije

krize pokazalo je kako je neovisna monetarna politika pod tim režimom pogodovala češkom gospodarstvu (Češka narodna banka, 2018.).

Republika Hrvatska neformalno koristi implicitno nominalno sidro deviznoga tečaja i ima monetarni sustav koji djelomično nalikuje na valutni odbor, ali od pravoga valutnoga odbora se razlikuje prvenstveno po tome što nije u režimu fiksnoga deviznoga tečaja. De iure kuna je u režimu upravljano plivajućega deviznoga tečaja, a razmjor jačanja ili slabljenja kune proteže se u rasponu +/- 6 % na dugi rok, iako MMF svrstava Republiku Hrvatsku u de facto tečajni režim „blizak sustavu puzajućega tečaja“ (engl. crawl like arrangement). Republika Hrvatska ispunjava sve maastrichtske kriterije za prihvatanje eura osim jednoga: sudjelovanje u ERM II, koji je potrebno provoditi barem 2 godine (Poslovni dnevnik, 2018.).

Korištenje sidra tečaja kao strategije za očuvanje stabilnosti cijena tipično je za zemlje s niskim institucionalnim i financijskim razvojem uz istovremeno visoku vanjskotrgovinsku otvorenost koju podržava sloboda međunarodnih tokova novca i kapitala. Navedeno posebno dolazi do izražaja u uvozno ovisnim zemljama gdje razina tečaja bitno djeluje na cijenu uvoznih proizvoda i posljedično utječe na stopu inflacije (slučaj Republike Hrvatske) zbog čega značajnija deprecijacija domaće valute može imati značajne inflacijske učinke na način da ugrožava očuvanje stabilnosti cijena kao temeljnoga cilja monetarne politike (Vijeće za gospodarska pitanja predsjednice Republike Hrvatske, 2015.).

2.2. Nominalni i realni devizni tečaj odabranih zemalja

Nominalni devizni tečaj zemalja, prikazan pomoću izravnoga ili neizravnoga kotiranja, za neku odabranu zemlju može se provjeriti na razne načine. Jedna od mogućnosti je tečajna lista koju izdaju monetarne vlasti. Primjer tečajne liste pokazan je u Tablici 2, gdje su prikazane vrijednosti najvažnijih međunarodnih valuta izražene u kunama.

Tablica 2: Tečajna lista glavnih međunarodnih valuta, u kunama (kn)

Država	Šifra valute	Valuta	Jedinica	Kupovni za devize	Srednji za devize	Prodajni za devize
Australija	036	AUD	1	4,565053	4,578789	4,592525
Kanada	124	CAD	1	4,867527	4,882174	4,896821
Češka	203	CZK	1	0,290709	0,291584	0,292459
Danska	208	DKK	1	0,991604	0,994588	0,997572
Mađarska	348	HUF	100	2,276766	2,283617	2,290468
Japan	392	JPY	100	5,665674	5,673595	5,690616
Norveška	578	NOK	1	0,775738	0,778072	0,780406
Švedska	752	SEK	1	0,711328	0,713468	0,715608
Švicarska	756	CHF	1	6,589176	6,609003	6,628830
Velika Britanija	826	GBP	1	8,317594	8,342622	8,367650
SAD	840	USD	1	6,335247	6,354310	6,373373
Bosna i Hercegovina	977	BAM	1	3,782368	3,793749	3,805130
EMU	978	EUR	1	7,397668	7,419928	7,442188
Poljska	985	PLN	1	1,720428	1,725605	1,730782

Izvor: HNB, Tečajna lista, datum preuzimanja: 17. 09. 2018., URL: <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/monetarna-politika/tečajna-lista/tečajna-lista>

HNB svakoga dana utvrđuje vrijednost kune u odnosu na druge valute i objavljuje na tečajnici HNB-a, gdje je glavna valuta za izradu tečajnice euro. Na tečajnici se nalaze kupovni, prodajni i srednji tečaj. Srednji tečaj dobiva se ponedrivanom aritmetičkom sredinom kupovnoga i prodajnoga tečaja. Vrijednost kune prema valutama koje nisu temeljna valuta, a dio su tečajnice HNB-a, utvrđuje se dijeljenjem srednjega tečaja kune za 1 EUR međuvalutnim odnosom eura i svih ostalih valuta koje na svjetskom deviznom tržištu vrijedi na dan formiranja tečajnice u 12 sati (HNB, 2015.).

Nominalni efektivni devizni tečaj eura izračunava ECB. Temelji se na vaganome prosjeku bilateralne razmjene eura s 19 trgovinskih partnera eurozone. Ukoliko indeks poraste, znači da se u prosjeku može dobiti više strane valute za 1 euro. Prema tome, postaje skuplje mijenjati stranu valutu za euro. Isto tako, ako se indeks smanji, konverzijom će se dobiti manje strane valute za 1 euro, i tako postaje jeftinije mijenjati stranu valutu za euro. Nominalni efektivni tečaj eura na Grafikonu 2 kroz godine pokazuje pad vrijednosti valute u odnosu na glavne trgovinske partnere, što pozitivno utječe na uvjete razmjene prikazano na grafikonu 11. Euro je u sustavu slobodno fluktuirajućega režima i prema tome pad vrijednosti valute naziva se deprecijacija, nastala je za vrijeme financijskih kriza 2008. i 2012. godine, s oštrim padom 2015. godine zbog Grčke krize i programa kvantitativnoga ublažavanja Europske centralne banke. Vrijednost eura kroz godine imala opadajući trend u odnosu na košaru glavnih valuta i glavnih trgovinskih partnera, što je imalo utjecaja na smanjenje cijene izvoza država članica eurozone.

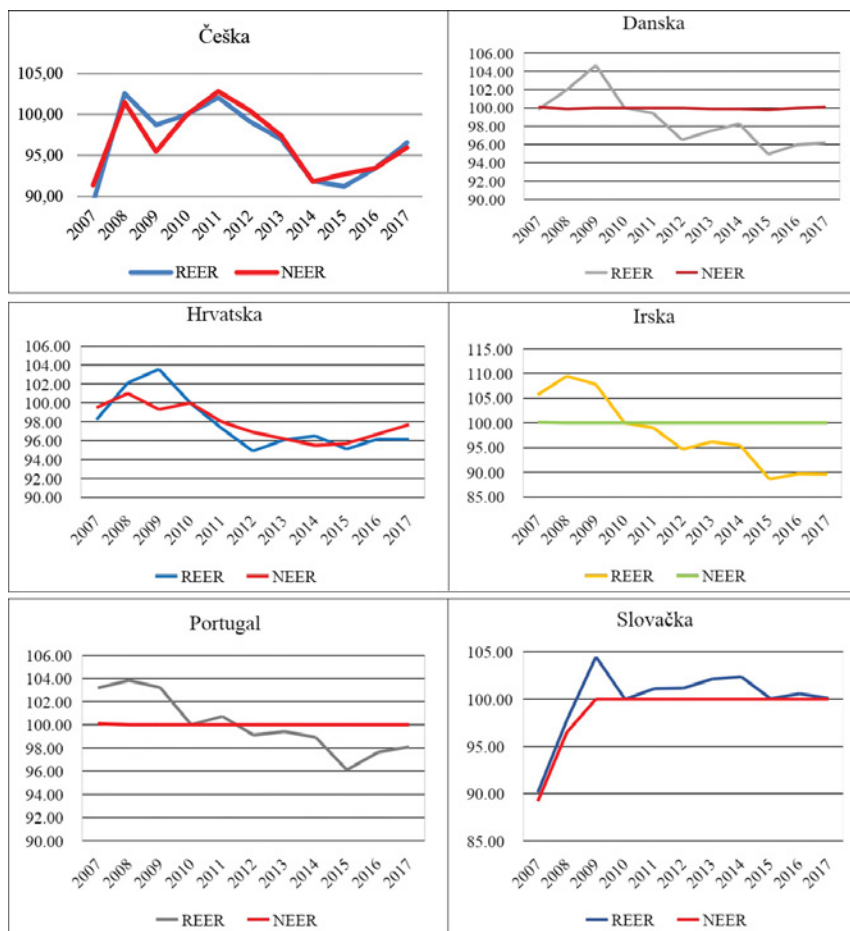
Grafikon 2: Nominalni efektivni devizni tečaj eura

Izvor: Izrada autorice na temelju podataka ECB-a, Statistical Data Warehouse

U slučaju da valuta neke zemlje aprecira, dobra u toj zemlji postaju skuplja, što negativno utječe na konkurentnost. Suprotno tome, deprecijacija dovodi do jačanja konkurentnosti. Do aprecijacije dolazi kada se nominalni tečaj aprecira i/ili ako domaće cijene rastu brže od inozemnih cijena. Gledajući realni devizni tečaj, u dugom roku on ne bi trebao biti pogođen aprecijacijom ili deprecijacijom jer kratkoročne promjene nominalnoga tečaja i razine cijena nemaju dugoročni učinak (Grafikon 3).

Grafikon 3: Odnos nominalnog i realnog efektivnog tečaja odabranih članica EU

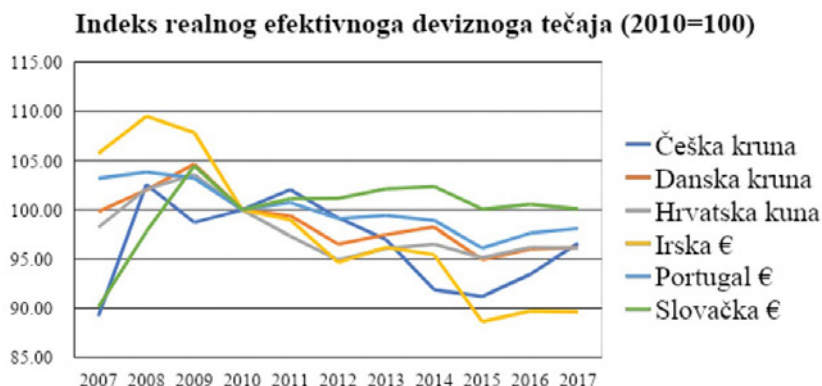

Izvor: Izrada autorice prema podacima Eurostata

Koristi realnoga efektivnog deviznog tečaja mogu se opravdati činjenicom da je nastup poduzeća u međunarodnoj trgovini pod utjecajem promjena cjelokupnoga gospodarstva. Pod tim promjenama smatraju se promjene u deviznom tečaju, cijene i troškovi, a ti makroekonomski pokazatelji imaju najvažniji utjecaj na ulazak poduzeća u međunarodnu trgovinu (ECB, 2012.). Prema Grafikonu 3 zaključuje se da Češka Republika ima vrlo volatilnu valutu, a jedan od razloga je izbor režima ciljane inflacije. Iako je kruna volatilna primjećuju se minimalna odstupanja nominalnoga od realnoga efektivnog tečaja, te se može reći da realni efektivni tečaj zrcali nominalni. Najveće odstupanje se dogodilo za vrijeme globalne krize 2009. godine koje je iznosilo oko 3 %. Pad vrijednosti pokazatelja realnoga efektivnoga tečaja znači realnu aprecijaciju te su dobra u Češkoj postala skuplja i zbog toga se pogoršala konkurentnost.

Članice eurozone imaju stabilan nominalni tečaj, a Danska s fiksnim režimom i eurom kao sidrom prati njegove promjene. Slovačka je prije prihvatanja eura imala usko vezan nominalni i efektivni tečaj, ali je valuta bila podcijenjena do ulaska u eurozonu kada je tečaj rastao, te se ujednačio, a realni tečaj bio je stabilniji od ostalih članica eurozone. Irska je u ovome slučaju imala najveće odstupanje realnoga od nominalnoga efektivnog tečaja. Uz odnos realnoga i nominalnoga efektivnog tečaja svake članice posebno, na Grafikonu 4 prikazan je indeks realnoga efektivnog deviznog tečaja svih članica s baznom 2010. godinom.

Grafikon 4: Indeks realnoga efektivnog deviznog tečaja odabranih članica EU s baznom 2010. godinom

Izvor: Izrada autorice na temelju podataka Svjetske banke

Grafikon 4 prikazuje promjene indeksa efektivnoga deviznog tečaja svih odabranih valuta koji je pratio gotovo jednaki trend osim u Irskoj, što znači da su valute zemalja deprecirale od početka promatranoga razdoblja, u odnosu na baznu godinu, do 2009. godine kada je došlo do opadajućega trenda pokazatelja efektivnoga tečaja koji je trajao sve do kraja promatranoga razdoblja, sa Slovačkom kao izuzetkom. Slovačka je prije globalne krize imala strmu promjenu valute, točnije njenu precijenjenost; nakon 2009. godine realni efektivni tečaj bio je viši od bazne godine za oko 2 postotna poena sve do kraja promatranoga razdoblja. Od 2008. godine dolazilo je do strmijeg rasta indikatora što ukazuje na rast inflacije u zemljama zbog financijske krize, prema tome se vidi kako je euro u Irskoj pretrpio najvišu stopu inflacije u odnosu na promatrane države od čak 12 postotnih poena više od bazne godine. Deprecijacija eura snižava cijene izvoza eurozone denominirane u stranoj valuti i povećava uvozne cijene izražene u euru, što dovodi do povećanja izvoza i rasta BDP-a. Rast BDP-a vodi većoj potražnji za radom i višim plaćama, što povećava potrošačke cijene. Monetarna politika nije u mogućnosti utjecati na efektivni devizni tečaj, osim u slučaju provođenja strukturnih reformi, te provođenje deprecijacije u nominalnim terminima, stoga ne znači da će se postići i efekti deprecijacije u realnim terminima (Marić, 2012.).

Realni devizni tečaj omogućuje visok stupanj usporedivosti država kroz vrijeme i vrlo je važna mjera kratkoročne konkurentnosti država. Konkurentnost se može procijeniti iz razloga što realni efektivni tečaj ispravlja nominalni tečaj uzimajući u obzir stopu inflacije korištenjem indeksa kupovnih cijena. Stopa ne uzima u obzir samo tržišne promjene tečaja nego i razlike u relativnim cijenama za potrošače. Teoretski, realni tečaj će se dugoročno prilagoditi kako bi se izjednačila relativna potražnja i ponuda domaće i strane robe kako bi se osiguralo da potražnja za domaćom robom bude jednaka opskrbi. Svaki čimbenik koji bi utjecao na relativnu potražnju ili opskrbu domaće i strane robe utjecati će na ravnotežni realni tečaj (Jørgensen, 2015.).

Iako primjena sidra nominalnoga deviznog tečaja daje kratkoročno vrlo dobre rezultate u snižavanju visokih stopa inflacije, ista na dulji rok, zbog realne aprecijacije deviznoga tečaja, negativno djeluje na ekspanziju gospodarstva Republike Hrvatske (uspoređivanje ekonomskoga rasta i porast nezaposlenosti) i deficit tekućega računa u bilanci plaćanja. Ovakav se nalaz neravnomjernog razvoja u Republici Hrvatskoj podudara s teorijom određivanja realnoga tečaja kao odnosa cijena vanjskotrgovinske i lokalne robe, iz koje slijedi da precijenjenost domaće valute, kao posljedica bržega rasta cijena lokalnoga sektora u odnosu na cijene vanjskotrgovinskoga sektora, dovodi do smanjivanja konkurentnosti i razine proizvodnje vanjskotrgovinskoga sektora te do tercijarizacije gospodarstva (Majić, 2012.).

Europske tranzicijske zemlje, od kojih je većina postala članicama eurozone, odlučile su se za fiksni ili upravljani tečaj. Kod takvih zemalja važno je pratiti promjene realnoga efektivnog tečaja koji je zaslužan za relativne promjene u cijenama i promjene u deviznom tečaju svih trgovačkih partnera. Istraživanje Ivića (2016) dokazalo je kako aprecijacija realnoga deviznog tečaja poboljšava trgovinsku bilancu u europskim tranzicijskim zemljama. Razlog tome, pretpostavlja se, je visoka uvozna ovisnost i nedostatak izvozne moći. Česte promjene deviznoga tečaja u korist stimuliranja izvoza mogle bi uznemiriti monetarnu stabilnost, zato je važno da se tranzicijske zemlje orijentiraju na očuvanje stabilnosti i koriste druge instrumente kako bi poboljšale trgovinsku bilancu. Istraživanjem se došlo do zaključka kako promjene deviznoga tečaja ne donose nužno željeni utjecaj na trgovinu. Prema tome, tranzicijske zemlje ne mogu ostvariti realno makroekonomsko poboljšanje pri odabiru fleksibilnoga deviznog tečaja. Donositelji politika u tranzicijskim zemljama ne bi se trebali služiti politikom deviznoga tečaja kako bi poboljšali trgovinsku bilancu, nego bi se države trebale fokusirati na korištenje fiskalnih politika (Ivić, 2016.).

2.3. Paritet kupovne moći

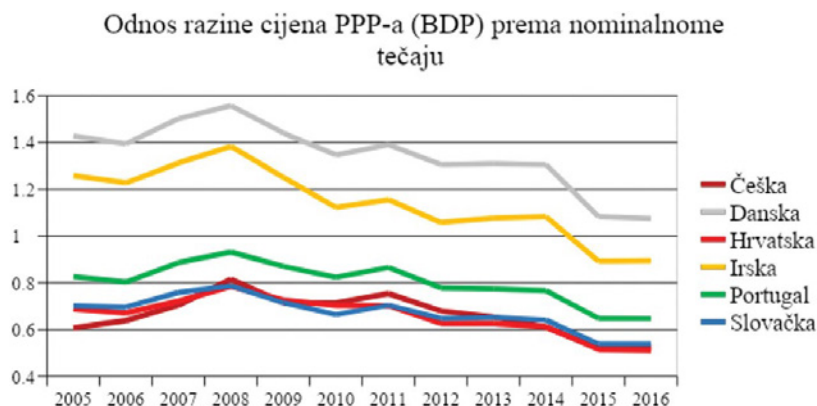
Prije pojašnjavanja uloge i značaja pariteta kupovne moći (PPP) treba spomenuti da je pojam PPP-a relativno nov, te ne postoji mnogo povijesnih podataka vezanih za taj pokazatelj, za razliku od indeksa potrošačkih cijena koji je povijesno temeljito obrađen. Paritet kupovne moći (eng. Purchasing Power Parity - PPP) označava vezu između domaće i strane cijene. Teorija pariteta kupovne moći tvrdi da bi nacionalna razina cijena pretvorena u zajedničku valutu putem deviznog tečaja trebala biti jednaka, ali tako je samo u teoriji. Nominalni devizni tečaj može se smatrati paritetom kupovne moći, pri čemu će se razlike u cijenama između dvije države prilagoditi dok ne dosegnu ravnotežu (Saqib, 2013.).

Promjene nominalnoga tečaja u kratkom roku ne utječu na realni tečaj u dugome roku. Drugim riječima, neutralne varijable neće utjecati na realne varijable u dugome roku. Paritet kupovne moći implicira da je realni devizni tečaj konstanta (Baldwin i Wyplosz, 2015.). Kako bi to dokazali, potrebno je analizirati Grafikon 3 gdje su uspoređeni nominalni i realni efektivni tečaj odabranih država. Kako bi se mogli usporediti računi odabranih država potrebno je prilagoditi BDP za PPP. Na taj način se nominalni BDP pretvara u pokazatelj koji je lakše usporediv među zemljama s različitim valutama. Najviši paritet kupovne moći ima Danska, što znači da ona ima najvišu razinu cijena košarice dobara i usluga koja čini njezin BDP, pa tako danski državljani moraju izdvojiti više jedinica nacionalne valute kako bi kupili „istu“ košaru dobara i usluga od ostalih uspoređenih zemalja.

Indeks PPP-a u praksi je niži u manje razvijenim zemljama i povećava se sa rastom prihoda, što se može potvrditi na Grafikonu 5 gdje manje razvijene zemlje imaju niže, a razvijene zemlje više indekse. Nakon globalne financijske krize 2008. godine sve zemlje suočile su se s opadajućim trendom PPP-a. Došlo je do blagog rasta 2010. godine koji je trajao do 2012. godine, ali nakon čega se nastavlja opadajući trend u svim državama. Najveću volatilnost pokazatelja osjetile su Danska i Irska koje su u promatranome razdoblju zabilježile najviši PPP u usporedbi s ostalim odabranim državama, što znači da su dobra u tim zemljama skuplja od ostalih odabranih zemalja. Zanimljivo je što promjena pariteta kupovne moći prati gotovo jednaki trend u svim državama. Republika Hrvatska, Slovačka i Češka male su otvorene zemlje i imaju vrlo sličan paritet kupovne moći kroz cijelo promatrano razdoblje te se može reći da su cijene dobara podcijenjene u usporedbi s Danskom i Irskom. U Republici Hrvatskoj, Češkoj i Slovačkoj PPP se kretao od najviše vrijednosti od 0,8 i najniže od 0,5. Pad kupovne moći znači da valuta te zemlje više neće moći kupiti istu količinu robe i usluga u zemlji kao što bi kupila u zemljama trgovinskih partnera, nego manje. PPP je posebno koristan pokazatelj

kada je službeni devizni tečaj manipuliran od strane vlade neke države. Vlasti država koje snažno kontroliraju svoju ekonomiju često nameću službeni devizni tečaj koji umjetno jača svoju valutu, a u ovome radu to je dokazano na primjeru Danske. Prema tome, paritet kupovne moći je realističan pokazatelj kao baza za ekonomsku usporedbu.

Grafikon 5: Paritet kupovne moći odabranih članica EU

Izvor: Izrada autorice na temelju podataka Svjetske banke

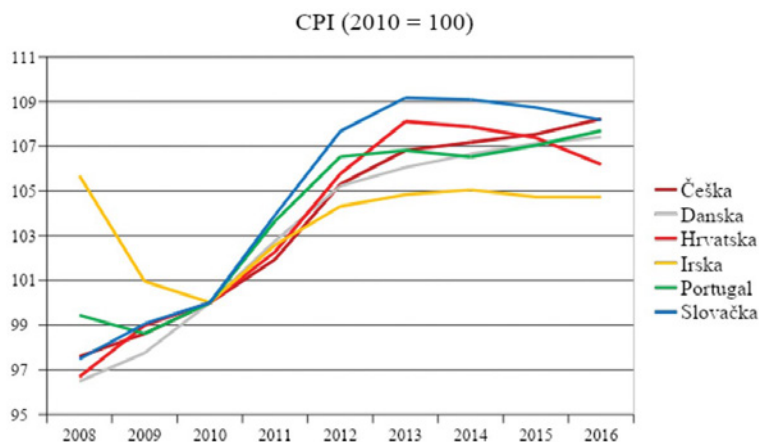
Na Grafikonu 5 mogu se vidjeti razlike u kupovnoj moći među odabranim državama. Paritet kupovne moći prikazuje razliku između nominalnoga i realnog tečaja. U kratkome roku, aprecijacijom realnoga deviznoga tečaja konkurentnost države će oslabiti što dovodi do deficita trgovinske bilance, ali s vremenom bi se tečaj trebao vratiti na normalnu razinu. Takva „normalna“ razina naziva se ravnotežnom stopom jer je tada trgovina uravnotežena. U slučaju neusklađenosti trgovinske bilance, a prema tome i fluktuacije od ravnotežnoga stanja može doći do podcijenjenosti ili precijenjenosti tečaja. Realni tečaj bi u dugome roku trebao biti nepromijenjen, bez obzira na fluktuacije u kratkome roku jer kratkoročne promjene nominalnoga tečaja i razine cijena u zemlji i inozemstvu nemaju dugoročni učinak. Zbog toga se paritet kupovne moći smatra dugoročnim konceptom i naglašava da bi realni tečaj trebao ostati konstantan. S obzirom da je PPP do neke mjere u ravnotežnome stanju koristan je pokazatelj kod odluka o investiranju. Drugim riječima, ako je valuta ispod PPP očekuje se da će tečaj aprecirati jer će investiranje u državi postati atraktivnije, i obrnuto. Treba imati na umu da PPP nije precizan pokazatelj i „ne drži vodu“ u svakoj situaciji, ali je dobra početna točka za promatranje ponašanja deviznoga tečaja u dugome roku (Baldwin i Wyplosz, 2014.). Promjene fiskalne politike, tokovi kapitala koji utječu na agregatnu domaću potrošnju, egzogene promjene u uvjetima razmjene i promjene u relativnoj produktivnosti mogu utjecati na realni tečaj, na određenoj relativnoj razini cijena, te uzrokuju da tečaj odstupa od stope PPP-a.

2.4. Indeks potrošačkih cijena

S obzirom da se prava stopa inflacije ne može promatrati, za izračunavanje približne vrijednosti prave stope inflacije koristi se indeks potrošačkih cijena (engl. Consumer Price Indeks – CPI). Indeks kupovnih cijena je mjera inflacije što znači da mjeri prosječne promjene cijene fiksne košarice dobara i usluga. CPI je pokazatelj promjena cijena nekoga gospodarstva i koristan je alat za usporedbu cijena između država. Ukoliko dođe do pada CPI ili harmoniziranog indeksa potrošačkih cijena teoretski bi trebalo doći do deprecijacije realnoga efektivnoga tečaja. Prema tome, razina inflacije bi se trebala dizati simultano s efektivnim tečajem što se slaže s dokazima na Grafikonu 6. Harmonizirani indeks potrošačkih cijena rastao je za vrijeme krize kada je došlo do deprecijacije realnoga efektivnoga tečaja u svim državama što se može promotriti na Grafikonu 3. Najveću promjenu u CPI-u doživjela je Slovačka koja je od najnižega indeksa, s obzirom na baznu godinu došla do najvišega, u usporedbi s ostalim promatranim zemljama. Za Slovačku je visoka inflacija uzrokovana financijskom krizom, ali i zbog prilagodbe na prihvaćanje eura ili drugim riječima prilagodbe Maastrichtskim kriterijima. Republika Hrvatska je imala vrlo visok CPI nakon 2010. godine, gdje je jedino Slovačka imala viši indeks, što znači da je u Slovačkoj zabilježeno razdoblje najvišeg porasta cijena od 2010. do 2016. godine u usporedbi s ostalim zemljama. Prije 2010. godine sve zemlje, osim Irske bile su pogođene deflacijom, jer je, uspoređujući s baznom godinom, indeks potrošačkih cijena bio niži. Danska ima limitiranu kontrolu monetarne politike zbog visoke ovisnosti o monetarnoj politici Europske centralne banke. Srednjoročni cilj eurozone je održavanje inflacije ispod 2%, što je jedan od glavnih razloga zbog čega je razina inflacije u Danskoj niža od ostalih odabranih zemalja. U slučaju pregrijavanja ekonomije, Danska ovisnost o monetarnoj politici ECB-a pruža poticaje ekonomiji.

Ovaj je pokazatelj važan kod određivanja realnoga tečaja kune. Prema baznoj godini zaključuje se da su potrošačke cijene Republike Hrvatske u 2016. godini porasle za 6,19% u odnosu na baznu godinu. Jednostavnije rečeno, ono što je 2010. godine koštalo 100 kuna, 2016. godine koštalo je 106,19 kuna. Irska je u ovome slučaju zemlja s najnižim rastom potrošačkih cijena s obzirom na baznu godinu i na ostale odabrane zemlje. Prijetnje od inflacije koju mogu doživjeti države koje se brzo razvijaju u eurozoni su ublažene zbog činjenice da će inflatorni pritisci biti evidentirani u stopi inflacije eurozone kao cjeline, što, uz uvjet *ceteris paribus*, dovodi do čvršće monetarne politike cijeloga područja.

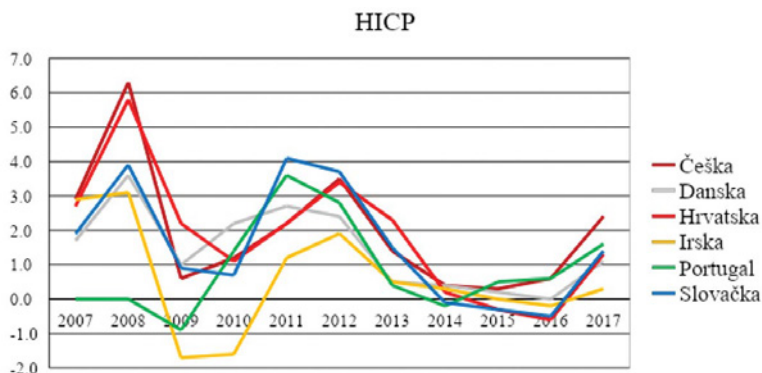
Grafikon 6: Indeks potrošačkih cijena odabranih zemalja EU

Izvor: Izrada autorice na temelju podataka Svjetske banke

Uz indeks potrošačkih cijena važno je spomenuti i harmonizirani indeks potrošačkih cijena (engl. Harmonised index of consumer prices, HICP) koji je važan za eurozonu. Pojam harmonizirani znači da sve države EU koriste jednaku metodologiju te se zbog toga mogu uspoređivati. HICP je također koristan pokazatelj kod procjene spremnosti neke zemlje da se priključi eurozoni. Kada se zemlja pridruži eurozoni nacionalni harmonizirani indeks te države uključuje se u onaj eurozone korištenjem verižnih indeksa. HICP zemalja eurozone u odabranom razdoblju bio je manje volatiln zbog monetarne politike ECB-a, sa malim odstupanjima od zadane granice inflacije od ispod 2 %. Najviše odstupanje zemlje članice EMU-a vidljivo je kod Slovačke na Grafikonu 7, koja je odstupala više od 1 postotni poen iznad dozvoljene granice, a kao što je već spomenuto, razlog tome u početku razdoblja je prilagodba za ulazak u eurozonu, a 2012. godine to je bila posljedica krize.

Grafikon 7: Harmonizirani indeks potrošačkih cijena odabranih zemalja EU

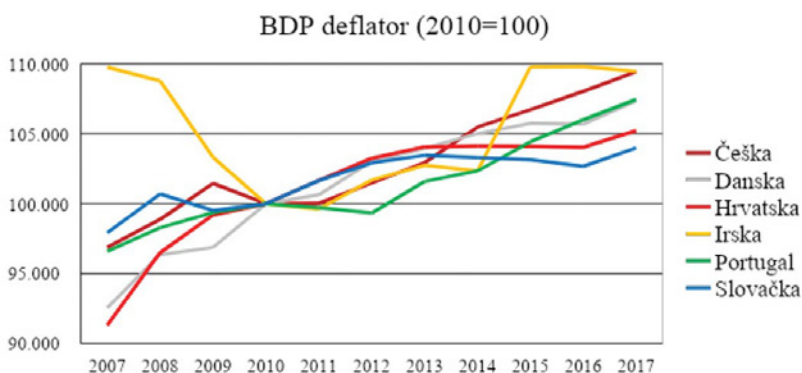

Izvor: Izrada autorice na temelju podataka Eurostata

Postoji pozitivna veza između inflacije i rasta, što znači da povećan rast dovodi do povećanja inflacije. Stopa inflacije trebala bi se smanjiti u doba recesije ili smanjenoga rasta. Sve odabrane zemlje imale su rastući trend pokazatelja od 2010. do 2012. zbog oporavka gospodarstva nakon globalne krize, a inflacija je bila niska za vrijeme krize. Zbog toga je i ukupan izvoz i uvoz (Grafikon 9) bio manji za vrijeme krize u svim zemljama.

Posljednji pokazatelj vezan za inflaciju koji je prikazan u ovome radu je BDP deflator. BDP deflator za razliku od CPI-a nije temeljen na fiksnoj košarici dobara i usluga, već je on implicitni, a ne eksplicitni deflator. Izveden je dijeljenjem indeksa BDP-a. BDP deflator objašnjava inflaciju na način da pretvara izlazne vrijednosti mjerene po trenutnim cijenama u BDP konstantnoga dolara. Pomoću deflatora može se prikazati koliko promjena u baznoj godini BDP-a ovisi o promjenama u razini cijena. To uključuje cijene dobara i usluga poduzeća kao i vlade, te sva dobra i usluge kupljene od strane potrošača. Važan je pokazatelj jer prikazuje razliku između nominalnoga BDP-a i realnoga BDP-a budući da nominalni BDP uključuje inflaciju, dok realni BDP ne. Zbog toga će nominalni BDP uglavnom biti veći od realnoga BDP-a. Također se može koristiti kao mjera inflacije cijena (Jørgensen, 2015.). Naime, gledajući BDP deflator Češka Republika koja koristi režim ciljane inflacije ima niži BDP deflator od Danske koja koristi fiksni režim s eurom koji je sidro deviznoga tečaja. Suprotno tome, uvjeti razmjene na Grafikonu 11 pokazuju bolje uvjete razmjene Danske od Češke Republike s obzirom na baznu godinu. Istraživanje Malchow-Møllera i Nordviga iz 2014. godine ukazuje kako su države koje su odabrale režim ciljane inflacije i fleksibilni tečaj podnijele krizu bolje od država s fiksnim režimom.

Grafikon 8: BDP deflator odabranih zemalja EU

Izvor: Izrada autorice na temelju podataka Svjetske banke

Brži rast u zajedničkom valutom području ne vodi uvijek do bržega porasta razina cijena. Taj učinak na razinu cijena ovisi o sektoru u kojemu je zastupljen rast. Ukoliko je rast produktivnosti zastupljen u izvoznoj industriji tada se cijene tih dobara trebaju relativno smanjiti prema

cijenama izvoznih proizvoda, a s fiksnim deviznim tečajem cijene domaćih proizvoda moraju rasti. S druge strane, ako rast produktivnosti nastane u industriji domaćih proizvoda, cijene tih proizvoda moraju pasti (Jørgensen, 2015.).

2.5. Uvoz i izvoz dobara i usluga odabranih država

Kao posljedica real-socijalističkog gospodarskoga sustava, Češka Republika (tadašnja Čehoslovačka) se raspadom komunističkoga režima suočila s problemom zatvorene ekonomije i vrlo niskim izvozom (oko 20 %), pri čemu je većina trgovine bila usmjerena u istočne države (70 %). Istočna tržišta s vremenom su slabila, a time je i nestajalo glavno češko izvozno tržište, što je stvorilo probleme kada je izvoz prema tim zemljama pao na petinu prijašnjega izvoza. Begović i Kreso (2017.) navode kako se trgovina ubrzo preusmjerila na zapadna tržišta, što je pokazalo pozitivne rezultate te pomoglo pri integraciji gospodarstva u svjetsko tržište. Integraciji je pogodovalo i promptno otvaranje tržišta inozemnoj konkurenciji te unutarnja konvertibilnost krune i smanjene tarife. Došlo je do značajnoga rasta izvoza (sa 25 % na 70 % BDP-a prije krize), a time i do poboljšanja efikasnosti i kvalitete češke proizvodnje, što je bilo najznačajnije dostignuće tijekom procesa transformacije. Potrebno je spomenuti da je takav rast postignut pod uvjetima rastućeg realnoga tečaja.

Republika Hrvatska je osjetila ozbiljniji pritisak, kao rezultat svjetske financijske krize, zbog smanjenog izvoza i kapitalnih tokova. Izvoz u to vrijeme drastično je bio smanjen te je razlika između uvoza i izvoza bila najviša. Republika Hrvatska je ponovo ušla u recesiju 2012. godine i tada je Vlada dodatno povisila PDV kako bi povećala dohodak. Bez obzira na pritisak krize, na Grafikonu 9 primjećuje se kako hrvatska ima deficit trgovinske bilance s uvozom većim od izvoza u početku promatranoga razdoblja, pa do blagog oporavka od krize, tj. suficita nakon 2012. godine. Iza Republike Hrvatske po deficitu slijedi Portugal. Najveći nesrazmjer između uvoza i izvoza Republike Hrvatske i Portugala primjetan je za vrijeme financijske krize 2008. godine. Financijska kriza je stvorila veliki pritisak na hrvatsko gospodarstvo, a neodgovarajuća gospodarska politika rezultat je atipičnoga modela privređivanja čiji korijeni dolaze iz razdoblja Stabilizacijskoga programa iz listopada 1993. godine.

Veći uvoz od izvoza, ne samo da stvara deficit bilance nego dovodi do pada realnoga dohotka građana, veće domaće potrošnje od domaće proizvodnje zbog jeftinijih uvoznih proizvoda, rasta vanjskoga duga, premaloga investiranja i mnogih drugih ekonomskih problema. Vanjski dug je 2009. godine iznosio oko 40 milijardi eura što je značilo da je u svakome euru bruto domaćega proizvoda bio sadržan euro vanjskoga duga, što je stvorilo neodrživu situaciju i oglasilo vrijeme za promjenom.

Potrebno je ispraviti atipičan model privređivanja kao i prenaplašenu investicijsku politiku kako bi se stvorilo makroekonomsko okruženje u svrhu poticanja maloga i srednjega poduzetništva (Jurčić, 2009.). Važno je nadodati da je Republika Hrvatska svoju relativnu razinu razvoja u odnosu na prosjek zemalja članica Europske unije (prosijek = 100) popravila od 51 u 1991. godini na 62 u 2008. godini što je najviši pomak od svih ostalih zemalja u razvoju (Poslovni dnevnik, 2018.).

Grafikon 9: Uvoz i izvoz dobara i usluga odabranih europskih zemalja izražen u tisućama američkih dolara

Izvor: Izrada autorice na temelju podataka Eurostata

Danska je vrlo razvijena zemlja na Baltičkome i Sjevernome moru koja je nekoliko godina bila nagrađivana kao najbolja zemlja za poduzetnički razvoj, a stanovnici zemlje smatraju se visoko i kvalitetno obrazovanima. Uz to, njezina geografska pozicija s dobrom infrastrukturom omogućuje

lagan pristup zapadnim i istočnim zemljama Europe, što stvara plodno tlo za izvoz. Zbog toga ima vrlo visok izvoz i uvoz, te bilježi suficit u svim godinama. Iako su se izvoz i uvoz smanjili za vrijeme krize, suficit je i dalje bio prisutan, što se također može vidjeti i na Tablici 3 koja pokazuje trgovinsku bilancu.

Ukoliko cijena izvoza neke države raste brže od uvoznih cijena dolazi do poboljšanja uvjeta razmjene. U odnosu na baznu godinu Republika Hrvatska, Danska i Portugal poboljšale su uvjete razmjene (Grafikon 11) s blagim oscilacijama. Iako su se uvjeti razmjene u Republici Hrvatskoj poboljšali u odnosu na baznu godinu, na trgovinskoj bilanci u Tablici 3 vidljiv je deficit sve do 2013. godine, nakon čega dolazi do blagoga oporavka, tj. suficita koji traje od 2012. godine do kraja promatranoga razdoblja. Portugal je također bilježio deficit sve do 2013. godine, kada je nakon krize došlo da blagoga oporavka. Suficit je u Portugalu rastao od 2014. godine. Najbolje rezultate pokazala je Irska koja je imala suficit kroz cijelo promatrano razdoblje, a koji se povećavao kroz cijelo razdoblje, čak i u vrijeme krize, ali slabije. Od 2014. godine nadalje suficit je bio čak dvostruko veći od ostalih godina.

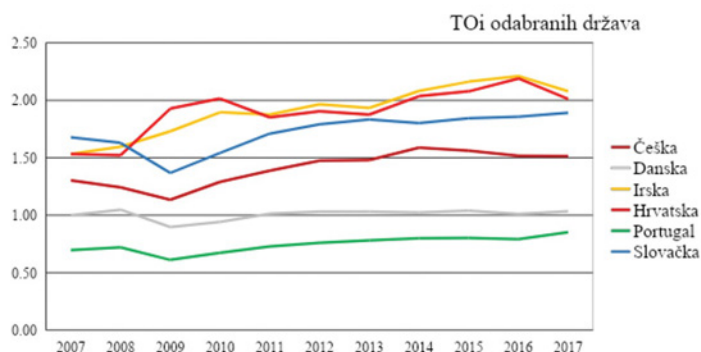
Tablica 3: Trgovinska bilanca odabranih europskih država

*u mil EUR						
	Hrvatska	Češka	Danska	Irska	Portugal	Slovačka
2007	-3192	3382	6762	16311	-13408	-630
2008	-3869	3491	8513	16156	-17374	-1868
2009	-1676	5763	10401	22922	-12143	-950
2010	-190	4846	16890	27872	-13600	-981
2011	-207	6282	15851	32161	-7542	-645
2012	208	7753	15326	30146	-856	2665
2013	201	9092	17096	33869	1711	3140
2014	833	9971	18503	34603	327	2607
2015	1056	10106	19818	86731	1047	1268
2016	1308	13213	17188	60644	2078	2842
2017	1053	13815	20354	95166	1988	2912

Izvor: Izrada autorice prema podacima Eurostata

Pokazatelj trgovinske otvorenosti prikazuje udio ukupnoga izvoza i ukupnoga uvoza u BDP-u zemlje. Viša vrijednost ovoga pokazatelja ukazuje na snažniju ekonomiju i veći utjecaj vanjske trgovine na navedeno gospodarstvo i obrnuto. Pokazatelj se povećao kod mnogih država kao odgovor na globalizaciju i liberalizaciju. Trgovinska otvorenost pozitivno utječe na gospodarstvo na način da povećava produktivnost rada i gospodarski rast i razvoj.

Grafikon 10: Koeficijent trgovinske otvorenosti odabranih zemalja EU

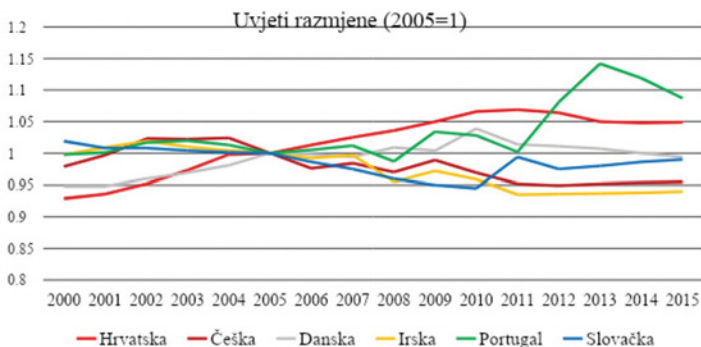
Izvor: Izrada autorice prema podacima Eurostata

Na Grafikonu 10 prikazani su podaci u razdoblju od 2007. do 2017. godine, gdje se zaključuje kako je pokazatelj trgovinske otvorenosti najniži u Portugalu, a najviši u Irskoj i Republici Hrvatskoj. Visoki pokazatelj pokazuje značajnu ulogu izvoza i uvoza u formiranju BDP-a. Pokazatelj je u svim državama nakon krize bio u blago uzlaznom trendu. Pad pokazatelja za vrijeme krize označuje veći smanjeni izvoz i povećan uvoz kao što je prikazano na Grafikonu 9 i u Tablici 3.

2.6. Uvjeti razmjene

Nakon krizne, 2008. godine zabilježen je oporavak uvjeta razmjene u promatranim državama, s time da Irska ima zabilježen drastičan pad nakon 2010. godine zbog ubrzanja negativnih gospodarskih i fiskalnih pokazatelja koji su pogodili razvijena gospodarstva i velika gospodarstva u razvoju. Portugal prema Grafikonu 11 ima najniži indeks uvjeta razmjene, što bi značilo da prema baznoj godini može manje uvoziti u odnosu na vrijednost košarice izvoza.

Grafikon 11: Indeks uvjeta razmjene odabranih članica EU

Izvor: Izrada autorice prema podacima organizacije World bank

Indeks uvjeta razmjene izračunava se kao postotni omjer vrijednosti izvozne jedinice i indeksa vrijednosti uvozne jedinice, koji se mjeri prema baznoj, 2005. godini. Navedeni indeksi temelje se na objavljenim podacima zemalja koji dokazuju dosljednost prema UNCTAD (United Nations Conference on Trade And Development) kontroli kvalitete, uz dodatak UNCTAD procjena.

Poboljšanje uvjeta razmjene prema baznoj godini znači da država u tome trenutku može kupiti više jedinica uvoza za svaku prodanu jedinicu izvoza. Prema Grafikonu 11 može se zaključiti da se većina odabranih zemalja suočila s pogoršanjem uvjeta razmjene u odnosu na baznu 2005. godinu, nakon čega je uslijedilo blago poboljšanje u uvjetima razmjene nakon 2013. godine u svim odabranim zemljama. Utjecaj globalizacije pokušava zaustaviti pad uvjeta razmjene malih otvorenih zemalja. Uvjeti razmjene Europske unije su pali u odnosu na zemlje u razvoju od financijske krize 2009. godine. Uvjeti razmjene fluktuiraju u skladu s promjenama uvoznih i izvoznih cijena. Devizni tečaj i stopa inflacije utječu na promjene u uvjetima razmjene u bilo kojem smjeru.

Hrvatska inflacija snažno je vezana uz šokove u uvjetima razmjene i bilanci plaćanja. Ovo nije neočekivan ishod istraživanja uzimajući u obzir dugogodišnju situaciju hrvatskoga gospodarstva koje je uvozno ovisno, odnosno u kojem izvoz jedva uspijeva pokrivati 50 % uvoza. Nadalje, činjenica da uvjeti razmjene imaju snažan utjecaj na generiranje inflacije naglašava nesposobnost hrvatskoga gospodarstva da se razvije u konkurentniju gospodarsku strukturu koja će se efikasno natjecati na međunarodnim tržištima (Tomić, 2012., str. 7).

Szomolányi i suradnici (2016.) proveli su istraživanje o utjecaju uvjeta razmjene na slovačku, češku i hrvatsku ekonomiju, te došli do zaključka da uvjeti razmjene imaju značajan statistički utjecaj na Slovačku i Češku, ali nisu mogli dokazati signifikantnost utjecaja na Republiku Hrvatsku. Prema teorijskim zapažanjima slijedi da su negativan ili nikakav utjecaj uvjeta razmjene na trgovinsku bilancu uzrokovani konstantnim šokovima na uvjete razmjene ili velikim kapitalnim troškovima. Kapitalni troškovi prema istraživanjima gore navedenih autora nisu značajan izvor slovačkih i čeških poslovnih ciklusa, nego je više od 90% poslovnih ciklusa usmjereno na šokove proizvodnje.

Žudel i Meloris (2016.) procijenili su učinke eura na slovačko gospodarstvo i zaključili da se do 2011. godine prihvaćanje eura povećao realni BDP po stanovniku za 10%. Dvije trećine pozitivnoga rasta obujma ekonomije zabilježeno je do 2008. godine što ukazuje na snažan učinak prilagodbe euru, nakon čega je uslijedio pad do 2011. godine za 3 postotna poena. Grafikon 11 prikazuje drugačiju stranu, jer s obzirom na baznu 2005. godinu, uvjeti razmjene postupno su se pogoršavali od 2005. do 2009. godine kada se dogodio blagi porast i nakon čega je došlo do

stagnacije koja se nastavila do kraja promatranoga razdoblja, ali pokazatelj je u tom razdoblju bio niži od bazne godine. Nadalje, autori zaključuju da bi slovačko gospodarstvo tijekom recesije bilo oko 2% uspješnije u slučaju da je država zadržala plutajući devizni režim.

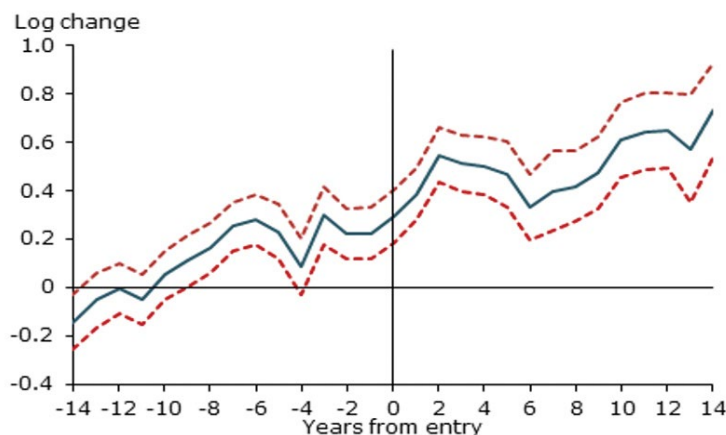
3. UČINCI DEVIZNIH REŽIMA NA TRGOVINSKU RAZMJENU

Euro je postala vrlo jaka svjetska valuta koja se može smatrati političkim i gospodarskim projektom, pri čemu prihvaćanje eura kao vlastite valute znači odricanje od monetarne suverenosti. To znači da država gubi vlastitu monetarnu kontrolu i vlastitu valutu što je jedan od mogućih nedostataka prihvaćanja eura. Prednost se očitava u koristi koje zemlje članice imaju od upotrebe eura, koji je pouzdana i stabilna valuta na moćnom Unutarnjem tržištu. Kako bi monetarna unija pravilno funkcionirala potrebno je da članice budu solidarne u kriznim razdobljima i poštuju pravila Unije. No takva situacija moguća je samo ukoliko sve članice ostvaruju korist od Unije. Kako bi to bilo moguće potrebno je poduzeti mjere u vlastitoj zemlji i zajednički s ostalim članicama s namjerom da se nadoknade nacionalni mehanizmi prilagodbe koji su ukinuti pri ulasku (npr. instrumenti za upravljanje krizama) (Juncker, 2014.).

U svrhu pronalaska podataka o učinku monetarne unije na međunarodnu trgovinu promatrana je EMU, tj. vremenski period njezinoga postojanja. Važno je, dakle, procijeniti učinke monetarne unije kroz vrijeme, uključujući očitavanje koliko se razmjena promijenila prije i poslije ulaska u monetarnu uniju. Grafikon 12 pokazuje učinke parova država EMU-a. Plava linija prikazuje kako su promjene u izvozu u vezi sa statusom u monetarnoj unije, uz razinu signifikantnosti od 95% (crvene isprekidane linije). Kao što je vidljivo na Grafikonu 12, EMU dovodi do pozitivnih učinaka na razmjenu čak i prije ulaska i povećava se u godinama nakon ulaska. Takve promjene podudaraju se sa stajalištem iz 1999. godine prema kojem *„put koji su izabrale monetarne vlasti, kada su se spremale lansirati euro na tržište, bio vjerodostojan, što je stvorilo pozitivna očekivanja“*. To je potaknulo izvoznike i uvoznike da što prije sudjeluju u razmjeni kako bi iskoristili nove tržišne prilike (Glick i Rose, 2016.).

Gledajući članice EMU-a pojedinačno, primjećuje se nejednaka distribucija dobiti od eura. Prema istraživanju MMF-a, Irska i Portugal pokazale su slabije rezultate od ostalih članica ranih 2000-ih godina. Međutim, kasnijih godina dolazi do preokreta, kada su strukturne reforme te otvorenost prema stranim investicijama i trgovini pomogle Irskoj da od jedne od najsiromašnijih europskih zemalja postane jedna od najuspješnijih.

Grafikon 12: Učinci članstva u EMU na izvoz zemalja

Izvor: Glick i Rose, 2016., Središnja banka San Franciska, datum preuzimanja: 10. 08. 2018. URL: <https://www.frbsf.org/economic-research/publications/economic-letter/2016/march/trade-benefits-of-emu-european-economic-and-monetary-union/>

Fristedt (2016.) je istražio utjecaj odabira deviznoga režima na gospodarski razvoj te zaključio kako devizni režim nema signifikantan utjecaj na gospodarski rast niti se važnost režima povećava ili smanjuje ovisno o razvijenosti pojedine zemlje. Prema dostupnoj literaturi izbor režima može utjecati na neke od pokazatelja rasta, ali neizravno. To bi značilo da neizravan učinak deviznih režima na determinističke faktore može izravno utjecati na gospodarski rast. Jedan od primjera indirektnoga učinka je vidljiv po negativnoj korelaciji trgovine i fleksibilnih deviznih režima. Fiksni režimi, zbog smanjene nesigurnosti, stimuliraju gospodarsko okruženje koje pogoduje sve intenzivnijoj međunarodnoj trgovini.

Dugoročna stabilnost danske krune, zbog vrlo uskih granica fluktuacije omogućila je visoku vjerodostojnost valute na tržištu, kao i povjerenje u Dansku središnju banku, te u njezin način vođenja monetarne politike i promjena deviznoga tečaja. Čak i u slučaju slabljenja krune, tržište bi se trebalo samo stabilizirati budući da će sudionici na tržištu očekivati postupno jačanje krune (Spange i Toftdal, 2015.).

Portugal je država eurozone koja je pretrpjela jedan od najsnažnijih udara financijske krize 2008. godine te se uspjela oporaviti tek 2014. godine. Portugal ostvaruje stalan deficit trgovinske bilance i tekućega računa, koji je povijesno prisutan pod najmanje četiri različita devizna režima. Režimi u razdoblju deficita su 1) politika stabilnosti portugalskoga escuda iz 1977. godine kada je MMF morao prvi puta intervenirati, 2) tijekom režima puzajućega tečaja koji je trajao do 1990. godine, kada je izvršena druga intervencija MMF-a 1983. godine, 3) tijekom ulaska u sustav ERM II 1992. godine nakon tranzicijskoga razdoblja koje je trajalo dvije godine te posljednje četiri godine nakon prihvaćanja jedinstvene valute 1999. godine.

4. MJERE I INSTRUMENTI MONETARNE POLITIKE ODABRANIH DRŽAVA

Primarna zadaća monetarne politike svih zemalja je pridonijeti stabilnosti cijena. Da bi se to ostvarilo koristi se pristup ciljanja inflacije ili pristup neizravnih kontrola održavanjem stabilnog tečaja prema drugoj valuti. Stabilnost cijena definirana je u terminima vrlo niske inflacije, po mogućnosti ispod 2 %.

Monetarna politika Češke narodne banke (CNB), kao i centralne banke većine demokratskih država, provodi politiku stabilnosti cijena. Drugim riječima, CNB potiče stabilno okruženje za razvoj poduzetničke aktivnosti i održiv gospodarski rast. Cilj monetarne politike se ispunjava monetarnim režimom ciljane inflacije. U ostvarivanju toga cilja koristi se nekoliko instrumenata monetarne politike, a to su: operacije na otvorenome tržištu, automatski mehanizmi, minimalne rezerve, repo operacije koje osiguravaju likvidnost i devizne intervencije. *Operacije na otvorenome tržištu* koriste se za upravljanje kamatnim stopama u obliku repo operacija. *Automatski mehanizmi* koriste se za pružanje i polaganje likvidnosti preko noći, a njih predstavljaju stalno raspoložive mogućnosti za polaganje ili zaduživanje novca. Primjena odredbi o *minimalnim rezervama* u praksi obuhvaća nekoliko područja, a neka od njih su obveznice, stopa obvezne rezerve, razdoblje održavanja, osnovica za obračun rezervi, ispunjavanje obvezne minimalne rezerve, naknade, obvezna pričuva ukoliko se ne podnesu izvješća itd. *Devizne intervencije* su kupnja ili prodaja strane valute za češku krunu na deviznome tržištu od strane središnje banke. Cilj im je smanjiti volatilnost deviznoga tržišta i/ili olakšati ili stegnuti monetarnu politiku. Devizne intervencije nisu monetarni instrument koji se često koristi pod režimom ciljanja inflacije jer su standardni instrument kamatne stope. Ipak, takve intervencije mogu se koristiti pod određenim okolnostima. Primjer takve situacije je u slučaju smanjenja kamatnih stopa u monetarnoj politici na "tehničku nulu", gdje se dodatno ublažavanje monetarne politike može postići slabljenjem tečaja krune. Središnja banka se suočila s tom situacijom između jeseni 2013. i proljeća 2017. godine, kada je iskoristila devizni tečaj kako bi intervenirala na deviznome tržištu. Tada je bilo potrebno oslabiti krunu kako bi se održao devizni tečaj od 27 kruna prema euru (Češka narodna banka, 2018.).

Hrvatska kuna koja je zakonsko sredstvo plaćanja u Republici Hrvatskoj, koristi euro za nominalno sidro deviznoga tečaja. HNB pokušava održavati stabilnost upotrebom monetarne politike čiji okvir sadržava 4 instrumenta, a to su: operacije na otvorenom tržištu, obvezna pričuva, stalno raspoložive mogućnosti i ostali instrumenti i mjere. HNB pokušava održavati stabilnost upotrebom navedenih instrumenata na način da smanjuje ili povećava likvidnost. Međunarodni tokovi kapitala negativno

utječu na kretanje tečaja kune te je iz toga razloga implicitno određena kamatna stopa jednaka onoj eura, uvećana za premiju za rizik (HNB, 2017.).

Središnja banka Danske odgovorna je za određivanje monetarne politike. Politika fiksno deviznog tečaja znači da je cilj monetarne politike da danska kruna ostane stabilna u odnosu na euro. Nacionalna banka provodi monetarnu politiku postavljanjem kamatnih stopa što uključuje diskontne stope, stope tekućega računa, kamatne stope na zajmove i kamatne stopa na potvrde depozita. Centralna banka može utjecati na visinu krune promjenom kamatnih stopa. Ova politika podrazumijeva da stopa pozajmljivanja danske nacionalne banke prati stopu ECB-a iz razloga što je Danska, kao i Republika Hrvatska, odabrala euro kao nominalno sidro deviznog tečaja. U slučaju kontinuiranoga jačanja ili slabljenja krune prema euru, središnja banka jednostrano prilagođava svoje kamatne stope. Nadalje, cilj takve strukture monetarne politike je osiguranje likvidnosti bankarskoga sektora što pridonosi financijskoj stabilnosti. Osim toga, instrumenti bi trebali podupirati dobro funkcioniranje novčanoga tržišta u kojem se likvidnost bankovnog sustava učinkovito distribuira na tržište, a kamatne stope na novčanome tržištu odražavaju kamatne stope monetarne politike (Danska centralna banka, 2017.).

Za razliku od Republike Hrvatske, Češke i Danske, ostale odabrane države su kao članice eurozone prihvatile monetarnu politiku ECB-a koja je jedinstvena za sve članice. Ostvarenje jedinstvene monetarne politike podrazumijeva utvrđivanje instrumenata i postupaka kojima će se koristiti eurozona, a koji se sastoje od Europske centralne banke (ECB) i nacionalnih središnjih banaka onih država članica čija je valuta euro.

Monetarna politika ECB-a sastoji se od sljedećih instrumenata (ECB, 2018.):

- operacije na otvorenom tržištu
- trajno raspoložive olakšice
- politika obveznih rezervi.

Dodatak tome je i nestandardna mjera monetarne politike, a to je program kupnje vrijednosnih papira. Navedenu mjeru ECB je dodala 2009. godine kako bi upotpunila redovne operacije eurozone (ECB, 2018.). Cilj tih instrumenata je osiguranje normalnoga funkcioniranja novčanoga tržišta i omogućavanje bankama da nesmetano zadovolje potrebe likvidnosti. Cilj instrumenata *stalno raspoloživih olakšica* je puštanje ili povlačenje prekonoćne likvidnosti, signaliziranje općega stava monetarne politike i ograničavanje prekonoćne kamatne stope na novčanome tržištu. Sustav *minimalnih rezervi* služi kako bi se postigli ciljevi pridonošenja stabilizacije kamatnih stopa na novčanome tržištu dajući institucijama poticaj

za ublažavanje učinaka privremenih fluktuacija i težnja povećanja strukturne likvidnosti kako bi se poboljšala učinkovitost eurozone (Smjernice Europske središnje banke, 2015.).

Kada bi svaka europska zemlja vodila vlastitu monetarnu politiku smatra se da bi Unutarnje tržište bilo puno neefikasnije, trgovina bi bila često ometana te bi bilo manje koristi u cijelosti. Zbog toga razloga, monetarna politika EMU-a usko je koordinirana, te je unutar eurozone centralizirana i neovisna od političkih utjecaja. ECB je nakon brojnih analiza i empirijskih dokaza donesla zaključak da se neovisnom centralnom bankom može bolje održavati niska inflacija.

5. IZAZOVI I PERSPEKTIVE ODABIRA DEVIZNOGA REŽIMA U KORIST INTENZIVIRANJA TRGOVINE

Jedan od izazova s kojima se može susresti EMU je pad povjerenja u valutu, što može dovesti do izlaska članica iz Unije i potencijalnoga nestanka eura kao valute. To bi stvorilo probleme u gospodarstvima, pogotovo malih država. Jedan od problema EMU-a je u tome što se članice moraju odreći vlastite monetarne politike kako bi mogle prihvatiti euro. Kako bi se stvorili mehanizmi za kontrolu financijskih politika pojedinih članica i time omogućio članicama bolji način suočavanja s problemima, nastala je ideja o stvaranju Europskoga monetarnoga fonda (EMF) i Europske agencije za kreditni rejting (Erceg, 2010.).

Danska je članica Europske unije koja je odbila uvesti euro, te zadržala vlastitu valutu. Njezina valuta je čvrsto vezana za euro s vrlo malim oscilacijama od srednje vrijednosti. Pod pretpostavkom da bi Danska odlučila prihvatiti euro kao vlastitu valutu doneseni su zanimljivi zaključci. Naime, pokazatelji vezani za trgovinu Danske s eurom, kao valutom, s jedne strane su vrlo pozitivni, ali su s druge strane negativni. Naime, kada bi prihvatila euro, Danska bi postala dijelom programa za smanjenje duga zemalja koje su vodile neodgovarajuću monetarnu politiku. Tako bi Danska morala odvajati vlastite financije za dio Europskoga stabilizacijskoga programa, ponajviše u 2012. godini kako bi pomogla Grčkoj i Španjolskoj. Pozitivna strana uvođenja eura bilo bi povećanje obujma trgovine. Dansko gospodarsko vijeće je 2009. godine zaključilo da bi države koje nisu uvele euro, ukoliko bi ga uvele, povećale trgovinu za 10 %. Iako pozitivni učinci uvođenja eura ne bi bili previše primjetni zbog trenutnoga vezivanja valute s eurom, ipak je važno spomenuti da bi se u slučaju priključivanja eurozoni smanjili transakcijski troškovi te nesigurnost zbog držanja krune, što bi trebalo potaknuti trgovinu s ostalim članicama eurozone (Jørgensen, 2015.).

Hrvatska monetarna politika usko je vezana za eurozonu iz razloga što se devizni tečaj kreće u uskim granicama s eurom. Iako bi prihvaćanje eura značilo gubitak monetarne suverenosti, s druge strane bi dozvolilo potpuno sudjelovanje u donošenju odluka unutar eurozone. Kao i u slučaju Danske, pa tako i svake zemlje koja bi postala članicom eurozone, smanjili bi se transakcijski troškovi te rizik tečaja. Osoblje MMF-a naglašava da je neophodno povećati dinamiku i otpornost gospodarstva ubrzavanjem strukturnih reformi kako bi se maksimalizirale koristi i minimizirali rizici ulaska u monetarnu uniju. Također je potrebno brzo smanjiti javni dug kako bi se stvorio fiskalni prostor koji bi se kasnije koristio za potporu rasta u slučaju recesije. Hrvatska narodna banka vjeruje da strategija izgladivanja fluktuacija tečaja dobro djeluje, te je objavila sveobuhvatnu analizu troškova i koristi koji navode da bi Republika Hrvatska uvelike imala koristi od usvajanja eura. Kako bi se smanjili trenutni rizici, HNB će nastaviti poticati kreditiranje na kunama, iako je to nešto manje važno s obzirom na namjeru konačnoga usvajanja eura. HNB je napomenuo kako dosljedno upozorava na rizike povezane s kreditiranjem u eurima po promjenjivim kamatnim stopama i aktivno zagovara da potrošači traže financiranje s fiksnim stopama (HNB, 2018.).

Globalizacija je jedan od fenomena koji utječe na izbor deviznoga režima i na međunarodnu razmjenu. Globalizacijom su se promijenili trgovinski tokovi pri čemu su Indija i Kina, koje su zemlje u razvoju, postale vrlo utjecajne trgovinske sile sa sve većim utjecajem na međunarodnu razmjenu. Jedan od izazova koji nameće Kina (uz visoku razinu izvoza prema svima zemljama Europe) je nametanje ideje o stvaranju nove globalne valute koja bi zamijenila dolar, čime uvodi nemir u gospodarstvo SAD-a, ali i EU. Prijedlog kineskoga guvernera je stvaranje valute koja se sastoji od košarice glavnih globalnih valuta i koju bi kontrolirao MMF, u svrhu očuvanja globalne ekonomije i financijske stabilnosti. S obzirom da je dolar godinama vodeća globalna valuta, potrebno je prepoznati njegovu važnost. Naime, gotovo svaka država drži većinu svojih rezervi u dolarima budući da je to valuta kojom se najviše trguje na svjetskoj razini i zbog toga države u njega imaju najviše povjerenja. Stvaranje nove valute utjecalo bi na stabilnost i sigurnost dolara što bi se negativno odrazilo na većinu zemalja svijeta, a u Europi bi najviše stradale male i otvorene zemlje, kao i zemlje u razvoju, kao što su Češka, Republika Hrvatska, Portugal i Slovačka. Kineski prijedlog je odbijen, a dolar ostaje siguran kao glavna valuta međunarodnih rezervi još dugo vremena. Iako je prijedlog odbijen, moguće je očekivati pritiske Kine i ostalih svjetskih sila u istom ili sličnom pravcu u budućnosti te je moguće zaključiti da je povjerenje u valutu vrlo važno kako bi se vodila odgovarajuća monetarna i fiskalna politika.

Nakon što se Irska uključila u europske integracije pa sve do 1999. godine kada je prihvatila euro, potrošačke cijene su prosječno rasle oko 8%. Nakon 1999. godine cijene su se u Irskoj puno slabije prilagođavale promjenama u deviznome tečaju što stvara probleme i danas. Razine plaća u Irskoj prate razinu Ujedinjenoga Kraljevstva. Iako u kratkome roku razina plaća postaje volatilna zbog deviznoga tečaja, u dugome roku plaće imaju tendenciju vraćanja u paritet s plaćama u Ujedinjenom Kraljevstvu. Zbog toga je važno da Ujedinjeno Kraljevstvo zadrži mogućnost slobode kretanja za irske radnike, kako se razina plaća, a i ostali faktori ne bi poremetili u budućnosti.

Vodile su se rasprave o tome kako bi Irska bila u mogućnosti devalvirati valutu u početku nastanka krize, i da nije dio EMU-a, troškovi prilagodbe bili bi niži. Nakon 2008. godine pokazalo je da su se domaći troškovi, kao i razina plaća brzo oporavili i rasli te povećali konkurentnost. Dakle, za Irsku, nemogućnost devalvacije u 2009. bi napravila malu razliku kod borbe s krizom, dok je pojačana podrška Irskoj kao članici EMU bila itekako vidljiva i od velike pomoći za državu koja se u tom trenutku našla u puno problema (Fitzgerald, 2017.).

6. ZAKLJUČAK

Najbolji primjer utjecaja promjena deviznoga režima na međunarodnu trgovinu u ovome radu su Češka i Slovačka koje su u promatranom razdoblju mijenjale svoj režim. Češka je promijenila režim iz kontroliranoga u režim ciljanja inflacije 2017. godine što je pogodovalo razvoju trgovine i gospodarskome rastu. Češka je u promatranome razdoblju imala najvolatilniju valutu u usporedbi s ostalim odabranim zemljama, što se moglo pripisati nominalnom i realnom efektivnom deviznom tečaju. Razlog takvoj nestabilnosti valute je izbor režima ciljanja inflacije gdje se valuta kretala s promjenama inflacije. Takva fleksibilnost valute nije negativno djelovala na njezinu razmjenu, već se ona povećavala, a trgovinska bilanca bila je u suficitu kroz cijelo razdoblje. Prema tome se zaključuje kako se odabir takvoga režima pozitivno odrazio na njezino gospodarstvo i ekonomiju.

Mnogi autori su se složili da je Slovačka profitirala od ulaska u EMU jer je prihvaćanje eura povećalo realni BDP po stanovniku, ali neka istraživanja su dovela do drugačijih zaključaka. Naime, neki autori se slažu da bi slovačko gospodarstvo bilo uspješnije da je zadržala plutajući devizni režim. U promatranome razdoblju prije prihvaćanja eura i u sustavu pužajućeg režima s eurom kao referentnom valutom, slovačka valuta bila je poprilično volatilna. Jedan od razloga takve situacije je bila prilagodba za ulazak u eurozonu te prihvaćanje Maastrichtskih kriterija. Nakon uključivanja u EMU valuta se stabilizirala te se trgovina intezivirala.

Republika Hrvatska prema MMF-ovoj podjeli koristi puzajući devizni tečaj, a HNB se povremeno uključuje na devizno tržište bez unaprijed određenih granica kretanja tečaja. Neformalno koristi implicitno nominalno sidro deviznoga tečaja što je tipično za zemlje kao što je Republika Hrvatska, s niskim institucionalnim i financijskim razvojem te visokom vanjskotrgovinskom otvorenošću. U ovom slučaju deprecijacija valute dovodi do značajnih inflatornih utjecaja te ugrožava primarni cilj monetarne politike, a to je stabilnost cijena. Precijenjenost domaće valute dovela je do smanjenja konkurentnosti i razine proizvodnje vanjskotrgovinskoga sektora te je moguće zaključiti kako je izbor režima puzajućega tečaja negativno djelovao na hrvatski izvoz, ali i uvoz, te je zbog toga Republika Hrvatska dugo bila suočena s deficitom trgovinske bilance.

Korištenje sidra deviznoga tečaja u Danskoj, koja je zemlja visokoga stupnja otvorenosti vanjske trgovine, bila je dobra odluka jer su uvoz i izvoz konstantno rasli, a trgovinska bilanca bila u suficitu kroz cijelo razdoblje. Također je paritet kupovne moći vrlo visok, kao i u Irskoj, a što priliči razvijenim zemljama. Iako je kriza pogodila sve promatrane države, primjećuje se da su članice eurozone malo lakše podnijele pritiske krize, a pri tome i Danska koja je čvrsto vezala svoju valutu za euro. Inflacija je bila visoka za vrijeme krize, ali zemlje EMU-a su imale manje problema zbog čvrste monetarne politike.

Brojna istraživanja se slažu da bi malim i otvorenim zemljama pogodovao ulazak u europsku ekonomsku i monetarnu uniju sa zemljama trgovinskim partnerima. Naime, Republika Hrvatska, koja je imala dugo razdoblje deficita trgovinske bilance, bi to mogla promijeniti uključivanjem u europsku ekonomsku i monetarnu uniju. Tako bi se odrekla monetarne neovisnosti, ali bi uklonila rizike držanja vlastite valute i sve ostale prepreke koje nosi vlastita monetarna politika. Dakle, ulaskom u EMU smanjili bi se rizici držanja valute, te povećala trgovina zbog jednostavnosti poslovanja sa zajedničkom valutom.

Moguće je zaključiti kako je temeljna radna hipoteza prema kojoj odabir deviznoga tečaja može značajno utjecati na trgovinski položaj zemlje, u potpunosti potvrđena. Iako je to još uvijek relativno neistražena tema i zbog toga autori imaju različite stavove, jedno je sigurno(:); prema provedenoj analizi poveznica deviznoga režima i međunarodne trgovine je vidljiva i prisutna.

LITERATURA

- Baldwin, R.; Wyplosz, C. 2015. *The Economics of European Integration*. McGraw-Hill Higher Education.
- Begović, S.; Kreso S. 2017. *The adverse effect of real effective exchange rate change on trade balance in European transition countries*. pregledano: 01. 09. 2018., URL: https://www.efri.uniri.hr/upload/zbornik%20radova%20dokumenti/Volumen35_2_2017/01-begovic-kreso-2017-2-1513970055.pdf
- Češka narodna banka. *Exit from the exchange rate commitment*. pregledano: 05. 09. 2018., URL: https://www.cnb.cz/en/faq/exit_from_the_exchange_rate_commitment
- Češka narodna banka. *The main instruments of monetary policy*. pregledano: 13. 07. 2018., URL: https://www.cnb.cz/en/monetary_policy/instruments/index.html
- Danska centralna banka. 2009. *Monetary policy in Denmark*. publikacija 3. izdanje. pregledano: 10. 08. 2018., URL: https://www.nationalbanken.dk/en/publications/Documents/2009/11/mon-pol_uk_09_web.pdf
- Erceg, T. 2010. *Čelični zagrljaj monetarne unije*. pregledano: 24. 06. 2017., URL: <http://arhiva.portalnovosti.com/2010/05/celichni-zagrljaj-monetarne-unije/>
- Europska centralna banka. Mjerenje inflacije - harmonizirani indeks potrošačkih cijena. pregledano: 13. 08. 2018., URL: https://www.ecb.europa.eu/stats/macroeconomic_and_sectoral/hicp/html/index.en.html
- Europska centralna banka. pregledano: 13. 08. 2018., URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/eb201607_article01.en.pdf?d3093024208934f977bfef0b46d6446d
- Eurostat (2018.), dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/home>
- FitzGerald, J. 2017. *Irish effects of sterling-euro exchange-rate changes always short-term*. pregledano: 17. 09. 2018., URL: <https://www.irishtimes.com/business/economy/john-fitzgerald-irish-effects-of-sterling-euro-exchange-rate-changes-always-short-term-1.2977892>
- Fristedt, S. 2016. *Does the choice of exchange-rate regime effect economic growth?* Södertörns University. Institution of Economics. pregledano: 11. 05. 2018., URL: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:935004/FULLTEXT01.pdf>
- Glick R.; Rose, A. 2016. *How Much Does the EMU Benefit Trade?* Banka federalnih rezervi San Francisca. pregledano: 10. 08. 2018., URL: <http://www.frbsf.org/economic-research/publications/economic-letter/2016/march/trade-benefits-of-emu-european-economic-and-monetary-union/>

- Hrvatska narodna banka. pregledano: 20. 07. 2018., URL: <https://www.hnb.hr>
- Ivić, M. 2016. *Učinkovitost intermedijarnih tečajnih režima u CEE zemljama prije i za vrijeme krize*. Diplomski rad. Sveučilište u Splitu. pregledano: 17. 08. 2017., URL: <https://repozitorij.efst.unist.hr/islandora/object/efst:133/preview>
- Jørgensen, A. 2015. *Exchange rate regimes and the Financial crisis*. Department of economics. pregledano: 16. 06. 2018., URL: http://pure.au.dk/portal/files/86463937/Final_Paper_.pdf
- Juncker, J. n.d. *Dovršetak europske ekonomske i monetarne unije*. Europska komisija. pregledano: 07.06. 2018., URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/5presidentsreport.hr.pdf?5baf0af6d-335b69100e63d8170215de4>
- Majić, T. 2012., *Ekonomska politika u funkciji povećanja izvozne konkurentnosti Republike Hrvatske*. pregledano: 25. 07. 2017., URL: https://bib.irb.hr/datoteka/738927.MAJIC_Ekonomska_politika_u_funkciji_povecanja_izvozne_konkurentnosti_Republike_Hrvatske.pdf
- Marić, Ž. 2012. *Realni devizni tečaj i interno prilagođavanje (primjer Bosne i Hercegovine)*. pregledano: 01. 05. 2018., URL: <https://hrcak.srce.hr/86066>
- Poslovni dnevnik. 2018. *Uvođenje eura: Hrvatskoj nedostaje jedan kriterij za ulazak u eurozonu*. pregledano: 12. 09. 2018., URL: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/hrvatskoj-nedostaje-jedan-kriterij-za-ula-zak-u-eurozonu-341187>
- Saqib, N. 2013. *The Effect of Exchange Rate Fluctuation on Trade Balance: Empirical Evidence from Saudi Arab Economy*. pregledano: 07. 07 .2017., URL: http://www.scientificpapers.org/wp-content/files/1412_NAJIA-The_Effect_of_Exchange_Rate_Fluctuation_on_Trade_Balance.pdf
- Spange, M.; Toftdahl, M.W. 2014. *Fixed exchange rate policy in Denmark*. pregledno: 12. 07. 2017., URL: https://www.nationalbanken.dk/en/publications/Documents/2014/03/Fixed_MON1_2014.pdf
- Svjetska banka. 2018. dostupno na: <https://www.worldbank.org/>
- Tomić, D. 2012. *Zašto je važno promatrati kretanje uvjeta razmjene u Republici Hrvatskoj?* pregledano: 09. 06. 2017., URL: <http://hrcak.srce.hr/file/138997>
- Vijeća za gospodarska pitanja predsjednice Republike Hrvatske. 2015. *Monetarna i fiskalna politika*. pregledano: 15. 08. 2018., URL: <http://predsjednica.hr/files/Vije%C4%87e%20za%20gospodarska%20pitanja%20-%20MONETARNA%20I%20FISKALNA%20POLITIKA.pdf>

Žudel, B.; Melioris, L. 2016. *Five years in a balloon: estimating the effects of euro adoption in slovakia using the synthetic control method*. Economics department. pregledano: 09. 09. 2017., URL: https://www.finance.gov.sk/en/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=729&documentId=774

Antonio Dekanić, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, Republika Hrvatska, student

Petra Guberina, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, Republika Hrvatska, student

Ante Jeleč, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, Republika Hrvatska, student

Alen Kurtović, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, Republika Hrvatska, student

KRETANJA TRGOVINSKIH I EKONOMSKIH SLOBODA: PROMJENE EKONOMSKIH PARADIGMI ODABRANIH ZEMALJA

Sažetak

Globalizacijska kretanja sve više usmjeravaju zemlje prema aktivnostima na međunarodnom tržištu, a što sve više implicira važnost međunarodne trgovine u nacionalnim gospodarstvima. Takva kretanja nužno uzrokuju i promjene suvremenih ekonomskih paradigmi. Istraživanje u radu je usmjereno sagledavanju usklađenosti trgovinskih i ekonomskih sloboda. U radu je provedena analiza razvoja klasične i neoklasičnih ekonomskih teorija, na temelju čijih su postavki analizirane trgovinske i ekonomske slobode. Provedena analiza je stvorila temelje za formiranje znanstveno utemeljenih zaključaka o promjenama suvremenih ekonomskih paradigmi, u najvećoj mjeri prema liberalističkoj ili protekcionističkoj

Ključne riječi: ekonomske slobode, klasičari, neoklasičari, trgovinske slobode

1. UVOD

Ekonomska misao razvijala se kroz povijest: od prvih civilizacija pa sve do Adama Smitha, koji se smatra začetnikom ekonomske znanosti. Svaka ekonomska misao pojavljivala se u različitim vremenskim epohama, odnosno u različitim razdobljima razvoja ne samo društva, već i cjelokupnog gospodarskog sustava. Od najranijih ekonomskih pravaca pa sve do najaktualnijih, razvoj ekonomske misli uvijek je pratio turbulentne društveno-gospodarske odnose. Nakon Drugoga svjetskog rata, globalno gospodarstvo ušlo je u fazu koju je obilježio nikad veći rast i razvoj međunarodne razmjene: ne samo dobara, već i usluga, ljudi te kapitala. Takav rast trgovine do kraja 20. stoljeća utjecao je na promjenu ukupnih društvenih i gospodarskih odnosa, što je rezultiralo pojavom pojmova poput "globalizacija" i "regionalizacija". Nikada veća otvorenost i

isprepletenost svjetskih ekonomija su procesi za koje mnogi ekonomisti tvrde da se ne mogu zaustaviti. Međutim, *Velika recesija* 2008. godine započela je razdoblje usporavanja ekspanzije svjetske trgovine i jačanje otpora prema liberalizaciji nacionalnih gospodarstava. Iako u početku slab, takav otpor se u posljednjih nekoliko godina naglašava kroz promjene u političkoj sferi društva. Prvi takav primjer došao je u obliku BREXIT-a, kojim se Velika Britanija želi "osloboditi" sve veće integriranosti i ovisnosti o Europskoj uniji, pogotovo u pogledu migracija i trgovinskih tokova. Izbor Donalda Trumpa drugi je takav primjer, koji je pred kraj 2017. godine pokrenuo trgovinski rat s drugom najvećom ekonomijom svijeta, Kinom. Ponovna aktualnost takvih politika dokaz je da liberalizacija svjetskog gospodarstva nije proces koji je završen, već proces koji se još uvijek odvija i koji se susreće sa sve većim otporom. Taj otpor se, prije svega, pokazuje kroz okretanje prema nekada dominantnim ekonomskim paradigmatima. Najizraženija među njima je povratak protekcionističkim instrumentima kojima se pojedine ekonomije, u prvenstveno SAD, nastoje oduprijeti inozemnim trgovinskim tokovima i pokrenuti svoje gospodarstvo domaćom proizvodnjom. Naglasak se sve više stavlja na zaštitu domaće proizvodnje, zaštitu domaćih radnih mjesta te zaštitu domaće industrije. U ovome radu se analizira usklađenost trgovinskih sloboda s ukupnim ekonomskim slobodama, kako bi se potvrdila teza prema kojoj neoliberalističku paradigmu obilježava rast i razvoj međunarodne razmjene. Drugim riječima, zemlje sve više sudjeluju su međunarodnim tokovima, tj. postaju sve više trgovinski otvorene.

Rad se sastoji od četiri međusobno povezana poglavlja. Nakon uvodnih razmatranja, drugi dio rada pruža povijesni pregled razvoja ekonomskih teorija te njihova osnovna obilježja. Analiza u ovome dijelu rada obuhvaća klasičnu i neoklasičnu ekonomiju, socijalizam, keynesijanizam, merkantilizam, ekonomiju ponude, ekonomiju racionalnih očekivanja, austrijsku školu i suverenističku političku ekonomiju. Istraživanje se nastavlja analizom kretanja ukupnih ekonomskih i trgovinskih sloboda. Na temelju provedene analize, donese se znanstveno utemeljeni zaključci o promjeni ekonomskih paradigmi, u najvećoj mjeri prema liberalističkoj ili protekcionističkoj. Rad završava zaključkom, kojim se prikazuju ključne spoznaje do kojih se došlo tijekom istraživanja.

2. RAZVOJ EKONOMSKE TEORIJE

Razvoj ekonomske misli ima korijene u antičkom Babilonu u kojem dominira ideja neograničene državne intervencije, dok u Egiptu prevladava sustav centralističkoga gospodarstva pod vlašću faraona. U antičkom Izraelu do izražaja dolaze običaji plemenske organizacije i kolektivističkog uređenja gospodarskih odnosa. Nadalje, u Grčkoj pisci i filozofi

poput Ksenofonta, Platona, Protagore i Aristotela prikazuju spektar ideja o načinu upravljanja gospodarstvom. Prema Platonu država treba organizirati sve gospodarske i političke odnose, protiviti se bogatstvu i privatnom vlasništvu te njegovu misao možemo povezati s kasnijim komunizmom. Aristotel s druge strane štiti ideju privatnoga vlasništva i novac smatra sredstvom razmjene. U srednjem vijeku dolazi do uspostave feudalizma kao osnovnoga oblika ekonomske organizacije u kojem je trgovina između zemalja bila ograničena, a glavni cilj je bila samodostatnost (Ekelund i Hebert, 1997.).

U srednjem vijeku raste moć i utjecaj Crkve, a skolastici kao npr. Albert Veliki i Toma Akvinski se nadovezuju na radove antičke Grčke i Rimskoga Carstva te unapređuju i razvijaju nove ideje, među kojima i pravdu u razmjeni. Nakon njih dolazi vrijeme oslobađanja znanstvene misli od okova crkvene ograničenosti i indoktrinacije, i to se razdoblje naziva predmerkantilizam. Najznačajniji doprinos predmerkantilizmu pružio je Jean Bodin koji se u svojim djelima dotiče karakteristike aristokratskoga, demokratskoga i monarhističkoga sustava. Sve te spoznaje neizravno vode razvoju merkantilizma, pravcu dominantnom u 16. stoljeću, između feudalizma i liberalizma.

Merkantilizam zagovara snažnu državnu intervenciju, regulaciju, koncentraciju i centralizaciju političke moći. Fokus merkantilizma je na bogatstvu, akumuliranju zlatnih i srebrnih poluga te sprječavanju odljeva nacionalnoga bogatstva izvan granica države. Merkantilisti se zalažu za trgovinu, ali samo u izvoznom smislu, dok je uvoz nepoželjan radi zaštite domaće proizvodnje tj. protekcionizma. Robert B. Ekelund (1997.) smatra kako su merkantilističku politiku provodili i razvijali trgovci koji traže načine da profitiraju od vlade, bilo od zabrane strane konkurencije, uspostave monopola ili siromaštva radnika. Većina merkantilističkih autora su bili trgovci i vladini službenici pa je lako zaključiti razlog uspostave ovoga ekonomskoga apsolutizma u kojem je veliki dio stanovnika nepošteno isključen u raspodjeli dohotka. U 18. stoljeću se u Francuskoj razvija fiziokratizam kao protuteža merkantilizmu. Fiziokrati smatraju kako se država ne bi smjela miješati u gospodarstvo. Ovdje se rađa i izraz *laissez faire*, koji označava slobodu ekonomskoga djelovanja, bez intervencije države u tzv. tržišne utakmice, čime se daje smisao slobodnoj konkurenciji. Najveća zasluga fiziokrata je ta što su prvi definirali čisti model kapitalističkoga društva, premda temeljenog samo na poljoprivrednoj proizvodnji. Kasnije će navedene struje voditi afirmaciji dvaju pravaca koji će utjecati na daljnji razvoj ekonomske teorije sve do danas. Ti pravci su ekonomski liberalizam i socijalizam.

2.1. Klasična i neoklasična ekonomija

Liberalizam se pojavljuje razvijanjem klasične engleske političke ekonomije u 18. stoljeću, kao kritike merkantilizma. Najznačajniji predstavnici su Adam Smith, David Ricardo, Jean Baptiste Say, John Stuard Mill i Thomas Malthus. Tijekom 16. i 17. stoljeća dolazi do promjena institucionalnih ograničenja koja su postupno uništavala regulativni sustav merkantilizma. Filozofski argumenti Adama Smitha u njegovome djelu „Istraživanje priroda i uzroka bogatstva naroda“ otvaraju ljudima oči glede ekonomske koristi od sustava ekonomskoga liberalizma. Osobni interes je glavni pokretač svake djelatnosti i to vodi prema najvećem stupnju društvenoga blagostanja.

Prema klasičarima, tržište je samoregulirajući mehanizam i temeljeno je na Smithovom pojmu „nevidljive ruke“, u kojem tržišni subjekti u slobodnoj konkurenciji, potaknuti maksimiziranjem vlastitih interesa, povećavaju blagostanje ukupnoga društva. Klasična škola kritizira merkantilizam jer u njemu korist imaju samo malobrojni staleži i to na štetu šire mase potrošača. Klasičari kritiziraju i fiziokratizam zbog njegove isključive usmjerenosti na poljoprivredu i smatranje drugih djelatnosti sterilnima. Prema klasičarima, jedina uloga države je osigurati uvjete rada i pružiti podršku tržištu.

Na klasičnu školu će se u 19. stoljeću nadovezati pravac marginalizma, a to je doktrina koja nadopunjuje ekonomsku teoriju teorijama granične korisnosti i produktivnost te za razliku od klasičarske radne teorije, zastupa subjektivnu teoriju vrijednosti. Glavni predstavnici su C. Menger, W. S. Jevons, L. Walras, V. Pareto, A. A. Cournot i A. Marshall. Marginalizam obuhvaća austrijsku, matematičku i maršalijansku školu, a od kojih svaka obuhvaća temeljne vrijednosti ekonomskoga liberalizma, slobodne konkurencije, privatnoga vlasništva, međudjelovanja ponude i potražnje, racionalnosti i savršene informiranosti gospodarskih subjekata. Skup navedenih škola i misli se naziva neoklasična ekonomija.

2.2. Socijalizam

Industrijska revolucija je dovela do masovne, brže i efikasnije proizvodnje jeftine robe. Za to su bili zaslužni strojevi koje su si mogli priuštiti samo bogati veleposjednici. Uz to se pojavljuje i trend porasta broja stanovnika, širenje siromaštva, gašenje tvornica i obrta te napuštanje poljoprivrede. Stanovnici sela nisu imali izbora, već su postali radnici u gradskim industrijskim poduzećima. Industrija nije mogla zaposliti sve radnike zbog ogromne ponude koja je značila niske nadnice, ali i loše radne uvjete. Poslodavci su bili *gluhi* na zahtjeve radnika budući da su

svi radnici bili zamjenjivi. Društveni sloj se podijelio na dva sloja tj. industrijsku buržoaziju i proleterijat. *Seljak* nije imao nikakvu individualnu moć da zatraži ikakva prava na poslu, što je dovelo do javljanja radničkih pokreta i sindikata, a čiji je cilj bio klasna borba za ekonomska prava i bolje uvjete rada. Borbu su ostvarivali putem štrajkova koji su znali prerasti u oružane pobune. Kasnije je radnicima jedino preostalo političko organiziranje putem stranaka, pomoću kojih bi državnom intervencijom tj. regulacijama uspjeli izboriti svoja prava. Taj proces organizacije radnika za bolje i pravednije društvo zove se socijalizam. Glavni predstavnici socijalizma su bili Claude Henry de Saint-Simon, Jean Charles Sisimond de Sisimondi i Friedrich List. Oni su zagovarali ideje državne regulacije i doprinosili su osporavanju liberalnih doktrina. Prve kritike kapitalizma dolazile su od (S)socijalista utopista, grupe koja se ugledala na Platonova djela. Smatrali su da kapitalizam treba zamijeniti socijalističkim društvom temeljenim na kolektivnome vlasništvu i jednakosti ljudi. Kritike kapitalizmu dolazile su i iz skupine socijalista koji su bili pod utjecajem klasičara Davida Ricarda, zvanih socijalisti rikardovci. Ova grupa, za razliku od socijalista utopista, zagovara promjenu raspodjele dohotka u korist radnika, ali unutar kapitalističkoga sustava.

U svom djelu „Kapital“, Karl Marx (1867.) smatra kako je socijalizam samo prijelazna faza od kapitalizma prema komunizmu. Zajedno sa svojim suradnikom Friedrichom Engelsom, Marx predstavlja filozofski pravac imenom marksizam, koji obuhvaća ideje ukidanja privatnoga vlasništva, samoupravljanja te ideju diktature proleterijata. Takav politički program ne predstavlja samo odupiranje prema kapitalizmu, već i prekid s liberalnom i parlamentarnom tradicijom. Sustav je temeljen na planskoj ekonomiji u kojoj država organizira i upravlja gospodarstvom na temelju odluka iz centara vlasti. Ova politička i ekonomska doktrina utemeljena na koncentraciji političke moći i snažnoj državnoj intervenciji, uzrokovala je nebrojene ljudske žrtve u bliskoj budućnosti. Marksizam povijest tumači kao sukob povlaštenih i potlačenih društvenih klasa te smatra kako će svi društveni problemi biti riješeni stvaranjem besklasnoga društva zvanog komunizam (Ekelund, Hebert, 1997.). Danas su ideje socijalizma uvelike prisutne u nacionalnim ekonomijama diljem svijeta te često rezultiraju nekim oblikom represije.

2.3. Keynesijanizam

Keynesijanska škola nastala je kao kritika neoklasične škole te njezinih nemogućnosti u rješavanju posljedice Velike krize iz razdoblja od 1929. do 1933. godine. Glavni predstavnik je John Maynard Keynes, koji se smatra tvorcem makroekonomije. Keynes rješenje problema vidi u državnoj intervenciji kojom bi se povećala agregatna potražnja.

Glavni ciljevi Keynesove teorije su povećanje proizvodnje, pravednija raspodjela dohotka i puna zaposlenost putem kojih bi se izašlo iz krize. U svojem eseju pod naslovom „*Ekonomске mogućnost naše unučadi*“, napisanom 1930. godine u vrhuncu svjetske ekonomske krize, govori o svojem vjerovanju kako se glavni ekonomski problemi mogu prebroditi i da će najveći izazov za ljude biti kako okupirati slobodno vrijeme u uvjetima blagostanja. Keynesovo kapitalno djelo „*Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca*“ analiziralo je uzroke nezaposlenosti i traženje novih rješenja za probleme ekonomske krize te kapitalizma općenito. Prema Keynesu problem nezaposlenosti leži u nedostatku potražnje. Klasični ekonomisti smatraju kako će se potražnja za robama i uslugama sama vratiti na ravnotežnu točku kada se nadnice i radni uvjeti izjednače. Keynes je svojom slavnom izrekom „*u dugom roku smo svi mrtvi*“ ustanovio kako je taj proces predugačak te da je neprimjereno savjetovati ljudima da prihvate kratkoročnu ili srednjoročnu „patnju“ s pretpostavkom kako će se „*more poslije oluje smiriti*“.

Ono što je po Keynesu potrebno je državna intervencija u gospodarstvu kako bi se zaustavio ciklus ekonomske depresije i uspostavilo blagostanje. Tradicionalno, kada je ekonomija u padu, nacionalne vlade se usmjeravaju na povećanje ponude kako bi time potaknule rast zaposlenosti. Keynes je smatrao da postoji vjerovanje kako je potražnja toliko niska da daljnji porast ponude nema smisla. Time tradicionalni alati postaju beskorisni, a posao prema Keynesu treba preuzeti država, u smislu da kreira potražnju, čak i uz visoki proračunski deficit. Kako bi se kreirali poslovi, morali bi se podići krediti kojima bi se financirali različiti javni radovi poput građenja cesta, pruga i ostale infrastrukture, a koja neće samo služiti za stvaranje posla, već i kao korist privatnim poduzećima u dužem roku. Nadalje, nacionalne vlade bi uštedjele novac koje bi inače potrošile za naknade za nezaposlenost, te bi povećanje zaposlenih stvorilo dodatnu potrošačku moć čime bi se potaknuo gospodarski rast i uplaćivanje poreza. Porez bi osim potrošača, uplaćivala i privatna poduzeća koja bi također imala više koristi od povećanja posla. Prikupljenim porezima bi se otplaćivao nakupljeni deficit. Navedeni model je nazvan multiplikacijski efekt te je bio posebno koristan za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Keynes je imao utjecaja na stvaranje poslijeratne politike na konferenciji u Bretton Woodsu, gdje su osnovane Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD) te Međunarodni monetarni fond (MMF). Osnivanje IBRD-a i MMF-a pridonijelo je nadgledanju i poticanju svjetske trgovine, što je poprilično promijenilo globalnu ekonomiju. Keynes je vjerovao kako je nacionalno i nadnacionalno ekonomsko planiranje nužno i moguće. Nakon njegove smrti, njegove su ideje i politike preuzete od strane mnogih država te su doprinosile rekordnom rastu i niskoj nezaposlenosti. Keynesijanizam je posebice usvojen od strane političke ljevice. Glavne kritike

keynesijanizmu iznijeli su ekonomisti Milton Friedman i Friedrich Hayek sedamdesetih godina 20. stoljeća, kada se pojavio problem visoke inflacije i visoke nezaposlenosti. Taj fenomenom se naziva stagflacija i nije se mogao objasniti Keynesovom ekonomijom. To razdoblje obuhvaća ponovno rađanje i uspinjanje neoliberalne ekonomske politike. No, kada je globalna ekonomija ponovno ušla u krizu 2007. godine, većina pogođenih država je, umjesto da čeka da se tržište samo ispravi svojim mehanizmima, odlučila da će državnim intervencijom i većom potrošnjom stimulirati rast. Time se ponovo na globalnu scenu vraćaju Keynesove ideje.

2.4. Monetarizam

Kao odgovor na nemogućnost keynesijanske ekonomije da objasni i riješi problem inflacije, dolazi do velikoga rasta popularnosti monetarizma. Glavni predstavnik monetarizma je nobelovac Milton Friedman i čikaška škola ekonomije. Monetarizam svoje korijene ima u neoklasičnoj ekonomskoj misli, zagovarajući slobodno tržište uz minimalnu ulogu države. Monetaristi glavni naglasak stavljaju na cjenovnu stabilnost i zagovaraju sporo i predvidljivo povećanje ponude novca, kako bi se omogućio stalan ekonomski rast. Keynes je opravdao kratkoročnu analizu strogo činjenicom da ćemo „u dugome roku svi biti mrtvi“, a suvremeni bi monetaristi, nedvojbeno uzvratili kako razlog naše smrti u dugome roku jest keynzijska politika koja nas ubija inflacijom i prevelikom ulogom države (Ekelund i Hebert, 1997.). Prema monetaristima, fiskalna politika ne uzrokuje dugoročni rast u realnome outputu. Također, monetaristi smatraju da izmjena između inflacije i nezaposlenosti (Phillipova krivulja) u potpunosti vrijedi samo u kratkome roku. Što se tiče vladinoga zaduživanja, monetaristi zagovaraju proračunsku ravnotežu, budući da vladina zaduživanja uzrokuju veće *crowding out* učinke.

2.5. Ekonomija ponude

Ekonomija ponude predstavlja granu neoklasične ekonomske misli koja zagovara slobodno tržište, napuštanje keynesijanizma i strane potražnje, te stavlja naglasak na poduzetnike u slobodnoj konkurenciji, kao temeljne pokretače gospodarskoga rasta i proizvodnje. Ekonomisti „područja ponude“ predlažu smanjenje poreza i potrošnje te uravnoteženje proračuna kao glavno fiskalno sredstvo za jačanje gospodarstva, čime se trebaju poticati štednja i investicije (Ekelund i Hebert, 1997.). Ekonomija ponude, popularno zvana i *trickle-down economics* je bila izuzetno popularna u mandatima Ronalda Regana i Margareth Thatcher, karakterizirajući ekonomski smjer glavnih svjetskih sila u osamdesetim godinama prošloga stoljeća.

2.6. Ekonomija racionalnih očekivanja

Ekonomija racionalnih očekivanja predstavlja granu neoklasične ekonomske misli te se temelji na racionalnim očekivanjima. Glavni predstavnici su Robert Lucas i John F. Muth. Teoretičari racionalnih očekivanja vjeruju kako će potrošači dobara, usluga i financijskih instrumenata, kao i njihovi proizvođači, reagirati na fiskalne, monetarne i druge politike vlade time što će (barem u konačnici) naučiti koji su učinci tih politika i akcija (Ekelund i Hebert, 1997.).

Racionalna očekivanja su očekivanja koja se oblikuju na temelju svih raspoloživih informacija, a kod kojih je pogreška prognoziranja najmanja moguća (Borožan, 2012.). Teoretičari racionalnih očekivanja dorađuju Phillipsovu krivulju, te razvijaju kontroverzne hipoteze za makroekonomsku politiku kao što su propozicija političke neučinkovitosti i propozicija financijske ekvivalencije. Jedna od najvažnijih hipoteza teorije racionalnih očekivanja je neučinkovitost sustavne fiskalne i monetarne politike u smanjenju nezaposlenosti. Osnovna ideja je da se predvidljivi pokušaj poticanja gospodarstva unaprijed zna i da ne bi trebao imati utjecaja na gospodarstvo. Također, na financiranje dugom se gleda kao i na financiranje porezima tj. kao na ograničenje realnoga bruto domaćega proizvoda (BDP). Racionalna očekivanja su uključivanjem u makroekonomske modele znatno utjecala na makroekonomsku teoriju i politiku. Zanimljivost je da najviše nobelovaca u polju ekonomije pripada ovoj školi.

2.7. Austrijska škola ekonomije

Austrijska škola ekonomije predstavlja obnavljanje marginalističkoga pravca u grani neoklasične ekonomije. Glavni predstavnici ove škole su J. Schumpeter, L. von Mises, F. von Hayek, K. Menger, Eugen B. von Bawerk i F. von Wieser. Orijentirani su na analitičku ekonomiju, uvodeći razne matematičke i ekonometrijske modele. Također, predstavnici ove škole odbacuju sve oblike monetarne i fiskalne državne intervencije u slobodno tržište. Smatraju da se ekonomske politike ne mogu opravdati državnom intervencijom te da državna moć predstavlja ozbiljnu prijetnju individualnim slobodama.

2.8. Suvremena politička ekonomija: Javni izbor i regulacija

Suvremena teorija javnoga izbora predstavlja proučavanje političkih mehanizama ili institucija putem kojim se određuju porezi i rashodi. Navedeno znači da ona predstavlja proučavanje potražnje i ponude javnih dobara (Ekelund i Hebert, 1997.). Predstavnici teorije javnog izbora su J. Schumpeter, A. Downs, J. Buchanan i G. Tullock. Ideje teorije javnoga

izbora temelje se na pretpostavci da političari donose takvu ekonomsku politiku koja im daje najveće šanse za ponovni izbor. Ova teorija temeljito spaja političku i ekonomsku znanstvenu disciplinu, a teoretičari i ekonomisti su primarno fokusirani na javne financije i provođenje javnih politika. Teorija javnoga izbora naglašava važnost političkoga sustava. Javnoga izbora u diktaturi nema, pošto je preferencija diktatora automatski i javna preferencija. U demokratskome sustavu naglašavaju se individualne preferencije i njihov utjecaj na određenu javnu odluku, koja, kada je donesena, predstavlja obvezu za sve subjekte, dok su privatne odluke djeljive. Također, teorija javnoga izbora obrađuje procese izbornoga sustava te načela jednostavne i dvotrećinske većine.

Politička ekonomija regulacije podrazumijeva da je u javnome interesu regulacija određenih gospodarskih grana. Smatralo se da cijeli regulacijski proces proizlazi izravno iz manjkavosti tržišta koje dovode do nužnosti državnih akcija u interesu javnosti (Ekelund i Hebert, 1997.). Regulacija se posebno odnosila na prirodne monopole, kartele, i političku korupciju.

3. ANALIZA KRETANJA UKUPNIH EKONOMSKIH SLOBODA I TRGOVINSKE SLOBODE

Na temelju Indeksa ekonomskih sloboda i Indeksa trgovinskih sloboda, u ovome dijelu rada se analiziraju promjene ekonomskih i trgovinskih politika odabranih zemalja. Na temelju analiziranih podataka i uspoređivanja kretanja dvaju indeksa, nastoje se potvrditi promjene neoliberalističke ekonomske paradigme.

3.1. Ekonomske slobode odabranih zemalja

Kao primarni pokazatelj korišten je Indeks ekonomskih sloboda, koji obuhvaća rangiranje ekonomskih sloboda, gdje 0 predstavlja odsustvo ekonomskih sloboda, a 100 totalnu ekonomsku slobodu. Indeks izračunava organizacija Heritage Foundation (www.heritage.org, 2019.), a istraživanje obuhvaća 160 do 190 zemalja te se objavljuje svake godine, a što omogućuje praćenje utjecaja promjena makroekonomske politike na ekonomske slobode tijekom vremena (Borozan, 2012.).

Uvažavajući metodologiju Indeksa ekonomskih sloboda, zemlje se dijele na:

1. slobodne zemlje (80 - 100)
2. većinski slobodne zemlje (70.0 - 79.9)
3. umjereno slobodne zemlje (60.0 - 69.9)
4. uglavnom neslobodne zemlje (50.0 - 59.9)
5. represivne zemlje (0 - 49.9).

Indeks se računa temeljem prosjeka ***dvanaest ključnih područja***, podijeljenih u četiri kategorije:

1) Vladavina prava

- prava vlasništva – stupanj državne zaštite privatnoga vlasništva i njezinoga pridržavanja
- učinkovitost sudstva – stupanj učinkovitosti sudstva i pravednosti, posebno vezano uz imovinske zakone
- integritet vlade – analizira koliko su prisutne forme korupcije kao npr. mito, otuđenje, nepotizam, klijentizam i dr.

2) Veličina vlade

- porezno opterećenje – analizira dodatne poreze na osobni dohodak i dohodak poduzeća te ukupan stupanj oporezivanja kao postotak BDP-a
- vladina potrošnja – mjeri teret vladine potrošnje kroz razne programe
- fiskalno zdravlje – analizira koliko dobro država upravlja svojim proračunom, računajući rast javnoga duga i proračunskoga deficita.

3) Učinkovitost regulacije

- sloboda poslovanja – analizira troškove, vrijeme i slobodu kretanja poslovanja, uvjete poslovanja te uvjete/načine njegova prekida
- sloboda rada – analizira radnička prava i povezane elemente kao npr. minimalne nadnice, regulatorna ograničenja za zapošljavanje, rigidnost satnice te otpremnine
- monetarna sloboda – analizira cjenovnu stabilnost i količinu mikroekonomskih intervencija.

4) Otvorenost tržišta

- sloboda trgovine – izražava se koliko carinske i necarinske barijere utječu na uvoz i izvoz dobara i usluga
- sloboda ulaganja – analizira slobodu ili ograničenja toka investicijskoga kapitala individualaca i poduzeća
- financijska sloboda – pokazuje bankovnu efikasnost i neovisnost financijskoga sektora od države.

Ključna točka ove analize je prikaz kretanja ukupnih ekonomskih sloboda i pojedinačnoga pokazatelja trgovinske otvorenosti.

Istraživanje je temeljeno na tri moguće pretpostavke:

- 1) Ukoliko se ukupne ekonomske slobode povećavaju zajedno sa indikatorom trgovinske slobode, to ukazuje da se dominantna paradigma neoliberalističke ekonomske doktrine ne mijenja.
- 2) Ukoliko se ukupne ekonomske slobode smanjuju zajedno sa indikatorom trgovinskih sloboda, to ukazuje da se generalno mijenja dominantna paradigma neoliberalističke ekonomske doktrine prema nekim oblicima škole državnoga intervencionizma.
- 3) Ukoliko se ukupne ekonomske slobode povećavaju, dok indikator trgovinske otvorenosti pada, to bi ukazivalo na rast protekcionističke politike promatranih država s aspekta trgovine. Ukoliko je taj trend dugoročan, velika je vjerojatnost da će dovesti do smanjenja ukupnih ekonomskih sloboda u narednim godinama.

Tablica 1. prikazuje vrijednosti Indeksa ekonomskih sloboda za razdoblje od 2014 do 2019. godine. Na temelju dostupnih podataka prikazane su kategorije zemalja na temelju vrijednosti iz 2019. godine:

- 1) slobodne zemlje (80 - 100) su: Australija
- 2) većinski slobodne zemlje (70.0 - 79.9) su: SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo i Japan
- 3) umjereno slobodne zemlje (60.0 - 69.9) su: Turska i Francuska
- 4) uglavnom neslobodne zemlje (50.0 - 59.9) su: Rusija, Iran, Indija, Kina i Brazil
- 5) represivne zemlje (0 - 49.9) – nema.

U Tablici 1. su također prikazane bodovne promjene dobivene oduzimanjem vrijednosti 2019-te i 2014-te godine. Prema tome, vidimo kako su zemlje sa padom ekonomske slobode bile Australija, Brazil, Indija, Japan i Turska. Zemlje s poboljšanom pozicijom su Kina, Francuska, Iran, Rusija, Ujedinjeno Kraljevstvo i SAD. Promatrajući ove vrijednosti, na temelju odabranih „bitnih“ zemalja, vidimo kako niti jedna zemlja ne prakticira klasični liberalizam. Visoko neoliberalne zemlje s malom dozom državne intervencije bi prema ovakvim rezultatima bile Australija, SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo i Japan. Zemlje koje su sklonije generalno miješanoj ekonomiji su Francuska i Turska. Zemlje koje su više autokratske i ekonomski na strani utjecaja marksističke teorije i samog keynesijanizma su Rusija, Iran, Indija, Kina i Brazil. Među odabranim zemljama nema ekstremno zatvorenih slučajeva kao što su Sjeverna Koreja, Venezuela i sl. Navedene zemlje su pod velikim utjecajem marksističke ideologije, a osim represivnih ekonomskih sloboda, prati ih i represija političkih sloboda.

Tablica 1: Prikaz bodovnih rezultata Indeksa ekonomskih sloboda za odabrane države

Država	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2019.-2014.
Australija	82,00	81,40	80,30	81,00	80,90	80,90	-1,1
Brazil	56,90	56,60	56,50	52,90	51,40	51,90	-5,0
Kina	52,50	52,70	52,00	57,40	57,80	58,40	5,9
Francuska	63,50	62,50	62,30	63,30	63,90	63,80	0,3
Indija	55,70	54,60	56,20	52,60	54,50	55,20	-0,5
Iran	40,30	41,80	43,50	50,50	50,90	51,10	10,8
Japan	72,40	73,30	73,10	69,60	72,30	72,10	-0,3
Rusija	51,90	52,10	50,60	57,10	58,20	58,90	7,0
Turska	64,90	63,20	62,10	65,20	65,40	64,60	-0,3
Ujedinjeno Kraljevstvo	74,90	75,80	76,40	76,40	78,00	78,90	4,0
SAD	75,50	76,20	75,40	75,10	75,70	76,80	1,3

Izvor: izrada autora na temelju Heritage Foundation, 2020.

3.2. Trgovinske slobode odabranih zemalja

Indeks trgovinskih sloboda je kompozitna mjera odsutnosti carina i necarinskih barijera koje utječu na uvoz i izvoz roba i usluga. Izračun kompozitnoga indeksa temelji se na izračunu prosječne ponderirane carinske stope i necarinskih barijera (www.heritage.org, 2019.). Prosječna ponderirana carina računa se na temelju prosječne carine za svaku pojedinu grupu proizvoda (ovisno o njihovom udjelu u ukupnome uvozu). Necarinske barijere se računaju na temelju niza kvalitativnih i kvantitativnih informacija, a grupiraju se u 6 kategorija: kvantitativne restrikcije, cjenovne restrikcije, regulatorne restrikcije, investicijske restrikcije, carinske restrikcije i izravne državne intervencije.

U Tablici 2. prikazane su vrijednosti kretanja Indeksa trgovinskih sloboda za referentno razdoblje od 2014. do 2019. godine. Brazil je zabilježio ukupno smanjenje trgovinskih sloboda u promatranom razdoblju od 0,3 postotna poena. Japan, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Američke Države su također u promatranom razdoblju zabilježile smanjenje trgovinskih sloboda.

Tablica 2: Prikaz indeksa trgovinskih sloboda za odabrane države

Država	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2019.-2014.
Australija	86,4	86,4	86,4	86,2	86,2	87,6	1,2
Brazil	69,3	69,6	69,4	69,4	68,5	69	-0,3
Kina	71,8	71,8	72,8	73,6	73,2	73	1,2
Francuska	82,8	83	83	82	81,9	81	-1,8
Indija	65,6	64,6	71	72,6	72,4	72,4	6,8
Iran	41,4	41,4	54,6	54,5	54,5	54,6	13,2
Japan	82,4	82,6	82,6	82,6	82,3	80	-2,4
Rusija	74,6	75	72,4	75,2	79,4	77,8	3,2
Turska	84,5	84,6	84,4	79,4	78,6	79,6	-4,9
Ujedinjeno Kraljevstvo	87,8	88	88	87	86,9	86	-1,8
SAD	86,8	87	87	87,1	86,7	86,6	-0,2

Izvor: izrada autora prema Heritage Foundation, 2020.

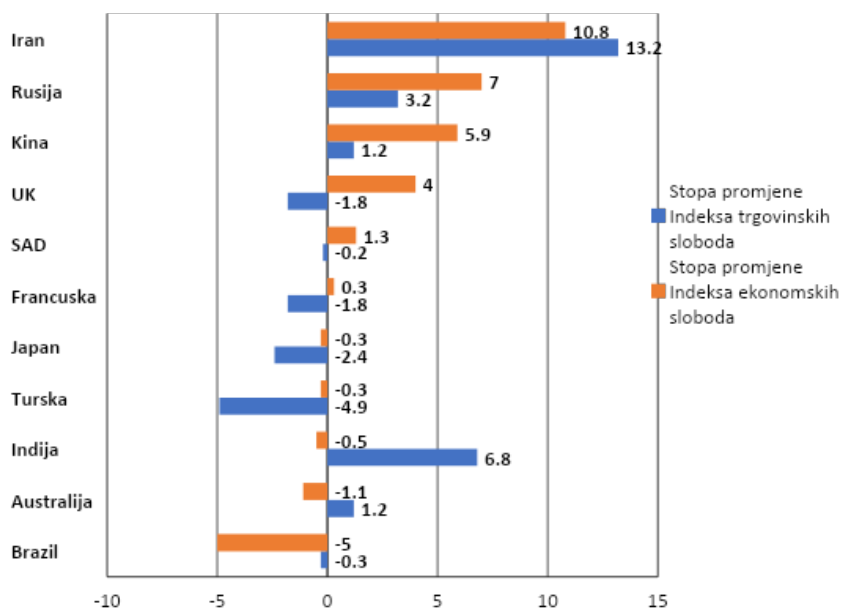
Najveći smanjenje trgovinskih sloboda imala je Turska, i to u iznosu od 4,9 postotna poena. Zatim, nešto slabije smanjenje trgovinskih sloboda imali su i Japan, Ujedinjeno Kraljevstvo i SAD. Među ostalim zemljama, Australija, Kina, Indija, Iran i Rusija ostvaruju povećanje trgovinskih sloboda. U najvećem iznosu, poboljšanje trgovinskih sloboda ostvario je Iran u iznosu od 13,2 postotna poena, dok je drugi najveći rast trgovinskih sloboda imala Indija, i to u iznosu od 6,8 postotnih poena.

3.3. Promjene liberalističke ekonomske paradigme odabranih zemalja

Temeljem provedene analize indeksa trgovinskih i ekonomskih sloboda, moguće je donijeti zaključak o tome je li kod promatranih zemalja došlo do promjene ekonomske paradigme.

Grafikon 1. prikazuje stope promjene kretanja dvaju promatranih indeksa.

Grafikon 1: Kretanje ukupnih ekonomskih sloboda i trgovinskih sloboda
(stopa promjene 2019./2014. (%))

Izvor: izrada autora prema podacima Heritage Foundation, 2020.

Na Grafikonu 1. je prikazana stopa promjene trgovinskih sloboda i stopa promjene Indeksa ekonomskih sloboda u 2019. godini u usporedbi s 2014. godinom, na primjeru jedanaest relativno sličnih zemalja. Zemlje su izabrane na temelju njihove geografske veličine, demografske veličine, ekonomske snage, geopolitičkog utjecaja te sveopće važnosti na svjetskoj sceni. Odabrano promatrano razdoblje nije dovoljno za kompletnu generalizaciju smjera ekonomske politike određene zemlje, no vrlo je prikladno s obzirom na burne trgovačke i političke situacije odabranih zemalja. Brazil je zabilježio ukupno smanjenje trgovinskih sloboda u promatranom razdoblju od 0,3 postotna poena. Istovremeno, kako je prikazano u Tablici 1, Brazil je zabilježio i smanjenje ekonomskih sloboda za 5 postotnih poena. Dakle, moguće je zaključiti kako je u promatranome razdoblju u Brazilu došlo do promjena u ekonomskim politikama, i to prema politikama usporavanja liberalizacije i politike okretanja prema unutarnjem tržištu. Nadalje, smanjenje trgovinske otvorenosti SAD-a može se pripisati recentnim trgovačkim tenzijama s Kinom koja za razliku od SAD-a bilježi rast trgovinskih sloboda. Rezultati ukazuju na rast protekcionističke ekonomske paradigme i odvajanje od neoliberalističke ekonomske paradigme. Također, isti procesi odvijaju se u Ujedinjenome Kraljevstvu, koje je u razdoblju od 2014. do 2019. godine ostvarilo pad trgovinskih sloboda i poboljšanje ekonomskih sloboda. Indeks trgovinskih

sloboda se smanjio za 1,8 postotnih poena, dok se Indeks ekonomskih sloboda povećao za 4 postotna poena. Iran je zabilježio najveći rast ekonomskih i trgovinskih sloboda u promatranome razdoblju. Indeks ekonomskih sloboda je u promatranom razdoblju porastao za 10,8 postotnih poena, dok je Indeks trgovinskih sloboda porastao za 13,2 postotna poena. Na temelju navedenih rezultata za Iran, može se uvidjeti kako se zemlja okreće liberalističkoj ekonomskoj doktrini. Australija bilježi rast trgovinske otvorenosti, no povećanim državnim intervencionizmom ostvaruje lošiji rezultat u usporedbi s 2014. godinom. Ipak, Australija se i dalje nalazi na listi ekonomski najslobodnijih zemalja. Indiju karakterizira veliki pomak u trgovinskim slobodama tj. povećanje za 10 postotnih poena u usporedbi s 2014. godinom. Međutim, povećanom državnim potrošnjom u promatranom razdoblju Australija ostvaruje gubitke sa stajališta ukupnih ekonomskih sloboda. Indija spada uglavnom u neslobodne zemlje, što znači da ne prakticira neoliberalnu ekonomsku doktrinu, ali joj se s aspekta trgovinskih sloboda približava. Popriličan pad u vidu trgovinskih sloboda imaju Japan (-3 postotna poena) i Turska (-6 postotnih poena) u promatranome razdoblju. Navedene zemlje također bilježe marginalno smanjivanje ekonomskih sloboda. Kina, Rusija i Iran, iako uglavnom neslobodne zemlje, bilježe vrlo pozitivne trendove u trgovinskoj i ukupnoj ekonomskoj slobodi. Iran je u 2014. godini bio represivna zemlja, no u 2019. godini ostvaruje značajno poboljšanje trgovinskih i ekonomskih sloboda. Za Iran, Rusiju i Kinu se stoga može reći da se približavaju neoliberalnoj ekonomskoj doktrini.

4. ZAKLJUČAK

Ekonomska misao razvijala se kroz povijest, prateći razvoj gospodarskih sustava te društvenih promjena, koje su utjecale na razvoj mnogih ekonomskih misli. Svaka epoha razvoja društva i gospodarstva obilježena je razvojem novih ekonomskih teorija koje su naglašavale nedostatke one prethodne, istodobno nudeći bolje modele za ekonomske probleme. Razvojem društva, pogotovo u razdoblju velikih otkrića, došlo je i do snažnog razvoja trgovine. Trgovina je postala djelatnost značajna za cjelokupno gospodarstvo, a merkantilistička ekonomska škola prva je zagovarala ulogu države u akumulaciji bogatstva putem trgovine. Liberalizacijom i globalizacijom, fenomenima poslijeratnog civilizacijskoga napretka, suvremena su se gospodarstva suočila s nikada većom otvorenošću i nikada većim protokom dobara, usluga, ljudi i kapitala između zemalja. Iako su mnogi stručnjaci i vođe zagovarali slobodnu trgovinu, kao instrument sveopćega razvoja, nakon velike recesije koje je započela 2008. godine došlo je do polaganog okretanja prema nekih starim teorijama koje su, barem se tako mislilo, izgubile svoje mjesto u ekonomskoj teoriji. Trgovinske napetosti i jačanje političkih opcija koje su zagovarale zaštitu

domaćega gospodarstva od prodora inozemnih dobara i usluga, u središte pozornosti vratili su politiku ekonomskoga protekcionizma koji zagovara zaštitu nacionalnoga gospodarstva kroz različite mjere trgovinskih ograničenja. Na temelju kretanja indeksa trgovinske i ekonomske slobode, moguće je zaključiti kako se od promatranih zemalja Iran, Rusija i Kina približavaju neoliberalističko ekonomskoj doktrini. S druge strane, SAD i Ujedinjeno Kraljevstvo se odvajaju od neoliberalističke doktrine i okreću prema protekcionističkoj doktrini.

LITERATURA

Ekelund, R. B.; Hebert, R. F. 1997. *Povijest ekonomske teorije i metode*. 3. izdanje. Mate d.o.o. Zagreb.

Borozan, Đ. 2012. *Makroekonomija*. 3. izmijenjeno izdanje. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Ekonomski fakultet u Osijeku. Gradska tiskara Osijek.

The Heritage foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking> (1. 06. 2018.)

UČINCI POREZNE HARMONIZACIJE NA KRETANJE KAPITALA U EU¹

Sažetak

U radu se istražuje i analizira napredak u harmonizaciji poreznih sustava u EU te utjecaj porezne harmonizacije na kretanje kapitala, odnosno na inozemna izravna ulaganja. Kako bi Unutarnje tržište djelovalo potrebno je ojačati transparentnost i učinkovitost poreznoga sustava unutar. U radu su analizirani čimbenici kojima se nastoje ukloniti prepreke kretanju kapitala te omogućiti učinkovito funkcioniranje Unutarnjega europskog tržišta s ciljem veće suradnje poreznih tijela između država članica. Rad je također fokusiran na instrumente i mjere, kao što su trendovi smanjenja stope poreza na dobit, zajednička konsolidirana osnovica poreza na dobit te razne direktive kojima su se nastojala ukloniti ograničenja kretanju kapitala unutar EU. Analizirani su učinci porezne harmonizacije na kretanje kapitala te je zaključeno kako visoke efektivne porezne stope negativno utječu na privlačenje inozemnih izravnih ulaganja. Istraživanjem je utvrđeno kako usklađivanje poreznih sustava ima pozitivne učinke na poslovanje na Unutarnjem europskom tržištu, te da porezna politika ima utjecaja na inozemna izravna ulaganja, ali (da) nije ključan čimbenik kod odabira lokacije za ulaganje.

Ključne riječi: EU, harmonizacija, Unutarnje europsko tržište, sloboda kretanja kapitala, inozemna izravna ulaganja

1. UVOD

Harmonizacija poreznih sustava jedan je od osnovnih elemenata koji mogu doprinijeti jačanju ekonomske integracije u EU. Rimskim ugovorom kojim je osnovana Europska ekonomska zajednica (danas EU) definiran je zadatak uspostave zajedničkoga tržišta i približavanje ekonomskih politika država članica. Zajedničko, odnosno „Unutarnje“ tržište osigurava razvoj gospodarskih aktivnosti, kontinuiranu i uravnoteženu ekspanziju, povećanu stabilnost te bolji standard za sve stanovnike. Rimski ugovor također uključuje aktivnosti koje je potrebno poduzeti kako bi se ispunili propisani ciljevi, pri čemu je istaknuta obveza članica vezana za uklanjanje

¹ Ovaj rad je nastao na temelju diplomskoga rada pod naslovom *Porezna harmonizacija i slobodno kretanje kapitala na Unutarnjem tržištu EU*. Rad je izrađen u okviru kolegija Mikrosustav EU na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Rad je obranjen 26. rujna 2019. godine.

prepreke slobodnomu protoku kapitala, roba, usluga i radnika (četiri slobode). Porezi koji se naplaćuju u zemljama članicama mogu predstavljati jednu od najvećih prepreka ostvarivanju navedenih sloboda.

Većina zemalja značajno se trudi privući inozemni kapital s obzirom da je to važan čimbenik uspjeha gospodarstva na svjetskome tržištu. Pritom se nameće problem istraživanja s obzirom na pitanje utjecaja porezne harmonizacije na slobodu kretanja kapitala, odnosno na inozemna izravna ulaganja. Svrha ovoga rada je utvrditi važnost harmonizacije poreznih sustava država radi izbjegavanja nacionalnih poreznih mjera koje mogu negativno utjecati na funkcioniranje Unutarnjega tržišta, a ponajviše na ostvarivanje slobode kretanja kapitala. Iz navedene svrhe proizlaze i ciljevi koji se nastoje ispuniti, a to su: analizirati harmonizaciju sustava izravnih i neizravnih poreza u EU, identificirati determinante koje utječu na kretanje kapitala na Unutarnjem tržištu te prezentirati instrumente kojima se nastoji poboljšati usklađenost poreznih sustava u svrhu ostvarivanja protoka kapitala. Jedan od ciljeva je identificirati učinke direktiva o harmonizaciji pojedinih poreza čime je postignut određeni minimum usklađivanja poreznih sustava. Svakako je važno i predložiti mjere koje bi se trebale provesti za olakšavanje kretanja kapitala te za privlačenje inozemnih izravnih ulaganja u kontekstu mogućih poreznih usklađivanja članica Unutarnjega tržišta.

Istraživanje se sastoji od šest međusobno povezanih poglavlja. Nakon uvodnih razmatranja, u kojima su definirani ključni elementi istraživanja, rad se nastavlja prezentacijom teorijskih aspekata porezne harmonizacije i slobode kretanja kapitala na Unutarnjem europskom tržištu te identificiranjem determinante ostvarivanja slobode kretanja kapitala. Provedeno istraživanje je stvorilo temelje za identifikaciju znanstveno utemeljenih mjera i instrumenata poreznih sustava, a koji su nužni za unaprjeđenje ostvarivanja slobode kretanja kapitala na Unutarnjem tržištu EU te učinaka usklađivanja poreznih sustava na ostvarenje ove slobode. Istraživanje završava zaključkom, u kojem su sintetizirane ključne znanstvene spoznaje.

2. TEORIJSKA UTEMELJENOST HARMONIZACIJE POREZA I SLOBODE KRETANJA KAPITALA NA UNUTARNJEM EUROPSKOM TRŽIŠTU

Jedan od temeljnih ciljeva EU bilo je stvaranje Unutarnjega europskoga tržišta koje bi osiguralo slobodno kretanje roba, usluga, radnika i kapitala, a što je poznato kao četiri temeljne slobode tržišta. Kako bi se ostvarilo uspješno funkcioniranje Unutarnjega tržišta nacionalno natjecanje među državama ne bi smjela biti iskrivljeno, stoga EU nastoji ukloniti međunarodno dvostruko oporezivanje i sve druge moguće prepreke.

U vezi s time, dolazi do potrebe usklađivanja poreznih sustava, odnosno ostvarivanja porezne harmonizacije (Riza i Beshi, 2017.).

Glavni cilj procesa europske integracije bio je uklanjanje određenih prepreka za slobodno kretanje roba, usluga, radnika i kapitala, eliminiranje kršenja pravila tržišnoga natjecanja te mjera diskriminacije. Stoga, najvažniji zadatak u poreznome području je bio ukloniti ograničenja kako kretanja roba, tako i kapitala te stvoriti funkcionalno europsko tržište s većim izvorom kapitala te usklađenim propisima, a što zahtjeva niz fiskalnih mjera. Činjenica je da financijska politika uključuje fiskalna pravila te je harmonizacija, među državama članicama, neizbježna. Porezno usklađivanje ili harmonizacija predstavlja proces uklanjanja prepreka i razlika te ujednačavanje poreznih sustava različitih država članica EU, ali na način da porezni sustavi različitih zemalja postanu međusobno usporedivi (Kesner-Škreb, 2007.).

Potpuno usklađivanje poreznih sustava između država članica EU je teško postići zbog specifičnosti novih članica koje imaju drugačiju strukturu u odnosu na stare članice. Nove članice se više oslanjaju na neizravne poreze, a stare članice, te Norveška, na izravne poreze. Porezni sustav različitih država uvjetovan je promjenama i dinamikom ekonomskoga, političkog i društvenog razvoja (Riza i Beshi 2017.). Kada se govori o poreznoj harmonizaciji, potrebno je pojasniti važnost usklađivanja poreznih sustava. Činjenica je da svaka država ima svoju povijest, različiti stupanj ekonomskoga razvoja, različiti politički sustav, dohodak po glavi stanovnika, gospodarsku strukturu, gospodarske resurse te mnoge druge čimbenike koji izravno ili neizravno utječu na izgradnju poreznoga sustava. Na europskoj razini koncept usklađivanja zakona podrazumijeva proces usklađivanja nacionalnoga zakonodavstva sa zakonima EU. Proces usklađivanja zakonodavstva posebna je obveza svake zemlje koja želi biti dio EU. Dakle, ono što je potrebno postići je usklađivanje domaćega zakonodavstva, nacionalnih zakona, pravila i postupaka kako bi ono bilo djelotvorno i kompatibilno s pravnim okvirom EU. Cilj porezne harmonizacije je izbjegavanje nacionalnih poreznih mjera koje mogu nepovoljno utjecati na funkcioniranje Unutarnjega tržišta, s posebnim naglaskom na kretanje kapitala. Usklađivanje poreza sadržano je u 14. i 95. članku Ugovora o EU. Sve članice mogu uvesti nove porezne oblike uz uvjet da neki dijelovi, kao porezna stopa ili osnovica, budu usklađeni s odlukama EU. Članice također mogu zadržati vlastiti porezni sustav (Kesner-Škreb, 2007.).

Prema Werner Sinnu (1990.) gospodarske reakcije na razlike između europskih fiskalnih sustava uključuju trgovinu robom, kretanje kapitala, radne migracije i odluke o lokaciji poduzeća te najveću važnost pridodaje kretanju kapitala, budući da je ovo područje najosjetljivije na porezne razlike. Kao odgovor na visoku poreznu osjetljivost autor spominje dva

zaštitna alata kojima bi se spriječilo da međunarodni kapital bude reguliran porezima. Prvi alat je načelo zemlje odredišta za neizravne poreze, prema kojem je izvoz robe oslobođen poreza zemlje izvoznice te je podvrgnut porezu zemlje odredišta. Drugi alat je načelo rezidentnosti prema kojemu se prihod od kamata ne oporezuje u zemlji u kojoj je zarađen već u zemlji rezidenta. Načelo je preporučeno kao model od strane OECD-a na Konvenciji o oporezivanju 1977. godine te se koristi i danas s ciljem izbjegavanja ekonomskog dvostrukog oporezivanja. Načelo koje također uvelike utječe na proces harmonizacije je načelo supsidijarnosti, sadržano u Ugovoru iz Maastrichta iz 1992. godine. Ovaj Ugovor navodi kako središnja razina vlasti EU treba odlučivati samo ukoliko postavljene ciljeve može ostvariti učinkovitije od samih država članica, a ukoliko nije u mogućnosti, odluke treba prepustiti nižim razinama. Načelo supsidijarnosti primjenjuje se samo na područja u kojima se dijele nadležnosti između Unije i država članica. Cilj načela supsidijarnosti je osigurati stupanj neovisnosti podređenoga tijela u odnosu na nadređeno tijelo. Ukoliko se primjenjuje u sklopu EU, načelo supsidijarnosti služi kao regulator za područja koja nisu u njezinoj isključivoj nadležnosti. Djelovanje EU institucija ovisi o tri uvjeta: „područje djelovanja ne smije biti u isključivoj nadležnosti Unije, države članice ne mogu u dovoljnoj mjeri ostvariti ciljeve predloženoga djelovanja, te zbog opsega ili učinaka djelovanja ciljeve može uspješnije provesti Unija” (Europski parlament, 2018.).

Porezi su jedan od najtežih i kontradiktornijih problema u svjetskoj praksi održavanja nacionalnoga gospodarstva budući da su oni glavni izvor proračunskih primitaka kao i financiranja socijalnih i drugih nacionalnih programa. Porezi nisu samo glavni izvor dopune državnih prihoda, već su jedna od glavnih poluga utjecaja države na tržišno gospodarstvo. Stoga je stvaranje učinkovitoga sustava oporezivanja jedno od najvažnijih interesa bilo koje zemlje. Glavni element oporezivanja su porezi, koji predstavljaju obvezne uplate pravnih osoba i pojedinaca. Porezni sustav predstavlja mehanizam koji uključuje skup alata, organizacijske metode i zakonske mjere usmjerene na provedbu postojećega poreznoga zakonodavstva. Porezni mehanizam koji doprinosi stabilnosti i funkcioniranju poreznoga sustava provodi se pomoću porezne politike. Porezni sustavi u različitim država članicama se međusobno razlikuju s obzirom na strukturu, porezne stope, fiskalne ovlasti, porezne osnovice, porezne olakšice te metode prikupljanja. Različitost poreza je normalna budući da se porezni sustav u svakoj državi nastavio razvijati pod utjecajem različitih gospodarskih, političkih i društvenih uvjeta. Međutim, svaki porezni sustav neke države članice bi trebao ispunjavati opće zahtjeve EU.

U praksi, postupna harmonizacija poreznih sustava zemalja članica smatra se glavnom metodom za uklanjanje poreznih prepreka. U Jedinstvenome europskom aktu razmatraju se pristupi poreznoga usklađivanja

kako bi se očuvale razlike između poreznih sustava koje ne ometaju pravilno funkcioniranje tržišta (Europska komisija, 1985.). Porezno usklađivanje isključilo bi mogućnost utaje poreza i moglo bi zajamčiti određeni primitak poreza, ukinulo bi mogućnost dvostrukoga oporezivanja dobiti poduzeća, ukoliko poduzeće posluje u inozemstvu, te bi osiguralo neutralnost poreza država članica.

Ugovor o funkcioniranju EU (UFEU) odobrava slobodno kretanje kapitala i plaćanja. Kapital treba ulagati tamo gdje se postiže najveći prinos, stoga se sve prepreke za slobodno kretanje kapitala moraju ukinuti. Slobodno kretanje kapitala ima posebno mjesto među svim slobodama budući da se ne odnosi samo na države članice zasebno, nego i na kretanje kapitala između država članica i trećih zemalja. Za razliku od ostalih sloboda, korisnici kapitala, odnosno ulagači, ni na koji način nisu ograničeni. Sve dok slobodno kretanje kapitala nije dobilo potpuni izravni učinak 1994. godine, nije imalo veliku važnost (Simader, 2011.). Ugovorom iz Maastrichta slobodno kretanje kapitala je uvršteno u primarno pravo EU i odobren je izravan učinak te je time usklađeno s drugim slobodama. Iz samoga UFEU ne može se definirati što je kretanje kapitala. Europski Sud pravde u tumačenju odredbi UFEU upućuje na Direktivu o kretanju kapitala, koja sadrži nomenklaturu onoga što čini kretanje kapitala, a to su inozemna izravna ulaganja, nekretnine, investicije, sigurnosne transakcije, zajmovi, jamstva, darovi i nasljedstva (Europski parlament, 2018.).

3. DETERMINANTE KRETANJA KAPITALA NA UNUTARNJEM TRŽIŠTU EU

Usprkos napretku koji je ostvaren na europskom tržištu u posljednjih 60-tak godina, europsko tržište kapitala je i dalje fragmentirano i relativno nerazvijeno u usporedbi s američkim tržištem. Tržišta vlasničkih i dužničkih instrumenata su znatno manja od onih u SAD-u, stoga je jedan od glavnih ciljeva EU jačanje integracije tržišta kapitala te slobodan protok kapitala među državama članicama. Time bi se ojačala učinkovitost i sposobnost europskoga tržišta u financiranju gospodarskoga rasta. Kretanje kapitala je važno za članice EU s manjim tržištima, a koje imaju visoki potencijal za razvoj, budući da one mogu ostvariti koristi ukoliko se kapital usmjerava u njihove projekte, a članice s velikim i razvijenim tržištima imaju veću priliku za prekogranična ulaganja. Unija tržišta kapitala je jedna od mjera koje se poduzimaju za učinkovito funkcioniranje Unutarnjega tržišta, a od čega koristi imaju sve države članice, zbog boljšeg usmjeravanja kapitala i ulaganja u njihove projekte. Za lakši protok kapitala na Unutarnjem tržištu nužno je i spriječiti narušavanje tržišnoga natjecanja.

Europska komisija je razvila plan za mobilizaciju kapitala na europskome tržištu s ciljem usmjeravanja kapitala poduzećima te poticanja ulaganja u infrastrukturu. Svrha inicijative, poznate pod nazivom Unija tržišta kapitala (Capital Markets Union, CMU), je ponuditi poduzećima što veće izvore financiranja, ojačati europsko gospodarstvo, financijski sustav učiniti stabilnijim i integriranim, te osigurati prilike štedišama i investitorima. Istovremeno se potiču ulaganja s ciljem otvaranja novih radnih mjesta. Unija tržišta kapitala omogućava malim i srednjim poduzećima (MSP) jednostavnije prikupljanje sredstava, zbog olakšane procedure i bespo- trebnih pravnih i nadzornih prepreka. Ciljevi Unije tržišta kapitala su raz- vijanje financijskoga sustava koji bi pomogao bankama da financiraju jaka i razvijena tržišta kapitala, pružiti štedišama veći izbor ulaganja, te stvoriti jedinstveno tržište kapitala u EU kako bi ulagatelji mogli investirati bez prekograničnih prepreka. Integracija tržišta kapitala privlači ulagače iz trećih zemalja te zbog toga EU ima veći potencijal kao ulagačko odre- dište, od čega bi korist imale sve države članice. Korist je uočena i kod daljnjega razvoja europske ekonomske i monetarne unije (EMU), oja- čana je međunarodna uloga eura te su ublaženi šokovi u europodručju na način da se investitorima i poduzećima pogođenim krizom omogućio pristup ulaganju te otvorila mogućnost pozajmljivanja sredstava u zem- ljama koje nisu pogođene (Europska komisija, 2019.).

Neki od izazova s kojima se susreće Unija tržišta kapitala su značajne razlike u uvjetima financiranja u EU, različitost pravila i tržišne prakse, velika ovisnost ulagača o bankama te ograničen pristup financiranju MSP-a. S obzirom na važnost MSP-a za europsko gospodarstvo, nastoji im se osigurati efikasan priljev kapitala. Pružanjem dodatnih sredstava MSP-ima se omogućuje širenje ponude proizvoda i usluga u drugim dr- žavama članicama. Kao glavni ciljevi Unije tržišta kapitala navode se: „produbljivanje financijske integracije, stabilniji financijski sustav, potica- nje ulaganja u EU i ostatku svijeta, prijelaz na čišće i zelenije gospodar- stvo te razvoj lokalnih tržišta kapitala i učinkovitije povezivanje izvora financiranja s projektima ulaganja u cijeloj EU-u.“ Sve to omogućilo bi veća prekogranična ulaganja, podjelu rizika, kao i snažnija i likvidnija tržišta. Snizili bi se troškovi i povećala europska konkurentnost, čime se jača međunarodna uloga europske valute. U današnje vrijeme značaj- ne koristi od Unije tržišta kapitala se ogledaju i u doprinosu ekološkim projektima.

Prekogranična ulaganja na europskome tržištu se i dalje susreću s mno- gobrojnim preprekama. Iz tog razloga je od početka krize zabilježen manji priljev investicija koja dolaze u Europu iz ostatka svijeta. Fiskalne prepreke, prekomjerni nacionalni propisi, nepredvidljivost propisa i ne- ujednačena primjena pravila samo su neke od prepreka koje stoje na putu prekograničnim ulaganjima. Prepreke mogu biti uzrokovane i naci- onalnim zakonodavstvom ili upravnom praksom te zbog neusklađenosti

nacionalnih mjera. Kada je riječ o oporezivanju, investitori se susreću s problemom istovremene primjene domaćega poreza i lokalnoga poreza po odbitku, pri čemu povrat poreza nije moguć. Glavni razlog tome su neujednačeni državni pristupi i složena procedura za oslobađanje plaćanja poreza. Primjenjivanje različitih mjera oporezivanja mirovinskih fondova i osiguravajućih društava također otežava i ograničava prekogranična ulaganja (Europska komisija, 2015.).

Uklanjanje barijera osiguralo bi koristi ulagačima i cijelome gospodarstvu neke zemlje. U skladu s time, Komisija je poduzela niz mjera kojima bi se osigurao lakši protok kapitala. Jednu vrsta mjera predstavljaju nacionalne mjere u kojima su sudjelovale sve zemlje članice putem bilateralnih razgovora. Neučinkovitost i neujednačena prava onemogućavaju investitorima procjenu kreditnoga rizika te bi stoga usklađivanje postupaka osiguralo bolju pravnu sigurnost. Za uklanjanje fiskalnih prepreka poduzimaju se mjere utvrđivanja kodeksa ponašanja u smislu oslobađanja od poreza po odbitku te se provode studije o diskriminirajućim poreznim preprekama vezanima za osiguravajuća društva te mirovinske fondove. Također se poduzimaju pravne mjere protiv bilateralnih sporazuma o ulaganju unutar EU, a koji štete na način da utvrđuju različite standarde postupanja prilikom investiranja na Unutarnje tržište te nisu u skladu s europskim pravnim propisima.

Ideja Unutarnjega tržišta temeljila se na načelu koje su predstavnici liberalnih ekonomskih doktrina formulirali prije više od dva stoljeća: *uklanjanje trgovinskih prepreka između zemalja stvara povećanu konkurenciju te na taj način smanjuje troškove i eliminira neučinkovitu poslovnu praksu*. Argument u korist poreznog usklađivanja bio je poticanje učinkovitog funkcioniranja Unutarnjega tržišta te je zbog toga uklanjanje poreznih prepreka olakšalo donošenje odluka o alokaciji resursa (Pirvu, 2012.). Kako bi se osiguralo funkcioniranje Unutarnjega tržišta trebalo bi se izbjeći agresivno porezno planiranje. Zadatak Komisije bio je predložiti mjere pomoću kojih bi porezni sustav bio više transparentan, djelotvoran i dosljedan i što manje sklon neučinkovitome poreznome planiranju. Agresivno porezno planiranje može negativno utjecati na države članice, onemogućiti pravilno usmjeravanje resursa i jednake uvjete za tržišno natjecanje poduzeća. Kako bi se smanjio učinak agresivnoga poreznoga planiranja doneseno je deset međunarodnih inicijativa, povećana je transparentnost i administrativna suradnja. Ukoliko je porezna osnovica neke države članice narušena mora se osigurati prihod od drugih poreza ili smanjiti prihod za reforme koje omogućuju poticanje rasta te borbe protiv nejednakosti (Europska komisija, 2019.).

Kako bi se spriječilo nelojalno tržišno natjecanje u EU su uvedena su pravila koja bi osigurala jednaka prava za sva poduzeća, čime bi se omogućile inovacije, jedinstveni standardi te prilika za razvoj MSP-a. Europska

komisija ima zadatak istraživati i pratiti slučajeve velikih poduzeća koja koriste svoju moć s ciljem nametanja, a čime svakako ugrožavaju poslovanje ostalih poduzeća. Iskorištavanje moći može biti korišteno s ciljem nametanja uvjeta dobavljačima i ostalim klijentima, a što bi svakako mogli ugroziti poslovanje s konkurentima. Takve slučajeve Komisija može financijski kazniti na način da se plati deset posto godišnjega prometa na svjetskoj razini. EU je osnovala Međunarodnu mrežu za tržišno natjecanje (ICN) koja surađuje s globalnim i nacionalnim tijelima za procjenu prekršaja, koja nadziru načine poslovanja te podliježu sudskome nadzoru europskih sudova. Nezakoniti kontakti i sporazumi, dogovaranje cijena i podjela tržišta smatraju se prekršajem i zabranjeni su na temelju pravila EU-a, koja se primjenjuju u svim država članicama (Europska komisija, 2003.).

4. INSTRUMENTI I MJERE POREZNIH SUSTAVA U SVRHU POTICANJA SLOBODNOGA KRETANJA KAPITALA NA UNUTARNJEM TRŽIŠTU EU

Za lakši protok kapitala na Unutarnjem tržištu nužno je poduzeti određene mjere kako bi se izbjegla štetna porezna konkurencija te spriječila praksa utaje i izbjegavanja plaćanja poreza. U današnje vrijeme države čine sve kako bi privukle kapital u svoju zemlju, stoga se u nastavku rada raspravlja o trendu smanjenja stope poreza na dobit i o prijedlogu Zajedničke konsolidirane osnovice poreza na dobit (CCCTB).

4.1. Izbjegavanje štetne porezne konkurencije

U slučaju da je porezna konkurencija među državama praćena nedostatkom fiskalne transparentnosti otežava se razmjena informacija između poreznih vlasti i poreznoga režima za nerezidente te dolazi do štetne porezne konkurencije. Postojanje neusklađenoga poreznoga zakonodavstva potiče transnacionalne korporacije u sve većem korištenju strategija izbjegavanja poreza, te korištenju mehanizama transfernih cijena, kredita unutar grupe, a što uzrokuje slabu kapitalizaciju, korištenje organizacijskih struktura bez značajne gospodarske aktivnosti radi poslovanja u inozemstvu i slično. Sposobnost korporacija da koriste te strategije daje značajnu poreznu prednost u odnosu na nacionalne konkurente, stoga je porezna konkurencija favorizirala velika i razvijena poduzeća na međunarodnoj razini u odnosu na mala poduzeća, razvijenima na lokalnoj razini. Poduzeća koja su iskusna u korištenju strategija izbjegavanja poreza imaju prednost nad start-up poduzećima. Većina start-up poduzeća nalazi se u novijim članicama EU te porezna konkurencija više pogoduje poslovanju multinacionalnih poduzeća u razvijenim zemljama

(Pirvu, 2012.). Pitanja štetne porezne konkurencije počela su se raspravljati objavljivanjem izvještaja grupe Primarolo 1999. godine, a u kojem je identificirano 66 štetnih poreznih mjera, a od toga 40 u zemljama članicama EU (Vijeće EU, 1998.). Kriteriji koji su korišteni za identifikaciju potencijalno štetnih poreznih mjera bili su učinkovita razina oporezivanja koja je znatno niža od ukupne razine oporezivanja u toj zemlji, mogućnost nerezidenata da koriste porezne olakšice, nedostatak transparentnosti u fiskalnome okruženju te porezna oslobođenja koja su se nudila bez obzira na nepostojanje gospodarske aktivnosti (Europska komisija, 1999.). Zaključci Grupe motivirali su Europsku komisiju i Europljane da pokrenu niz mjera kako bi se eliminirale štetne porezne mjere. Pirvu (2012.) iznosi kako se porezna praksa država članica EU-a pokazala učinkovitom, pa je tako u Nizozemskoj, Luksemburgu, Belgiji i Njemačkoj poticajno porezno zakonodavstvo rezultiralo privlačenjem stranih ulagača i poticanjem akumulacije stranoga kapitala.

Iskrivljavanje gospodarskih aktivnosti uzrokovano poreznom konkurencijom dovelo je do brojnih potreba za međunarodnim mjerama porezne koordinacije kako bi se uklonila štetna porezna konkurencija (Europska komisija, 1999.). Prema istraživanju Frenkela i suradnika (1992.) neefikasnost nastaje zbog prekograničnih ulaganja kapitala koja smanjuju odgovarajuće porezne osnovice zemlje s visokim porezima i stvaraju negativnu eksternalnost. Mintz (1999.) predlaže nekoliko rješenja koja treba primijeniti s obzirom na neučinkovitost uzrokovanu decentraliziranim donošenjem fiskalnih odluka zbog problematike tržišnoga natjecanja u vezi s porezom na kapital. Jedno očigledno rješenje je oporezivati dohodak od kapitala po harmoniziranoj stopi prema izvornome načelu. Međutim, porezi na kapital temeljeni prema načelu zemlje izvorišta dovode do odljeva kapitala i samo bi se jedinstvenim sporazumom širom svijeta mogle stvoriti značajne koristi za povećanje učinkovitosti. Gordon (1992.) tvrdi kako je slobodno kretanje kapitala povećalo izbjegavanje i utaju poreza te prisiljava nacionalne vlade da se orijentiraju na distorziju oporezivanja kapitala na temelju izvora, iako možda žele oporezivati kapitalne prihode na temelju rezidentnosti.

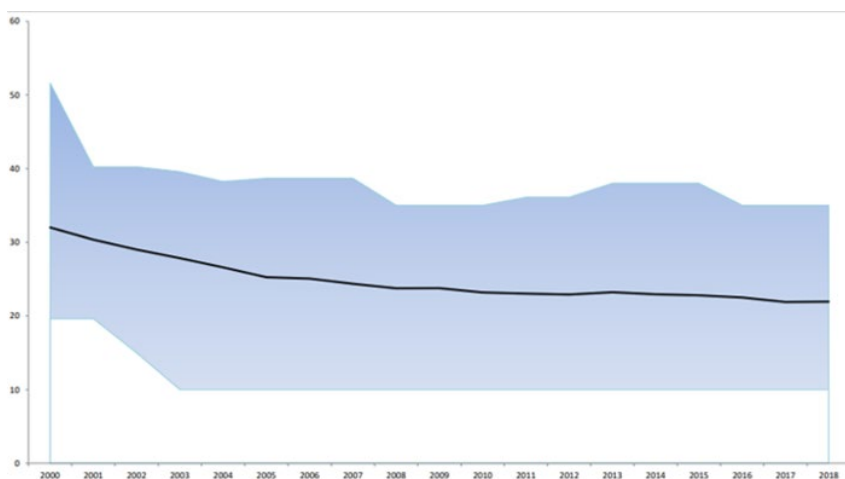
4.2. Trend smanjenja stope poreza na dobit

Uklanjanje prepreka slobodnom kretanju kapitala i radne snage potiče vlasti da smanje porezno opterećenje kako bi se privukla inozemna izravna ulaganja. Smanjenje stope poreza na dobit uobičajena je praksa u EU državama članicama. Države su koristile ovu mjeru kako bi svoje gospodarstvo učinile privlačnim nakon ukidanja nekih poreznih olakšica koje su bile odobrene stranim ulagačima. Tako je naprimjer u Finskoj 2005. godine stopa poreza na dobit iznosila 29 %, a do 2019. godine se

smanjila na 20 %, u Španjolskoj je iznosila 32,5 % u 2007. godini, a u 2018. godini 25 %. U novijim članicama EU-a je zabilježen isti trend npr. u Poljskoj je 2003. godine stopa poreza na dobit iznosila 27 %, a u 2019. godini iznosi 19%, Bugarska je imala 23,5 % u 2003. godini, a u 2019. godini 10 %.

Griffith i Klemm (2004.) zaključuju kako smanjenje poreznoga opterećenja u EU stimulira gospodarsku aktivnost. Pritom, smanjenje poreznih stopa na dobit poduzeća dovelo je do smanjenja prihoda poduzeća u razdoblju od 2001. do 2004. godine, nakon čega slijedi oporavak zbog visokog gospodarskog rasta između 2005. i 2007. godine i naposljetku smanjenje u kontekstu globalne ekonomske krize. Trend smanjenja stopa poreza na dobit može se vidjeti na Grafikonu 1.

Grafikon 1: Trend smanjenja stope poreza na dobit od 2000. do 2018. godine u zemljama članicama EU (u %)

Izvor: Europska komisija, 2019.

Trend smanjenja stope poreza na dobit počeo je sredinom 80-ih godina prošloga stoljeća nakon što je Margaret Thatcher snizila stopu poreza na dobit s 52 % na 35 % u razdoblju od 4 godine, a nakon čega su i ostale zemlje počele snižavati svoje stope. Prema izvješću KPMG International prosječna stopa poreza na dobit je u razdoblju od 1993. godine do 2006. godine smanjenja sa 38 % (15 država članica) na 25,8 %, te se taj trend vidi i danas. Porezi su vrlo važni za priljev FDI-a, što je vjerojatno i bilo razlog značajnome smanjenju stopa. Međutim, ekonomski analitičari smatraju kako stopa poreza na dobit nije ključan čimbenik pri odabiru lokacije za ulaganje. Jensen (2006.) navodi kako niti jedna od multinacionalnih kompanija ne ističe niske porezne stope i porezne olakšice kao motiv ulaganja. Većina poduzeća prvo odabere lokaciju za ulaganje te onda nastoji minimalizirati poreze (Markusen, 1995.).

Na taj način poduzeća prebacuju dobit iz država s visokim porezom u države s niskim poreznim opterećenjem te stoga porez na dobit ne utječe značajno na priljev FDI-a. Još jedna uloga poreza na dobit kod privlačenja inozemnih izravnih ulaganja se ogleda u situaciji kada zemlje ulagači svojim poreznim politikama potiču ulaganja u zemlje koje nisu dovoljno razvijene (Hines, 2001.).

Osim snižavanja stope poreza na dobit inozemna izravna ulaganja su se nastojala privući i poreznim poticajima. Porezni poticaji uglavnom ne mogu nadoknaditi ozbiljne nedostatke investicijskoga okruženja, niti stvoriti željene uvjete. Savjetuju se dugoročne strategije poboljšanja ljudske i fizičke infrastrukture, pri čemu je potrebno pojednostavljenje vladinih politika i postupaka, a čime se povećava šansa za privlačenje ulaganja na dugoročan način. Dosadašnja istraživanja su pokazala da, ukoliko su drugi čimbenici poput političke i gospodarske stabilnosti, infrastrukturni i prometni troškovi manje više jednaki, porezi mogu imati značajan utjecaj na lokaciju ulaganja. O tome svjedoči rastuća porezna konkurencija u regionalnim grupacijama kao što je EU. Taj utjecaj, međutim, mora biti kvalificiran po dvjema važnim točkama. Prvo, utjecaj porezne politike može značajno ovisiti o poreznim instrumentima koje vlasti koriste. Na primjer, porezni praznici i opće smanjenje zakonske stope poreza mogu imati jednaki utjecaj na efektivnu poreznu stopu, ali značajno različite učinke na tijekove inozemnih izravnih ulaganja i državne prihode. Učinkovitost porezne politike i poticaja također će varirati ovisno o aktivnosti multinacionalnih tvrtki i njezinih motiva za ulaganje u inozemstvo. Porezni poticaji presudni su čimbenik za tvrtke koje posluju na više tržišta jer mogu bolje iskoristiti različite porezne režime u čitavoj zemlji. Zemlje s previsokim stopama poreza mogu udaljiti potencijalne investitore, dok one s razumnim poreznim stopama mogu malo ili nimalo utjecati na to.

4.3. Zajednička konsolidirana osnovica poreza na dobit

Zajednička konsolidirana osnovica poreza na dobit (CCCTB) je jedinstveni skup pravila za izračun oporezive dobiti poduzeća u EU-u. Uz CCCTB, poduzeća se moraju pridržavati samo jednoga jedinstvenoga sustava EU-a za izračunavanje oporezivoga dobitka, umjesto više različitih nacionalnih pravilnika. Konsolidirana oporeziva dobit se dijeli između država članica koristeći se formulom raspodjele. Svaka država članica oporezuje svoj dio dobiti po vlastitoj nacionalnoj poreznoj stopi. CCCTB bi smanjila birokraciju i troškove usklađivanja za poduzeća na Unutarnjem tržištu što bi osiguralo jedinstveni sustav EU-a za poduzeća, pomoću kojega bi ona izračunavala svoju oporezivu dobit i one stop shop (sve na jednom mjestu) za podnošenje porezne prijave za sve svoje aktivnosti u EU-u. CCCTB bi u potpunosti prepoznala prekogranične

aktivnosti poduzeća na Unutarnjem tržištu što bi omogućilo poduzećima da nadoknade dobit u jednoj državi članici zbog gubitaka u drugoj državi. To je osobito važno za mala poduzeća. Također bi osigurala pravnu sigurnost i smanjila porezne prepreke, pružajući jedinstven, stabilan i transparentan sustav poreza na dobit (Europska komisija, 2016.).

CCCTB bi se koristila kod izbjegavanja plaćanja poreza na način da eliminira neusklađenost između nacionalnih sustava, preferencijalnih režima i skrivenih odluka o porezima, koje iskorištavaju poduzeća koja izbjegavaju porez. To bi uklonilo potrebu za transfernim cijenama, što je primarni put za prebacivanje dobiti. CCCTB sadrži čvrste mjere protiv zlouporabe, kako bi se države članice zaštitile od erozije i prelaska profita u zemlje koje nisu članice EU-a. Zajednička konsolidirana osnovica poreza na dobit bi podržavala rast i omogućila stvaranje novih radnih mjesta. Poticala bi poslovanje i ulaganja, nudeći poduzećima čvrsta i predvidiva pravila, pravedne i jednake uvjete i smanjene troškove i administraciju. Također bi poticala potrošnju na istraživanje i razvoj koja su ključna za rast te bi uklonila sadašnju neravnotežu duga kod oporezivanja poduzeća (Europska komisija, 2016.). Međutim, usvajanje CCCTB bi stvorilo i poteškoće državama članicama, u smislu da bi porezne uprave država članica morale istovremeno upravljati s dva sustava poreza na dobit, a što bi povećalo administrativne troškove.

4.4. Porezna transparentnost za sprječavanje utaje i izbjegavanja plaćanja poreza

U današnje vrijeme izbjegavanje i utaja poreza na dobit je čest slučaj, kojim se gubi nekoliko milijardi eura godišnje te se narušava raspodjela opterećenja između poreznih obveznika i lojalna konkurencije između poduzeća. Poduzeća iskorištavaju nedostatak usklađenosti poreznih pravila između država članica na način da premještaju dobit i na taj način plaćaju što manje poreze. Taj problem bi se mogao riješiti na način da se ojača transparentnost i suradnja s ciljem sprječavanja poreznoga planiranja i utaje. Europska komisija je iz tog razloga uvela mjere za poreznu transparentnost s ciljem sprječavanja izbjegavanja poreza na dobit poduzeća. Radi se o automatskoj razmjeni informacija između država članica čime bi se osigurala zaštita porezne osnovice te se jednostavno identificirali subjekti koji nastoje izbjeći plaćanje poreza. Porezna tijela moraju otkriti pravne praznine ili međunarodno dvostruko oporezivanje te je zato potrebno ustanoviti gdje poduzeća zarađuju svoju dobit i na kojem mjestu ih se treba oporezivati. Europska komisija je predložila uklanjanje mogućnosti postupanja po vlastitome nahođenju te će se morati razmjenjivati porezna mišljenja između država članica. Također će se morati poštovati određeni rokovi, pri čemu će porezna tijela svaka tri

mjeseca morati slati svoja porezna izvješće ostalim državama članicama, čime bi se omogućilo otkrivanje štetne porezne prakse pravnih subjekata te poduzimanje određenih mjera. To bi dovelo do bolje porezne konkurencije budući da porezna tijela ne bi toliko nudila porezne tretmane za poduzeća znajući da ostala porezna tijela imaju uvid u njihove postupke. Kako bi se osigurala poštena porezna konkurencija kod oporezivanja dobiti poduzeća EU koristi „Kodeks postupanja pri oporezivanju poduzeća“. Na temelju kriterija koji su sadržani u Kodeksu utvrđuje se štetnost poreznoga režima te se moraju ukinuti prakse koje štete Kodeksu. Iz toga razloga se države članice redovito sastaju kako bi se procijenilo u kojoj su mjeri njihovi porezni sustavi usklađeni s Kodeksom (Europska komisija, 2015.).

4.5. Direktive o harmonizaciji pojedinih poreza te ukidanju ograničenja na kretanje kapitala

U ovome dijelu rada se definiraju i opisuju najosnovnije značajke direktiva kojima se nastoji riješiti problem neusklađenosti poreznih sustava članica EU kako bi se olakšalo kretanje kapitala.

4.5.1. Direktiva 88/361/EEZ

Prema direktivi 88/361/EEC odnosno Direktivi o liberalizaciji kretanja kapitala članice EU ukidaju sva ograničenja na kretanje kapitala prema ostalim državama članicama. Glavni cilj Direktive je stvoriti financijsku dimenziju na Unutarnjem tržištu. Direktiva se primjenjivala od 1988. do 1999. godine te je zamijenjena sa novim pravilima Sporazuma o slobodnome kretanju kapitala te su uvedena pravila koja se i dan danas koriste. Uvedena je zaštitna klauzula budući da kretanje kapitala može dovesti do poremećaja u provedbi monetarne i tečajne politike te opteretiti devizna tržišta. U takvim slučajevima Komisija daje ovlasti državama članicama da poduzmu zaštitne mjere. Država članica može i sama poduzeti zaštitne mjere, ali Komisija mora biti obavještena o tome te odlučuje u suradnji s Monetarnim odborom i Vijećem guvernera središnjih banaka. Važno je da mjere koje su poduzete ne dovode do onemogućavanja kretanja kapitala na Unutarnjem tržištu. Sve države članice nastoje osigurati jednak stupanj liberalizacije kapitala, međutim ukoliko kretanje kapitala narušava domaće ili vanjsko monetarno stanje država, članice se međusobno dogovaraju kako bi smanjile štetu. Direktivom je uvedeno da Monetarni odbor barem jednom godišnje provjerava stanje kretanja kapitala, a obuhvaća regulaciju monetarnih, financijskih i kreditnih tržišta (Vijeće EU, 2016.).

4.5.2. Direktiva 2011/96/EU

Direktiva 2011/96/EU je direktiva o zajedničkome sustavu oporezivanja koja se primjenjuje na matična društva i društva kćeri iz različitih država članica. Smjernicom se nastojalo ukloniti međunarodno dvostruko oporezivanje dividendi između dva povezana društva, odnosno društva majke i kćeri. Različiti propisi u državama članicama dovode do međunarodnoga dvostrukoga oporezivanja, a Direktivom se propisalo da se ne oporezuje dividenda koju podružnica isplaćuje matičnome poduzeću (Vijeće EU, 2011.). Kako bi se stvorili uvjeti za funkcioniranje Unutarnjega tržišta povezivanje poduzeća iz različitih zemalja članica je nužno. Iz tog razloga ne bi trebala postojati ograničenja te bi trebalo definirati porezna pravila koja su neutralna u smislu tržišnoga natjecanja, kako bi poduzeća mogla povećati svoju produktivnost. Dok Direktiva 90/435/EEC nije stupila na snagu porezni propisi su se znatno razlikovali između država članica i zato je suradnja društava bila znatno otežana. Zbog toga je bilo nužno ukloniti prepreke i uvesti zajednički sustav kako bi povezivanje društava bilo olakšano. Direktiva 2011/96/EU navodi da, kada raspoređena dobit ide matičnome društvu, zemlja porijekla matičnoga poduzeća ne smije oporezovati matično poduzeće ili u slučaju oporezivanja dobiti matičnoga poduzeća se mora odbiti iznos porezne obveze koji plaća podružnica. Također se navodi da dobit podružnice koja se raspodjeljuje matičnome poduzeću mora biti izuzeta od plaćanja poreza po odbitku (Vijeće EU, 2011.). U Direktivi je navedeno da „plaćanje raspodijeljene dobiti i njihovoga primitka stalnome nastanu matičnoga društva treba dati poticaj istome postupanju kakvo je ono koje se primjenjuje između društva kćeri i matičnoga društva“ (Vijeće EU, 2011.), a to se odnosi na slučaj kada su matično društvo i njegovo zavisno društvo u istoj državi, dok je stalni nastan u drugoj državi.

4.5.3. Direktiva 2006/112/EZ

Direktivom 2006/112/EZ, odnosno Direktivom o zajedničkome sustavu poreza na dodanu vrijednost, sve države članice su se obvezale uvesti promjene u svoj sustav oporezivanja te ih međusobno uskladiti. Ovom Direktivom predmet oporezivanja su uvoz te isporuke dobara i pružanje usluga što ih obavljaju poslovni subjekti uz naknadu. Porezni obveznik je „svaka osoba koja samostalno i trajno obavlja djelatnost s namjerom ostvarivanja prihoda“ (Vijeće EU, 2006.). Oporezivanje PDV-om se vrši prema načelu zemlje odredišta neovisno o tome tko uvozi. Načelo odredišta znači da se roba oporezuje prema mjestu gdje će se konačno potrošiti, a u slučaju kada se radi o usluzi, primjenjivati će se načelo zemlje porijekla, zbog sjedišta davatelja usluga. Osnovica PDV-a je naknada koju isporučitelj dobara primi za dobra ili usluge od primatelja ili kupca zajedno sa subvencijama vezanima sa cijenom tih dobara ili usluga.

Direktiva uključuje posebno oporezivanje za poljoprivrednike, turističke agencije, male poduzetnike, isporuke investicijskoga zlata i prodaju rabljenih stvari, antikviteta i umjetničkih djela. Slučaj poreznih oslobođenja od plaćanja PDV-a je moguć za dobra kojima se želi ublažiti regresivno oporezivanje (hrana), zatim za usluge koje koriste široj zajednici uključujući obrazovanje, vjerske ustanove, kulturu, zdravstvo i sl. te financijske usluge. Oslobođenja se također mogu ostvariti bez prava na odbitak pretporeza i s pravom na odbitak pretporeza. Ovom Direktivom se određuje da svaka država članica može sama odrediti visinu porezne stope, ali ne smije biti niža od 15% posto. Osnovu poreza na dodanu vrijednost čini pretporez koji se definira kao iznos PDV-a kojega plaća porezni obveznik za isporučena dobra ili obavljene usluge i kojega ima pravo odbiti od PDV-a. Odbitkom istoga oporezuje se samo dodana vrijednost koju je poduzetnik stekao tijekom faze proizvodnoga ciklusa.

5. UČINCI HARMONIZACIJE POREZNIH SUSTAVA NA KRETANJE KAPITALA U EUROPSKOJ UNIJI

Ranija istraživanja su pokazala kako je utjecaj poreznih stopa na odluke o investiranju veći kod izvozno orijentiranih poduzeća nego kod onih koje teže domaćem tržištu ili traže prednosti specifične za lokaciju. Rezultat nije iznenađujući budući da su takva poduzeća mobilna, (pa) stoga porezi mogu predstavljati važan dio njihove troškovne strukture. Učinak porezne politike također se može razlikovati ovisno o tome odnosi li se na nova ili već postojeća poduzeća budući da start-up-ovi preferiraju poticaje koji im smanjuju početne troškove. Porezi mogu igrati važniju ulogu u strukturi troškova malih poduzeća budući da ona nemaju financijski i ljudski kapacitet za izradu strategije za izbjegavanje poreza. Velike multinacionalne kompanije imaju veću vjerojatnost i mogućnost dobiti posebne porezne tretmane, bez obzira na porezne zakone. Osnivanje podružnice u zemlji s niskim porezom pruža im priliku da razviju strategije za izbjegavanje poreza. Tipičan primjer je prisutan kod podnošenja poreznih prijava u zemlji s visokim porezom pri čemu multinacionalne kompanije tvrde nastoje pripisati što veći dio dobiti u zemlju s niskim porezima korištenjem transfernih cijena.

Učinci porezne harmonizacije na Unutarnjem tržištu mogu se očitovati kroz izvještaj Indikator lakoće poslovanja. Izdaje ga Svjetska banka, a posebna važnost je usmjerena na indikator „pay tax“, odnosno plaćanje poreza. Promatraju se porezni sustavi iz perspektive poslovanja i to kroz tri pokazatelja. Prvi pokazatelj je ukupna porezna stopa koja uključuje sve poreze i davanja koja se trebaju platiti kao postotak ostvarene dobiti na kraju godine. Pod tim porezima i davanjima smatraju se porez na dobit, oporezivanje rada, porez na imovinu i vozila, porez na kapitalnu dobit, porez na okoliš i ostali porezi. Porezi koji nisu u obračunu ukupne

porezne stope su porez na dohodak i porez na dodanu vrijednost. Druga dva pokazatelja iskazuju složenost sustava porezne obveze neke zemlje, a pod tim se podrazumijeva ukupan broj plaćenih poreza, metoda plaćanja poreza te učestalost podnošenja poreznih prijava. U nastavku je prikazana *rang lista* (Tablica 1) zemalja članica EU prema Indikatoru lakoće poslovanja u 2019. godini.

Tablica 1: Rangovi zemalja članica EU prema Indikatoru lakoće poslovanja i Indikatoru plaćanja poreza u 2019. godini

Rang lakoće poslovanja	Rang plaćanja poreza
Danska	2.
Velika Britanija	9.
Švedska	10.
Litva	6.
Estonija	5.
Finska	3.
Latvija	4.
Irska	1.
Njemačka	15.
Austrija	13.
Španjolska	11.
Francuska	20.
Poljska	23.
Portugal	12.
Češka	16.
Nizozemska	7.
Slovenija	14.
Slovačka	18.
Belgija	21.
Italija	28.
Rumunjska	19.
Mađarska	25.
Cipar	17.
Hrvatska	26.
Bugarska	27.
Luksemburg	8.
Grčka	22.
Malta	24.

Izvor: Svjetska banka, 2019.

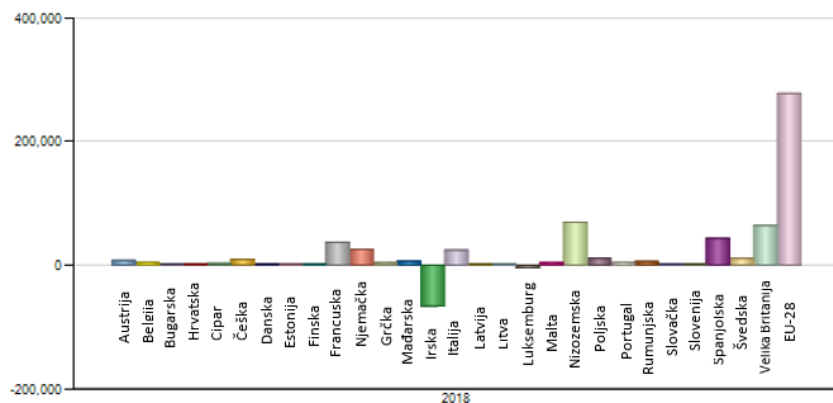
Iz Tablice je vidljivo kako prema Indikatoru lakoće poslovanja Danska zauzima prvo mjesto, a slijede ju Velika Britanija, Švedska i Litva. Prema Indikatoru plaćanja poreza najbolje pozicionirane su Irska, Danska, Finska i Latvija. Zemlja koja se svakako ističe i pri dnu je ljestvice je Luksemburg. Razlozi takvoga ranga su nepovoljne vrijednosti na ljestvicama indikatora dobivanja kredita, registracije imovine i rješavanje insolventnosti.

Kako bi porezni sustavi u EU bili usklađeni i kako bi porezna politika bolje funkcionirala nužno je da slabije razvijene zemlje članice prate razvijenije zemlje i u području tehnologije. Sve zemlje članice obvezne su poboljšati tehnologiju u području plaćanja poreza i podnošenja poreznih prijava, ali i educirati korisnike tih tehnologija. Time se svakako smanjuje vrijeme i troškovi, omogućuje obrada i pohrana te dostupnost podataka. Tako su Cipar i Velika Britanija olakšali poslovanje ubrzanjem poreznih registracija. Litva je pojednostavila pokretanje poslovanja uvođenjem online registracije PDV-a, a Latvija implementirala elektronički sustav za podnošenje poreznih prijava za plaćanje poreza na dobit. Napredak je ostvarila i Španjolska tako što je smanjila troškove plaćanja poreza smanjenjem stopa poreza na dobit. Portugal je učinio isto, ali je i smanjio poreznu stopu za oporezivi dio dobiti malih i srednjih poduzeća.

Nadalje, važne čimbenike predstavljaju i infrastruktura, efikasnost javne uprave, intelektualni kapital zemlje i slično. Porezni prihodi se smanjuju ukoliko se smanjuje porezno opterećenje, a što naposljetku dovodi do smanjenja blagostanja stanovnika. Dosadašnja su istraživanja pokazala kako visoke efektivne porezne stope negativno utječu na privlačenje inozemnih izravnih ulaganja, dok nove tehnologije, obrazovana radna snaga te veličina tržišta imaju veći i pozitivan utjecaj na privlačenje ulaganja.

Europska unija je jedno od najotvorenijih lokacija za ulaganje u svijetu. Od 2009. godine EU vodi politiku usmjerenu prema inozemnim izravnim ulaganjima, s ciljem osiguranja ravnopravnih uvjeta tako da investitori iz EU-a u ostatku svijeta ne budu diskriminirani, zatim olakšavanja ulaganja stvaranjem predvidljivoga i transparentnog poslovnog okruženja, promoviranjem ulaganja koja podupiru održivi razvoj te poštivanje ljudskih prava i visokih radnih i ekoloških standarda. U nastavku je vidljivo (Grafikon 2) kako su priljevi FDI-a u EU bili najviši u Nizozemskoj i Velikoj Britaniji.

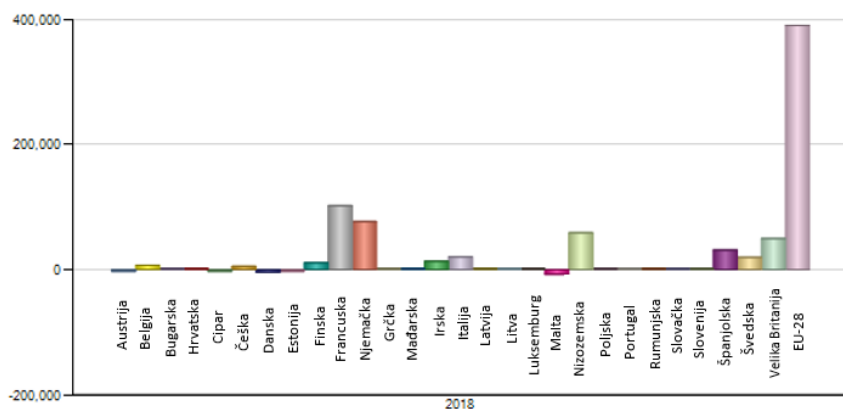
Grafikon 2. Priljev inozemnih izravnih ulaganja u EU u 2018. godine
(u milijunima dolara)

Izvor: UNCTAD, 2018.

S druge strane, odljevi inozemnih izravnih ulaganja u EU u 2018. godini (Grafikon 3) imali su najveće vrijednosti u Francuskoj i Njemačkoj.

Grafikon 3: Odljev inozemnih izravnih ulaganja iz EU u 2018. godini
(u milijunima dolara)

Izvor: UNCTAD, 2018.

Indikator lakoće poslovanja također daje pregled pokazatelja zaštite manjinskih ulagača, a što također predstavlja važan čimbenik pri odlukama o investiranju. Pritom, ovaj pokazatelj ocjenjuje lakoću pristupa internim dokumentima, opseg prava dioničara, opseg vlasništva i kontrole, korporativnu transparentnost, opseg objavljivanja transakcija između stranaka te razine odgovornosti direktora.

Indikator zaštite manjinskih ulagača (Tablica 2) pokazuje kako vodeća mjesta zauzimaju Irska, a zatim slijede Velika Britanija, Slovenija i Španjolska.

Tablica 2: Rang zemalja članica EU prema indikatoru zaštite manjinskih ulagača u 2019. godini

Indikator – zaštita manjinskih ulagača
Irska
Velika Britanija
Slovenija
Španjolska
Austrija
Bugarska
Švedska
Litva
Cipar
Danska
Hrvatska
Francuska
Grčka
Latvija
Poljska
Malta
Belgija
Rumunjska
Portugal
Češka
Finska
Njemačka
Italija
Nizozemska
Estonija
Slovačka
Mađarska
Luksemburg

Izvor: Svjetska banka, 2019.

6. ZAKLJUČAK

Oporezivanje spada u jedno od područja gdje se odlučivanje donosi po pravilima jednoglasnosti te je od posebne važnosti zbog razvoja Unutarnjega tržišta i slobodnog kretanja kapitala. Porezna politika EU ima zadatak ukloniti prekogranične prepreke međunarodnome poslovanju te

se boriti protiv poreznih prijevara kao i utaje poreza. Kad poduzeća odluče ulagati ponajprije odaberu lokaciju ulaganja, a nakon konzultiranja s poreznim savjetnicima, traže način kako minimizirati poreze. Drugi način izbjegavanja poreza podrazumijeva da poduzeća prebacuju dobit iz država s visokim porezom u države s niskim porezom. U današnje vrijeme postoji mnogo nedostataka u zakonima te poduzeća koriste svaku priliku kako bi ili izbjegla plaćanje poreza ili platila što manje poreza. Stoga bi porezno usklađivanje isključilo mogućnost utaje poreza te bi zajamčilo određeni primitak. Iz svega navedenoga se nameće potreba harmonizacije poreznih sustava država članica budući da ona olakšava kretanje kapitala te funkcioniranje Unutarnjega tržišta. Fiskalne prepreke, prekomjerni nacionalni propisi, nepredvidljivost propisa i neujednačena primjena pravila samo su neke od prepreka koje stoje na putu prekograničnim ulaganjima. Uklanjanje barijera osiguralo bi koristi ulagačima i cijelom gospodarstvu neke zemlje. Normalna je pojava da ulagači sele svoj kapital tamo gdje je porezna stopa niža ili gdje imaju mogućnost ostvarivanja porezne olakšice, a što u konačnici dovodi do iskrivljivanja porezne konkurencije. Smanjivanjem poreza države nastoje privući inozemna izravna ulaganja te na taj način povećati svoje porezne prihode, ali se time i smanjuju prihodi države iz koje kapital odlazi te se narušava porezna konkurencija. Definirane direktive se smatraju početkom usklađivanja poreznih sustava, čime se nastojala spriječiti porezna diskriminacija proizvoda i pokušala omogućiti neutralnost. Daljnji korak u unapređenju poreznih sustava je postignut i prijedlogom zajedničke konsolidirane osnove poreza na dobit (CCCTB) gdje je cilj uvesti jednostavniji i transparentniji sustav kod oporezivanja poduzeća. CCCTB bi se također koristila kod izbjegavanja plaćanja poreza na način da eliminira neusklađenost između nacionalnih sustava, preferencijalnih režima i skrivenih odluka o porezima. Jedno od značajnijih postignuća EU je pokretanje Unije tržišta kapitala koja nudi poduzećima izvore financiranja, ojačava europsko gospodarstvo, financijski sustav čini stabilnijim i integriranijim, te osigurava prilike štedišama i investitorima. Integracija tržišta kapitala EU privlači ulagače iz trećih zemalja te zbog toga Europa ima sve veći potencijal kao ulagačko odredište. Osim izvora financiranja članice nastoje privući ulaganja poreznim poticajima, koja se ipak smatraju štetnima budući da mogu favorizirati neka poduzeća i narušiti pošteno tržišno natjecanje. Harmonizacija poreznih sustava pojedine države nije ključna za odluku o lokaciji inozemnih izravnih ulaganja, no svakako ima utjecaja i olakšava kretanje kapitala na Unutarnjem tržištu.

LITERATURA

- Europska komisija. 2015. 'Akcijski plan o izgradnji unije tržišta kapitala'. pogledano 15. 4. 2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0468&from=EN>
- Europska komisija. 2019. 'Europski semestar 2019.: ocjena napretka u provedbi strukturnih reformi te sprječavanju i ispravljanju makro-ekonomskih neravnoteža i rezultati detaljnih preispitivanja u skladu s Uredbom (EU) br. 1176/2011'. pogledano 15. 4. 2019. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2019:0150:-FIN:HR:PDF>
- Europska komisija. 1999. 'Harmful tax competition'. pogledano 14. 4. 2019. https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/company-tax/harmful-tax-competition_en
- Europska komisija. 2016. 'Common Consolidate Corporate Tax Base'. pogledano 28. 4. 2019. https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/company-tax/common-consolidated-corporate-tax-base-ccctb_en#heading_0
- Europska komisija. 2003. 'Tržišno natjecanje'. pogledano 8. 4. 2019. https://europa.eu/european-union/topics/competition_hr
- Europska komisija. 2019. 'Press release database'. pogledano 7. 4. 2019. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-92-197_en.htm
- Europska komisija. 1985. 'Completing the internal market'. pogledano 8. 4. 2019. http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com1985_0310_f_en.pdf
- Europski parlament. 2018. 'Izvešće o prijedlogu direktive Vijeća o zajedničkoj konsolidiranoj osnovici poreza na dobit (CCCTB)'. pogledano 5. 9. 2019. http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0051_HR.html
- Europski parlament. 2018. 'Slobodno kretanje kapitala'. *Informativni članci o Europskoj Uniji*. pogledano 13. 4. 2019. <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/39/slobodno-kretanje-kapitala>
- Europski parlament. 2018. 'Načelo supsidijarnosti'. *Informativni članci o Europskoj Uniji*. pogledano 13. 4. 2019. <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/7/načelo-supsidijarnosti>
- Frenkel J.; Razin, A.; Sadka E. 1992. 'International taxation in an integrated world'. MIT Press. pogledano 14. 4. 2019. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/23266/1/MPRA_paper_23266.pdf

- Gordon, R. 1992. 'Can Capital Income Taxes Survive in Open Economies?' *Journal of Finance*. Vol. 47. No. 3. pp 1159-80. pogledano 19. 4. 2019. https://econpapers.repec.org/article/blajfinan/v_3a47_3ay_3a1992_3ai_3a3_3ap_3a1159-80.htm
- Griffith, R.; Klemm, A. 2004. 'What has been the tax competition experience of the last 20 years?' *Institute for Fiscal Studies*. No 4. pp 14. pogledano 9. 4. 2019. <http://discovery.ucl.ac.uk/2900/1/2900.pdf>
- Sinn, Hans-Werner. 1990. 'Tax harmonization and tax compensation in Europe'. National bureau of economic research. pogledano 14. 4. 2018. <https://www.nber.org/papers/w3248.pdf>
- Hines, J. 2001. 'Tax Sparing and Direct Investment in Developing Countries'. *International Taxation and Multinational Activity and Direct Investment in Developing Countries*. pp 39 - 66. pogledano 12. 4. 2019. https://www.researchgate.net/publication/5194703_Tax_Sparing_and_Direct_Investment_in_Developing_Countries
- Jensen, N. M. 2006. *Nation-States and the Multinational Corporation*. Princeton University Press. New Jersey.
- Kesner-Škreb, M. 2007. 'Porezna harmonizacija', *Financijska teorija i praksa*. Vol. 31. No 3. pp 305 - 307. pogledano 13. 4. 2019. <http://www.ijf.hr/pojmovnik/harmonizacija.htm>
- Markusen, J. R. 1995. 'The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade'. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 9. No 2. pp 169 - 189., pogledano 12. 4. 2019. <https://www.dis.uniroma1.it/~fsr/Markusen.pdf>
- Mintz, J. M. 1999. 'Globalization of the corporate income tax: The role of allocation'. *Public Finance Analysis*. Vol. 56. No 3/4. pp 389 - 423 pogledano 19. 4. 2019. https://www.jstor.org/stable/40912895?seq=1#page_scan_tab_contents
- Pirvu, D. 2012. *Corporate Income Tax Harmonization in the European Union*. Palgrave Macmillan Studies in Banking and Financial Institutions. London.
- Riza, A.; Beshi, S. 2017. 'Tax Harmonization in the European Union' *Interdisciplinary Journal of Research and Development*. Vol. 4. no. 2. pp 23 - 26. pogledano 15. 4. 2019. <https://www.uamd.edu.al/new/wp-content/uploads/2017/12/Arif-RIZA-Simeana-BESHI.pdf>
- Simader, K. 2011. 'Withholding taxes and the fundamental freedoms'. Institute for Austrian and International Tax Law. pogledano 15. 4. 2019. https://static1.squarespace.com/static/559921a3e4b02c1d7480f8f4/t/5862fdac197aea2b44dbe409/1482882478518/Simader_Karin.pdf

- Svjetska banka, 2019. Dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/country/croatia>
- UNCTAD. 2007. 'World investment report: transnational corporations, extractive industries and Development'. *United Nations*. New York and Geneva. pogledano 8. 4. 2019. https://unctad.org/en/Docs/wir2007_en.pdf
- Vijeće Europske Unije. 1988. 'Direktiva Vijeća 88/361/EEZ'. pogledano 24.4.2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:31988L0361&from=GA>
- Vijeće Europske Unije. 2016. 'Slobodno kretanje kapitala u EU-u'. pogledano 29. 4. 2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:l25068&from=HR>
- Vijeće Europske Unije. 2006. 'Direktiva Vijeća 2006/112/EZ'. pogledano 8. 4. 2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006L0112&from=HR>
- Vijeće Europske Unije. 2011. 'Direktiva Vijeća 2011/96/EU'. pogledano 21. 4. 2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0096&from=HR>

DUŽNIČKA KRIZA U EUROPI: UČINKOVITOST ZAJEDNIČKIH STABILIZACIJSKIH MEHANIZAMA

Sažetak

EU se od početaka globalne ekonomske krize koja je zahvatila cijeli svijet, suočava i sa vlastitom dužničkom krizom. Jedan od načina pomoću kojih ju je moguću suzbiti su zajednički stabilizacijski mehanizmi. Problematika ovoga rada odnosi se na zajedničke stabilizacijske mehanizme u radu je usmjereno dokazivanju temeljne radne hipoteze: zajednički stabilizacijski mehanizmi EU različito su djelovali na pojedine zemlje. Cilj rada je analizirati moguće učinke stabilizacijskih mehanizama u različitim zemljama članicama EU. Provedenim istraživanjem teorijski su prezentirani aspekti krize i javnoga duga u EU, europski stabilizacijski mehanizmi te je analizirana učinkovitost njihove primjena u odabranim zemljama članicama EU. Rad analizira i perspektive budućega razvoja europskoga gospodarstva, s posebnim naglaskom na što skorije ostvarivanje gospodarskoga rasta i poboljšanje situacije na tržištu rada.

Ključne riječi: EU, javni dug, nezaposlenost, stabilizacijski mehanizmi

1. UVOD

Dužnička kriza najveća je kriza koja je ikad pogodila gospodarstvo Europske unije (EU). Financijski slom koji je nastao na američkom tržištu nekretnina, nekontroliranim rastom vrijednosti, bio je tek jednim dijelom odgovoran za ekonomsku krizu Unije, koja je vrlo brzo prerasla u društveno - političku krizu identiteta i nametnula pitanje opstojnosti same integracije. Kako bi održali EU stabilnom i spasili jedan od najjačih političko-gospodarskih blokova na svijetu, čelnici Unije formirali su mehanizme čiji je glavni cilj bio ubrizgavanje velike količine novca u posrnule zemlje, i to zemlje čija su gospodarstva bila strukturno nestabilna godinama prije same krize, akumulirajući značajan javni dug i tako izravno kršeći "stroge" kriterije iz Maastrichta. Zajednički su stabilizacijski mehanizmi spasili zemlje od bankrota, no pitanje je koliko su te zemlje uložile u ispravljanje svojih strukturnih neravnoteža i osigurale zdrave temelje za iduću krizu koja je neizbježna.

Problematika ovoga rada odnosi se na zajedničke stabilizacijske mehanizme Unije kao glavne instrumente borbe protiv tzv. dužničke krize, koja je pogodila cijeli niz europskih zemalja. Predmet rada je analiza

stabilizacijskih mehanizama i provedenih mjera u odabranim zemljama članicama Unije koje je kriza najsnažnije pogodila. Istraživanje u radu je usmjereno dokazivanju temeljne radne hipoteze: zajednički stabilizacijski mehanizmi EU različito su djelovali na pojedine zemlje. Pritom, neke su zemlje iskoristile financijsku pomoć i pokrenule svoje gospodarstvo, dok su neke financijsku pomoć iskoristili za održavanje stagnantnih, odnosno sporih stopa rasta. Cilj rada je analizirati moguće učinke stabilizacijskih mehanizama u različitim zemljama članicama EU.

Rad se sastoji od pet međusobno povezanih poglavlja. Nakon uvodnih razmatranja, slijedi drugi dio rada u kojem se teorijski obrađuje pojam dužničke krize s naglaskom na EU te pruža kratki povijesni razvoj javnoga duga u odabranim zemljama Unije. U trećem dijelu rada teorijski se obrađuje pojam stabilizacijskih mehanizama te se navode mjere stabilizacije i fiskalne konsolidacije u odabranim zemljama Unije. Nadalje, u ovome dijelu rada obrađuju se najznačajniji makroekonomski pokazatelji odabranih zemalja u razdoblju krize i u postkriznome razdoblju. Četvrti dio daje pregled perspektiva koje su izravna posljedica društvene i gospodarske krize, koja je ozbiljno uzdrmala temelje zajedničke suradnje, a na kojoj se temelji EU. Također, u ovome dijelu rada se definiraju mogući budući smjerove razvoja Unije i njezinih članica. Rad završava zaključkom koji predstavlja sintezu ključnih spoznaja do kojih se došlo tijekom istraživanja.

2. DUŽNIČKA KRIZA U EUROPSKOJ UNIJI

Dužnička je kriza najveća kriza koja je pogodila Uniju. Ono što ju čini posebnom jest njezina kompleksnost. Dužnička kriza nije bila obilježena samo naglim smanjenjem gospodarske aktivnosti, u gotovo svim zemljama Unije, već i snažnom društvenom krizom i krizom identiteta. Po prvi put od osnivanja Unija se našla pred izazovom očuvanja vlastite opstojnosti. Vrlo brzo nakon izbijanja krize lideri Unije našli su se pred dvostrukim izazovom, i to 1) kako, zaustaviti pad gospodarske aktivnosti i očuvati Unutarnje tržište od urušavanja te 2) kako očuvati zajedništvo svih zemalja članica? Upravo zbog toga, dužničku krizu Unije nužno je promatrati u širem kontekstu od čisto gospodarske krize. Važno ju je promatrati kao krizu identiteta jednoga velikoga sustava tj. integracije koja obuhvaća različite sustave vrijednosti i društva različitih kultura.

2.1. Pojam dužničke krize Europske Unije

Dužnička kriza nije isto što i financijska kriza 2007. godine. Takozvana "Velika Recesija" globalna je kriza koja se proširila s američkoga financijskoga tržišta na cjelokupnu svjetsku realnu ekonomiju.

Njezino je glavno obilježje, dakle, globalnost, uzrokovana prije svega snažnom otvorenošću svjetskoga financijskoga sustava i njegovom isprepletenošću. Dužnička kriza je, s druge strane, regionalna. Zemlje koje je pogodila isključivo su zemlje članice EU i Eurozone.

Iako ne postoji jedinstvena definicija, moguće je zaključiti kako je kriza duga u EU imala četiri glavna obilježja:

1. snažan rast javnoga duga i proračunskih deficita
2. rast kamatnih stopa: prije svega onih na državne vrijednosne papire što je uzrokovalo i eksponencijalan rast zaduživanja i postojećega troška kamata zaduženih država
3. gubitak povjerenja investitora
4. kolaps financijskih institucija.

Jednom kad su navedena četiri obilježja počela djelovati sinkronizirano, kriza je bila neizbježna. Posljedice tih problema su mnogobrojne: rastuće fiskalne neravnoteže, istiskivanje privatnoga sektora uslijed snažnijega kreditiranja države, rast nezaposlenosti, nemogućnost refinanciranja dugova itd. Sve navedeno je vodilo prema neminovnome bankrotu i kolapsu gospodarstava. Odnosno, to bi se sigurno dogodilo da lideri Unije nisu reagirali brzo, nastojeći spasiti zadužena gospodarstva.

2.2. Razvoj dužničke krize u Europskoj Uniji

Dužnička kriza izravna je posljedica više čimbenika. Prvi od njih je, nesumnjivo, Velika recesija koja se s američkoga financijskoga tržišta proširila gotovo cijelim svijetom. Kanali tako brzoga širenja krize već su odavno poznati, i među njih ulaze globaliziranost sustava, snažna otvorenost, isprepletenost i međuovisnost svjetskoga financijskoga tržišta i nacionalnih ekonomija. Ipak, treba napomenuti da nisu sve zemlje (kako globalno, tako i na razini Unije) bile pogođene na jednak način niti jednakim intenzitetom. Neke su se zemlje, poput Njemačke, Francuske i Austrije, uspješno oduprle krizi uz tek kratkotrajno recesijsko razdoblje. Druge su krizu osjetile puno teže, a razdoblje oporavka za neke traje i dan-danas.

Već je 2008. godine čelnicima Unije bilo jasno kako svjetsko gospodarstvo usporava uslijed prelijevanja financijske krize iz SAD-a. Kako bi zaštitili Unutarnje tržište od posljedica krize, čelnici Unije su u listopadu 2008. godine prezentirali European Economic Recovery Plan (EERP), fiskalni paket vrijedan 200 milijardi eura, namijenjen održavanju potražnje i zaposlenosti u kratkome roku te ulaganju u ključne sektore i inovacije u dugome roku. Istodobno, mnoge zemlje članice Unije provodile su svoje fiskalne mjere kako bi održavali postojeću razinu gospodarske aktivnosti

ili spriječili znatniji pad gospodarstva. Tijekom 2008. i 2009. godine, u nastojanju da spase svoje gospodarstvo i financijski sektor, nacionalne su vlade snažno intervenirale u svoja gospodarstva što je, neizbježno, pro-uzrokovalo snažan rast javnoga duga. Problem javnoga duga nije postao očit sve do početka 2010. godine kad je otkriveno da je grčki statistički ured „frizirao“ stvarne podatke o javnome dugu, odnosno skrivao stvarnu zaduženost zemlje. Krajem 2009. godine Europska komisija je revidirala grčki proračunski deficit sa službenih 3,7 % udjela u BDP-u na 12,7 %, što je tri puta više od granice propisanih kriterijima iz Maastrichta. To je uzrokovalo rast zabrinutosti investitora i financijskoga sektora oko drugih europskih zemalja koje su imale snažan priljev stranoga kapitala u obliku kredita što je, gotovo odmah, uzrokovalo rast referentnih kamatnih stopa na državne vrijednosne papire. Nedugo nakon otkrivanja grčkih manipulacija službenom statistikom, otkriveno je kako je stvarni proračunski deficit 13,6 % umjesto ranije revidiranih 12,7 % udjela u BDP-u. U studenom 2010. godine EU usmjerava 85 milijardi eura Irskoj. To je bio prvi u nizu paketa pomoći koji će biti usmjereni najzaduženijim i najviše pogođenim zemljama Unije u nastojanju da se njihova gospodarstva spase od bankrota i potpunoga ekonomskog zastoja. U 2011. godini osnovan je Europski Stabilizacijski Mehanizam, trajni instrument financijske pomoći zemljama Unije vrijedan 500 milijardi eura. Sredinom 2011. godine, unatoč službenim izjavama da do toga neće doći, i od strane Komisije i drugih dužnosnika Unije, Portugal je zatražio i primio financijski paket vrijedan 78 milijardi eura, a nedugo nakon tako su Španjolska i Italija počele provoditi snažne mjere štednje kako bi stabilizirale javne financije i izbjegle drastične posljedice dužničke krize.

Moguće je zaključiti kako je Velika recesija iz 2007. godine uzrokovala dužničku krizu. Loši financijski tokovi iz SAD-a usporili su svjetsko gospodarstvo, ali se tek dvije godine kasnije EU našla pred svojim najvećim izazovom. Dužnička kriza otkrila je korijene nestabilnih fiskalnih pozicija pojedinih zemalja članica Unije koji sežu još u razdoblje uvođenja eura kao službene valute. Uvođenje zajedničke valute utjecalo je na smanjenje kamatnih stopa na području Eurozone što je omogućilo pristup jeftinom kreditiranju koje su pojedine zemlje nekontrolirano iskorištavale. Percepcija investitora o zemljama Eurozone bila je iskrivljena i nerealna. Financijska tržišta nisu pravila razliku između Njemačke i Grčke jer su bili pod zajedničkom monetarnom politikom, tako da se smatralo kako do krize takvih razmjera ne može ni doći zbog velikih gospodarstava koja su bila uključena u sustav eura. To je omogućilo, prvenstveno Grčkoj, zaduživanja bez postavljanja ikakvih ograničenja ili provođenja strukturnih reformi koje bi omogućile generiranje nove vrijednosti za pokrivanje duga, a sve na račun budućih nestabilnosti. Međutim, nisu samo mala gospodarstva Eurozone kršile kriterije iz Maastrichta kriterije. I velika su gospodarstva to činila.

Općenito, u kontekstu dužničke krize moguće je govoriti o dvjema vrstama zemalja. Prve zemlje su zemlje koje su već bile prekomjerno zadužene i prije 2007. godine, poput Italije, Belgije i Grčke, te takozvane novozadužene zemlje koje su, do eskalacije krize, imale relativno mali udio javnoga duga u BDP-u. Navedeno pokazuje i Tablica 1, u kojoj je prikazano kretanje javnoga duga kao udjela u BDP-u za odabrane zemlje članice EU i Eurozone. Promatrano razdoblje, od 2001. godine kad je euro službeno uveden u optjecaj u obliku gotovoga novca pa sve do vrhunca krize 2013. godine daje uvid u razvoj javnoga duga pojedinih zemalja. Belgija je, kao jedno od najsnažnijih europskih gospodarstava i zemlja u kojoj je smještena većina političke moći Unije, od 2001. godine kršila kriterije iz Maastrichta. Grčka je 2001. godine imala udio javnoga duga u BDP-u u visini od 107,1 %, što je za 50 postotnih poena više od dopuštene granice. U razdoblju od 2002. do 2004. godine taj se udio smanjivao, no relativno sporim stopama. S druge strane, pak, Irska i Portugal su do izbijanja krize imale relativno stabilne javne financije i zaduženost koja nije značajnije prelazila kriterije konvergencije.

Tablica 1: Udio javnoga duga u BDP-u za odabrane zemlje u razdoblju od 2001. do 2013. godine

Godina	Belgija	Irska	Grčka	Španjolska	Italija	Portugal
2001.	107,6	33,2	107,1	54,2	104,7	53,4
2002.	104,7	30,6	104,9	51,3	101,9	56,2
2003.	101,1	29,9	101,5	47,6	100,5	58,7
2004.	96,5	28,2	102,9	45,3	100,1	62
2005.	94,7	26,1	107,4	42,3	101,9	67,4
2006.	91,1	23,6	103,6	38,9	102,6	69,2
2007.	87	23,9	103,1	35,6	99,8	68,4
2008.	92,5	42,4	109,4	39,5	102,4	71,7
2009.	99,5	61,5	126,7	52,8	112,5	83,6
2010.	99,7	86	146,2	60,1	115,4	96,2
2011.	102,6	110,9	172,1	69,5	116,5	111,4
2012.	104,3	119,9	159,6	85,7	123,4	126,2
2013.	105,5	119,7	177,4	95,5	129	129

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

Vidljivo je kako su neke zemlje uvelike kršile "stroge" kriterije postavljene kako bi se osigurala stabilnost zajedničkoga monetarnog područja. Odgovor na pitanje zašto se nije reagiralo ranije na prekomjerna zaduživanja pojedinih zemalja članica Eurozone treba potražiti u kretanju javnoga duga dva najveća europska gospodarstva, Francuske i Njemačke. Naime, obje su zemlje nakon 2003. godine i same imale udio javnoga duga

u BDP-u koji je bio iznad 60 %. Dakle, vodeće zemlje EU su i same kršile kriterije koje su najsnažnije zagovarale.

U sljedeće tri tablice (Tablica 2, Tablica 3 i Tablica 4) prikazani su odabrani makroekonomski pokazatelji za Grčku, Irsku i Španjolsku u kriznome i postkriznome razdoblju. Grčko je gospodarstvo uvelike ovisilo o turizmu i ugostiteljstvu kao značajnim kontributorima ukupnoga outputa. Oslanjane na sektore koji snažnu reagiraju na gospodarske cikluse jedan je od razloga snažnoga rasta zaduženosti Grčke. Kada su glavne grane gospodarstva počele usporavati, država se morala još snažnije zaduživati kako bi održavala potražnju, što je dovelo do snažnoga rasta deficita i javnoga duga.

Tablica 2: Odabrani makroekonomski pokazatelji za Grčku u razdoblju od 2007. do 2017. godine

Godina	Deficit	Javni dug	Stopa rasta BDP-a	Stopa nezaposlenosti	Dugoročne kamatne stope
2007.	-6,7	103,1	3,2	8,4	4,5
2008.	-10,2	109,4	-0,3	7,8	4,8
2009.	-15,1	126,7	-4,3	9,6	5,17
2010.	-11,2	146,2	-5,5	12,7	9,09
2011.	-10,3	172,1	-9,1	17,9	15,75
2012.	-8,9	159,6	-7,3	24,5	22,5
2013.	-13,2	177,4	-3,2	27,5	10,05
2014.	-3,6	178,9	0,7	26,5	6,93
2015.	-5,6	175,9	-0,3	24,9	9,67
2016.	0,5	178,5	-0,2	23,6	8,36
2017.	0,8	176,1	1,4	21,5	5,98

Izvor: izrada autora prema podatcima Eurostata

Irska je primjer zemalja koje su sve do krize imale stabilna gospodarska kretanja i javne financije. Uzrok tako brzoga propadanja irskoga gospodarstva jest, najjednostavnije rečeno, preveliko oslanjanje na američki model. Stanogradnja i tržište nekretnina bili su najbrže rastući sektori irskoga gospodarstva, a slabo regulirani bankarski sustav ulagao je ogromne količine novaca u investicijske fondove diljem svijeta, istodobno nudeći obilje stambenih kredita. Jednom kad se tržište nekretnina počelo urušavati irski se financijski sustav našao u problemima. Naime, 2003. godine irske su banke imale dug prema inozemstvu u visini 10 % domaćega BDP-a, dok se na početku 2008. godine taj udio povećao na 80% BDP-a.

Tablica 3: Odabrani makroekonomski pokazatelji za Irsku u razdoblju od 2007. do 2017. godine

Godina	Deficit	Javni dug	Stopa rasta BDP-a	Stopa Nezaposlenosti	Dugoročne kamatne stope
2007.	0,3	23,9	5,2	5	4,31
2008.	-7	42,4	-3,9	6,8	4,53
2009.	-13,8	61,5	-4,6	12,6	5,23
2010.	-32	86	1,8	14,6	5,74
2011.	-12,8	110,9	3	15,4	9,6
2012.	-8,1	119,9	0	15,5	6,17
2013.	-6,1	119,7	1,6	13,8	3,79
2014.	-3,6	104,1	8,3	11,9	2,37
2015.	-1,9	76,8	25,6	10	1,18
2016.	-0,5	73,4	5,1	8,4	0,74
2017.	-0,2	68,4	7,8	6,7	0,8

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

Tablica 4: Odabrani makroekonomski pokazatelji za Španjolsku u razdoblju od 2007. do 2017. godine

Godina	Deficit	Javni dug	Stopa rasta BDP-a	Stopa nezaposlenosti	Dugoročne kamatne stope
2007.	1,9	35,6	3,7	8,2	4,31
2008.	-4,4	39,5	1,1	11,3	4,37
2009.	-11	52,8	-3,5	17,9	3,98
2010.	-9,4	60,1	0	19,9	4,25
2011.	-9,6	69,5	-0,9	21,4	5,44
2012.	-10,5	85,7	-2,9	24,8	5,85
2013.	-7	95,5	-1,7	26,1	4,56
2014.	-6	100,4	1,3	24,5	2,72
2015.	-5,3	99,3	3,4	22,1	1,73
2016.	-4,5	99	3,2	19,6	1,39
2017.	-3,1	98,1	3	17,2	1,56

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

Uzrok španjolskoga pada sličan je irskome. Unatoč tome što je udio španjolskoga javnog duga u BDP-u bio manji u odnosu na udio javnoga duga u BDP-u Njemačke i Francuske, španjolsko je gospodarstvo raslo potaknuto građevinarstvom i stanogradnjom. U razdoblju od 1996. do 2007. godine njihov je građevinski sektor rastao, u prosjeku, 5 % na godišnjoj razini, a cijene nekretnina su se u istome razdoblju povećale za

127 %. Godine 1995. građevinski je sektor generirao 7 % španjolskoga BDP-a, a u pretkriznoj 2006. godini čak 11%. Ovisnost o ovome sektoru uzrokovala je i veću podložnost financijskoj krizi koja je, kada je započela, zahtijevala snažnu državnu intervenciju kako bi se spasile posrnule banke, štedionice i kreditne institucije.

3. ZAJEDNIČKI STABILIZACIJSKI MEHANIZMI

Zajednički stabilizacijski mehanizmi predstavljaju izravan odgovor Unije na rastuću dužničku krizu koja je poljuljala ne samo europsko gospodarstvo, već i cijelu njezinu opstojnost. Naravno, zemlje koje su najviše pogođene krizom nisu financijsku pomoć dobile iz čistoga altruizma velikih zemalja, već iz nastojanja da se spasi Unutarnje tržište i tržište Eurozone.

3.1. Pojam zajedničkih stabilizacijskih mehanizama

Dužnička kriza, odnosno kriza Eurozone, imala je dvije faze. Prva faza je izravna posljedica financijskoga kolapsa u SAD-u na koju su zemlje Unije reagirale snažnom fiskalnom ekspanzijom (već spomenuti EERP). Druga faza započinje otkrivanjem statističkih manipulacija od strane nadležnih grčkih institucija. Izravna posljedica toga bio je rast kamatnih stopa na kredite i državne vrijednosne papire u zemljama periferije Eurozone, koje su se suočile sa snažnim rastom javnoga duga. Međutim, već je spomenuto kako su temelji takvoga nestabilnoga sustava položeni još uvođenjem eura i nepropisivanjem strogih kriterija i sankcija za zemlje koje se ne pridržavaju Pakta o stabilnosti i rastu i postavljenih kriterija konvergencije, od kojih su najznačajniji upravo oni koji se tiču fiskalne discipline.

Kao odgovor na rastuću dužničku krizu, Unija i Eurozona osnivaju tri stabilizacijska mehanizma:

1. European Financial Stability Facility (ESFS): Osnovan je 2010. godine od strane Vijeća EU s osnovnim ciljem održavanja financijske stabilnosti zemalja Eurozone. Ukupna sredstva predviđena ovim mehanizmom su iznosila 440 milijardi eura.
2. European Financial Stability Mechanism (ESFM): Mehanizam za hitnu financijsku pomoć zemljama Unije. Fond potrebna financijska sredstva prikuplja na financijskim tržištima, koristeći proračun Unije kao kolateral.
3. European Stability Mechanism (ESM): Osnovan je 2012. godine kao službeni i trajni mehanizam zaštite Eurozone. Osnovni je cilj ponuditi trajni izvor sredstava za svaku zemlju članicu Eurozone u slučaju financijskih poteškoća. Fond na raspolaganju ima 500

milijardi eura, a njegovim osnivanjem ESFS i ESFM ostaju tek kao operativni fondovi za naplatu danih kredita.

3.2. Učinak na odabrane zemlje

U ovome dijelu prikazani su programi potpore i financijske pomoći četiri zemlje članice Eurozone koje su bile pogođene dužničkom krizom te odabrani makroekonomski pokazatelji za analizu učinkovitosti zajedničkih mehanizama.

3.2.1. Grčka

Gospodarstvo Grčke dužnička kriza je najviše pogodila, a samim time je prema njoj alocirano najviše sredstava financijske pomoći. Ukupno, zajednički stabilizacijski mehanizmi Unije, u suradnji s MMF-om, u Grčku su plasirali preko 270 milijardi eura financijske pomoći. Program pomoći Grčkoj raspoređen je na tri razdoblja, prikazan u Tablici 5.

Tablica 5: Ukupna pomoć Grčkoj u sklopu zajedničkih stabilizacijskih mehanizama

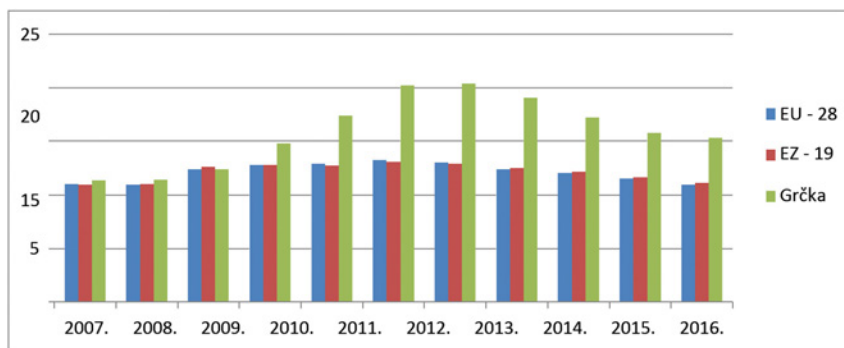
RAZDOBLJE	UKUPNA ALOKACIJA	NOSITELJI	IZNOS	KLJUČNE REFORME
2010. - 2011.	73 milijarde eura	Zemlje Eurozone	53 milijarde €	Zdravstveni i mirovinski sustav; fiskalna disciplina; tržište rada
		MMF	20 milijardi €	
2012. - 2015.	158 milijardi eura	ESFS	141 milijardi €	Tržište rada; porez na dohodak; javna administracija; poslovno okruženje
		MMF	12 milijardi €	
2015. - 2018.	46 milijardi eura	ESM	Do 86 milijardi obećano	PDV i porez na dohodak; zakon o osobnome stečaju; privatizacija; daljnji napor u smanjenju javne administracije
		MMF	1,6 milijardi na raspolaganju	

Izvor: izrada autora prema podacima ESM-a

Svaki paket pomoći pojedinoj zemlji zahtijevao je i provedbu određenih reformi, usmjerenih prema strukturnim problemima i nedostacima gospodarstava. Paket pomoći grčkome gospodarstvu zahtijevao je da nositelji nacionalnih politika provedu reforme u zdravstvenome i mirovinskom sustavu, uvedu snažniju fiskalnu disciplinu te provedu reforme tržišta rada.

Unatoč trendu smanjenja proračunskoga deficita i javnoga duga u Grčkoj te pozitivnome rastu BDP-a (Tablica 2), učinkovitost stabilizacijskih mehanizama može se promatrati i kroz druge makroekonomske pokazatelje. Stopa nezaposlenosti u Grčkoj je u 2018. godini iznosila 19,5 %, što je najniža stopa još od početka krize, no u Grafikonu 1 može se vidjeti kako je problem nezaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine još uvijek predstavlja značajan izazov.

Grafikon 1: Udio stanovništva u dobi od 15 do 24 koji nisu u radnom odnosu 2007. - 2017. godine

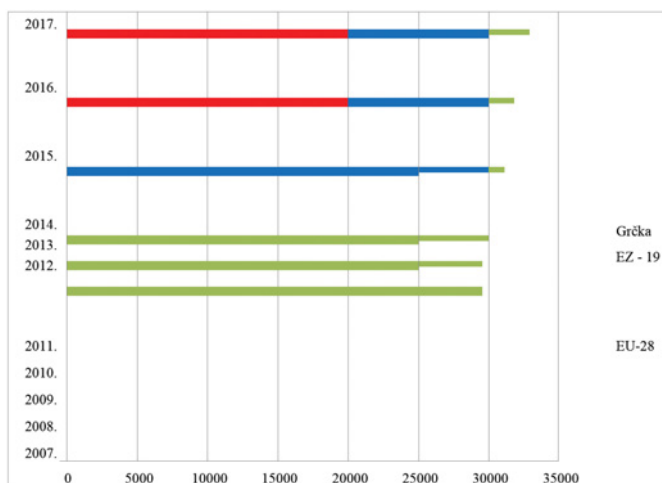

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

Uz nezaposlenost mladih, značajan problem predstavlja i udio stanovništva koje živi na rubu siromaštva. Godine 2009. u Grčkoj je na rubu siromaštva živjelo 27 % stanovništva, dok se u 2017. godini taj udio povećao na 34,8 %, što je značajno više od prosjeka Unije koji iznosi 22 %.

Kretanje BDP-a per capita, prikazano Grafikonom 2, ostvaruje blago povećanje, iako je zamjetno kako je stopa još uvijek nedovoljna kako bi se dosegla razina prije krize. Godine 2008. grčki je BDP p/c iznosio 21.800 eura, a u 2017. godini tek 16.800.

Grafikon 2: Kretanje BDP p/c, izraženo u tisućama eura, za razdoblje od 2007. do 2017. godine

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

Dakle, unatoč određenim pozitivnim trendovima koji se prije svega odnose na osnovne makroekonomske agregate, Grčku čeka dugotrajan oporavak koji prije svega mora biti usmjeren povećanju životnoga standarda i kupovne moći stanovništva.

3.2.2. Irska

Paket pomoći Irskoj bio je jednokratni, u iznosu od 85 milijardi eura (Tablica 6) i usmjeren prema stabilizaciji javnih financija, koje su se našle u neravnoteži prvenstveno zbog sanacije financijskoga sektora.

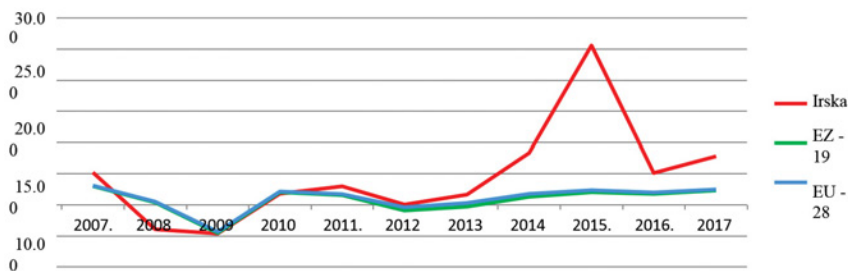
Tablica 6: Ukupna pomoć Irskoj u sklopu zajedničkih stabilizacijskih mehanizama

UKUPNA ALOKACIJA	NOSITELJI	IZNOS	KLJUČNE REFORME
85 milijardi eura	ESFS	17.7 milijardi €	Reorganizacija i reforme bankarskoga sektora; fiskalna održivost; paket strukturnih reformi za poticanje konkurentnosti
	ESFM (kasnije ESM)	22.5 milijardi €	
	MMF	22.5 milijardi €	
	Bilateralni krediti (VB, Švedska, Danska)	4.8 milijardi €	
	Domaći izvori	17.5 milijardi €	

Izvor: izrada autora prema podacima ESM-a

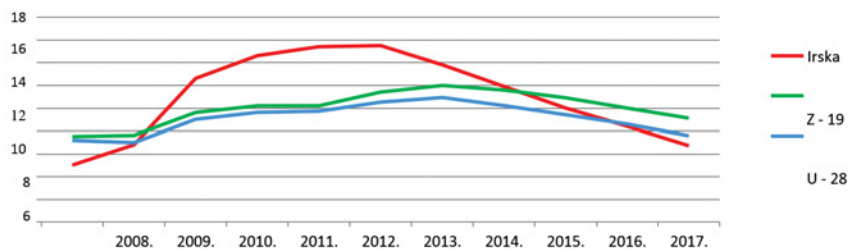
Irska je stabilizacijske mehanizme iskoristila efikasno, pokrenuvši svoje gospodarstvo u jeku dužničke krize. Grafikon 3 i Grafikon 4 prikazuju kretanje stope rasta BDP-a i stope nezaposlenosti u Irskoj u odnosu na EU i Eurozonu. Unatoč snažnom padu BDP-a 2008. godine i 2009. godine, Irska od 2010. godine ponovno ostvaruje pozitivne stope rasta. Godine 2015. ostvarila je izvanrednu stopu rasta BDP-a od 25 % godišnje. Istodobno, stopa nezaposlenosti se s vrhunca u 2012. godini, kada je iznosila 15,5 %, smanjila na 6,7 % u 2017. godini. Trend smanjenja nezaposlenosti, uz istodobno povećanje BDP-a, pokazuje snažan oporavak irskoga gospodarstva. Uz povećanje BDP-a i smanjenje stope nezaposlenosti, Grafikonom 5 prikazano je i kretanje razine BDP-a p/c. Godine 2007. Irska je imala BDP per capita u visini od 44.800 eura, što je više od prosjeka Unije koji je iznosio 26.100 eura. Nakon trogodišnjega pada outputa po stanovniku, irski se BDP per capita počeo oporavljati nakon 2011. godine i nastavio rasti u cijelom razdoblju do 2017. godine kada je iznosio 61.200 eura po stanovniku. Ne samo da se Irska relativno brzo oporavila od krize, već je taj oporavak uspješno iskoristila kako bi pokrenula svoje gospodarstvo i postala jedno od najbrže rastućih europskih gospodarstava.

Grafikon 3: Kretanje stope rasta BDP-a u Irskoj u razdoblju od 2007. do 2017. godine

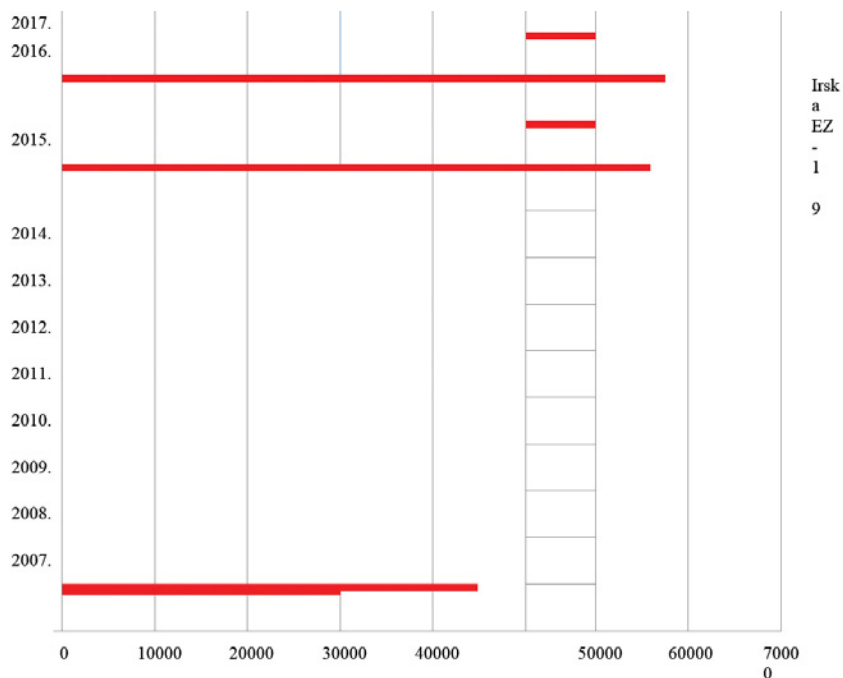
Izvor: izrada autora prema podatcima Eurostata

Grafikon 4: Kretanje stope nezaposlenosti u Irskoj u razdoblju od 2007. do 2017. godine

Izvor: izrada autora prema podatcima Eurostat

Grafikon 5: Kretanje razine BDP-a per capita u Irskoj, 2007. - 2017.

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

3.2.3. Portugal

Portugal je iz zajedničkih stabilizacijskih mehanizama primio ukupno 78 milijarde eura financijske pomoći. Kao i kod drugih zemalja primateljica pomoći, nacionalna se vlada morala suočiti s neizbježnim reformama poput reorganizacije i reforme poreznoga sustava, reforme javne administracije i javnoga sektora te privatizacije.

Tablica 7: Ukupna pomoć Portugalu u sklopu zajedničkih stabilizacijskih mehanizama

UKUPNA ALOKACIJA	NOSITELJI	IZNOS	KLJUČNE REFORME
78 milijardi eura	ESFS	26 milijardi €	Reorganizacija i reforme poreznoga sustava; reforma javne administracije i javnoga sektora; privatizacija; reforma tržišta rada
	EFSM (ESM)	26 milijardi €	
	MMF	26 milijardi €	

Izvor: izrada autora prema podacima ESM-a

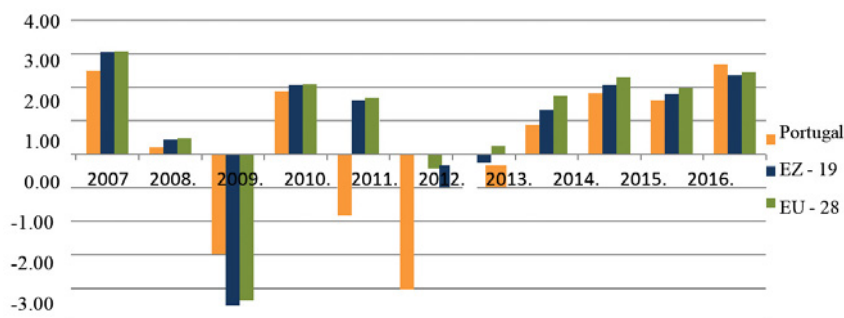
Kretanje osnovnih makroekonomskih pokazatelja u Portugalu prikazano je u Tablici 8. Proračunski deficit je u Portugalu bio na vrhuncu 2010. godini kad je iznosio 11,2 % BDP-a, uz istodoban rast javnoga duga koji je 2014. godini dosegnuo 131 % BDP-a. Kretanje deficita nema jasan trend smanjenja. Naime, deficit se s 7,4 % u 2011. godini smanjio na 5,7 % u 2012. godini te se nastavio smanjivati i u 2013. godini. Također, u sljedećoj godini deficit se ponovno počeo povećavati. U promatranome je razdoblju najniža razina ostvarena u 2016. godina kada je deficit iznosio samo 2 % BDP-a, ali se u 2017. godini ponovno povećao na 3 %. Javni dug pokazuje jasnu tendenciju smanjenja, kao i stopa nezaposlenosti te državna potrošnja.

Tablica 8: Odabrani makroekonomski pokazatelji za Portugal u razdoblju od 2007. do 2017. godine

Godina	Deficit	Javni dug	Nezaposlenost	Državna potrošnja
2007	-3	68,4	9,1	44,5
2008	-3,8	71,7	8,8	45,3
2009	-9,8	83,6	10,7	50,2
2010	-11,2	96,2	12	51,8
2011	-7,4	111,4	12,9	50
2012	-5,7	126,2	15,8	48,5
2013	-4,8	129	16,4	49,9
2014	-7,2	131	14,1	51,8
2015	-4,4	128,8	12,6	48,2
2016	-2	129,2	11,2	44,8
2017	-3	124,8	9	45,7

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

Grafikon 6: Kretanje stopa rasta BDP-a u Portugalu u razdoblju od 2007. do 2017. godine

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

Stope rasta BDP-a oporavile su se nakon tri uzastopne godine pada (2011., 2012. i 2013.), no za razliku od irskoga BDP-a koji se povećava po godišnjim stopama koje su veće od 5 %, portugalski je rast ograničen na 1,82 % u 2015. godini, 1,80 % u 2016. godini te 2,8 % u 2017. godini. Moguće je zaključiti kako je oporavak postojan, ali nedovoljno brz da bi generirao znatnije gospodarske vrijednosti.

3.2.4. Španjolska

Španjolska je, od navedenih zemalja, primila najmanje pomoći, tj. 41 milijardu eura koja je bila alocirana u sanaciju i restrukturiranje financijskoga sektora, a koji je prepoznat kao glavni uzročnik krize.

Tablica 9: Ukupna pomoć Španjolskoj u okviru zajedničkih stabilizacijskih mehanizama

UKUPNA ALOKACIJA	NOSITELJ	KLJUČNE REFORME
41,33 milijarde eura	ESM	Najviše u bankarskome sektoru – restrukturiranje sektora

Izvor: izrada autora prema podacima ESM-a

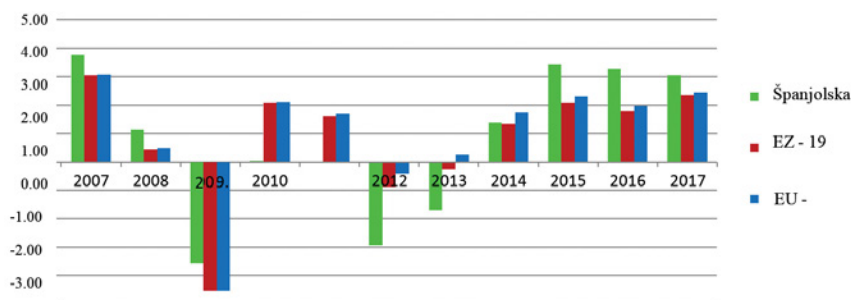
Ipak, u Tablici 10 prikazana su kretanja osnovnih makroekonomskih pokazatelja koja ukazuju kako je najveći problem s kojim se Španjolska još uvijek suočava (i to gotovo desetljeće nakon početka krize) nezaposlenost koja je među najvišim u EU. Stopa nezaposlenosti je u 2017. godini, unatoč trogodišnjem rastu gospodarstva od 3 % (Grafikon 7), iznosila 17,2 %.

Tablica 10: Odabrani makroekonomski pokazatelji za Španjolsku u razdoblju od 2007. do 2017. godine

Godina	Deficit	Javni dug	Nezaposlenost
2007.	1,9	35,6	8,2
2008.	4,4	39,5	11,3
2009.	-11	52,8	17,9
2010.	-9,4	60,1	19,9
2011.	-9,6	69,5	21,4
2012.	-10,5	85,7	24,8
2013.	-7	95,5	26,1
2014.	-6	100,4	24,5
2015.	-5,3	99,3	22,1
2016.	-4,5	99	19,6
2017.	-3,1	98,1	17,2

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

Grafikon 7: Kretanje stopa BDP-a u Španjolskoj u razdoblju od 2007.do 2017. godine

Izvor: izrada autora prema podacima Eurostata

4. BUDUĆNOST EUROPSKE UNIJE

Europsko se gospodarstvo usporeno oporavlja od Velike recesije i dužničke krize koja je posljedično pogodila periferne zemlje Eurozone. Problemi koji su se javili nisu bili samo ekonomske prirode, već i društvene. Stabilizacijski mehanizmi ubrizgali su novac u najviše pogođena gospodarstva. Međutim nisu sva gospodarstva kojima je pomoć pružena ostvarila iste stope gospodarskoga rasta. Irska godinama nezaustavljivo raste, no u posljednje se vrijeme javlja upitnost takvoga nagloga rasta. Cijene nekretnina u glavnome gradu se povećavaju iz godine u godinu, a društvene posljedice kolapsa stanogradnje i tržišta nekretnina vidljive su na ulicama svih većih gradova. Službena statistika Irske pokazuje kako je diljem države 10.305 ljudi bez krova nad glavom, od kojih je čak 3 000 djece. Gospodarski rast i smanjenje javnoga duga nisu popraćeni i strukturnim reformama u socijalnoj politici i politici stanovanja.

Grčka, kao najproblematičnije europsko gospodarstvo, ostvaruje stagnantne stope rasta nakon višegodišnjih negativnih stopa. Unatoč velikim mjerama štednje koje su popraćene masovnim društvenim nemirima, nacionalne vlasti moraju provoditi strukturne reforme i graditi gospodarstvo koje će ulagati u sektore otporne na snažnije ekonomske fluktuacije. Kako bi generirala vrijednost kojom će otplatiti zajmove pomoći, Grčka mora osigurati snažniji gospodarski rast, a što zahtijeva ulaganja u održive sektore. Turizam i ugostiteljstvo više ne mogu biti dostatni. Međutim, unatoč optimističnim predviđanjima, prave reforme izostaju. Pitanje je hoće li se Grčka u budućnosti moći suočiti s novom financijskom krizom koja je neizbježna i hoće li imati kapaciteta za nova zaduživanja kako bi izbjegla bankrot? Španjolska, unatoč trogodišnjem rastu, posljedice krize osjeća ponajviše u društvenome pogledu. Rastući separatistički pokret u Kataloniji, koji zahtijeva veću kontrolu nad vlastitim gospodarskim postignućima i protueuropske stranke samo su neki od problema koji još

uvijek opterećuju društvene odnose u jednome od najvećih europskih gospodarstava. S jedne strane, zemlje jezgre Unije krizu su prebrodile bez težih posljedica. Njemačka, Francuska, Nizozemska, Belgija i Austrija predvode gospodarski rast, ali se suočavaju i s još uvijek prisutnom krizom identiteta koji nije napustio Uniju. BREXIT i migrantska kriza, političke promjene, nova talijanska vlada koja nastoji svjesno i namjerno prekršiti Pakt o stabilnosti i rastu itd. samo su neki od problema s kojima se Unija suočava, a koji se mogu itekako odraziti na budućnost političke, ali i gospodarske Unije. Stoga ne čudi kako je, više nego ikada, potrebno staviti naglasak na čvršću koordinaciju među zemljama članicama. Pritom, kao ključna područja se ističu na zajednička fiskalna politika i unaprjeđenje odnosa.

5. ZAKLJUČAK

Dužnička kriza otkrila je neke od najdubljih slabosti EU i otvorila put jednom novome smjeru u kojem se jedan od najvećih društveno-gospodarskih blokova svijeta mora kretati u budućnosti. Bez obzira na snagu najvećih gospodarstava Unije, kriza je pokazala kako se cijeli sustav može naći pred kolapsom zbog nekoliko perifernih zemalja, a sve zbog nedovoljne fiskalne discipline kao jednoga od preduvjeta stabilnoga funkcioniranja monetarne unije. Izostanak nadzora nad nekontroliranim zaduživanjem možda bi i prošao nezamijećeno da se tržište nekretnina u SAD-u nije urušilo sredinom 2007. godine, a dužnička kriza, koja je uslijedila dvije godine kasnije u EU (točnije, Eurozoni) otkrila koliko je sama Unija još uvijek razdijeljena na zemlje velike gospodarske snage i zemlje neznatne gospodarske snage. Gospodarstva koja su se našle pred bankrotom, taj su kolaps izbjegle samo zahvaljujući hitnoj intervenciji svih zemalja članica. No, put do potpunoga oporavka još je uvijek dug, težak i, na kraju, gotovo pa nemoguć za predvidjeti. S jedne strane, malo gospodarstvo poput Irske je europsku pomoć iskoristilo na najbolji mogući način, postajući jedno od najbrže rastućih gospodarstava u Uniji u svega nekoliko godina, nakon gotovo pa sigurnoga bankrota. S druge strane, zemlje poput Grčke i Portugala još uvijek ostvaruju niske stope rasta, nedovoljne da dosegnu predkriznu razinu i stvore vrijednost kojom će brže otplaćivati zajmove pomoći. Unatoč optimističnim predviđanjima, neizvjesnost je uvijek prisutna, a ona se odražava i na povjerenju investitora koji će svoj kapital preusmjeravati u zemlje stabilnijih fiskalnih i gospodarskih pozicija. Stoga, ne čudi da je Unija svoj naglasak stavila na ulaganja u sektore koji su presudni za budućnost i generiraju najveće stope stvaranja vrijednosti: istraživanje, razvoj, tehnologija i promet samo su neka od područja na kojima Komisija inzistira. Kako bi se zaštitila od budućih kriza koje će zasigurno dovesti do njezinoga potpunoga raspada, Unija mora osigurati da svako gospodarstvo koje čini Unutarnje

tržište funkcionira efikasno i da izgradi sustav otpornosti na teže financijsko-gospodarske poremećaje. Na kraju krajeva, sama Unija je zajednica zemalja od kojih svaka ima svoj specifičan interes. Nova kriza, koja je neizbježna, testirati će snagu zajedništva Unije i njezine sposobnosti da izgradi dovoljno jak gospodarski sustav. U protivnome, BREXIT bi mogle slijediti i ostale zemlje članice.

LITERATURA

Olivares-Caminal, Rodrigo. "THE EU ARCHITECTURE TO AVERT A SOVEREIGN DEBT CRISIS". OECD Journal: Financial Market Trends. volume 2011 – issue 2.

Pérez-Caldentey, Esteban; Vernengo, Matías. The euro imbalances and financial deregulation: A post-Keynesian interpretation of the European debt crisis Leibniz- Informationszentrum Wirtschaft. Working paper. No. 702.

Beker, A. V. The European debt crisis: Causes and consequences. University of Belgrano and University of Buenos Aires. Working paper.

Rušćakova, A.; Semančikova, J. 2016. European debt crisis: theoretical and empirical investigation of external imbalances as one of its main causes. Poslovna Izvršnost. br.2. Zagreb.

Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses, European Economy 7. 2009. Europska komisija.

Službeni bilten Europskog stabilizacijskog mehanizma o Grčkoj, Irskoj, Portugalu i Španjolskoj

MONEY MARKET IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE FUNCTION FINANCIAL MARKETS DEVELOPMENT¹

Abstract

In many cases the economic development of a country is based on developed financial market. In particular, it highlights the importance of money market, in terms of solving the liquidity of market participants. On the one hand, we have providers who have excess money and want to offer it on the market, on the other hand we have the receivers of the money who are willing to buy it on certain interest rates. The importance of the objects themselves trading in this market, such as cash and short-term securities, is the fact that they are due to their short maturities (which ranges from one day, up to a year), highly liquid that is relatively easily and quickly replaceable for money. These facts are in favor of those participants on the market, especially buyers that buying such instruments addressed the problem of liquidity. On the other hand, bidders may spend their excess cash relatively quickly and easily sell in the form of various short-term borrowings at an interest rate.

From the aspect of security, they are the least risky securities issued by the state or any of its institutions. By issuing short-term securities (short-term government bonds, treasury bills, repurchase arrangements), the government collects money to help it finance the budget deficit measures, or implement monetary and credit policy. By issuing these types of securities, the state provides enough material for only a money market that functions on all laws of the free market.

In addition to these instruments that are issued by the government and its institutions, money market includes trading with securities issued by commercial banks (treasury bills, certificates of deposit, bank acceptance, bill and Eurodollar). It can be concluded that the structure and volume of trading in the money market in the first place depends on the share of the banking sector, since it is just the bank in most cases usually occur as buyers and as sellers of securities and other money market instruments. Since most of these instruments is deposited in banks, it is clear that they sometimes appear as mediator through which buyers and sellers fulfill their transactions. It often occurs in the money market and companies (mostly large and financially stable), which are able to broadcast their short-term securities (commercial papers) and thus reach the necessary funds required for further operation.

¹ This paper has been financially supported by the University of Rijeka, for the project ZP UNIRI 4/17.

The author will present arguments to the necessity of forming a money market in Bosnia and Herzegovina as a function of the further development of financial markets. The money market will provide the possibility of calculating the benchmark interest rate that will form the basis for calculating the price of securities issuers - government institutions and commercial enterprises.

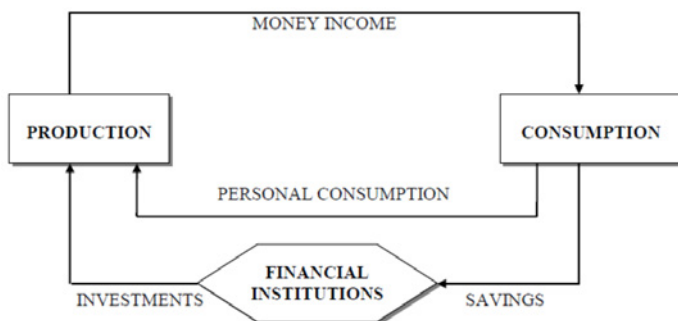
Keywords: money market, securities, Bosnia and Herzegovina, development

1. INTRODUCTION

The most important reason for the differences in the degree of economic development in individual states is not in their natural resources but in the efficiency of their use. A developed and efficient financial system can significantly affect the increase in the efficient use of scarce resources and thus on economic growth. Financial sector has comparative advantages in the decrease of information asymmetry and transactional expenses thus it can mobilize the savings and transmit them into the most profitable projects. The financial sector has comparative advantages in reducing asymmetry of information and transaction costs and therefore it can best mobilize savings and direct it to the most profitable projects.

The contribution of the financial sector to economic development depends on its efficiency in giving quality services to other sectors of economy. There is no good financial intermediation without good financial intermediaries. Therefore, the development of good financial transaction is required for a stable economic development. The task of the financial system is to collect savings from the surplus sectors and to provide loans to the deficit sectors. Without a deposit there is no investment and there is no growth without the investment. Therefore, efficient allocation of funds to individual projects has an impact on the growth of economic growth, which is mainly influenced by the financial sector with its allocative and technical efficiency.

Figure 1: The role of financial sector in national economy

Source: Babić, M.: „Makroekonomija“, MATE, Zagreb, 2007., p. 131.

In the previous diagram, the role and importance of the financial sector and its institutions in the national economy is clearly shown. If the system of financial institutions does not work well, the investment flow is cut off in the investment, so producers get less money. Therefore, less manufacturing factors are included in the market. Because of this there is an increase in the number of unemployed production factors and production decreases, and the economy enters recession. Lower employment of production factors reduces their income, which affects the reduction in the demand for goods and services, which reduces the sales revenue of the producer from the sale of goods and services.

Lending implies different types of risk. Credit risk, price risk, liquidity risk etc. The financial sector taking on itself some kind of risk, reduces the risk of the borrower and in this way it affects the increase in investment and thus the increase in growth. Without a stable financial system and its institutions lending of the necessary funds can be complicated, risky and expensive. The existence of an efficient financial intermediary system makes it easier to finance investment loans. Therefore, the common characteristics of developed countries is also a greater degree of financial deepening measured by the ratio of current liabilities to GDP or often as a relation M/GDP .

The structure of the financial system differs in developed and underdeveloped countries. As the country is more developed, financial intermediation is more developed and financial flows are deeper into economic flows. A set of financial instruments in developed countries is also large, cash, checks, mortgages, bills of exchange, stocks, bonds and more recently financial derivatives (swap contracts, options). The market for these instruments can be formally organized in one place (marketplace) or spontaneously in more places (OTC-over the counter). In underdeveloped countries; a set of financial institutions and a set of financial instruments are also underdeveloped. Therefore, the financial system in these countries is less efficient and the degree of deepening is smaller. This will affect the reduction of the growth rate of underdeveloped countries.

2. STRUCTURE OF FINANCIAL SECTOR IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

The basic characteristic of the financial system in Bosnia and Herzegovina is its weak capacity, then the underdevelopment of financial instruments that make it all very rigid. The financial system is based on commercial banks, insurance companies and investment funds. Since insurance companies do not play any role in financing the business sector and households, while the capital market is underdeveloped and insufficiently liquid, commercial banks are the only source of funding for

the real sector. Given the current economic and financial situation in our country, it is realistic to expect that bank loans are the main source of funding in the foreseeable future.

Table 1: The asset value of financial intermediators in B&H (2015.-2017.)

	2015.		2016.		2017.	
	Value (mill. of KM)	Share (%)	Value (mill. of KM)	Share (%)	Value (mill. of KM)	Share (%)
Commercial banks	23.737	87,5	25.014	87,8	27.249	88,3
Leasing companies	475	1,75	423	1,48	260	0,84
Microcredit organi- sations	637	2,35	663	2,33	789	2,56
Investment funds	824	3,04	802	2,81	847	2,74
Insurance	1.465	5,40	1.578	5,54	1.717	5,56
TOTAL	27.138	100	28.479	100	30.862	100

Source: Central Bank of B&H, 2017 Annual Report and Financial Stability Report

The previous table clearly shows that commercial banks in majority ownership are dominated by the banking system in our country. By forming a large number of banks, the international community sought to boost competition among banks, which should have led to a drop in interest rates and relative availability of funding to all interested entities, legal and physical persons. However, the result was opposite, the active and interest rates have increased. It is important to note that these high interest rates were present until the period of the world financial crisis, after which the interest rate recorded a slight decline.

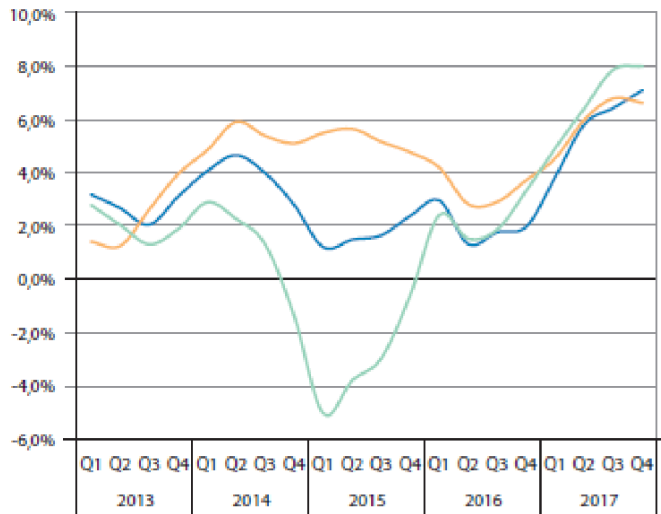
Table 2: Main indicators of banking sector in B&H (2017.-.2018.)

	PERIOD	
	2016.	2017.
Number of licensed banks	24	24
Asset (billions of KM)	9,56	10,58
Asset (% year's increase)	9,48	9,69
Loans (% year's increase)	1,9	6,6
Capital adequacy ratio	15,8	15,7
ROAA	7,3	10,2
ROAE	1,7	1,9
Net income (millions of KM)	218,16	336,2

Source: 2017 Annual report, Central bank of B&H

When we talk about the annual rate of the loan installment for the period 2013-2017, the following chart shows the fluctuations, ie the amplitude in total loan movement, and individual for the sectors of the population and non-financial enterprises.

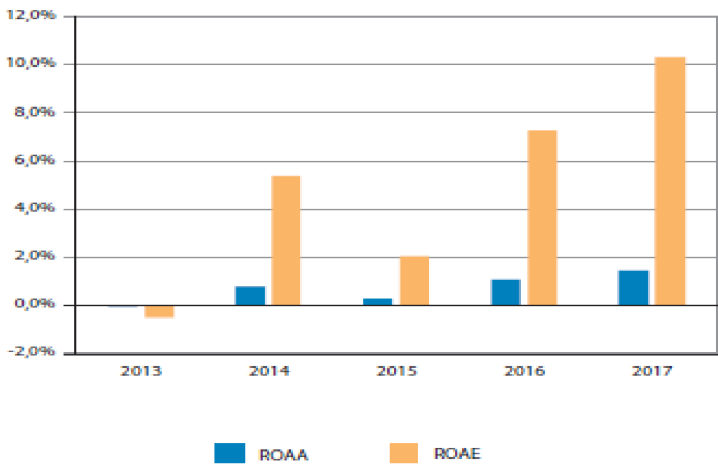
Figure 2: Annual rate of the loan installment for the period 2013-2017

Source: 2017 Annual report, Central bank of B&H

The most important indicators in the banking sector’s operations according to Central Bank data are also positive, as shown below.

Figure 3: ROAA and ROAE (2013.-2017.)

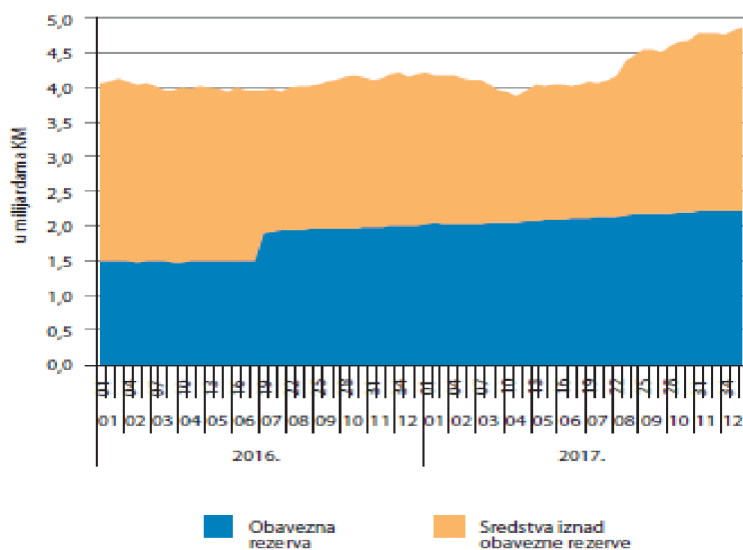

Source: 2017 Annual report, Central bank of B&H

The financial sector, ie the bank, is suffering from excess liquidity and the inability to dispose of free assets while the economic sector is suffering from chronic and systematic illiquidity. The reason for this lies in the fact that market business requires supervision and valorization of the risk. Risk is an objective category that has its price, which is formed in the financial market. Despite the accentuated and omnipresent risks, in our banking, term business is practically unknown. Due to the underdevelopment of the market and in particular the money market in which the domains are covered, the financial derivatives represent a significant risk-taking instrument.

Practice has shown that term transactions encourage the development of financial markets and the economy as a whole. Neglecting these transactions returns as a boomerang to the economy and to banks through accumulated losses due to unsafe business operations and it is therefore clear that such rigid attitude toward transactions is absurd and harmful. Due to the large range of interest rates of a commercial bank, they have problems in the placement of surplus of their cash funds. Due to the principle of the currency board, the Central bank obliges all commercial banks to keep the mandatory reserve rate on the Central bank accounts. For all surpluses above the prescribed reserve rate, the Central bank is paying an interest rate of 0.27 percent. Banks in our country held 3 billion KM more than it was necessary according to the obligatory reserves fund (data provided by the Central bank – 2017).

Figure 4: Obligatory reserves fund (millions of KM)

Source: 2017 Annual report, Central bank of B&H

3. MONEY MARKET AND ITS IMPORTANCE IN THE FUNCTION OF FINANCIAL MARKETS DEVELOPMENT

Money market is one of the most important parts of the financial market. Some authors emphasize that the expression of the money market is in fact a wrong expression because money and paper money are not traded on that market. Since the financial resources in this market are extremely short-term and liquid they are close to be money. The money market has a major impact on the functioning of the national economy and the realization of economic policy measures. The market is formed by the short-term interest rate, which is an indicator of the price of money, credit and capital. The relationship between supply and demand for money depends on the amount of interest rate and flows of funds between individual economic participants and sectors.

The money market has different goals:

- it enables uninterrupted pursuit of the social and economic activity of all participants through the provision of funds for short-term financing of business
- it enables short-term sources of funds to maintain the liquidity of all participants in the economy
- it facilitates the pursuit of the objectives of monetary policy such as maintaining macroeconomic stability, sound money, stability of the interest rate, prices, etc
- it creates opportunities for additional sources of revenue for many participants in the market
- achieving goals in the financing of the state budget or public debt policy it facilitates the successful functioning of the financial system and, in particular, its banking system
- it provides the possibility of protection from various types of financial risks

Each financial transaction on the money market is covered by a certain security paper. The transfer of money in one direction corresponds to the movement of securities in the opposite direction. These transactions do not take place in a specific place or a building, but the purchase and sale are agreed on by the phone, and they are discussed in detail via e-mail. Besides being characterized by the flexibility and innovation, the money market is specific to the fact that the trade is mainly carried out in large denominations which implies trading from a few hundred thousand to one million units. One way to show and explain participants in the money market is to separate those who are taking loans and those who are crediting. However, because of its specificity, it is very hard to separate participants as stated above because the majority of participants is active

on both sides of the market. For example, the bank will have to borrow on the money market by selling certificates of large denomination deposits while at the same time granting short-term credits to enterprises. Therefore, the state finance ministry, central bank, commercial banks, companies, brokerage houses, investment and pension funds and individuals can appear as participants in the money market.

By analyzing the situation of all participants in the financial market it can be concluded that some potential investors in short-term securities are already able to actively engage in financial transactions in our country.

According to the study on the development of the money market that was worked back in 2004, there are potential three ways of establishing and developing the money market in our country (Faculty of Economy in Sarajevo). The first is the issuance of treasury bills of state and entity authorities, the second is the issuance of the certificate on the deposit of the central bank and the third is the issuance of the certificate of deposit of the commercial banks. What is specific here is the ability of commercial banks to appear on the money market in a double role, primarily as a buyer (the amount of funds above the mandatory reserve requirement is almost three billion KM) but also as a seller of securities.

4. CONCLUSION

A developed financial market in a state represents the basis of economic development as a whole. Here, the importance of money market is specially emphasized from the perspective of market actors' liquidity. On one side, there are bidders who have high cash and want it on the market and on the other side there are money seekers who are willing to buy it at certain interest rates.

The importance of trading objects on the market itself, which are money and short-term securities, is because they are short-term due to their short-term liquidity (one day to one year), relatively easy and quick-to-exchange for money. These facts are in favor of market players, especially those who, by buying such financial instruments, are solving the liquidity problem while bidders can raise their zirconium sums relatively easily and quickly. By changing the legislative regulations on the money market, first steps in encouraging the development of this sector would have done. The treasury bills issued by the Ministry of Finance of Republic of Srpska in May in 2011 allowed for the first time a short-listed bond to appear on the market.

The next step that can be expected is the issue of a Central bank deposit certificate. For this purpose, necessary changes and approximations of the law on Central bank should take place. The issuance of a deposit

certificate would attract potential investors, primarily commercial banks, that see their long-term return on yields. If commercial banks would buy state securities they would have the possibility to raise interest-rate earnings, which would lead to a gradual decrease in interest rates on long-term loans in the economic sector

If the money market developed it would create a prospect for investing the bulk of the funds of the interested investors, above all the banking sector. The biggest advantage of all of this would be: first to keep the money in the country and second banks and other investors would invest their short-term securities in our country at a higher interest rate than the rate of deposit abroad or on Central bank accounts instead of keeping their liquidity abroad.

REFERENCES

- Babić, M. 2007. „*Macroeconomics*“. MATE. Zagreb.
- Central Bank of B&H. 2017. Annual Report and Financial Stability Report
www.cbbih.ba (accessed september 1st 2018)
- Foley, J. B. 1997. „*Money Market*“. MATE. Zagreb. (1997.)
- Hagmayr, B.; Haiss, P.; Sumegi, K. „*Financial sector developement and economic growth – Evidence for Southeast Europe*“. SSRN. March, 2007.
- Mishkin, F.; Eakins, S. 2002. „*Financial Markets and Institutions*“. MATE. Zagreb. (2002.)
- „Money Market Development in B&H“. 2004. Institute of economics. Sarajevo. (2004.)
- Zaklan, D. 2000. „*Banking in market macrosystem*“. Faculty of Economics. University „Džemal Bijedić“ Mostar.

Simona Radić, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka,
Rijeka, Republika Hrvatska, student

Marko Tomljanović, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka,
Rijeka, Republika Hrvatska

RAZVOJ UNUTARNJEGA TRŽIŠTA EU U UVJETIMA PRIKRIVENOGA PROTEKCIONIZMA¹

Sažetak

Suvremena gospodarska kretanja su usmjerena prema ukidanju svih protekcionističkih mjera i ostvarenju potpune tržišne liberalizacije. Međutim, sve više se pojavljuju prikriveni oblici nacionalnoga protekcionizma. Pojava ovakvih oblika zaštite nacionalnoga gospodarstva je rezultirala ograničenjima u ostvarenju slobode kretanja radnika, roba, usluga i kapitala te smanjenjem zajedničke unutarnje trgovine. Problem istraživanja u ovome radu proizlazi iz utjecaja različitih protekcionističkih mjera i njihovih prikrivenih oblika na učinkovito funkcioniranje europskoga Unutarnjega tržišta. Svrha istraživanja je utvrditi perspektive razvoja europskoga tržišta u uvjetima pojave novih oblika prikrivenoga protekcionizma.

Ključne riječi: EU, prikriveni protekcionizam, Unutarnje tržište

1. UVOD

Protekcionizam predstavlja oblik državne intervencije koji svoje temelje nalazi u antičkom razdoblju, a čije se primjena kroz stoljeća i razvoj ekonomske misli sve više afirmirala. Protekcionizam se po prvi put pojavljuje u dijelu Alexandra Hamiltona pod naslovom „Izveštaj o manufakturama“, u kojem se autor zalaže za uvođenje carina na uvoz robe iz Engleske, a koja je predstavljala prijetnju američkoj proizvodnji. Nadalje, afirmaciji protekcionizma u ranijim etapama je pridonio i List, prema kojem *„zaštitu carinskim putem mogu primjenjivati samo one države koje svojim materijalnim i duhovnim mogućnostima mogu pružiti garantirani i uspješni razvoj vlastite industrije“*, čime odbacuje postavke liberalizma, stavlja naglasak na konkurenciju te predlaže mjere zaštite domaćega gospodarstva (Babić, 2008.). Općenito, prema Aćimoviću (1994.) protekcionizam označava oblik trgovinske politike, čiji je osnovni cilj zaštita domaće proizvodnje i gospodarstva od inozemne konkurencije, primjenom različitih

1 Ovaj rad je nastao na temelju diplomskoga rada pod naslovom *Prikriveni protekcionizam i Unutarnje tržište EU*. Rad je izrađen u okviru kolegija Mikrosustav EU na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Rad je obranjen 26. rujna 2019. godine.

oblika „zaštitnih“ mjera. Fry (1998.) kao osnovni smisao protekcionizma ističe povećanje stabilnosti, ostvarenje blagostanja te povećanje životnoga standarda stanovništva. S druge strane, Kandžija i Cvečić (2010.) kao ključna ograničenja protekcionizma navode orijentaciju na poreze i subvencije granama industrije te redistribuciju dohotka od bogatih prema siromašnim skupinama, čime se smanjuje učinkovitost nacionalnoga gospodarstva te usporava gospodarski rast. Vuletić (2004.) ističe kako protekcionizam najviše štete donosi upravo onoj zemlji koja ga uvodi, ponajprije kroz smanjenje izbora roba te povećanja njihove cijene. Također, protekcionističke mjere stvaraju problem dužničkih kriza, budući da je zajmove inozemnih banaka teško vraćati u uvjetima protekcionističkih mjera. Autor ističe kako je protekcionizam koristan ukoliko je zemlja monopolist u proizvodnji određenih dobara.

Protekcionizam se ostvaruje kroz carinske i necarinske instrumente. Pri tome, carina je osnovni protekcionistički instrument koji predstavlja porez usmjeren na međunarodnu razmjenu (Pertot i Sabolović, 2004.). Uvođenjem ovoga instrumenta omogućava se očuvanje životnoga standarda, nadnica te stabilnost nacionalnog gospodarstva. Isto tako, uvođenje carina rezultira poboljšanjem uvjeta razmjene, ostvarenjem pune zaposlenosti te ograničavanjem dampinga. Liberalizacija svjetske trgovine u okviru Općega sporazuma o trgovini i carinama te Svjetske trgovinske organizacije (WTO), rezultirala je erozijom carina te sve većom orijentacijom na necarinske instrumente zaštite tržišta. Kao najvažnije oblike necarinskoga protekcionizma je potrebno istaknuti kontigente i kvote, otvaranje tržišta pregovorima, dobrovoljno ograničavanje izvoza te sanitarne i fitosanitarne mjere. U okviru neoprotekcionizma, kao specifičan oblik zaštite domaćega tržišta se ističu odobrene povlastice (Kandžija i Cvečić, 2010.).

Suvremena kretanja u međunarodnoj trgovini te opća afirmacija liberalizacije tržišta ipak nije u potpunosti provedena. Zemlje članice EU primjenjuju veliki broj prikrivenih protekcionističkih oblika, čime štite vlastita gospodarstva, dok s druge strane usporavaju i ograničavaju potpunu realizaciju Unutarnjega tržišta. Problem istraživanja u ovome radu proizlazi iz utjecaja različitih protekcionističkih mjera i njihovih prikrivenih oblika na učinkovito funkcioniranje europskoga Unutarnjega tržišta. Razvojem sve više oblika prikrivenih protekcionističkih mjera dolazi do ograničavanja slobodnog kretanja radnika, roba, usluga i kapitala, što ograničava učinkovito funkcioniranje europskog tržišta. Cilj provedenoga istraživanja je znanstveno utemeljeno analizirati i prezentirati oblike prikrivenoga protekcionizma na Unutarnjem europskom tržištu te identificirati ključne instrumente njegova ograničavanja u svrhu realizacije temeljnih ciljeva Unutarnjega tržišta. Svrha istraživanja je utvrditi perspektive razvoja europskoga tržišta u uvjetima pojave novih oblika prikrivenoga protekcionizma.

Istraživanje se sastoji od četiri međusobno povezana poglavlja. Nakon uvodnih razmatranja u kojima su definirani ključni elementi istraživanja te

analizirane temeljne postavke protekcionizma, istraživanje se nastavlja prezentacijom oblika prikrivenoga protekcionizma na Unutarnjem europskom tržištu. Spoznaje iz ovoga dijela rada stvorile su temelje za identifikiranje znanstveno utemeljenih instrumenata ograničavanja i suzbijanja oblika prikrivenoga protekcionizma na europskome tržištu. Istraživanje završava zaključkom, a koji predstavlja sintezu ključnih spoznaja do kojih se došlo tijekom istraživanja.

2. PRIKRIVENI OBLICI PROTEKCIONIZMA NA UNUTARNJEM EUROPSKOM TRŽIŠTU

Uspješno funkcioniranje Unutarnjega tržišta temelji se na načelima nediskriminacije i uzajamnoga priznavanja, usmjerenim prema ostvarenju četiri temeljne gospodarske slobode tj. sloboda kretanja radnika, roba, usluga i kapitala. Prema članku 34. Ugovora o funkcioniranju Europske unije, nastoje se zabraniti količinske mjere i mjere s istovrsnim učinkom na području Unutarnjega tržišta.

S obzirom na konstantnu pojavu situacija u kojima se strani proizvodi na nacionalnome tržištu stavljaju u nepovoljniju poziciju, EU je kreirala propise i norme kojima se takve situacije pokušavaju regulirati i nadzirati. Jednu od takvih situacija predstavljaju i različite prakse u području oporezivanja. Naime, svi proizvode koji su prisutni na tržištu određene države članice se oporezuju, ali pritom ne smije doći do razlike između stranih i domaćih proizvoda, kako unutarnji porezni sustav ne bi bio diskriminacijski. U slučaju *Humbolt v. Directeur des Services Fiscaux*, radilo se o godišnjem oporezivanju motornih vozila u Francuskoj koje se provodilo na temelju snage motornoga vozila. Naime, vozila snage do 16 konjskih snaga (KS) bila su podložna nižem oporezivanju i u tu su skupinu ulazila sva vozila proizvedena u Francuskoj. S druge strane, sva uvozna vozila sa više KS, odnosno iznad 16 KS bila podvrgnuta višim poreznim stopama. To je dovelo do toga da su porez morali plaćati samo proizvođači osobnih vozila iz drugih zemalja EU. U ovome slučaju, Europski sud pravde je odlučio kako je ova mjera diskriminacijska i protivna temeljnim načelima Unutarnjega tržišta (Pošćić i Majkić, 2014:104).

Sljedeći primjer vezan je za predmet *Dassonville* koji ima veliku važnost u slobodi kretanja robe te ga se smatra revolucionarnim u ovome segmentu. U ovome slučaju radilo se o trgovcima Gustavu Dassonvilleu koji posluje u Francuskoj i njegovom sinu Benoitu Dassonvilleu koji upravlja podružnicom očeva posla u Belgiji. Oni su iz Francuske u Belgiju uvezli dva brenda škotskoga viskija tj. *Vat 60'* i *Johnnie Walker*. Proizvodi su kupljeni od francuskoga distributera i uvoznika iz Velike Britanije pri čemu je uvoznik predočio broj isprava kako bi dokazao podrijetlo proizvoda i na temelju kojih mu je dozvoljen uvoz. Problem je nastao

zbog belgijskoga zakona prema kojem je bilo potrebno predložiti službeni certifikat države podrijetla, te su radi toga otac i sin bili podvrgnuti kaznenome postupku zbog povrede belgijskih propisa. Optuženi su za prijevaru jer su označili zemlju podrijetla na robi kao da postoji certifikat koji je odgovarajući propisima Belgije. Naime, u ovome slučaju su francuski dokumenti bili nezadovoljavajući naspram belgijskih propisa. Tuženici su se nastojali obraniti pozivanjem na kršenje zabrane količinskih ograničenja i mjera s jednakim učinkom kao količinska ograničenja smatrajući kako belgijski propisi onemogućuju uvoz proizvoda iz bilo koje zemlje članice ukoliko te zemlje nemaju iste propise i certifikate ili istovremeno nisu i države podrijetla. Ovim slučajem Europski sud pravde je definirao mjere s identičnim učinkom kao količinska ograničenja, te je preuzeta aktivnija uloga u omogućavanju slobode kretanja robe i načini-ma kako bi se ista pojednostavila (Pošćić i Majkić, 2014:105). Prikriveni protekcionistički oblici mogu se identificirati i kroz regulatorne prepreke digitalnim inovacijama u osiguravajućoj industriji. Kao jedan od primjera navode se administrativni zahtjevi tj. „papirologija“. S obzirom da jedan od osnovnih čimbenika ekonomičnosti predstavlja mogućnost digitalne obrade podataka tijekom čitavoga procesa, zahtijevanje korištenja papira odnosno pismenoga oblika smanjuje učinkovitost procese. Stoga je važno, ne samo u financijskome sektoru, izbjegavati pružanje informacija i vršenje poslova u papirnatome obliku, već poticati potrošače na digitalno iskustvo. Također, često se pojavljuju pretjerano strogi zahtjevi u slučaju postupaka osiguranja. Sve vanjske funkcije ili osiguravajuće djelatnosti svoje pothvate moraju vršiti kroz poštivanje svih pravila nadzora, te na temelju toga, moraju usvojiti pisana pravila za ugovarane funkcije, što ometa daljnji razvoj poslovanja. Također, prisutna su ograničenja u međunarodnome protoku podataka što uvelike utječe na poslove reosiguranja koji po svojoj prirodi zahtijevaju kretanje i lokalizaciju podataka, kako ne bi došlo do ograničavanja raspoloživih sposobnosti reosiguranja na različitim tržištima. Ovakva vrsta protekcionizma mogla bi dovesti do neadekvatnih programa reosiguranja, povećati mogućnost povećanja osnovnoga rizika te eliminacije određenih reosiguravatelja s tržišta (Insurance Europe, 2019.).

Kapitalne protekcionističke prepreke prisutne su u i prekograničnoj raspodjeli investicijskih fondova, što dovodi do ograničene raspodjele sredstava. Trećina sredstava plasirana prekograničnim prometom vrši se samo u jednom dijelu država članica, a kao razlozi takve situacije mogu se navesti kanali distribucije, kulturne sklonosti ili nedostatak poticaja za prekogranično natjecanje. Neke države članice istaknule su kako postoje značajne razlike u nacionalnim pravilima, ali i različiti nadzor koje smatraju kao značajnu prepreku, pri čemu navode i regulatorne pristojbe za prekogranični marketing koju primjenjuju nacionalna nadležna tijela (Europska komisija (6), 2017.)

S obzirom na navedene prikrivene protekcionističke oblike važno je navesti standarde i ostale postupke za standardizaciju, čijim se korištenjem utvrđuje određena, propisana razina kvalitete, sigurnosti i pouzdanosti proizvoda i usluga. Standardi također pomažu u zaštiti okoliša i zdravlja potrošača te omogućuju bolji pristup tržištima što proizvode i usluge čini kompatibilnima i usporedivima. Europski standardi razvijeni su u uskoj suradnji s industrijom i državama članicama. Jedna od posebnih vrsta standarda su harmonizirani standardi, razvijeni na zahtjev Europske komisije, a kreirani su kako bi se moglo dokazati da proizvodi ili usluge ispunjavaju tehničke zahtjeve određenoga zakona EU. Također, oni utvrđuju tehničke specifikacije koje se smatraju prikladnima ili dovoljnima kako bi se udovoljilo tehničkim zahtjevima propisanim u EU zakonodavstvu (Your Europe, 2019.).

3. INSTRUMENTI OGRANIČAVANJA I SUZBIJANJA ŠTETNIH OBLIKA PRIKRIVENOGA PROTEKCIONIZMA NA UNUTARNJEM EUROPSKOM TRŽIŠTU

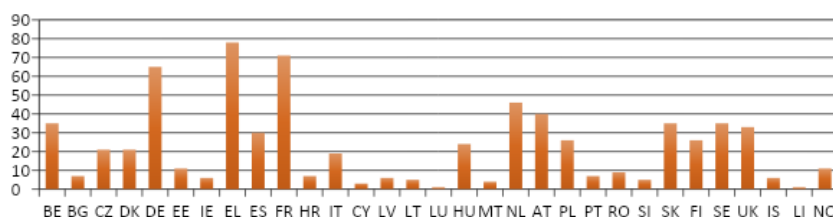
Budući da standardi, norme i različiti tehnički propisi mogu dovesti do ograničavanja trgovine, države članice moraju nad njima osigurati što veću transparentnost. S obzirom na to 1983. godine uspostavlja se postupak transparentnosti i Informacijski sustav tehničke regulacije pod nazivom TRIS. Ovaj sustav omogućuje državama članicama, ali i Komisiji ispunjavanje nekoliko osnovnih zadaća kao što su informiranje i obavješćavanje o novim nacrtima tehničkih propisa te ispitivanje tih nacрта. Također, ovaj sustav jamči otkrivanje potencijalnih prepreka u trgovini prije nastanka negativnih učinaka, određivanje zaštitnih mjera, komentiranje nacрта propisa, posjedovanje djelotvornoga dijaloga prilikom procjene prijavljenih nacрта te utvrđivanje potreba za usklađivanjem na razini EU. Na taj se način može uspješno osigurati usklađenost tih tekstova s pravom EU i načelima Unutarnjega tržišta. TRIS sustav je dostupan javnosti, tako da svatko može pristupiti svim prijavljenim nacrtima tehničkih propisa te poslati priloge sa svojim stavovima o pojedinim obavijestima (Europska komisija (4), 2018:01).

U okviru postupka transparentnosti, zemlje članice moraju obavijestiti Komisiju o svim nacrtima tehničkih propisa koji se odnose na proizvode i usluge informacijskoga društva prije nego li oni budu usvojeni i implementirani u nacionalnome pravnom sustavu. Ključno je da zemlja članica dostavi obavijest u fazi nacрта, odnosno onda kada se tekst još uvijek može izmijeniti. Obavijest pokreće razdoblje mirovanja od tri mjeseca tijekom kojega tehnički propis nije moguće usvojiti, dok Komisija i druge zemlje članice mogu iskoristiti ovo vrijeme da ispituju prijavljeni tehnički propis kako bi utvrdile da li je on u skladu s pravom EU i načelima slobodnoga kretanja roba i usluga. Nakon što istekne tromjesečno razdoblje

mirovanja nacrt tehničkih propisa može se usvojiti. U iznimnim situacijama, Komisija ili država članica mogu poslati detaljno mišljenje ukoliko smatraju da tehnički propis može rezultirati ograničenjima za slobodno kretanje robe ili slobodu pružanja usluga, s ciljem sprječavanja prepreka trgovini na Unutarnjem tržištu. U tom slučaju određena država članica, uzimajući u obzir detaljno mišljenje, mora odgovoriti objašnjavajući mjere koje planira poduzeti, a koje mogu biti npr. predlaganje ukidanja nacrt teksta ili izmjena i dopuna pojedinih odredbi kako bi bile u skladu s pravom EU. Cjelokupni postupak se završava kada se tehnički propis usvoji i dostavi Komisiji (Europska komisija (4), 2018:2).

Grafikon 1. prikazuje broj prijavljenih obavijesti za 2017. godinu.

Grafikon 1. Ukupan broj prijavljenih obavijesti 2017.godine

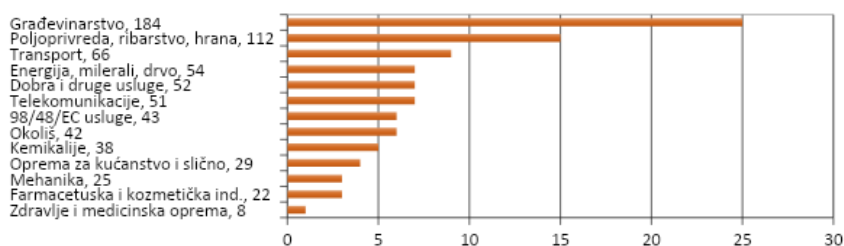

Izvor: Europska komisija (4), Technical Regulation Information System, 2018.

Najveći broj obavijesti 2017. godine imala je Grčka, i to 78, slijedi Francuska sa 71 te Njemačka sa 65. Najmanji broj prisutan je kod Litve i Luksemburga sa samo 1 prijavljenom obavijesti.

Grafikon 2. prikazuje broj prijavljenih obavijesti prema sektorima u 2017. godini.

Grafikon 2. Broj prijavljenih obavijesti prema sektorima 2017.godine

Izvor: Europska komisija (4), Technical Regulation Information System, 2018.

U 2017. godini povećao se broj obavijesti u sektoru građevinarstva koje su preuzele vodstvo nad poljoprivredom, ribarstvom i prehrambenim proizvodima. Smanjenja u transportu, mehanici, okolišu te u sektorima usluga informacijskoga društva djelomično se kompenziraju rastom povećanjem u području energije, minerala i drva te sektoru telekomunikacija, kao i već prethodno navedenom sektoru građevinarstva.

Analizirajući postignute rezultate, moguće je utvrditi kako su države članice povukle 32 prijavljena nacrtu tehničkih propisa, najčešće nakon detaljnog mišljenja Komisije, što je uvelike pomoglo očuvanju pravila Unutarnjega tržišta. Kako bi se poboljšala transparentnost i učinkovitost, Komisija je uvela novu funkciju TRIS-a koja dozvoljava svim stranama dostavu priloga putem internetske stranice o svakoj obavijesti tijekom razdoblja mirovanja. Svi doprinosi dostavljeni kroz ovaj mehanizam odmah se proslijeđuju nadležnoj službi Komisije, a „suradnici“ dobivaju potvrde o prihvaćanju doprinosa poslane e-poštom. (Europska komisija (4), 2018:7)

Vodeći se pravom Europske unije, svi njezini građani imaju pravo živjeti i raditi u drugoj zemlji članici. Međutim, zemlje EU mogu ograničiti pristup nekim zanimanjima na način da od stručnjaka zahtijevaju određene kvalifikacije, a što također predstavlja prikriveni oblik protekcionizma. Pravila o kvalifikacijama razlikuju su od države do države. Dakle, netko tko je u potpunosti kvalificiran u jednoj zemlji EU može imati poteškoća u ostvarivanju svoje karijere u drugoj zemlji članici. Priznavanje kvalifikacija može biti kompliciran, skup i dugotrajan postupak. Sve navedeno utječe na slobodno kretanje usluga i radnika, što automatski utječe na njihovu pokretanja poslovanja i pružanja usluge u drugoj zemlji, kao i na broj kvalificiranih radnika dostupnih poslovnim subjektima širom EU. (Europska komisija (2), 2017:01)

Direktivom o profesionalnim kvalifikacijama osmišljeno je prevladavanje navedenih problema. Ova Direktiva propisuje pravila o priznavanju stručnih kvalifikacija profesionalaca koji su potpuno kvalificirani u jednoj zemlji EU i istu djelatnost žele obavljati u nekoj drugoj zemlji članici. Kako bi se omogućilo izvršavanje djelatnosti u drugoj zemlji EU na trajnoj osnovi osmišljena su dva sustava (Europska komisija (2), 2017:01): 1) opći sustav koji se uspostavlja uz mogućnost nametanja kompenzacijskih mjera te 2) automatsko priznavanje koje se temelji na usklađenim minimalnim uvjetima osposobljavanja ili profesionalnoga iskustva.

Komisija redovito pokreće postupke zbog povrede prava ukoliko zemlja članica nije ispravno ili pravodobno implementirala direktivu EU. U situacijama kada Komisija smatra da država nepravilno primjenjuje pravila Unutarnjega tržišta započinje postupak zbog povrede zakona tako što prvo pošalje obavijest državi na koju se odnosi. Konačnu odluku o kršenju prava Europske unije donosi Sud pravde (Europska komisija (1), 2018:01).

Informacijski sustav Unutarnjega tržišta (IMI) je informacijska mreža koja povezuje nacionalne, regionalne i lokalne vlasti te im omogućuje brzo i lako komuniciranje sa suradnicima u inozemstvu. Osnovne značajke sustava IMI su višejezična funkcija pretraživanja koja pomaže nadležnim tijelima da identificiraju svoje suradnike u drugoj zemlji, unaprijed prevedena pitanja i odgovori za sve slučajeve u kojima im je vjerojatno potrebna informacija iz inozemstva, mehanizam praćenja koji korisnicima omogu-

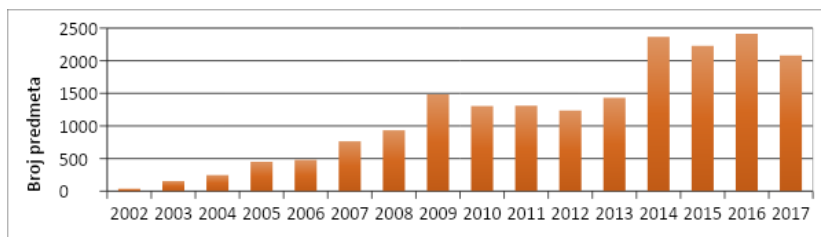
čuje praćenje napretka zahtjeva za informacijama i omogućavanje koordinatora IMI-a na nacionalnoj ili regionalnoj razini da interveniraju ukoliko dođe do problema. Trenutačno IMI podržava 50 prekograničnih postupaka unutar 14 pravnih područja, efektivno zamjenjujući potrebu za 14 različitih informacijsko-telekomunikacijskih sustava. Područja pokrivena IMI sustavom su profesionalne kvalifikacije, usluge, objave radnika, prekogranični tok eura, SOLVIT, prava pacijenata u prekograničnoj suradnji, E-commerce, licence za vozačku dozvolu, javna nabava, kulturni objekti, europska profesionalna kartica i ne-cestovna pokretna mehanizacija. (Europska komisija (1), 2018:11)

Tijekom 2017. godine poslano je 318 obavijesti putem IMI sustava, od kojih se 73 odnose na zahtjeve koji se primjenjuju na pružatelje usluga, 26 na nacionalne zahtjeve za izdavanje europske profesionalne kartice, 91 na automatski priznate diplome, 32 na mjere poduzete protiv pružatelja usluga e-trgovine, 95 na nezakonito uklonjene kulturne objekte i 1 na nepravilnosti u vezi upućivanja radnika. S ciljem unaprjeđenja sustava, Komisija nastoji osigurati daljnja tehnička poboljšanja, unaprijediti upotrebljivosti te održavati učinkovitu korisničku podršku za objedinjavanje korištenja IMI modula (Europska komisija (1), 2018:11).

SOLVIT je usluga koju pružaju nacionalne uprave i dostupan je svakoj zemlji članici EU. Ovo je sustav koji pomaže osobama koje se suočavaju s poteškoćama u drugoj zemlji u slučajevima kada javne vlasti ispravno ne primjenjuju europsko zakonodavstvo EU. Predstavlja bržu, neformalnu alternativu podnošenju sudskoga postupka, podnošenju formalne pritužbe Komisiji ili pokretanju peticije. Tijekom 2017. godine SOLVIT je pomogao više od 4 100 ljudi u rješavanju njihova problema ili upućivanjem na drugu uslugu, ali i uvelike pridonosao smanjenju vremena čekanja građana (Europska komisija (3), 2018:01).

Grafikon 3. prikazuje ukupan broj predmeta koji je procesiran kroz sustav SOLVIT u razdoblju 2002. - 2017. godine.

Grafikon 3. Ukupan broj predmeta sustava SOLVIT u razdoblju 2002. - 2017. godine

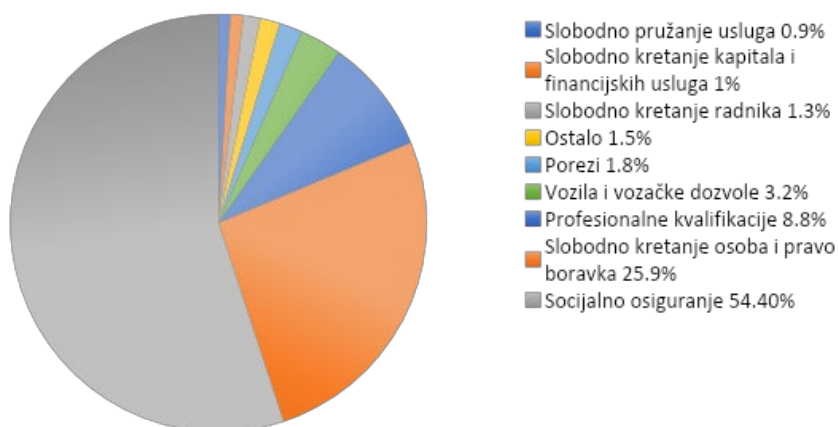

Izvor: Europska komisija (6), SOLVIT, 2018.

Dostupni podatci upućuju kako je od 2002. godine broj prijava u sustavu SOLVIT u porastu. Pritom, značajan rast je zabilježen u 2014. i 2016. godini.

Nadalje, Grafikon 4. prikazuje broj predmeta i prijava po određenim područjima u 2017. godini.

Grafikon 4. Ukupan broj predmeta SOLVIT-a prema područjima u 2017. godini

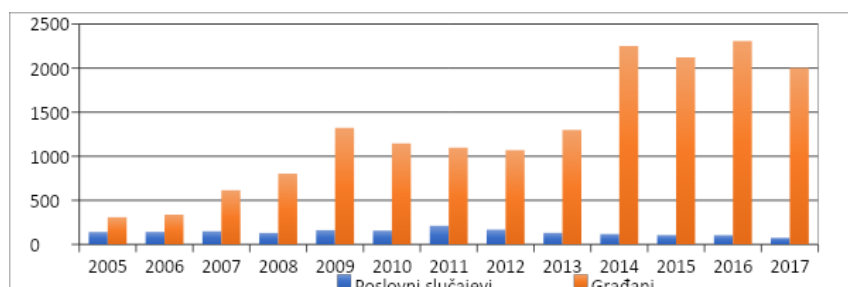

Izvor: Europska komisija (3), SOLVIT, 2018.

Podatci iz Grafikona 4. upućuju kako socijalna sigurnost ostaje najveće problemsko područje kojim se bavi SOLVIT (1 132 slučaja), dok značajan udio zauzimaju i slobodno kretanje osoba i pravo na boravak te procedure oporezivanja.

Također, potrebno je usporediti slučajeve pokrenute od strane građana te poslovne slučajeve (Grafikon 5.).

Grafikon 5. Usporedba broja poslovnih slučajeva i slučajeva pokrenutih od strane građana za razdoblje 2005. - 2017. godine

Izvor: Europska komisija (3), SOLVIT, 2018.

SOLVIT je u 2017. zaprimio 76 poslovnih slučajeva. Najveće smanjenje je ostvareno u Njemačkoj (-9), a najveći porast u Švedskoj (+6).

SOLVIT je pojačao svoje napore na privlačenju poslovnih slučajeva pokrenuvši program COSME 2018 koji predviđa napredne tečajeve obuke za nacionalne centre SOLVIT-a, s naglaskom na pravna područja. Također, SOLVIT je dio mehanizma za rješavanje problema koji je uključen u reviziju provedbe načela uzajamnoga priznavanja koje je Europska komisija predložila u prosincu 2017. godine. Uvedeni su novi aranžmani koji omogućuju posredničkim organizacijama podnošenje i praćenje slučajeva izravno u SOLVIT-u. Razvijene su ciljne aktivnosti podizanja svijesti za promicanje širega znanja o pomoći koju SOLVIT može ponuditi u poslovnoj zajednici. Usvojene su smjernice za suradnju s Europskom poduzetničkom mrežom. Kao tri glavna problematična područja prepoznati su slobodno kretanje robe (17 slučajeva), oporezivanje (16 slučajeva), te slobodno kretanje usluga (11 slučajeva) (Europska komisija (3), 2018:11).

Kako bi se adekvatan rad sustava SOLVIT-a nastavio, a time i umanjili prikriveni protekcionistički oblici, potrebno je reagirati na nekoliko načina. Vlade pojedinih država članica trebale bi se pobrinuti da centri SOLVIT-a imaju adekvatno osoblje, omogućiti da SOLVIT kontinuirano funkcionira, osigurati da nacionalna središta SOLVIT-a imaju dovoljno ovlasti u okviru svoje nacionalne uprave te pratiti relevantna strukturna pitanja otkrivena kroz SOLVIT. Iz perspektive SOLVIT centra potrebno se usredotočiti na kvalitetu provedbe predmeta, ispuniti preporučena vremenska ograničenja i obavijestiti podnositelja zahtjeva o napretku, osigurati potporu i priznavanje SOLVIT-a unutar državne uprave organiziranjem sastanaka na mreži, osigurati da se pitanja vezana uz kršenje prava EU-a otkrivena putem SOLVIT-a usmjeravaju na odgovorne službe u dotičnoj državi članici, osigurati da centri SOLVIT imaju pravno i stručno znanje o poslovnim problemskim područjima i povezati organizacije sa sustavom tako što će ih se učiniti SOLVIT partnerima. Perspektiva i zadatak Komisije jest strukturirati i sustavnije koristiti dostupne podatke i dokaze iz SOLVIT-a u provedbi i formuliranju nove politike, pripremiti bazu podataka za potrebne prilagodbe, nastaviti napore unutar Komisije i drugih institucija kako bi se povećala svijest i upotreba SOLVIT-a za označavanje pojedinačnih pritužbi, razvijati sustave za daljnje osposobljavanje i prilike za umrežavanje i sastanke, osobito u područjima od interesa za poduzeća, a posebno u području slobodnoga kretanja roba (Europska komisija (3) 2018:17).

4. PERSPEKTIVE RAZVOJA UNUTARNJEGA EUROPSKOG TRŽIŠTA U UVJETIMA RASTUĆEGA PROTEKCIONIZMA

Suočena sa globalnim promjenama međunarodna, a tako i europska trgovina se suočavaju sa mnogobrojnim izazovima, pri čemu se naglasak

usmjerava na ostvarenje pravedne trgovine. Ovi trendovi imati će negativan utjecaj na dovršenje Unutarnjeg tržišta, te će dodatno potaknuti populističku retoriku koja se temelji na argumentu zaštite interesa država. Unutarnje tržište EU i svjetska trgovina moraju se suočiti sa rastom protekcionizma koji ograničava funkcioniranje nadnacionalnih i međunarodnih organizacija. Određeni teoretičari smatraju kako trenutačni interes EU nije dovršavanje Unutarnjega tržišta, već reguliranje prikrivenih protekcionističkih mjera koje provode države članice (The Aspen Institute, 2017.). Prema Sušiću (2018.), daljnji razvoj protekcionističkih oblika će se odraziti na svjetsko i europsko gospodarstvo kroz 1) povećanje uvoznih cijena, troškova proizvodnje te smanjenje kupovne moći, 2) negativne trendove potrošnje, investicija i zaposlenosti, 3) usporavanja investicija zbog rastuće neizvjesnosti, 4) smanjenje ponude kredita i većih premija na rizik te 5) smanjenje produktivnosti.

Prema Gunellu i Quaglietti (2019.) učinci novih oblika protekcionizma su višestruki. Povećanjem uvozne carine rastu i troškovi trgovine, što dovodi do promjena količine i cijene robe kojom se međunarodno trguje. Nadalje, veći troškovi trgovine utječu na financijske tijekove i kreditne uvjete.²² Utjecaj na gospodarsku aktivnost ovisi o tome može li se uvezena roba zamijeniti domaćom proizvodnjom te u kojoj su mjeri trgovinski partneri spremni djelovati reciprocitetno. U onoj mjeri u kojoj veći troškovi trgovine uzrokovani višim carinama nisu apsorbirani u niže profitne marže za proizvođače, uvozne cijene rastu i relativne cijene se mijenjaju. Veće uvozne cijene povećavaju troškove proizvodnje domaćih poduzeća i domaću inflaciju, čime se smanjuje realni raspoloživi dohodak kućanstava. Takvi učinci utječu na potrošnju, investicije, zaposlenost i imaju negativan utjecaj na gospodarske aktivnosti. Međutim, veće cijene uvezene robe također mogu potaknuti domaće kupce na prelazak s uvezene robe na domaće proizvode, stoga relativna važnost tih dvaju učinaka i neto utjecaj na gospodarski rast ovise o stupnju zamjenjivosti domaćih proizvoda i uvezene robe. Trgovinske barijere mogu dovesti i do neučinkovite raspodjele proizvodnih faktora u poduzećima i zemljama. Manje otvorena tržišta smanjuju globalnu konkurenciju, čime se smanjuju poticaji za inovacije i tehnološki napredak te zadržavanje manje produktivnih poduzeća na tržištu, a kao rezultat toga ukupna produktivnost se može smanjiti.

Uspjeh Unutarnjega tržišta EU uvelike ovisi o slobodnoj i poštenoj trgovini, a kako bi se to postiglo potrebno se snažno oduprijeti prikrivenome protekcionizmu i sličnim mjerama te provoditi snažan program pregovora o trgovini. S obzirom da se protekcionistička kretanja povećavaju na globalnoj razini EU i njezini partneri moraju težiti provođenju ambicioznog programa

2 Navedeno se može dogoditi ukoliko povećana neizvjesnost u pogledu buduće trgovinske politike vodi do financijskoga stresa i široke ponovne procjene premija rizika.

progresivne trgovinske politike. Pritom, ključnu ulogu ima provedba postojećih pravila i sporazuma, uočavanje i prepoznavanje potencijalnih ili već nastalih problema, nove prepreke na tržištu te utvrđivanje optimalne strategije kako bi se te prepreke uklonile. Jedan od osnovnih ciljeva EU je jačanje partnerstva za pristup tržištu, a počevši od 2017. godine, ona nastoji održati globalno gospodarstvo otvorenim za trgovinu (Europska komisija (5), 2017:2).

5. ZAKLJUČAK

Provedenim istraživanjem je utvrđeno kako pojava prikrivenih oblika protekcionizma uvelike ograničava i usporava realizaciju i završetak europske tržišne integracije. Pritom, posebno kao posebno osjetljiva područja se ističu slobodno kretanje roba, usluga, kapitala i radnika. Autori ovoga rada su suglasni kako budućnost i daljnji razvoj Unutarnjeg europskog tržišta zahtijeva orijentaciju prema liberalizaciji tj. uklanjanju ili svođenju na najnižu moguću mjeru svih ograničenja ostvarenju četiriju temeljnih sloboda. Naime, prikriveni protekcionizam i njegovi učinci na ostvarenje Unutarnjega tržišta, uvažavajući globalne ekonomske trendove, predstavljaju područje rastućega interesa ekonomskih teoretičara. Međutim, ovo područje je još uvijek nedovoljno istraženo, o čemu svjedoči manjak relevantne literature s kojim su se autori susreli prilikom provedbe ovoga istraživanja. U radu je provedena analiza i prezentacija oblika prikrivenih oblika protekcionizma na Unutarnjem europskom tržištu te su utvrđene perspektive njegova razvoja u kontekstu globalnih trgovinskih kretanja i sve veće prisutnosti mjera protekcionizma. Provedeno istraživanje predstavlja polazišnu točku u daljnjem izučavanju ove tematike. Iz svega navedenoga proizlazi znanstveni doprinos istraživanja. Buduća istraživanja bi se trebala usmjeriti na kvantificiranje, primjenom odgovarajućih ekonometrijskih alata, učinaka implementacije prikrivenih oblika protekcionizma na određene segmente Unutarnjeg europskog tržišta. Također, buduća istraživanja bi se trebala provoditi u smjeru određivanja projekcija današnjih trendova međunarodne i europske trgovine te njihovih učinaka na gospodarski rast i ostale makroekonomske pokazatelje.

LITERATURA

- Aćimović, M. 1994. Oblici protekcionizma u međunarodnoj razmjeni. *Tour. hosp. Managment.* god. 1. Br 1. str. 9 – 21.
- Babić, A.; Babić, M. 2008. Međunarodna ekonomija, sedmo dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sigma savjetovanja. Zagreb.
- Europska komisija (1). 2018. Single Market Scoreboard: Internal Market Information System (IMI).
- Europska komisija (2). 2017. Single Market Scoreboard: Professional Qualifications.
- Europska komisija (3). 2018. Single Market Scoreboard. SOLVIT.
- Europska komisija (4). 2018. Single Market Scoreboard: Technical Regulation Information System (TRIS).
- Europska komisija (5). 2017. Izvješće komisije Europskom parlamentu i Vijeću o preprekama trgovini i ulaganjima.
- Europska komisija (6). 2017. Report from the Commission to the Council and the European Parliament.
- The Economic implications of rising protectionism: a euro area and global perspective, ECB Economic Bulletin.
- Insurance Europe, Examples of regulatory obstacles to digital innovation in the insurance industry, dostupno na: <https://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/Examples%20of%20regulatory%20obstacles%20to%20digital%20innovation%20insurance%20industry.pdf> (04.09.2019.)
- Kandžija, V.; Cvečić, I. 2010. Ekonomika i politika Europske unije. Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka.
- Pertot, V.; Sabolović, D. 2004. Međunarodna trgovinska politika: Tržišna intervencija u međunarodnoj razmjeni. Narodne novine. Zagreb.
- Pošćić, A.; Majkić, I. 2014. Razvoj sudske prakse nakon predmeta „Keck” u području slobode kretanja robe. Znanstveni rad. Rijeka.
- Sušić, G. 2018. Hrvatska Narodna Banka. Globalni trgovinski protekcionizam i rizici za Hrvatsku.
- The Aspen Institute, Central Europe (2017.) Populism and Protekcionism in the EU. Dostupno na: <https://www.aspenreview.com/news-article/populism-protectionism-european-union/> (29. 04. 2019.)
- Vuletić, V. 2004. Protekcionizam i slobodna trgovina u vrijeme globalizacije. Filozofski fakultet Beograd.

Your Europe, Standards in Europe, Dostupno na: https://europa.eu/your-europe/business/product-requirements/standards/standards-in-europe/index_en.htm (04. 09. 2019.)

PROTEKCIONIZAM I AMERIČKA VANJSKOTRGOVINSKA BILANCA¹

Sažetak

Dolaskom predsjednika Trumpa na vlast 2016. godine mijenja se američka trgovinska paradigma. Naime, trgovinska politika SAD-a se od liberalizma i potpune otvorenosti gospodarstva, orijentira prema protekcionizmu i novim oblicima zaštite nacionalnoga gospodarstva. Jedan od ključnih razloga takvoga pristupa je stalna prisutnost visoke razine deficita vanjskotrgovinske bilance. Svrha istraživanja je znanstveno utemeljeno predložiti mjere i pristupe za adekvatno rješavanje problema američke vanjskotrgovinske bilance te identificirati ključne izazove i perspektive. Ciljevi istraživanja su prezentirati osnovne karakteristike američke trgovinske politike, analizirati američku vanjsku trgovinu te prezentirati učinke uvođenja protekcionističkih mjera na američko gospodarstvo.

Ključne riječi: liberalizam, protekcionizam, SAD, vanjskotrgovinska bilanca

1. UVOD

Trgovinski tijekovi u međunarodnim odnosima su vrlo važni i složeni. Uključenost zemlje u međunarodne trgovinske tokove donosi brojne prednosti za njezino poslovanje i napredak, no isto tako povećava njezinu izloženost poremećajima koji nastaju na vanjskim tržištima pa je stoga ključno odabrati ispravne i odgovarajuće trgovinske politike. Ovaj rad je usmjeren proučavanju deficita vanjskotrgovinske bilance SAD-a u vrijeme liberalizma i u vrijeme najnovijega provođenja protekcionističke trgovinske politike. SAD se zadnjih godina suočava s velikim problemom deficita vanjskotrgovinske bilance, a smatra se da je taj problem izazvao preveliki uvoz roba i usluga iz drugih zemalja i da je to omogućila trgovinska politika pod utjecajem trenda trgovinskoga liberalizma. Dolaskom novih političara na vlast, mijenja se politička i gospodarska situacija u SAD-u te se sve više ignorira liberalizam i uvodi protekcionistička trgovinska politika, putem koje se teži smanjenju deficita. Takva politika zbog velikog utjecaja SAD-a na svjetskome tržištu automatski postaje globalni trend.

¹ Ovaj rad je nastao na temelju diplomskoga rada pod naslovom *Vanjskotrgovinska bilanca SAD-a u uvjetima suvremenih globalnih trgovinskih trendova*. Rad je izrađen u okviru kolegija Ekonomika i politika međunarodne razmjene na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Rad je obranjen 26. rujna 2019. godine.

Svrha istraživanja je znanstveno utemeljeno predložiti mjere i pristupe za adekvatno rješavanje problema američke vanjskotrgovinske bilance te identificirati ključne izazove i perspektive. Ciljevi istraživanja su prezentirati osnovne karakteristike američke trgovinske politike, analizirati američku vanjsku trgovinu te prezentirati učinke uvođenja protekcionističkih mjera na američko gospodarstvo.

Rad se sastoji od šest međusobno povezanih poglavlja. Nakon uvodnih razmatranja i definiranja ključnih elemenata istraživanja, prezentirane su temeljne karakteristike američke trgovinske politike. Istraživanje je nastavljeno analizom američke vanjske trgovine. Provedena analiza je stvorila temelje za identificiranje znanstveno utemeljenih učinaka uvođenja protekcionističkih mjera na američko gospodarstvo. Rad se nastavlja identificiranjem ključnih izazova i perspektiva američke vanjskotrgovinske bilance te prijedlogom scenarija rješavanja postojećih problema. Istraživanje završava zaključkom koji predstavlja sintezu ključnih spoznaja do kojih se došlo tijekom istraživanja.

2. MJERE I INSTRUMENTI AMERIČKE TRGOVINSKE POLITIKE

SAD se u 21. stoljeću smatra trgovinskom silom koja proklamira vrijednosti slobodne trgovine i liberalizma, ali njihova uloga u razvoju globalne vanjskotrgovinske politike nije oduvijek bila tako jednodimenzionalna, već je dolazilo i do brojnih zaokreta tijekom povijesti pa je tako npr. SAD, u razdoblju Ronalda Reagana, (1981. - 1989. godine) poticao protekcionističku vanjskotrgovinsku politiku. Također, jedan od tih zaokreta prema protekcionizmu se odvija i u suvremeno doba (Busch i Reinhardt, 2000.).

Što se tiče ciljeva, odnosno prioriteta američke trgovinske politike, važno je napomenuti da je ona usredotočena na četiri prioriteta, a to su (WTO, 2018.): 1) usvajanje trgovinskih politika koje podržavaju američku nacionalnu sigurnosnu politiku i jačanje američke ekonomije, 2) jačanje američke ekonomije i ponovno pregovaranje i revizija trgovinskih sporazuma, 3) primjena američkih trgovinskih zakona i prava unutar postojećih trgovinskih sporazuma, 4) reforma multilateralnoga trgovinskoga sustava.

Važno je posebno istaknuti kako sadašnja politička elita SAD-a ima negativan odnos prema brojnim sporazumima zbog čega se sve više okreće bilateralnim sporazumima. Zbog toga se ukazuje na potrebu poboljšanja Sjevernoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini (NAFTA), isto kao i Ugovora o slobodnoj trgovini između SAD-a i Koreje (KORUS), kao i planova za pregovore o trgovinskom sporazumu s Ujedinjenim Kraljevstvom nakon napuštanja Europske unije (EU) (WTO, 2018.).

Promatrajući situaciju od početka 21. stoljeća, može se zaključiti kako je SAD od početka 2000- tih sklopio brojne bilateralne trgovinske sporazume sa Singapurom, Čileom i Kinom s ciljem ograničavanja kineskoga tekstila i odjeće te s Marokom, Kolumbijom, Panamom, Korejom, Omanom i Peruom. Istodobno je početak 21. stoljeća bio obilježen snažnim zastojem u području multilateralnih trgovinskih sporazuma (WTO, 2018.).

Uz spomenute sporazuma s pojedinačnim zemljama, važno je naglasiti kako je SAD dogovorio i niz regionalnih sporazuma. Najvažniji su Sporazum s Južnom Korejom te sporazum s Dominikanskom Republikom i Centralnom Amerikom (CAFTA-DR). Također je bitan NAFTA sporazum oko kojeg su se u zadnje vrijeme pojavile polemike od strane američkoga predsjednika Donalda Trumpa pa je iz tog razloga došlo do pojedinačnih pregovara SAD-a s Meksikom i s Kanadom. Također je važan započeti sporazum o Transatlantskome trgovinskom i investicijskom partnerstvu TTIP, a kojim se želi unaprijediti veze SAD i EU. Međutim, uslijed nove američke trgovinske paradigme, i ovaj je sporazum došao u pitanje. Naime, u ovom slučaju se i EU okreće zaštiti svojih granica od pojedinih američkih proizvoda koji ne zadovoljavaju zahtjevnije europske standarde (WTO, 2019.).

Što se tiče trgovine, važno je naglasiti kako SAD već tradicionalno ima visoki deficit trgovinske bilance, a kao razlog se naglašava način na koji američki građani i poslovni subjekti odlučuju o investicijama i štednji. Naime, američko gospodarstvo je iznimno sklon konzumerizmu, odnosno prekomjernome trošenju u odnosu na štednju (Feldstein, 2017.).

Zemlja s kojom SAD ostvaruje najveći vanjskotrgovinski deficit je Kina i on je uzrokovan cjelokupnom prirodom poslovanja multinacionalnih kompanija u globalnome okruženju. Multinacionalne kompanije sa sjedištem uglavnom u SAD-u, zbog nižih troškova proizvodnje, tj. usmjerenosti korporacija na ostvarivanje profita, otvaraju svoje proizvodne pogone u Kini, a iz čega je proizašla njezina dominacija u proizvodnji dobara na globalnoj razini. Česta je situacija da tvrtke sa sjedištem u SAD-u izvoze sirovine za proizvodnju u Kinu gdje se sklapaju gotovi proizvodi i ponovno uvoze na američko tržište (WTO, 2019.).

Na temelju svega navedenoga, moguće je zaključiti kako se trgovinska politika SAD-a sve više orijentira protekcionizmu ponajviše zbog težnje da onemogući Kinu u njezinim namjerama da ostvaruje konkurentsku prednost na svjetskom tržištu nauštrb američkoga gospodarstva.

U okviru svoje trgovinske politike SAD koristi veliki broj mjera. Prve od njih su **mjere koje izravno utječu na uvoz**. U ovu skupinu mjera pripadaju carinska pravila/procedure, procjene carina, odnosno metode vrednovanja, zahtjevi (poput onih za označavanje proizvoda), a zatim i

pravila podrijetla, tarife, druge naplate koje utječu na uvoz proizvoda u SAD te uvozne zabrane, restrikcije i potrebe licenciranja. Također, u ovu skupinu ulaze i antidampinške mjere te ostale mjere koje utječu na uvoz proizvoda u SAD (WTO, 2018.).

Nadalje, SAD provodi i **mjere kojima se izravno utječe na izvoz**. U ovu skupinu ulaze izvozni postupci, odnosno procedure i zahtjevi, izvozne tarife, izvozni porez, ostale naplate i pristojbe, izvozne zabrane, ograničenja i licenciranja. Također, potrebno je navesti i izvozne potpore i sustave poticanja što većega izvoza, financiranje izvoza, osiguranja i garancije (WTO, 2018.).

Važan dio trgovinske politike SAD predstavljaju i **mjere kojima se utječe na trgovinu i proizvodnju**, a među koje spadaju poticaji, standardi i drugi tehnički zahtjevi, sanitarne i fitosanitarne mjere, odnosno zahtjevi, politika tržišnoga natjecanja, mjere vezene uz državnu trgovinu, državna poduzeća i privatizaciju, vladinu nabavu te mjere vezane uz prava intelektualnoga vlasništva (WTO, 2018.).

3. ANALIZA TRGOVINSKIH TIJEKOVA SAD-a

Podatci iz Tablice 1. upućuju kako je u 2017. i 2018. godini došlo do povećanja američkih izvoznih aktivnosti. Pritom, ostvaren je rast izvoza roba, dok je povećanje izvoza usluga započeo 2009. godine. Prezentirani podatci upućuju kako se izvozom usluga ostvaruje trećina ukupnoga američkog izvoza u 2018. godini.

Tablica 1: Izvoz SAD-a u razdoblju 2008. – 2018. godine
(u milijardama američkih dolara)

Godina	Ukupan izvoz	Izvoz dobara	Izvoz usluga
2008.	1841612	1308795	532817
2009.	1583053	1070331	512722
2010.	1853038	1290279	562759
2011.	2125947	1498887	627061
2012.	2218354	1562630	655724
2013.	2294199	1593708	700491
2014.	2376657	1635563	741094
2015.	2266691	1511381	755310
2016.	2215839	1457393	758446
2017.	2352546	1553589	798957
2018.	2501310	1674330	826980

Izvor: Izrada autora na temelju podataka sa stranice BEA, 2019.

Promatrajući uvoz (Tablica 2), vidljivo je kako je došlo do povećanja u 2017. i 2018. godini te je ostvareno povećanje i u uvozu roba i usluga. Pritom, usluge dominiraju te čine oko 18 % ukupnoga američkoga uvoza.

Tablica 2: Uvoz SAD-a u razdoblju 2008. – 2018. godine
(u milijardama američkih dolara)

Godina	Ukupan uvoz	Uvoz dobara	Uvoz usluga
2008.	2550339	2141287	409052
2009.	1966827	1580025	386801
2010.	2348263	1938950	409313
2011.	2675646	2239886	435761
2012.	2755762	2303749	452013
2013.	2755334	2294247	461087
2014.	2866241	2385480	480761
2015.	2765216	2273249	491966
2016.	2718821	2207195	511627
2017.	2902669	2358789	543880
2018.	3128989	2561667	567322

Izvor: Izrada autora na temelju podataka sa stranice BEA, 2019.

U nastavku rada je detaljnije analizirana struktura izvoza i uvoza roba i usluga.

Tablica 3 prikazuje ključne podatke vezane uz strukturu američkoga izvoza u promatranome razdoblju. Pritom, prisutna je dominacija usluga vezanih uz putovanja te stalan rast usluga vezanih za popravke i održavanje. U promatranome razdoblju osciliraju transportne usluge, kod kojih je ipak u zadnje dvije godine promatranja ostvareno povećanje. Navedeno vrijedi i za usluge putovanja, financijske usluge te ostale usluge.

Tablica 3: Struktura izvoza usluga u američkome gospodarstvu u razdoblju 2008. – 2018. godine (u milijardama američkih dolara)

Godina	Ukupno	Usluga popravaka i održavanja	Transport	Putovanja (za sve svrhe uključujući edukaciju)	Usluge osiguranja	Financijske usluge	Naknade za korištenje intelektualnog vlasništva	Telekomunikacijske, računalne i informacijske usluge	Ostale poslovne usluge	Vladine robe i usluge
2008.	532.817	10.586	74.973	133.761	13.403	63.027	102.125	23.119	92.738	19.084
2009.	512.722	12.863	62.189	119.902	14.586	64.437	98.406	23.816	95.984	20.538
2010.	562.759	14.549	71.656	137.010	14.397	72.348	107.521	25.038	101.029	19.210
2011.	627.061	16.436	79.830	150.867	15.114	78.271	123.333	29.171	112.568	21.470
2012.	655.724	17.186	83.944	161.632	16.790	76.692	124.440	32.510	120.382	22.148
2013.	700.491	18.568	86.776	177.484	16.696	95.131	128.034	34.419	121.530	21.852
2014.	741.094	21.149	90.729	191.918	17.333	106.949	129.716	34.691	128.915	19.693
2015.	755.310	23.384	87.725	206.936	16.248	102.435	124.769	36.578	137.148	20.087
2016.	758.446	25.132	84.749	206.650	16.819	99.074	124.387	38.245	144.614	18.777
2017.	798.957	26.880	88.836	210.655	18.015	109.203	126.523	42.001	157.190	19.653
2018.	826.980	30.968	92.852	214.680	17.466	112.015	128.748	43.196	165.821	21.235

Izvor: Izrada autora na temelju podataka sa stranice BEA, 2019.

Što se tiče uvoza usluga, i u ovome segmentu je ostvareno povećanje u promatranome razdoblju (Tablica 4).

Tablica 4: Struktura uvoza usluga u američkome gospodarstvu u razdoblju 2008. – 2018. godine (u milijardama američkih dolara)

Godina	Ukupno	Usluga popravaka i održavanja	Transport	Putovanja (za sve svrhe uključujući edukaciju)	Usluge osiguranja	Financijske usluge	Naknade za korištenje intelektualnog vlasništva	Telekomunikacijske, računalne i informacijske usluge	Ostale poslovne usluge	Vladine robe i usluge
2008.	409.052	5.742	83.988	92.545	58.913	17.218	29.623	24.655	67.488	28.880
2009.	386.801	5.938	64.133	81.421	63.801	14.415	31.297	25.784	68.553	31.460
2010.	409.313	6.909	74.628	86.623	61.478	15.502	32.551	29.015	70.646	31.960
2011.	435.761	8.236	81.377	89.700	55.654	17.368	36.087	32.756	83.289	31.293
2012.	452.013	8.015	84.985	100.338	55.513	16.703	38.661	32.779	87.157	27.861
2013.	461.087	7.420	90.634	98.120	53.420	21.545	38.860	35.034	90.714	25.341
2014.	480.761	7.520	94.188	105.668	51.011	24.883	41.983	36.502	94.771	24.236
2015.	491.966	9.013	97.006	114.548	47.420	25.769	40.608	36.704	99.368	21.531
2016.	511.627	8.764	96.982	123.549	50.144	25.710	46.987	37.418	100.570	21.503
2017.	543.880	8.400	101.756	134.868	50.599	28.957	53.440	39.628	104.185	22.047
2018.	567.322	8.718	108.202	144.463	42.485	31.298	56.117	41.190	111.874	22.975

Izvor: Izrada autora na temelju podataka sa stranice BEA, 2019.

Prezentirani podatci upućuju na dominaciju usluga vezanih za putovanja. Također, sve skupine usluge (osim usluga osiguranja te uvoza vladinih usluga) su u promatranome razdoblju ostvarile povećanje udjela i vrijednosti.

Tablica 5: Struktura američkoga izvoza (u milijardama američkih dolara i % ukupnoga izvoza)

Proizvod	Izvoz (u milijardama \$)	% ukupnog izvoza
Rafinirana nafta	74,5	5,9
Automobili	56	4,5
Zrakoplovi, helikopteri i svemirske letjelice	54	4,3
Plinske turbine	31,6	2,5
lijekovi	29,5	2,4
Ljudska ili životinjska krv	28,9	2,3
Integrirani krugovi	28,6	2,3
Naftni plin	24,5	2
Dijelovi za vozila	23	1,8
Soja	22	1,8

Izvor: Izrada autora na temelju podataka The Observatory of Economic Complexity, 2019.

Prema dostupnim podatcima iz Tablice 5, SAD najviše izvozi rafiniranu naftu (74,5 milijardi američkih dolara i to čini 5,9 % ukupnoga izvoza), automobile (56 milijardi američkih dolara, što čini 4,5 % ukupnoga izvoza), zrakoplove, helikoptere i svemirske letjelice (54 milijarde američkih dolara tj. 4,3 % ukupnoga izvoza proizvoda), plinske turbine (31,6 milijardi američkih dolara tj. 2,5 % ukupnoga izvoza), pakirane lijekove (29,5 milijardi američkih dolara tj. 2,4 % ukupnoga izvoza proizvoda).

Nakon toga slijede krv (28,9 milijardi američkih dolara ili 2,3 % ukupnoga izvoza), integrirani krugovi (28,6 milijardi američkih dolara ili 2,3 % ukupnoga izvoza), naftni plin (24,5 milijardi američkih dolara ili 2 % ukupnoga izvoza) te dijelovi za vozila (23 milijarde američkih dolara ili 1,8 % ukupnoga izvoza) i soja (22 milijarde američkih dolara ili 1,8 % ukupnoga izvoza) (The Observatory of Economic Complexity, 2019.).

Što se tiče uvoza (Tablica 6), SAD najviše uvozi automobile (179 milijardi američkih dolara i 8,3 % ukupnoga izvoza), zatim sirovu naftu (129 milijardi američkih dolara i 6 % ukupnoga uvoza), a nakon toga opremu za emitiranje (105 milijarde američkih dolara i 4,9 % ukupnoga uvoza proizvoda), osobna računala (73,5 milijardi američkih dolara ili 3,4 % ukupnoga uvoza) te dijelove za vozila (67,1 milijardi američkih dolara ili 3,1 % ukupnoga uvoza proizvoda). Nakon toga slijede lijekovi (65,7 milijardi američkih dolara ili 3 % ukupnoga uvoza), dijelovi za uredske strojeve (47,8 milijardi američkih dolara ili 2,2 % ukupnoga uvoza), naftni derivati (46,3 milijardi američkih dolara ili 2,1 % ukupnoga uvoza) te krv (26,2 milijarde američkih dolara ili 1,2 % ukupnoga uvoza) i namještaj (24,6 milijarde američkih dolara ili 1,1 % ukupnoga uvoza) (The Observatory of Economic Complexity, 2019.).

Tablica 6: Struktura američkoga uvoza (u milijardama američkih dolara i % ukupnoga uvoza)

Proizvod	Uvoz (u milijardama \$)	Postotak od ukupnog uvoza
Automobili	179	8,3
Sirova nafta	129	6
Oprema za emitiranje	105	4,9
Osobna računala	73,5	3,4
Dijelovi za vozila	67,1	3,1
Lijekovi	65,7	3
Dijelovi za uredske strojeve	47,8	2,2
Naftni derivati	46,3	2,1
Ljudska ili životinjska krv	26,2	1,2
Namještaj	24,6	1,1

Izvor: Izrada autora na temelju The Observatory of Economic Complexity, 2019.

Tablica 7 prikazuje najvažnije američke trgovinske partnere. Moguće je zaključiti kako su najvažniji američki partneri Meksiko, Kanada i Kina. Razmjena s ovim zemljama čini čak 42,6 % ukupne razmjene SAD-a.

Tablica 7: Vodeći američki trgovinski partneri

Država	Izvoz (milijarde američkih dolara)	Uvoz (milijarde američkih dolara)	Ukupno (milijarde američkih dolara)	% od ukupne razmjene
Meksiko	86.2	117.0	203.2	15.0%
Kanada	97.5	101.1	198.6	14.7%
Kina	33.9	140.8	174.7	12.9%
Japan	24.0	49.0	73.0	5.4%
Njemačka	20.5	41.7	62.2	4.6%
J. Koreja	18.4	26.6	45.0	3.3%
Velika Britanija	23.4	20.9	44.2	3.3%
Francuska	13.1	19.8	32.9	2.4%
Indija	12.0	19.7	31.7	2.3%
Tajvan	9.8	17.1	26.9	2.0%
Nizozemska	17.6	8.6	26.2	1.9%
Italija	7.6	18.5	26.2	1.9%
Vijetnam	3.4	20.7	24.1	1.8%
Brazil	13.3	9.8	23.1	1.7%
Irska	3.0	19.1	22.1	1.6%

Izvor: Izrada autora na temelju United States Census Bureau, 2019.

Vanjskotrgovinska bilanca SAD-a je u svim prikazanim godinama u deficitu (Tablica 8). Prateći trend, najvažnije je naglasiti da se od 2013. godine ovaj deficit konstantno povećavao što svakako pokazuje negativnu situaciju za platnu bilancu SAD-a zbog činjenice da je vanjskotrgovinska bilanca jedan od najvažnijih dijelova platne bilance. Godine 2018. godine deficit vanjskotrgovinske bilance SAD-a iznosio je čak 627 milijardi američkih dolara.

Što se tiče same razmjene roba i ovdje također dolazi do konstantnoga povećanja deficita od 2013. godine, izuzevši 2016. godinu, kada se deficit smanjio u odnosu na prethodnu godinu. Međutim, već u 2017. godini dolazi do pogoršanja koje 2018. godine eskalira pa tako deficit robne razmjene iznosi čak 887 milijardi američkih dolara.

Što se tiče razmjena usluga, tu SAD postiže pozitivne rezultate te se u svim prikazanim godinama nalazi u suficitu koji se konstantno povećava, izuzevši 2016. godinu kada je došlo do smanjenja suficita u odnosu na prethodnu godinu. Godine 2018. godine ovaj suficit iznosi 259 milijardi američkih dolara. Međutim suficit, koji SAD bilježi, ne može pokriti ogroman deficit koji nastaje zbog razmjene roba.

Tablica 8: Vanjskotrgovinska bilanca SAD-a

Godina	Saldo vanjskotrgovinske bilance	Robe	Usluge
2008.	-708.726	-832.492	123.765
2009.	-383.774	-509.694	125.920
2010.	-495.225	-648.671	163.446
2011.	-549.699	-740.999	191.300
2012.	-537.408	-741.119	203.711
2013.	-461.135	-700.539	239.404
2014.	-489.584	-749.917	260.333
2015.	-498.525	-761.868	263.343
2016.	-502.982	-749.801	246.819
2017.	-550.123	-805.200	255.077
2018.	-627.597	-887.338	259.659

Izvor: Izrada autora na temelju podataka sa stranice BEA, 2019.

4. UČINCI PROTEKCIONISTIČKIH MJERA NA AMERIČKU VANJSKOTRGOVINSKU BILANCU

Jedan od ključnih razloga američkoga posezanja za protekcijom je smanjivanje vanjskotrgovinskoga deficita, a naročito prema Kini. Naime, predsjednik SAD-a u svojim govorima posebno naglašava činjenicu da se SAD nalazi u situaciji značajnoga trgovinskoga deficita koji treba „srezati“, a kao glavno „oruđe“ za to namjerava iskoristiti carine (BBC, 2018.). Vlada SAD-a smatra kako je razlog rastućega deficita vanjskotrgovinske bilance zapravo nepoštena trgovinska praksa Kine, a prije svega krađa intelektualnih prava. Stoga, SAD nastoji protekcijom nastoji uzvratiti Kini te istovremeno smanjiti uvoz iz Kine i popraviti situaciju vezanu uz deficit vanjskotrgovinske bilance. Dakle, ključni motivi su nepoštena trgovinska praksa Kine, naročito prema SAD-u, zatim trgovinski deficit SAD-a, te zaštita domaćih proizvođača i industrije (Lim, 2018.).

Sve veće širenje i rast tržišta rezultira i sve većim mogućnostima, i za jednu i za drugu stranu, da će postići što želi. Međutim, u situaciji zatvaranja tržišta, učinka može biti suprotan, budući da tada dolazi i do neizbježnoga rasta cijene roba i usluga, a kako se smanjuje kupovna moć građana zbog porasta cijena, tako se smanjuje i broj radnih mjesta. Ljudi tada jednostavno manje troše na luksuz što znači da se time prve na „udaru“ nalaze uslužne djelatnosti u SAD-u. U konačnici, zbog nekoliko tisuća radnih mjesta u nekim industrijama, u SAD-u prijeti gubitak daleko većega broja radnih mjesta u ostalim sektorima. Dakle, pokazuje se kako motiv SAD-a da protekcijom zaštiti vlastite industrije i radna mjesta

naprosto nije opravdan čime se iskazuje „promašaj“ protekcionističke trgovinske politike SAD-a (energypress.net, 2017.).

Američka poduzeća koja djeluju u sektorima pogođenim novim tarifama su u početku zaobišla dio njihovoga negativnoga utjecaja putem povećanja uvoza kineskih proizvoda opterećenih američkim tarifama prije no što su te tarife stupile na snagu. Pokazatelji potrošačkoga i poslovnoga povjerenja u SAD-u bilježe sve veće smanjenje (Europska središnja banka, 2019.).

Nadalje, vlada SAD-a je očekivala da kako će se intenzitet trgovanja povećavati. Prvenstveno se očekivalo kako će se smanjiti količina uvoza. Međutim, iako se očekivalo da će nakon velikoga broja najavljenih protekcionističkih mjera u 2018. godini intenzitet trgovanja pasti, došlo je do suprotne situacije. Naime, zabilježen je rekordan uvoz što je dakle, u potpunosti suprotno od onoga što je vlada SAD-a priželjkivala (Roberts, 2019.).

Ukupan uvoz je iznosio 3,1 trilijuna američkih dolara u 2018. godini, u odnosu na 2,9 trilijuna američkih dolara u 2017. godini. Dakle, ukupan uvoz se značajno povećao. Izvoz je u 2018. godini iznosio 2,5 trilijuna američkih dolara, u odnosu na 2,3 trilijuna američkih dolara u 2017. godini. Dakle, izvoz se također povećao isto kao i uvoz čime se pokazalo da SAD zaista nije uspio smanjiti intenzitet trgovanja putem uvođenja protekcionističkih mjera.

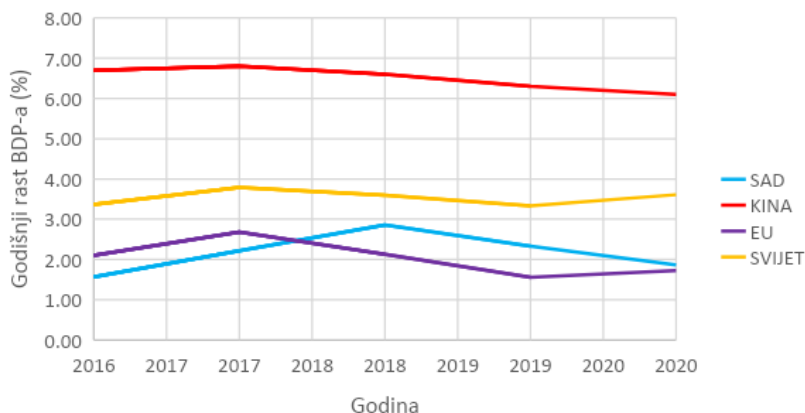
Pozitivan učinak je SAD zabilježio u području izvoza usluga. Naime, SAD je zabilježio vanjskotrgovinski suficit temeljen na izvozu usluga u 2018. godini. Taj suficit je je porastao sa 255,08 milijardi američkih dolara u 2017. godini na 259,66 milijardi američkih dolara u 2018. godini, što je povećanje od 4,58 milijardi američkih dolara.

Međutim, negativan učinak se iskazuje u razmjeni roba, gdje je zabilježeno značajno povećanje vanjskotrgovinskoga deficita. Konkretno, došlo je do povećanja deficita u iznosu od čak 82,4 američkih milijarde dolara, s obzirom na to da je u 2017. godini taj deficit iznosio 805,2 milijardi američkih dolara, a u 2018. godini čak 887,34 milijarde američkih dolara. Deficit veći od 800 milijardi američkih dolara nije zabilježen još od 2008. godine kada je iznosio 832,49 milijardi američkih dolara. Dakle, SAD nakon uvedenih protekcionističkih mjera ostvaruje povećanje suficita u razmjeni usluga, ali daleko veći deficit u razmjeni dobara pa tako dolazi do velikoga povećanja deficita vanjskotrgovinske bilance SAD-a.

Vanjskotrgovinski deficit SAD-a je dosegao rekordan iznos u 2018. godini, kada je iznosio čak 627 milijardi američkih dolara, dok je taj deficit u 2017. godini iznosio 550,12 milijardi američkih dolara te je tako u 2018. godini došlo do povećanja od čak 77,56 milijardi američkih dolara u odnosu na prethodnu godinu. Upravo zbog toga SAD bilježi najveći vanjskotrgovinski deficit na svijetu (Roberts, 2019.).

U nastavku je prikazana godišnja stopa rasta BDP-a SAD-a u razdoblju od dolaska predsjednika Trumpa na vlast (2016. godina) do 2020. godine. Dakle, prikazani su i predviđeni podatci za 2019. godinu i 2020. godinu, a uz podatke SAD-a su prikazani i podatci o stopi rasta Kine, Europske unije i svijeta kako bi ih se moglo usporediti (Grafikon 1).

Grafikon 1: Rast stope BDP-a odabranih zemalja i skupina zemalja na godišnjoj razini, izraženo u postotku

Izvor: Izrada autora na temelju: Statista, 2019.

Promatrajući rast BDP-a SAD-a na godišnjoj razini vidljivo je da je on rastao po većoj stopi u razdoblju od 2016. godine do 2018. godine, a zatim se predviđa smanjenje rasta BDP-a (2,33% u 2019. godini), dok se za 2020. godinu predviđa stopa rasta BDP-a od 1,87 %. Kineski BDP od 2018. godine također raste po sporijoj stopi u usporedbi s prethodnim godinama. S druge strane, EU i svijetu u prosjeku se najavljuje rast BDP-a po većoj stopi u 2020. godini. Prezentirani podatci također ukazuju kako SAD u razdoblju provođenja protekcionističke politike bilježi sporije stopu rasta u odnosu na prethodne godine, ali i u usporedbi sa stopama rasta BDP-a Kine i ostalih zemalja svijeta.

5. IZAZOVI I PERSPEKTIVE VANJSKOTRGOVINSKE BILANCE SAD-a

U ovome dijelu rada će se predstaviti izazovi i perspektive za vanjskotrgovinsku bilancu i cjelokupno američko gospodarstvo. Pritom, moguće je identificirati dva ključna smjera tj. nastavak protekcionističkoga trenda te novi zaokret, odnosno povratak slobodnoj trgovini i liberalizmu.

Nastavak „forsiranja“ protekcionističkoga trenda može predstavljati put kojim će SAD i dalje ići, odnosno može se dogoditi da američka vlada naprosto ne želi odustati od svoje politike iako je na temelju provedene

analize vidljivo da se tako zapravo nanosi štetu gospodarstvu. Promatrajući vanjskotrgovinsku bilancu SAD-a jasno je vidljivo kako je došlo do pogoršanja stanja vanjskotrgovinske bilance u uvjetima protekcionizma iako je plan američke vlade bio da se upravo protekcionističkim mjerama uveliko „sreže“ nastali trgovinski deficit. Međutim, analiza nije obuhvatila procjene o budućim ekonomskim učincima protekcionističkih mjera uvedenih početkom 2018. godine pa se kroz ovaj dio rada prikazuju procjene temeljene na tim istraživanjima.

U prvome scenariju, SAD uvodi dodatne tarife od 25 % na uvoz čelika, 10 % na uvoz aluminijske i dodatnih 25 % na određene kineske proizvode. U drugome scenariju, Kina uvodi dodatne tarife od 25 % na određene američke proizvode. U prvome scenariju bi povećanje američkih tarifa na uvoz čelika za 25 % rezultiralo budućim povećanjem cijena kineskog čelika i željeza za 23,23 % te se predviđa smanjenje uvoza ovih proizvoda iz Kine za 53,62 %. S obzirom na značajan pad uvoza iz Kine, došlo bi do smanjenja ukupnoga američkoga uvoza željeza i čelika za 23,48 % (Carvalho et al., 2019.).

U drugim sektorima koje SAD pokušava zaštititi na ovaj način bi također došlo do sličnih posljedica. Primjerice, uvoz aluminijske iz Kine bi se smanjio za 30,02 % u prvome scenariju i za 29,97 % u drugome scenariju. Što se tiče trgovinske bilance, deficit bi se smanjio za 48,401 milijardu američkih dolara, a u slučaju drugoga scenarija deficit SAD-a bi se smanjio za 52,154 milijarde američkih dolara. Sektori koji će najviše doprinijeti poboljšanju trgovinske bilance SAD-a su željezo i čelik, elektronička oprema i ostali strojevi (Carvalho et al., 2019.). Dakle, u oba slučaja SAD će, dugoročno gledano, smanjiti svoj trgovinski deficit što predstavlja pozitivan učinak

Međutim, predviđani su brojni negativni učinci koji bi nadmašili ovaj pozitivan učinak.

Što se tiče blagostanja, zbog uvođenja protekcionističkih mjera SAD bi ostvario značajne gubitke. U slučaju drugoga scenarija gubitak blagostanja bi se mogao procijeniti na 23,598 milijarde američkih dolara. Također, procjena je da bi svjetski gubitak blagostanja iznosio 25,446 milijardi američkih dolara u prvome scenariju, a 28,633 milijarde američkih dolara u drugome scenariju (Carvalho et al., 2019.).

Nadalje, analitičari uvjeravaju da bi američko gospodarstvo moglo pretrpjeti značajne poteškoće zbog nagloga gubitka radnih mjesta. Predsjednik Trump, štiteći pojedine industrije, nanosi štetu većini ostalih industrija unutar SAD-a. Primjerice, Donald J. Boudreaux naglašava kako je protekcionistička politika pogrešna i da će tarife oslabiti SAD, zaštititi radna mjesta u neefikasnim industrijama, dok će se broj radnih mjesta u efikasnim industrijama smanjivati te će se narušiti odnosi SAD-a s njezinim dotadašnjim saveznicima (Boudreaux, 2018.).

Nadalje, relevantna istraživanja ukazuju kako će se uvođenje tarifa od strane SAD-a u dugome roku smanjiti BDP za 0,20 %, odnosno za 50,31 milijardu američkih dolara, a nadnice za 0,13 % te će doći do gubitka 155 878 radnih mjesta. U slučaju da se u obzir uzmu sve dosadašnje implementirane i najavljene tarife od strane SAD-a i stranih jurisdikcija, učinak bi bio daleko veći. Tada bi se prema procjenama u dugome roku SAD suočio sa smanjenjem BDP-a za 0,59 % (146,81 milijardu američkih dolara), nadnice bi pale za 0,38 % te bi došlo do gubitka 455 065 radnih mjesta (taxfoundation.org, 2019.). Dakle, u dugome roku bi učinci uvedениh tarifa mogli biti izraženo negativni po američko gospodarstvo budući da bi moglo doći do smanjenja BDP-a, nadnica te broja radnih mjesta.

Još jedna studija, provedena od strane Peterson Institute for International Economics ukazuje kako će čak 195 000 radnih mjesta u američkoj auto industriji biti izgubljena u iduće tri godine u slučaju da Trump ne odustane od uvođenja tarifa od 25 % na uvoz automobila i auto-dijelova. Također, u slučaju odmazde od strane drugih zemalja američka će auto proizvodnja pasti za 4 %, a zaposlenost za 5 % što odgovora broju od čak 624 000 radnih mjesta (Freund, 2018.).

Primjerice, General Motors je nakon uvođenja carina najavio kako će ih one koštati više od milijardu američkih dolara godišnje i da će se ta tvrtka suočiti sa otpuštanjem 14 000 radnika u i zatvaranjem čak pet proizvodnih pogona (Nakić, 2018.).

Također se smatra da bi daljnje „forsiranje“ protekcionizma od strane SAD-a moglo ugroziti mnoge druge zemlje svijeta s obzirom na to da na američke protekcionističke mjere konkurenti u većini slučajeva moraju odgovoriti, a takvo pokretanje, ili bolje rečeno nastavak, trgovinskih ratova oštećuje sve uključene strane. Naravno da će pojedine strane uvijek izvući neku prednost, ali je pretpostavka da će nastavak trgovinskih ratova svakako donijeti svim stranama više štete nego koristi te da će značajno ugroziti trgovinske tokove svih zemalja uključenih u trgovinske konflikte.

Nadalje, Europska središnja banka je provela istraživanje u kojem se polazi od toga da SAD uvodi dodatne mjere, odnosno povećava sve ne-carinske i carinske barijere za 10 % svim trgovinskim partnerima, a da trgovinski partneri simetrično uzvraćaju. Rezultati govore da bi u tom slučaju nakon samo godine dana globalna trgovina „pala“ za više od 2,5 %. Također se očekuje smanjenje trgovinske aktivnosti SAD-a za 1,5 % u odnosu na početnu vrijednost već nakon prve godine (Europska središnja banka, 2019.). Navedene povećane trgovinske napetosti mogle bi također imati izražene dugoročne učinke na američki izvoz i uvoz pa bi tako trgovinski tokovi mogli biti ozbiljno pogođeni. Naime, procjena je da bi dugoročno u SAD-u došlo do smanjenja izvoza, a isto tako i do smanjenja uvoza, ali u manjoj mjeri. Naime, izvoz bi se trebao smanjiti za čak 26,6 % dok bi se uvoz smanjio za 22,8 %.

Jedna od mogućih opcija predloženih u ovome radu je odustajanje američke vlade od „forsiranja“ protekcionizma i povratak liberalnome trgovinske trendu. Kroz istraživanje se pokazalo kako je vanjskotrgovinska bilanca SAD-a pokazivala bolje rezultate tijekom liberalizma nego u vrijeme uvođenja protekcionističkog trenda.

Nadalje, nastavak protekcionističkoga trenda bi prema procjenama u dugome roku smanjio deficit, ali bi „cijena“ njegova smanjivanja u tom slučaju bila previsoka. Pogoršalo bi se blagostanje, došlo bi do gubitka mnogih radnih mjesta, pada BDP-a i nadnica. Usto, održavanje protekcionističke politike u dugome roku nije održivo. Nobelovac Shiller ističe kako američka protekcionistička politika nije održiva dugoročno iz razloga što stvara previše napetosti u međunarodnim odnosima u svijetu (Universal Cargo, 2018.).

Iz navedenih razloga se u ovome radu odbija scenarij nastavka protekcionističkog trenda te se predlaže povratak liberalizmu kako bi se trgovinski tijekovi slobodno sami razvijali i kako bi se na liberalan način moglo popraviti stanje deficita vanjskotrgovinske bilance SAD-a. U nastavku su predložene i neke alternativne metode kojima bi se to stanje moglo popraviti.

Prvenstveno, rješavanje sporova vezanih uz nepoštenu trgovinsku praksu SAD bi mogao prepustiti WTO-u te djelovati kroz povećano iniciranje na djelovanje WTO-a na zaštitu SAD-a od npr. nepoštene trgovinske prakse Kine. Nadalje, SAD bi vanjskotrgovinski deficit mogao smanjiti putem omogućavanja bolje pozicije i olakšanoga pristupa američkim izvoznicima na stranim tržištima kroz pregovaranja sa trgovinskim partnerima. Tako bi kroz dodatnu liberalizaciju tržišta SAD mogao znatno povećati izvoz svojih proizvoda, npr. na kinesko tržište. Jedna od opcija je svakako i politika deprecijacije. Trenutno snažni američki dolar u kombinaciji sa slabom kineskom valutom (yuan) predstavlja veliki problem i produbljuje trgovinski deficit s Kinom i upravo bi zbog toga deprecijacija mogla predstavljati jedno od potencijalnih rješenja (Reinsch et al., 2019.). Naime, realna deprecijacija ima veliki utjecaj na vanjskotrgovinsku bilancu. Slabiji američki dolar čini uvoz skupljim, a izvoz jeftinijim. Prema pravilu, realna deprecijacija vodi do porasta neto izvoza čime se poboljšava stanje vanjskotrgovinske bilance SAD-a (Blanchard, 2011.).

Nadalje, povećanjem stope štednje u SAD-u bi se trgovinski deficit mogao smanjiti. SAD je poznat po niskoj stopi ukupne štednje, koja je u prosincu 2018. godine iznosila svega 7,6 %. Usporedbe radi, Kina je 2016. godine imala stopu nacionalne štednje od 46 %. Američki građani mnogo više troše no što štede čime dolazi do povećane potrebe za uvozom. Dakle, u SAD-u se svakako otvara prostor za povećanje stope

štednje, a što bi dugoročno rezultiralo smanjenjem uvoza i samim tim, smanjenjem deficita vanjskotrgovinske bilance SAD-a (Reinsch et al., 2019.).

Nadalje, još jedno potencijalno rješenje predstavlja priljev poreznoga kapitala. Naime, zaduživanje iz inozemstva je jeftino i jednostavno. Kada bi ono bilo skuplje, građani SAD-a i njihova vlada bi se manje zaduživali. Uvođenje povećanoga poreza na priljev kapitala (ne na strana ulaganja) koji raste s veličinom priljeva mogao bi umanjiti pretjerano zaduživanje za potrošnju i tako pomoći u smanjenju vanjskotrgovinskoga deficita SAD-a (Freund, 2017.)

6. ZAKLJUČAK

Provedenim istraživanjem je prikazano kako SAD već tradicionalno bilježi vanjskotrgovinski deficit koji se od 2013. godine konstantno povećavao. Iako se očekivalo suprotno, deficit se nakon uvođenja protekcionističkih mjera u 2018. godini još dodatno produbio te je u 2018. godini iznosio čak 627 milijardi američkih dolara. SAD nakon uvedenih protekcionističkih mjera ostvaruje povećanje suficita u razmjeni usluga, ali daleko veći deficit u razmjeni roba pa tako dolazi do značajnoga povećanja deficita vanjskotrgovinske bilance SAD-a. Temeljem provedene analize očigledno je kako je SAD ostvarivao bolje rezultate u razdoblju kada je provodio liberalnu trgovinsku politiku pa se stoga protekcionistička trgovinska politika SAD-a zasada može okarakterizirati kao „promašaj“. Relevantni procjene i scenariji ukazuju na to da bi se dugoročno vanjskotrgovinski deficit SAD-a mogao smanjiti. Međutim, u tom slučaju procjene također ukazuju na to da bi se američki BDP također značajno smanjio, a isto tako i blagostanje te realne nadnice, dok bi se stopa nezaposlenosti povećala, što svakako nije poželjno. Vidljivo je kako bi cijena takvoga smanjivanja deficita vanjskotrgovinske bilance bila pogubna za gospodarstvo SAD-a pa se stoga predlaže povratak na liberalni trgovinski trend i korištenje drugih načina smanjivanja deficita vanjskotrgovinske bilance. U radu je predloženo prepuštanje rješavanja sporova vezanih uz nepoštenu trgovinsku praksu WTO-u, zatim se predlaže pregovaranje o boljoj poziciji američkih izvoznika na stranim tržištima te politika deprecijacije. Jedna od metoda koja se predlaže je i povećanje stope štednje u SAD-u te uvođenje povećanoga poreza na priljev kapitala koji bi mogao umanjiti pretjerano zaduživanje za potrošnju i tako pomoći u smanjenju američkoga vanjskotrgovinskog deficita.

LITERATURA

- BEA. 2019. International Trade in Goods and Services. dostupno na: <https://www.bea.gov/data/intl-trade-investment/international-trade-goods-and-services>
- Blanchard, O. 2011. Makroekonomija. V. izdanje. MATE. Zagreb.
- Boudreaux, D. 2018. Donald Trump's tariffs hurt American workers and ruin relationships with our allies. dostupno na: <https://eu.usatoday.com/story/opinion/2018/06/06/donald-trumps-tariffs-hurt-workers-and-weaken-national-security-column/670087002/>
- Busch, M. L.; Reinhardt, E. 2000. Bargaining in the Shadow of the Law: Early Settlement in GATT/WTO Disputes. 24 FORDHAM INT'L L.J. 158.
- Carvalho M.; Azevedo, A.; Massuquett, A. 2019. Emerging Countries and the Effects of the Trade War between US and China, Economics Department. UNISINOS, São Leopoldo 91.330-002. Brazil.
- Energypress. 2017. dostupno na: <http://www.energypress.net/>
- Europska središnja banka. 2019. dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/html/index.hr.html>
- Feldstein, M. 2017. Inconvenient Truths About the US Trade Deficit. dostupno na: <https://www.project-syndicate.org/commentary/america-trade-deficit-inconvenient-truth-by-martin-feldstein-2017-04?barrier=accesspaylog>
- Freund, C. 2017. Three Ways to Reduce a Trade Deficit. pogledano 01. 07. 2019., online: <https://www.piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/three-ways-reduce-trade-deficit>
- Lim, L. 2018. Trump's Protectionism: Method to the Madness? (RSIS Commentaries. No. 047). RSIS Commentaries. Nanyang Technological University. Singapore.
- Nakić, M. 2018. Ovako protekcionizam 'štititi' domaću proizvodnju: Zbog uvoznih carina GM otpušta 14 000 radnika. dostupno na: <https://www.liberal.hr/ovako-protekcionizam--stiti--domacu-proizvodnju--zbog-uvoznih-carina-gm-otpusta-14-000-radnika-102>
- Reinsch, W.; Robinson, J.; Heering, J.; Waddoups, M. 2019. Up and Up: The Growing Trade Deficit. pogledano 01. 07. 2019., online: <https://www.csis.org/analysis/and-growing-trade-deficit>
- Roberts K. 2019. U.S. Trade Deficit Exploded In 2018 As Total Trade Hit A Record \$4 Trillion. dostupno na: <https://www.forbes.com/sites/kenroberts/2019/03/06/for-u-s-trade-2018-was-a-record-setter-new-data-shows-but-china-trade-war-prevented-one/#33fe4df115ea>

Statista. 2019. dostupno na: <https://www.statista.com/>

The Observatory of Economic Complexity. 2019. dostupno na: <https://oec.world/en/profile/country/usa/>

United States Census Bureau. 2019. dostupno na: <https://www.census.gov/>

Universal Cargo. 2018. dostupno na: <https://www.universalcargo.com/>

WTO. 2018. Trade policy reviews. dostupno na: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tpr_e.htm

Zoran Krivokuća, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka,
Rijeka, Republika Hrvatska, student

Igor Cvečić, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka,
Rijeka, Republika Hrvatska

RAZVOJ TRGOVINE EU U KONTEKSTU NOVE GENERACIJE BILATERALNIH TRGOVINSKIH SPORAZUMA^{1 2}

Sažetak

U ovome radu analizirano je djelovanje nove generacije bilateralnih sporazuma na zajedničku trgovinsku politiku i gospodarstvo EU. Tržište EU jedno je od najvećih i najvažnijih globalnih tržišta pa kao takvo ima važnu ulogu u svjetskoj razmjeni i stvaranje trgovine, bilo izravnim sklapanjem sporazuma s trećim zemljama ili neizravnim utjecajima na globalna gospodarstva i regije. Svrha istraživanja ovoga rada je utvrditi učinke potpisivanja nove generacije bilateralnih sporazuma na europsku trgovinu, kontinuirano ukidanje ograničenja u međunarodnoj trgovini, smanjivanje carinskih barijera i sveukupna razvoj svjetske trgovine. Ciljevi provedenoga istraživanja su analizirati trgovinski položaj EU na globalnome tržište te prezentirati ključne bilateralne sporazume (s posebnim naglaskom na sporazume nove generacije) EU s trećim zemljama. Istraživanje je provedeno kroz pet međusobno povezanih poglavlja u kojima je analiziran položaj EU u globalnoj trgovini, identificirani ključni bilateralni sporazumi te učinci implementacije nove generacije ovih sporazuma na razvoj trgovine i gospodarstva EU.

Ključne riječi: EU, bilateralni sporazumi, učinci, zajednička trgovinska politika EU

1. UVOD

Europska je unija jedno od najvećih tržišta na svijetu i kao takva predstavlja jedno je od najvećih svjetskih izvoznika i uvoznika robe i usluga. Trgovinska politika jedna je od najvažnijih europskih politika koja određuje i stvara bilateralne odnose Unije s trećim zemljama prema pravilima Svjetske trgovinske organizacije (WTO). Zadatak i ciljevi politike definirani su Ugovorom o Europskoj uniji i uključuju postupno ukidanje

1 Ovaj rad je nastao na temelju diplomskoga rada pod naslovom *Zajednička trgovinska politika EU i nova generacija bilateralnih sporazuma*. Rad je izrađen u okviru kolegija Ekonomika i politika međunarodne razmjene na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Rad je obranjen 17. rujna 2018. godine.

2 Ovaj rad je financiran sredstvima Sveučilišta u Rijeci za projekt ZPP UNIRI 4/17.

ograničenja u međunarodnoj trgovini, smanjivanje carinskih barijera te općenito razvoj svjetske trgovine. U cilju liberalizacije i suočavanja sa izazovima globalizacije, EU je potpisala i pregovara brojne bilateralne ugovore. Intencija zajedničke trgovinske politike je potpisati sporazume nove generacije sa svrhom stvaranja boljih uvjeta u području trgovine robama i uslugama, javnih nabavki, komercijalnih aspekata intelektualnoga vlasništva te izravnih stranih ulaganja među zemljama potpisnicima.

Svrha istraživanja ovoga rada je utvrditi učinke potpisivanja nove generacije bilateralnih sporazuma na europsku trgovinu, kontinuirano ukidanje ograničenja u međunarodnoj trgovini, smanjivanje carinskih barijera i sveukupna razvoj svjetske trgovine. Ciljevi provedenoga istraživanja su analizirati trgovinski položaj EU na globalnome tržište te prezentirati ključne bilateralne sporazume (s posebnim naglaskom na sporazume nove generacije) EU s trećim zemljama.

Rad se sastoji od pet međusobno povezanih poglavlja. Nakon uvodnih razmatranja i definiranja ključnih elemenata istraživanja, u radu je analizirana trgovinska pozicija EU u globalnome kontekstu. Istraživanje nastavlja prezentacijom ključnih bilateralnih sporazuma EU, pri čemu je poseban naglasak stavljen na sporazume nove generacije. Ključni dio rada predstavlja znanstveno utemeljena analiza implementacije nove generacije bilateralnih sporazuma na trgovinu i gospodarstvo EU. Istraživanje završava zaključkom, a koji predstavlja sintezu ključnih spoznaja do kojih se došlo tijekom istraživanja.

2. POLOŽAJ NA GLOBALNOME TRŽIŠTU I ZAJEDNIČKA TRGOVINSKA POLITIKA EU

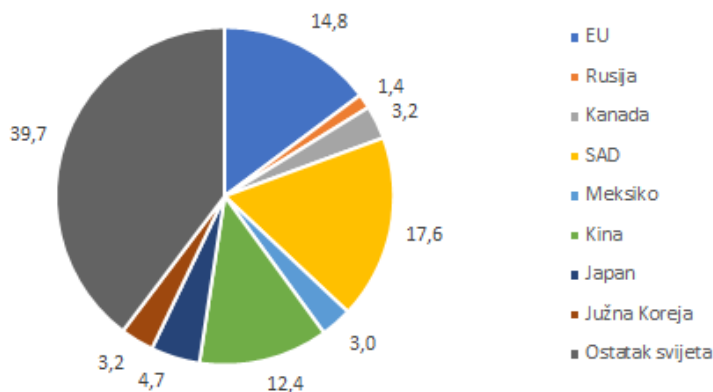
EU zauzima važno mjesto kada je u pitanju globalna trgovina. Otvorenost trgovinskoga režima znači da je Unija jedan od najvećih igrača na globalnoj trgovinskoj sceni i međunarodna regija za otvoreno i sigurno poslovanje. EU je postigla svoju snažnu trgovinsku poziciju djelujući zajedno, što znači s jednim zajedničkim glasom na globalnoj razini, a ne s odvojenim trgovinskim strategijama zemalja članica.

Prema podatcima Europske komisije (2014.), EU svaki dan izvozi sto milijuna eura vrijedne robe i uvozi stotine milijuna više te njezina vanjska trgovina čini 16 % svjetskoga uvoza i izvoza. Uz to, EU je najveće izvozno tržište za oko 80 zemalja.

Prema podatcima iz 2015. godine EU je jedno od najvećih gospodarstava svijeta, s prosječnim BDP-om po glavi stanovnika od 25 tisuća eura na svojih više od 500 milijuna potrošača. Najveći je svjetski trgovinski blok i trgovac proizvodima i uslugama. Također spada u najveće svjetske ulagače izravnoga kapitala. Kao što je spomenuto, vodeći je trgovinski

partner za 80 zemalja diljem svijeta, dok su, usporedbe radi, Sjedinjene Američke Države vodeći trgovinski partner za „samo“ dvadesetak zemalja diljem svijeta. Položaj Unije na globalnom tržištu najbolje je prikazan grafikonima 1 i 2. Na grafikonu 1 prikazan je postotni udio zemalja svijeta u ukupnome uvozu za 2016. godinu. Grafikon prikazuje kako je Unija drugi najveći uvoznik roba i usluga (14,8 % u ukupnom svjetskome uvozu) iza SAD-a (17,6 %), a veći od Kine (12,6 %).

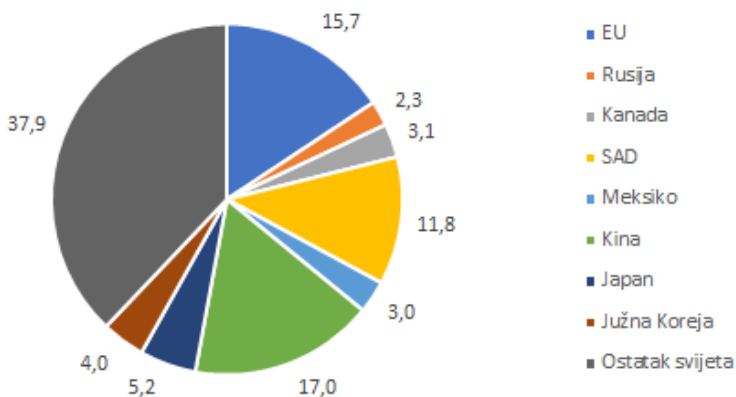
Grafikon 1: Udio nacionalnoga uvoza u svjetskome uvozu za 2016. godinu (%)

Izvor: Eurostat, 2018.

Grafikon 2. prikazuje udio nacionalnoga izvoza u svjetskome izvozu za 2016. godinu, izražen u postotku. Dostupni podatci ukazuju kako je EU drugi najveći izvoznik dobara i usluga u svijetu. Na Uniju otpada 15,7 % svjetskoga izvoza s čime je ona bila drugi svjetski izvoznik u 2016. godini, iza Kine (17 %). Treći najveći izvoznik u 2016. godini bile su SAD (11,8 %).

Grafikon 2: Udio nacionalnoga izvoza u svjetskome izvozu za 2016. godinu (%)

Izvor: Eurostat, 2018.

EU stvara mnoge prednosti time što je jedno od najotvorenijih gospodarstava na svijetu i te zato ostaje orijentirana prema slobodnoj trgovini. Prosječna primjena tarifa za uvezenu robu je vrlo niska tj. više od 70 % uvoza ulazi u Uniju po sniženoj ili nultoj tarifi. Važno je naglasiti da su i tržišta usluga vrlo otvorena što nije slučaj u ostalim zemljama svijeta. Na globalnu gospodarsku krizu Unija nije reagirala zatvaranjem tržišta kao neke države svijeta i konkurenti, nego je zadržala svoju sposobnost sklapanja i provedbe trgovinskih sporazuma. Sporazumi o slobodnoj trgovini s Južnom Korejom i Singapurom su najbolji primjer toga.

Svjetska trgovinska organizacija (WTO) je globalna međunarodna organizacija koja se bavi pravilima trgovine između država širom svijeta. Broji 164 članice, a sastoji se od država i carinskih područja koja postavljaju, primjenjuju i provode globalna pravila za međunarodnu trgovinu. Sjedište joj je u Ženevi u Švicarskoj, a osnovana je i službeno je počela s djelovanjem 1. siječnja 1995. godine (WTO, 2018.).

EU i sve njezine članice zasebno su članice Svjetske trgovinske organizacije. Glavni ciljevi EU u okviru WTO-u su zadržati trgovinski sustav poštenim, predvidljivim i temeljen na zajedničkim pravilima, modernizirati svjetska trgovačka tržišta (kako bi dobra, usluge i investicije imale što veće koristi), učiniti WTO otvorenijim u interakciji s drugim međunarodnim organizacijama i nečlanicama, slijediti pravila WTO-a i brinuti da se i ostali drže istih, privući i zemlje u razvoju da se pridruže Svjetskoj trgovinskoj organizaciji te ojačati podršku WTO-a za održivu trgovinsku politiku diljem svijeta (Europska komisija, 2018.).

Pregovori iz Dohe o svjetskoj trgovini, poznatiji kao Doha razvojni program (Doha Development Agenda), pokrenuti su u Katru u studenome 2001. godine. Razgovori i pregovori su usmjereni prema daljnjoj liberalizaciji trgovine, osobito prema državama u razvoju i najslabije razvijenim državama (LDC) s ciljem njihove integracije u multilateralni sustav WTO-a. Održano je 11 rundi pregovora, a posljednja u Buenos Airesu 2017. godine. Ova konferencija je završila nizom ministarskih odluka, uključujući one o subvencijama u ribarstvu i dužnostima e-trgovine te predanostima nastavka pregovora na svim područjima (WTO, 2018.).

Europska komisija je 2015. godine predložila trgovinsku i investicijsku strategiju za Europsku uniju, koja se zove „Trgovina za sve“. Nova strategija i pristup je temeljen na dobroj trgovinskoj praksi Europske unije. Više od 30 milijuna radnih mjesta ovisi o izvozu izvan Unije, a predviđa da će se 90 % budućega globalnoga rasta dogoditi izvan granica Unije. Nova strategija će trgovinske ugovore učiniti učinkovitijima te omogućiti stvaranje novih radnih mjesta.

Novi pristup je rezultat intenzivne rasprave o trgovini Europske unije, a uključuje i Transatlantsko trgovinsko i investicijsko partnerstvo (TTIP).

Također je rezultat zalaganja Europske komisije da sluša, reagira i uključuje mišljenja, zabrinutost i prijedloge građana u politiku Unije. Strategija uključuje pružanje učinkovitijih novih gospodarskih mogućnosti, transparentnost u smislu pregovora o javnom nadzoru te osiguravanje interesa i vrijednosti građana EU (Europska komisija, 2016.).

Komisija je najavila niz inicijativa pod znakom učinkovitosti, vrijednosti, transparentnosti i programa pregovora s Unijom, koje uključuju učinkovitiju politiku koja se bori s novim gospodarskim stvarnostima i ispunjava obećanja. To podrazumijeva uzimanje u obzir „ažuriranje“ trgovinske politike kako bi se uzele u obzir nove gospodarske aktivnosti i mogućnosti kao što su globalni lanac vrijednosti, važnost usluga i digitalne ekonomije, potpora mobilnosti stručnjaka te uspostava boljeg partnerstva s državama članicama radi bolje provedbe sporazuma o trgovini i ulaganjima. Što se tiče transparentnije trgovinske i investicijske politike, nova strategija uključuje proširenje inicijative transparentnosti TTIP-a na sve trgovinske sporazume Unije. Što se tiče investicija i trgovina, strategija pruža zaštitu regulatornog sustava Unije i donošenje strategije za globalno upravljanje reformskim investicijskim politikama, proširenje mjera za podršku održivome razvoju, pravednoj i etičkoj trgovini i ljudskim pravima te uključivanje antikorupcijskih pravila u buduće trgovinske sporazume. Strategija je također usmjerena na oblikovanje globalizacije na način da potiče stvaranje novih otvorenih bilateralnih, multilateralnih i regionalnih sporazuma (kao što je TTIP), jačanje prisustva Europske unije u Aziji i Pacifiku (stvarajući sporazume sa Kinom, ASEAN-om, Novim Zelandom i Australijom), provedbu i produbljivanje odnosa s Afričkom unijom te modernizaciju postojećih sporazuma s Čileom, Meksikom i Turskom (Europska komisija, 2015.).

Kao što je navedeno više od 30 milijuna radnih mjesta izvan EU ovisno je o izvozu Unije, a dovršetak pregovora s primjerice, Japanom ili Sjedinjenim Američkim Državama omogućit će otvaranje novih radnih mjesta. Nadalje, Strategija za sve pomoći će javnosti da se uključi u stvaranje trgovinske politike tako što će pregovori biti transparentniji (Europska komisija, 2016.).

Europska unija upravlja trgovinskim odnosima s trećim zemljama u obliku trgovinskih sporazuma. Oni su dizajnirani za stvaranje boljih mogućnosti trgovanja i prevladavanje poveznih barijera. Trgovinska politika Unije također ih koristi i kao sredstvo za promicanje europskih načela i vrijednosti, od demokracije i ljudskih prava do socijalnih prava i okoliša. Ugovori o trgovini razlikuju se ovisno o njihovom sadržaju. Sporazumi o gospodarskom partnerstvu ili Economic Partnership Agreements (EPA) služe kao podrška razvoju trgovinskih partnera, a Unija takve sporazume ima s Afrikom, Karibima i Pacifikom (ACP). Sporazumi o slobodnoj trgovini ili Free Trade Agreements (FTA) su sporazumi koji omogućuju

uzajamno otvaranje tržišta s razvijenim zemljama i gospodarstvima u nastajanju dodjeljivanjem povlaštenoga pristupa tržištima. Primjer takvog ugovora je Sporazum o slobodnoj trgovini s Južnom Korejom. Sporazumi o pridruživanju ili Association Agreements (AA) služe kako bi se potaknuli širi politički sporazumi, uključujući harmonizaciju pravila i zakona ne-trgovinskog karaktera. Primjer takvoga povezivanja EU ima s Gruzijom, Izraelom i Jordanom (Europsko vijeće, 2017.).

Pregovori o trgovinskim sporazumima provode se u skladu s pravilima iz članka 218. Ugovora o funkcioniranju Europske unije. Prema ovome članku i Europskoj komisiji (2018.) Unija sklapa tri osnovne vrste sporazuma. U prvu vrstu spadaju carinske unije, kojima Unija nastoji smanjiti carinske pristojbe u bilateralnoj trgovini te uspostaviti zajedničku carinsku tarifu za strane uvoznike. Europska unija sklopila je carinske unije s Andorom, San Marinom i Turskom. U drugu vrstu sporazuma ulaze Sporazumi o pridruživanju (AA), Sporazumi o stabilizaciji (SA), Duboki i opsežni sporazumi o slobodnoj trgovini (DCFTA) i Sporazumi o ekonomskome partnerstvu (EPA), koji služe za smanjivanje ili uklanjanje carinskih tarifa u bilateralnoj trgovini. Unija je potpisala Sporazume o pridruživanju (AA) s Alžirom, Egiptom, Gruzijom, Izraelom, Jordanom, Libanom, Marokom i Tunisom, Sporazume o stabilizaciji (SA) s Albanijom, Bosnom i Hercegovinom, Kosovom, Sjevernom Makedonijom, Crnom Gorom, Srbijom. Duboke i opsežne sporazume o slobodnoj trgovini Unija je sklopila s Gruzijom, Moldavijom i Ukrajinom te Sporazume o ekonomskom partnerstvu (EPA) s državama Južnoafričke razvojne zajednice u koju spadaju Bocvana, Lesoto, Mozambik, Namibija i Južnoafrička Republika. U treću vrstu sporazuma koju sklapa Europska unija spadaju Sporazumi o partnerstvu i suradnji (PCA), koji služe kako bi se osigurao opći okvir za bilateralne ekonomske odnose i napuštanje carinskih tarifa koje su sada na snazi. Unija je potpisala Sporazume o partnerstvu i suradnji s Armenijom, Azerbajdžanom, Kazahstanom, Rusijom.

Sporazumi se u potpunosti primjenjuju kada su sve strane ratificirale sporazum. Postoje različite zemlje i regije s kojima je Unija tek djelomično potpisala trgovinske sporazume. Primjer toga mogu biti Sporazumi o ekonomskome partnerstvu s CARIFORUM-om (podskupina afričke, karijske i pacifičke skupine država) ili ESA-om (države istočne i južne Afrike). Kao što su i trgovinski sporazumi s Kanadom, Kolumbijom, Ekvadorom i Peruom (Europska komisija, 2018.).

U nekim su okolnostima trgovinski pregovori s trgovinskim partnerima zaključeni, ali još nisu potpisani niti ratificirani. To znači da, iako su pregovori završeni i zaključeni, niti jedan dio sporazuma još nije uspostavljen. Primjer toga su Sporazumi o ekonomskom partnerstvu s Istočnom afričkom zajednicom (EAC) u koju spadaju Burundi, Kenija, Ruanda, Tanzanija i Uganda, a isti sporazum još nije uspostavljen niti s Japanom.

Primjer sporazuma na čekanju su i Sporazumi o slobodnoj trgovini (FTA) sa Singapurom i Vijetnamom (Europska komisija, 2018.).

S nekim državama EU već primijenjene sporazume nastoji ažurirati, tj. poboljšati uvjete sporazuma. U te uvjete spadaju trgovinski sporazumi s Azerbajdžanom, Čileom, Meksikom, Marokom i Tunisom (Europska komisija, 2018.).

Europska unija o nekim sporazumima tek pregovara. U tu kategoriju spadaju Sporazumi o slobodnoj trgovini (FTA) s Indijom, Indonezijom, Kuvajtom, Malezijom, Omanom, Filipinima, Katarom, Saudijskom Arabijom, Tajlandom i Ujedinjenim Arapskim Emiratima, Transatlantsko trgovačko i investicijsko partnerstvo (TTIP) sa Sjedinjenim Američkim Državama, trgovinski sporazumi s MERCOSUR-om te investicijski sporazumi s Kinom (Europska komisija, 2018.).

EU je pokrenula brojne Sporazume o ekonomskome partnerstvu (EPA) i druge trgovinske sporazume sa zemljama u razvoju. Tako većina afričkih, karipskih i pacifičkih zemalja (ACP) provodi ili ima potpisan Sporazum o ekonomskom partnerstvu s Unijom. Novi Generalizirani sustav povlastica Europske unije stupio je na snagu u siječnju 2014. godine. Ovaj Sporazum povećava fokus na jednostrane povlastice koje Unija pruža zemljama u razvoju.

Europska unija upravlja svojim trgovinskim i investicijskim odnosima s državama izvan EU kroz trgovinsku i investicijsku politiku. Europska unija jedna od glavnih trgovinskih sila svijeta te se mora zaštititi od glavnih konkurenata kao što su SAD, Kina i Japan, a u isto vrijeme i prilagođavati pravilima WTO-a i drugih organizacija (Svjetska banka (WB), Međunarodni monetarni fond (IMF)). Kako bi se ispunili ti ciljevi, EU putem Europske komisije provodi zajedničku trgovinsku politiku., koja je jedna je od najvažnijih politika EU-a, određena člankom 207. Ugovora o funkcioniranju Europske unije i isključiva je nadležnost Unije. Temelji se na jedinstvenim trgovinskim načelima u odnosima sa ostatkom svijeta, prvenstveno u pogledu zajedničkih carinskih stopa koje proizlaze iz sklopljenih trgovinskih sporazuma, izravnih stranih ulaganja, aspektima komercijalnih prava intelektualnoga vlasništva, ujednačavanje mjera liberalizacije trgovine, korištenja trgovinskih zaštitnih mehanizama i uklanjanja trgovinskih prepreka te utvrđivanja zajedničke izvozne politike (MVEP, 2018.).

Zajednička trgovinska politika Europske unije obuhvaća sklapanje jednostranih trgovinskih aranžmana (unilateralni sporazumi kroz GSP), pregovaranje i sklapanje bilateralnih sporazuma (kroz DCFTA, FTA, sveobuhvatne sporazume, investicijske sporazume i slično) te pregovaranje i sklapanje multilateralnih sporazuma (kroz svjetske organizacije kao što su WTO, WB, MMF i slično). Trgovinska politika EU-a stvara se samo

na razini Europske unije. Komisija u ime EU-a i poštujući pravila WTO-a pregovara o sporazumima te blisko surađuje s nacionalnim vladama i Europskim parlamentom u cilju održavanja globalnoga sustava i omogućavanja prilagodbe svjetskim promjenama (MacCormick, 2011.).

Pomoću trgovinskih sporazuma EU upravlja trgovinskim odnosima s trećim zemljama. Navedeni ugovori su osmišljeni kako bi pomogli u stvaranju boljih trgovinskih prilika te omogućili prevladavanje prepreka trgovini. Svojom trgovinskom politikom EU želi osigurati da se svi uvezeni proizvodi prodaju po pravednim i poštenim cijenama, bez obzira na njihovo podrijetlo, što je i ujedno i jedno od temeljnih načela poslovanja prema WTO-u. Pravila o vanjskoj trgovini u obliku instrumenata trgovinske zaštite sredstvo su kojima se štite proizvođači iz EU-a od šteta koje i suzbija nepošteno i nepravilno tržišno natjecanje stranih poduzeća u vidu subvencioniranja i dampinga (Europska komisija, 2018.).

U donošenju odluka prilikom vođenja trgovinske politike EU-a sudjeluje Europska komisija, Vijeće ministara i Europski parlament. Europska komisija zastupa interese Unije i osigurava neutralnost te brine o uravnoteženosti prijedloga. Vijeće Europske unije ili Vijeće ministara zastupa nacionalne interese zemalja članica i ono je najvažniji donositelj odluka. Europski parlament zastupa interese građana izravno i ima ulogu su-zakonodavca i savjetnika. Uz navedene institucije važnu ulogu u procesu donošenja odluka ima Europsko vijeće, Odbor regija te Gospodarski i socijalni odbor, uz uvažavanje mišljenja i presuda Europskog suda pravde (MacCormick, 2011.).

Europska unija konstantno radi na otvaranju novih tržišta za svoje izvoznike i poboljšavanje uvjeta trgovine širom svijeta kroz niz sektorskih politika. EU ima za cilj smanjiti prepreke protoku robe i usluga na europskim izvoznim tržištima. Strategija pristupa tržištima ima za cilj uklanjanje prepreka, a što se postiže pregovaranjima o uklanjanju carinskih barijera i ne-tarifnih barijera kao što su tehničke prepreke trgovini, sanitarne i fitosanitarne mjere. Nadalje, EU želi pristupiti tržištima javnih nabavka po poštenim uvjetima diljem svijeta te razviti pravila ulaganja ključna za sposobnost djelovanja europskih poduzeća na stranim tržištima. Jedna od politika je i zaštita i osiguranje intelektualnoga vlasništva kako bi europska proizvodnja bila što inovativnija. Svojom politikom EU nastoji obraniti svoje tržište od različitih distorzija kao što su subvencije i damping. Također treba naglasiti kako EU poduzima mjere kada se krše međunarodna trgovinska pravila putem bilateralnih odredbi za rješavanje sporova, putem posebnih odredbi o ulaganjima i postupaka za rješavanje sporova specifičnih za WTO (Europska komisija, 2014.).

Europska komisija surađuje s državama članicama kroz Strategiju pristupa tržištu kako bi osigurala da se bilateralnim i multilateralnim pregovorima ostvari pravedan tržišni pristup za EU izvoznike.

EU proizvodi robe i usluge kojima se trguje širom svijeta, a na trgovinu mogu utjecati različiti aspekti trgovinske politike. To mogu biti uvozne tarife, regulacija ili diskriminacija prema inozemnim dobavljačima i slično.

Robe i usluge su međusobno povezane, a mogućnost pristupa uslugama preduvjet je gospodarske učinkovitosti mnogih proizvedenih proizvoda. Kao dobar primjer mogu poslužiti izvoznici i proizvođači automobila ili računala koji ne mogu biti konkurentni bez učinkovitoga pristupa bankarskom, transportnom, osiguravajućem ili telekomunikacijskom sustavu. Jedan od razloga povezanosti je i to što većina kupljenih proizvoda dolazi sa servisnom komponentom. Trgovina robama i uslugama izrazito je važna zato što je Europska unija jedna od najvećih svjetskih izvoznika proizvodnih dobara i lidera na tržištu kada su u pitanju visoko kvalitetni proizvodi. Proizvodi mnogih dobavljača industrijskih proizvoda na tržište EU ulaze po sniženim cijenama koje su rezultat, tj. uvjet bilateralnih sporazuma ili drugih suspenzija uvoznih carina kao što je Generalizirani program preferencija. Tržište EU-e jedno je od najotvorenijih na svijetu, dok su uvozne tarife za industrijske proizvode među najnižima na svijetu (Europska komisija, 2014.). Prema podacima Europske komisije iz 2014. godine sektor usluga pokriva oko tri četvrtine bruto domaćega proizvoda EU-e. Isto tako, više od tri četvrtine radnih mjesta u EU se nalazi u sektoru usluga. Bez učinkovite uslužne infrastrukture nijedna zemlja danas ne može napredovati.

Putem pregovora iz Dohe, EU želi i nastoji poboljšati uvjete za trgovinu robama i uslugama širom svijeta smanjenjem uvoznih carina, uklanjanjem što više ne-carinskih barijera i poboljšanjem obveza za slobodniju trgovinu uslugama. Važno je i naglasiti kako se EU pridružila Ugovoru o informatičkoj tehnologiji (ITA), koji omogućuje njoj i ostalim članicama ugovora „duty free“ pristup informatičkim proizvodima (računalima, telefonima i inputima te komponentama kao što su poluvodiči). Razdoblje od 15 godina nakon stupanja na snagu ovoga ugovora, rezultiralo je četverostrukim povećanjem trgovine informatičkih proizvoda, digitalizacijom gospodarskih sektora i slično. Stoga su članice EU počele raspravljati o proširenju Ugovora na ostale proizvode i usluge (Europska komisija, 2014.).

Za EU trgovinsku politiku od iznimne važnosti je i javna nabava. Prema podacima Europske komisije iz 2017. godine udio javne nabave u svjetskoj trgovini iznosi više od 1,3 trilijuna eura godišnje. Procjenjuje se da u EU javna nabava roba i usluga iznosi 16 % BDP-a. U 2016. godini Europska unija je definirala nova pravila kojima bi potaknula otvaranje tržišta javnih nabavki. Nova pravila smanjuju birokraciju i olakšavaju malim poduzećima poslovanje s javnim tijelima (Europska komisija, 2017.).

Prema podacima Europske komisije iz 2017. godine, EU je najveći pružatelj i najveće odredište izravnih stranih ulaganja u svijetu. Komisija (2017.) navodi kako su ulaganja EU-a u inozemstvu iznosila 6,9 trilijuna eura, što je oko 46% bogatstva koje EU proizvede godišnje. Time se osiguralo 14,4 milijuna radnih mjesta u svijetu što je omogućilo europskim poduzećima da optimiziraju svoju proizvodnju te pristup sirovinama i komponentama. Ciljevi investicijske politike Unije su otvoriti inozemna tržišta za poduzeća iz Europske unije, osigurati da europska poduzeća nisu diskriminirana na stranim tržištima te da imaju transparentno i predvidljivo poslovno okruženje.

3. ANALIZA BILATERALNIH SPORAZUMA EUROPSKE UNIJE

Bilateralni sporazum je širok pojam koji se jednostavno koristi za definiranje sporazuma između dviju stranaka. Za međunarodne ugovore oni mogu biti u rasponu od zakonskih obveza do neobvezujućih načelnih ugovora (često se koriste kao preteča prve). Većina glavnih trgovinskih partnera EU-a koji nemaju sporazum o slobodnoj trgovini imaju takve bilateralne sporazume, pri čemu EU ima stotine različitih sporazuma sa zemljama širom svijeta (Institute for government, 2017.).

Sporazumi o trgovini, od kojih su mnogi bilateralni, su aranžmani u kojima zemlje međusobno daju povlašteno postupanje u trgovini, poput ukidanja carina i ostalih prepreka na razmjenu roba i usluga. U cijelome svijetu mnoge vlade su potpisale, pregovaraju ili razmatraju nove bilateralne sporazume, najčešće sporazume o slobodnoj trgovini i ulaganjima. Sklapanje bilateralnih sporazuma temelji se na pretpostavkama kako će slobodna trgovina i uklanjanje restriktivnih propisa o ulaganju dovesti do gospodarskoga rasta, smanjenja siromaštva, povećanja životnog standarda i mogućnosti zapošljavanja (Bilas i Grgić, 2012.).

Iako se pregovaraju i potpisuju mnogo prije, bilateralni sporazumi počinju dobivati na sve većoj važnosti 90-ih godina 20. stoljeća. Od tada bilateralni sporazumi postaju detaljniji i opširniji, a pregovaranje složenije i duže. Premda su postali složeniji, broj bilateralnih sporazuma se iz godine u godinu povećava. Jedan od razloga povećanja broja sporazuma je i osnivanje WTO-a, prema kojem gotovo sve zemlje svijeta sudjeluju u nekoj vrsti bilateralnoga sporazuma s drugim zemljama, regijama i grupacijama.

U tradicionalne bilateralne trgovinske sporazume spadaju sporazumi koji su na snagu stupili do 2007. godine. Prema Europskoj komisiji (2017.), svi sporazumi potpisani nakon 2007. godine **spadaju u novu generaciju bilateralnih sporazuma**. Neki od primjera tradicionalnih trgovinskih sporazuma su sporazumi Europske unije sa Švicarskom (na snazi od

1973. godine), Carinska unija s Turskom (na snazi od 1995. godine), trgovinski sporazum s Meksikom (na snazi od 2000. godine), Sporazum o Europskom gospodarskom prostoru (EEA) s tri članice EFTA-e i slični. Slične sporazume potpisivale su i ostale zemlje svijeta kao što su: SAD s Kanadom (na snazi od 1989. do 1994. godine kada na snagu stupa NAFTA), Čileom (na snazi od 2004. godine), Marokom (na snazi od 2006. godine). Nadalje, u ovu skupinu sporazuma ulaze i sporazumi Kanade s Rusijom (na snazi od 1991. godinom), Čileom (na snazi od 1997. godine), Izraelom (na snazi od 1997. godine) te Japana s Meksikom (na snazi od 2005. godine), Filipinima (na snazi od 2006. godine) i ostali sporazumi koje su potpisivale zemlje, regije i grupacije diljem svijeta.

EU i Meksiko postigli su "u načelu" sporazum o moderniziranome trgovinskom sporazumu EU-Meksiko u travnju 2018. godine. Novi sporazum zamijenit će prethodni sporazum između Unije i Meksika iz 2000. godine, koje je još uvijek na snazi i spada u skupinu tradicionalnih trgovinskih sporazuma.

Godine 1997. Meksiko je prva zemlja u Latinskoj Americi koja je potpisala Sporazum o ekonomskome partnerstvu, političkome koordiniranju i suradnji (Globalni sporazum) s EU-om. Ovaj je sporazum stupio na snagu 2000. godine i obuhvaća politički dijalog, trgovinske odnose i suradnju. Trgovinske odredbe Globalnoga sporazuma kasnije su razvijene u sveobuhvatni sporazum o slobodnoj trgovini koji obuhvaća trgovinu robom i trgovinu uslugama, a koji su stupili na snagu u listopadu 2000. i 2001. godine (Europska komisija, 2018.).

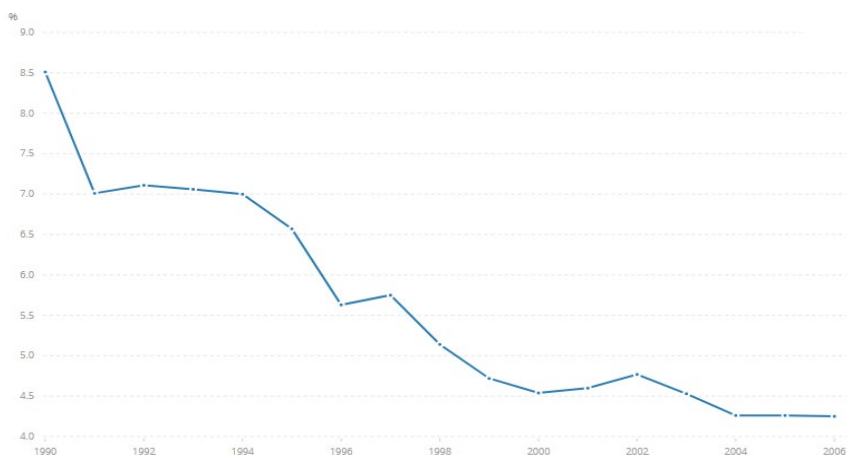
Sporazum je smanjio carine na uvoz i izvoz te pristojbe s jednakim učinkom. Prema tome, carine su smanjene. EU i Meksiko su liberalizirali više od 96 % ukupne robne razmjene. U industrijskim proizvodima Meksiko je dosegao bezuvjetni pristup europskome tržištu za 82 % svojega izvoza, dok je preostalih 18 % potpuno liberalizirano do 2003. godine. S druge strane, 60 % izvoza Europske unije može ulaziti u Meksiko bez carine, dok preostalih 40% ima maksimalnu tarifnu razinu od 5 %. Opća struktura i odredbe europskoga standardnog protokola uslijedile su u sporazumu o slobodnoj trgovini između EU i Meksika. Kao rezultat toga, više od 90 % pravila o podrijetlu slijedi usklađena pravila EU-a, čime se pojednostavljuje kretanje robe između Meksika i EU-a. Ipak, velika rupa ostaje u onih 5 % proizvoda koji nisu bili pokriveni sporazumom, kao što su carine na automobilsku industriju Unije. Također, potpisani sporazum ne obuhvaća ni carine na poljoprivredne sirovine kao što je šećer. Veliki nedostatak je što važeći sporazum između Unije i Meksika ne obuhvaća „pravila o podrijetlu“ (Trade Effects of the EU-Mexico Free Trade Agreement, 2004.).

Slične tradicionalne sporazume, sa sličnim uvjetima u sporazumima, Unija je potpisivala i s Turskom (na snazi od 1995. godine), Andorom

(na snazi od 1990. godine) i San Marinom (na snazi od 2000. godine). S navedenim zemljama EU je potpisala sporazume o carinskoj uniji, a koji vrijede i danas. Navedeni sporazumi obuhvaćaju liberalizaciju carina robom, a u njih ne ulazi većina poljoprivrednih proizvoda, kao ni smanjenje carina za trgovinu uslugama (isto kao u sporazumu s Meksikom).

Grafikon 3. prikazuje kretanje carinske stope EU od 1990. do 2006. godine i početka nove generacije bilateralnih sporazuma. Na grafikonu se vidi konstantno smanjenje prosječne carinske stope s 8,5 % u 1990. godini na 4,25 % u 2006. godini. Jedan od razloga smanjenja carina su potpisivanje bilateralnih sporazuma Unije s ostalim zemljama svijeta.

Grafikon 3: Prosječne Carinske stope Europske unije za razdoblje od 1990. do 2006. godine (%)

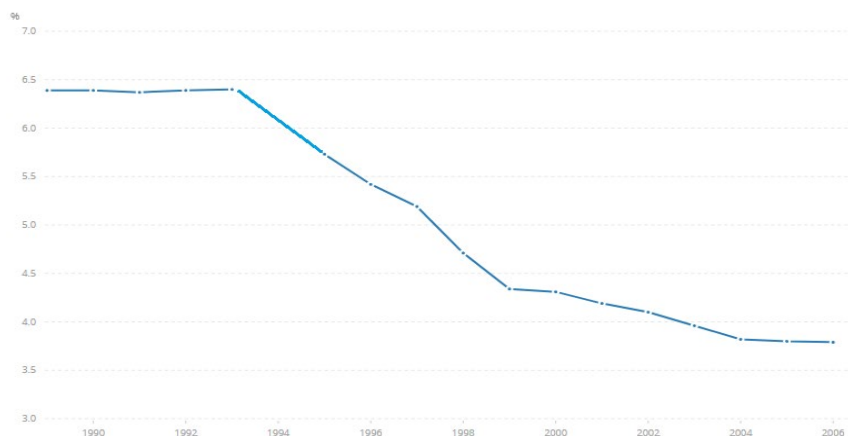
Izvor: Svjetska banka, 2018.

Što se tiče ostalih zemalja svijeta, važan tradicionalni bilateralni sporazum je Sporazum o slobodnoj trgovini SAD-a i Kanade koji je bio na snazi od 1989. do 1994. godine. Ključni elementi Sporazuma bili su uklanjanje carina, smanjenje mnogih necarinskih barijera. Ovo je bio jedan od prvih trgovinskih sporazuma koji se bavio trgovinom uslugama. Također je uključivao mehanizam za rješavanje sporova radi pravednoga i brzoga rješavanja trgovinskih sporova. Iako je Sporazum velikim dijelom liberalizirao carine, bile su prisutne slične prepreke kao i u ostalim dijelovima tradicionalnih sporazuma, kao što su neuspjeh oko dogovora i provedbe smanjenja carine poljoprivrednih proizvoda. Sredinom devedesetih godina 20. stoljeća, kanadski je dolar pao na rekordno nisku vrijednost u odnosu na američki dolar. Jeftiniji kanadski primarni proizvodi (kao što su drvo i nafta) mogli su se kupiti bez carina od strane Amerikanaca, a holivudska filmska industrija je slala svoje posade da snimaju filmove u

Kanadi zbog jeftinoga kanadskog dolara (fenomen je poznat kao «pobjegla proizvodnja» i «Hollywood na sjeveru»). Uklanjanje zaštitnih tarifa značilo je da tržišne snage, kao što su vrijednosti valute, imaju veći utjecaj na gospodarstva obiju država nego što bi imale carine (Government of Canada, 2018.).

Grafikon 4 prikazuje kretanje carinske stope SAD-a za razdoblje od 1990. do 2006. godine. Iz grafikona se vidi kako je u navedenom razdoblju prosječna stopa carine u SAD-u pala s 6,4 % na 3,8 %.

Grafikon 4: Carinske stope SAD-a (MFN) za razdoblje od 1990. do 2006. godine (%)

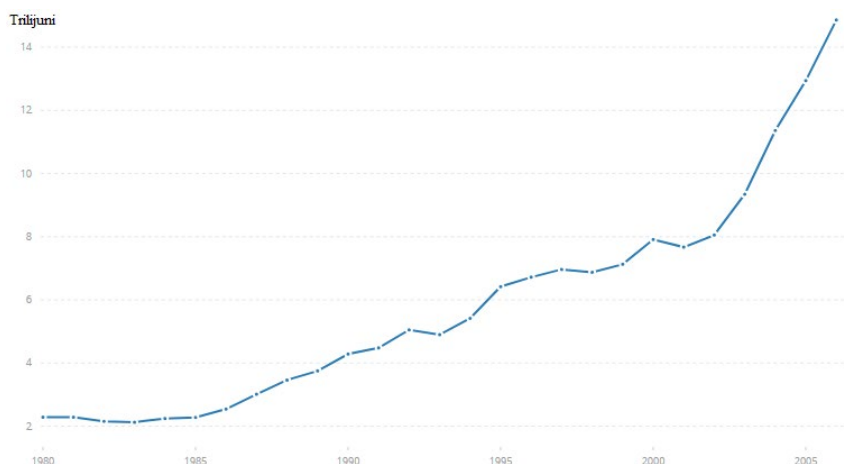

Izvor: Svjetska banka, 2018.

Iz svega prethodno navedenoga je moguće zaključiti kako su tradicionalni sporazumi pridonijeli razini smanjenja carinskih ograničenja diljem svijeta, a što se pogotovo vidi u sporazumima između velikih gospodarstava. Ipak, proces smanjenja carina imao je i dosta neuspjeha u liberaliziranju carina za poljoprivredne proizvode. U većini slučajeva tradicionalni bilateralni sporazumi pridonijeli su povećanju trgovine robama. S druge strane, blaži rast je zabilježila trgovina uslugama. Razlog tome je što tradicionalni bilateralni sporazumi nisu trgovinu uslugama stavljali u fokus koliko i trgovinu robom.

Grafikon 5. prikazuje učinke izvoza trgovine robama i uslugama (u trilijunima američkih dolara) u svijetu u razdoblju kada su na snazi bili tradicionalni bilateralni sporazumi. Grafikon jasno pokazuje značajan rast izvoza trgovine robom i uslugama u razdoblju od 1980. do 2006. godine. Takav značajan rast trgovine u svijetu može se pripisati smanjenju carina između država uslijed stupanja na snagu tradicionalnih sporazuma, ali i utjecaja WTO-a. Svjetska trgovina zabilježila rast s 2,29 trilijuna američkih dolara u 1980. godini na 14,9 trilijuna američkih dolara u 2006. godini.

Grafikon 5: Izvoz roba i usluga u svijetu u razdoblju 1980. – 2006. godine (u trilijunima američkih dolara)

Izvor: Svjetska banka, 2018.

Odgovarajući na suvremenu veću međunarodnu gospodarsku složenost, Unija se preorijentirala iz klasičnih sporazuma o slobodnoj trgovini usmjerenih na smanjenje carinskih stavki i trgovinu robom na novu generaciju trgovinskih sporazuma. Prema Izvješću Europske komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija (2016.) sporazume o slobodnoj trgovini „nove generacije“ čine sporazumi sklopljeni nakon 2006. godine, kada je Komisija u priopćenju „Globalna Europa“ najavila kako će početi pregovore o sveobuhvatnim sporazumima o slobodnoj trgovini s odabranim trećim zemljama. Prve takve sporazume Unija je počela pregovarati i potpisivati s Južnom Korejom, Kolumbijom i Peruom te Srednjom Amerikom (Izvješće Komisije, 2016.).

Uz liberalizaciju trgovine koja se provodila u tradicionalnim bilateralnim sporazumima, nova generacija bilateralnih sporazuma posebnu pažnju pridaje trgovini uslugama, izravnim stranim ulaganjima, aspektima intelektualnog vlasništva, javnoj nabavi, zaštiti okoliša i održivome razvoju te njihovoj implementaciji u novu generaciju bilateralnih sporazuma (Europska komisija, 2018.).

Nova generacija bilateralnih sporazuma smanjuje carine više nego tradicionalni bilateralni sporazumi. Tradicionalni sporazumi uklanjali su u prosjeku 90 % carina, dok je u slučaju novih sporazuma ova vrijednost veća od 95 % (Europska komisija, 2018.). Što se tiče Europske unije, posebno treba istaknuti kako se smanjenje carina u novoj generaciji bilateralnih sporazuma počinje primjenjivati na sve veći dio poljoprivrednih

proizvoda i automobilsku industriju. Posebno se u sporazume počinje uključivati smanjenje carina za sir, šećer i alkoholne proizvode koji su do tada bili izuzeti iz sporazuma.

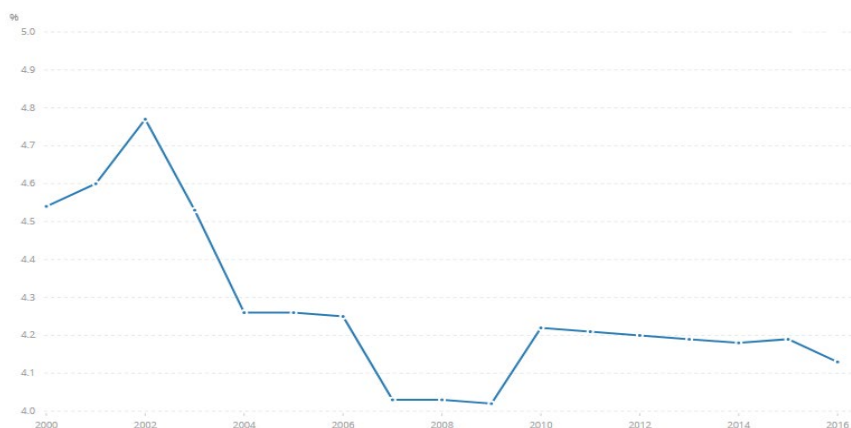
Sporazum o slobodnoj trgovini između EU i Južne Koreje (jedan od prvih sporazuma nove generacije) proširuje obveze izvan Općega sporazuma o tarifama i trgovini (GATT-a) te uklanja 95 % carina s ciljem njihova daljnjega smanjenja kroz 10 godina. Najveća liberalizacija carina vidljiva je u Sveobuhvatnom ekonomskome i trgovinskome sporazumu (CETA-i) između Unije i Kanade koji smanjuje carine za 98 % proizvoda kojima ove strane trguju. Sporazum o ekonomskom partnerstvu (EPA) između Unije i Japana je dogovoren 2017. godine te će se njime ukloniti većina carina i omogućiti izvoznici ušteda od jedne milijarde eura u carinama godišnje (Europska komisija, 2017.). Prema istome izvoru Investicijski sporazum između Unije i Singapura uklonit će 97 % carina te se predviđa uklanjanje ostatka carina postupno kroz razdoblja od 3,5 do 10 godina.

Smanjenje carina kroz novu generaciju bilateralnih sporazuma sa zemljama u razvoju napreduje teže, tj. postupak smanjenja carina je duži te je volumenom manji. Primjer može biti trgovinski sporazum Unije s Mercosurom. Sporazum će ukloniti vrlo visoke carine u ključnim sektorima, uključujući one s velikim obujmom trgovine. Trenutačno, carine u takvim sektorima su visoke, na primjer, carine od 35 % odnose se na automobile, 20 – 35 % na ključne strojeve, do 14 % na farmaceutske proizvode. Ipak, eliminacija carina također vrijedi i za sektore u kojima je trgovina na niskim razinama. To uključuje tekstil, sektor u kojem je izvoz u Mercosur znatno niži od usporedivih i susjednih tržišta zbog carinskih stopa od 35 % na odjeću i obuću, a 26 % na pletivo i industrijski tekstil (Mercosur Trade Policy, 2018.).

Što se tiče DCFTA Unije s Gruzijom, Moldavijom i Ukrajinom, sporazum će ukloniti carine za većinu proizvoda osim za neke poljoprivredne proizvode (npr. proizvodi od žitarica), a predviđen je postupni proces liberalizacije carina kroz 3, 5, i 10 godina, ovisno o proizvodu tj. sektoru (Europska komisija, 2018.).

Grafikon 6. prikazuje carinsku stopu najpovlaštenije nacije za EU u postotcima u razdoblju od 2000. do 2016. godine, gdje se vidi kako je carinska stopa smanjena za nepunih 1 % u EU od početka primjene nove generacije bilateralnih sporazuma.

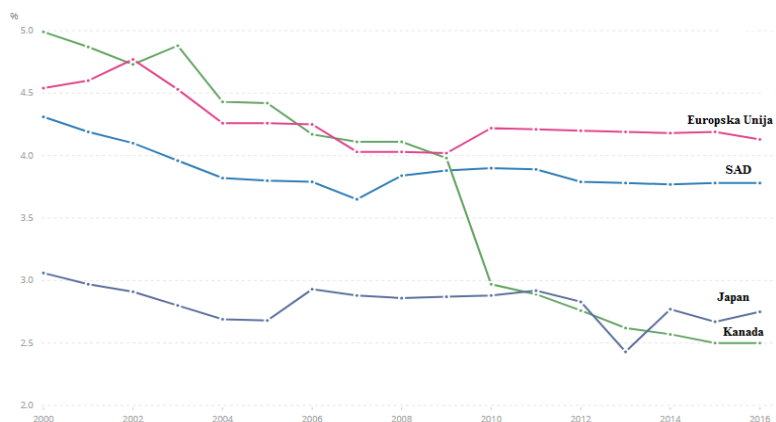
Grafikon 6: Prosječna carinska stopa EU na proizvedene proizvode u razdoblju 2000. - 2016. godine (%)

Izvor: Svjetska banka, 2018.

Osim EU i ostale zemlje diljem svijeta su potpisale niz sporazuma nove generacije. Isto kao i EU, i ostale su zemlje počele smanjenje carina koristiti na većem obujmu proizvoda (automobilska industrija, poljoprivredni proizvodi) i usluga (telekomunikacije, IT) nego što su do tada koristile u svojim tradicionalnim bilateralnim sporazumima. To je rezultirao još većom liberalizacijom carina u novim sporazumima. Učinci smanjenja carina u nekim konkurentskim državama kao što su SAD, Kanada i Japan su bili i veći nego što su bili u EU. Sukladno tome, SAD su potpisale sporazume nove generacije s Kolumbijom, Izraelom, Južnom Korejom, Marokom, Peruom; Japan s Australijom, Meksikom, Čileom, Švicarskom; Kanada s Kinom, Kolumbijom, Južnom Korejom, Hondurasom itd.

Grafikon 7: Prosječna carinska stopa (MFN) EU-a, SAD-a, Japana i Kanade u razdoblju 2000. -2016. godine (%)

Izvor: Svjetska banka, 2018.

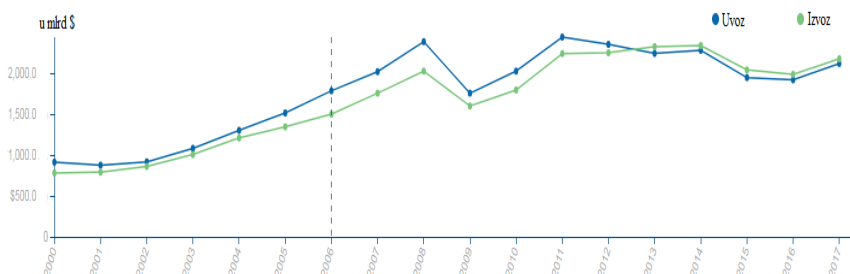
Grafikon 7. prikazuje usporedbu carinskih stopa (prema najpovlaštenijoj naciji) EU-a, SAD-a, Japana i Kanade za razdoblje od 2000. do 2016. godine. Iz Grafikona 7. se vidi kako je Kanada imala najveće smanjenje carinske stope za vrijeme nove generacije bilateralnih sporazuma, gdje je carinska stopa snižena s 5 % na 2,5 % u promatranome razdoblju. EU je smanjila carinsku stopu za 0,4 postotna poena, SAD za 0,5, a Japan za 0,3.

Smanjenje carina bilo je izraženije u tradicionalnim bilateralnim sporazumima nego što je to u novoj generaciji bilateralnih sporazuma. Razlog tome je što su tradicionalni sporazumi imali veći prostor u smanjivanju carina, a u tome im je i pomoglo primjenjivanje GATT-a, GATS-a i TRIPS-a pomoću kojega su i dostigli najvišu moguću razinu smanjenja carina. Naime, nova generacija sporazuma prelazi granice GATT-a, GATS-a i TRIPS-a, čini sporazume složenijima i težima za pregovaranje te su i naponi u daljnjoj liberalizaciji carina iznad 90 % (granica do koje su došli tradicionalni bilateralni sporazumi) shvatljivi. Prema tome, nova generacija bilateralnih sporazuma ostvaruje napredak prema daljnjem smanjenju i ukidanju carina.

Nova generacija bilateralnih sporazuma smanjenjem carina povećava trgovinu robama i uslugama. Posebno u području usluga, gdje nova generacija bilateralnih sporazuma ide korak dalje od tradicionalnih sporazuma. Naime, nova generacija bilateralnih sporazuma proširuje Opći sporazum o trgovini usluga (GATS) pogotovo u trgovini uslugama IT-a i telekomunikacijama. Pored olakšavanja trgovine kroz poboljšanu carinsku suradnju, smanjivanjem carina i uklanjanjem tehničkih i necarinskih prepreka trgovini robama, sporazumi nove generacije uključuju otvaranje tržišta usluga i investicijskih tržišta na sveobuhvatan način, štite prava intelektualnoga vlasništva (koja uključuje i „Geografske oznake“), uključuju održivi razvoj, sanitarne i fitosanitarne mjere, zaštitu okoliša, stvaranja novoga arbitražnoga sustava i slično (Europska komisija, 2014.). Sve navedeno dovodi do veće otvorenosti trgovine, a što povećava trgovinu između zemalja koje su postigle neki od sporazum nove generacije. Uključivanjem svega navedenoga čini novu generaciju bilateralnih sporazuma iznimno složenima, ali i teškima i mukotrpnima za pregovaranje, što je više puta dovelo i do zastoja pregovora između strana (primjer TTIP-a između EU i SAD-a).

Dobar primjer povećanja trgovine robama i uslugama nakon primjene nove generacije bilateralnih sporazuma prikazuju Grafikon 8. i 9. Grafikon 8. prikazuje rast trgovine robom EU-a sa svijetom u milijardama američkih dolara od 2000. do 2017. godine. Pritom je vidljiv rast trgovine robama do ekonomske krize 2008. godine, nakon čega slijedi pad do 2009. godine, a nakon kojega započinje rast do 2011. godine. U 2012. godini Unija počinje više izvoziti nego uvoziti, a taj trend je nastavljen i u narednim godinama.

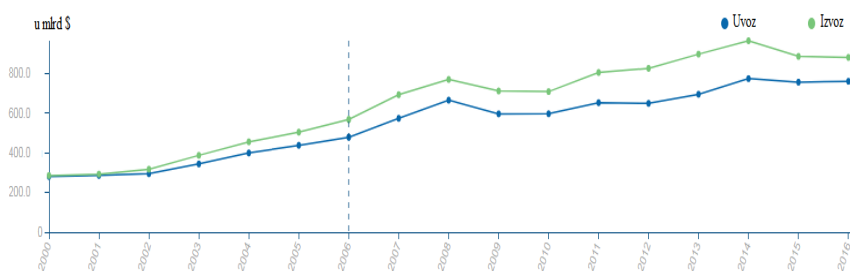
Grafikon 8: Trgovina robama EU-a sa svijetom u razdoblju 2000. – 2017. godine (u milijardama američkih dolara)

Izvor: UN Comtrade, 2018.

Grafikon 9. prikazuje povećanje trgovine uslugama EU-a sa svijetom u milijardama američkih dolara u razdoblju od 2000. do 2017. godine. Iz Grafikona se vidi kako je trgovina uslugama manja od trgovine robom, ali su učinci nove generacije bilateralnih sporazuma izraženiji u trgovini uslugama. Grafikon prikazuje stalan rast trgovine uslugama, na koje nije značajno utjecala ni ekonomska kriza 2008. godine.

Grafikon 9: Trgovina uslugama EU-a sa svijetom u razdoblju 2000. – 2017. godine (u milijardama američkih dolara)

Izvor: UN Comtrade, 2018.

Učinci nove generacija bilateralnih sporazuma na trgovinu robama i uslugama u usporedbi sa učincima tradicionalnih sporazuma prikazani su tablicama 3. i 4. Tablica 3. prikazuje postotni rast uvoza trgovine robama i uslugama EU-a, SAD-a, Kanade, Japana u usporedbi sa svijetom u razdoblju od 2000. do 2016. godine. Iz Tablice se vidi kako EU bilježi najveći rast uvoza roba i usluga u promatranome razdoblju, naročito nakon 2006. godine i sklapanja nove generacije bilateralnih sporazuma. Gospodarska kriza učinila je štetu trgovini navedenim zemljama, naročito u 2009. godini, kada je zabilježen pad trgovine robama i uslugama iznad 11 % u Kanadi, EU, SAD-u i Japanu.

Tablica 3: Kretanje uvoza roba i usluga EU-a, SAD-a, Kanade i Japana u razdoblju 2000. - 2016. godine (%)

Zemlja / godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kanada	8.5	-4.9	1.8	4.2	8.5	7.3	5.3	5.8	0.9	-12.4	13.8	5.6	3.6	1.6	2.3	0.7	-1.0
Europska Unija	11.9	2.7	1.7	3.4	7.6	6.5	9.4	6.3	1.0	-11.4	9.7	4.3	-0.4	1.7	5.3	6.4	4.7
Japan	9.3	1.0	0.7	3.4	8.1	6.1	4.7	2.2	0.7	-15.7	11.2	5.8	5.4	3.3	8.3	0.8	-1.9
SAD	13.0	-2.8	3.7	4.5	11.4	6.3	6.3	2.5	-2.6	-13.7	12.7	5.5	2.2	1.1	4.5	5.0	1.3

Izvor: OECD, 2018.

Tablica 4. prikazuje kretanje izvoza Kanade, EU-a, SAD-a i Japana u razdoblju od 2000. do 2016. godine izraženo u postotku. Iz Tablice se vidi kako je gospodarska kriza ostavila veliki trag na izvoz Kanade, EU-a, Japana i SAD-a, u naročito lošoj situaciji bio je Japan 2009. godine, kada je izvoz roba i usluga pao za čak 23,4 %. I prema ovoj Tablici Unija ostvaruje najbolje rezultate, a rast izvoza je relativno bolji od 2006. godine i stupanja na snagu nove generacije bilateralnih sporazuma nego je to bilo prije 2006. godine, izuzev 2009. godine i krize.

Tablica 4: Rast izvoza roba i usluga EU-a, SAD-a, Kanade i Japana u razdoblju 2000. - 2016. godine (%)

Zemlja / godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kanada	9.1	-3.0	1.2	-1.7	5.5	2.2	0.9	1.1	-4.6	-13.0	6.6	4.8	2.6	2.7	5.9	3.5	1.0
Europska Unija	12.9	3.7	2.3	1.7	8.1	6.1	9.5	6.2	1.3	-11.6	10.6	6.6	2.2	2.2	4.7	6.2	3.5
Japan	12.7	-6.7	7.8	9.5	14.3	7.2	10.3	8.7	1.6	-23.4	24.9	-0.2	-0.1	0.8	9.3	2.9	1.3
SAD	8.6	-5.8	-1.7	1.8	9.8	6.3	9.0	9.3	5.7	-8.8	11.9	6.9	3.4	3.5	4.3	0.4	-0.3

Izvor: OECD, 2018.

Diljem svijeta još uvijek se pregovaraju i potpisuju nove generacije bilateralnih sporazuma. Primjer mogu biti pregovori o novome bilateralnome sporazumu Unije s Meksikom, Australijom, Novim Zelandom, SAD-om s Australijom ili Japana s Kanadom, Južnom Korejom i slično. Ipak sporazumi o kojima će se pregovarati u nekoj bližoj ili daljnjoj budućnosti nastavljati će se na novu generaciju bilateralnih sporazuma, kao što se nova generacija bilateralnih sporazuma nastavljala (tj. nadograđivala) na „tradicionalne“ sporazume. Prema tome, od budućih sporazuma se može očekivati i uklanjanje ostalih 5% carina, odnosno potpuno liberaliziranje carina, gdje zemlje koje su stupile u sporazum neće imati nikakve carine ni ograničenja jedne prema drugima. Nadalje, može se i očekivati dodatno proširenje GATT-a, GATS-a i TRIPS-a. Budući sporazumi proširit će i poglavlja javnih nabavki, zaštite intelektualnoga vlasništva, a pogotovo zaštitu okoliša i održivi razvoj temeljen na zelenoj tehnologiji i slično.

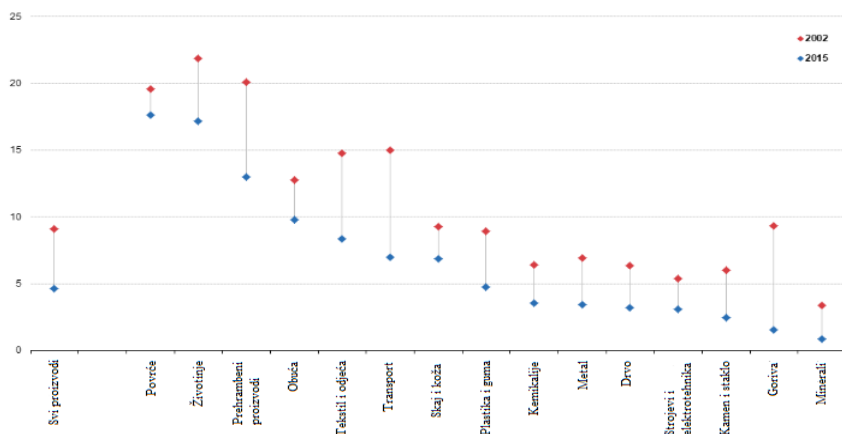
Budući bilateralni sporazumi mogli bi davati puno veći prostor i značaj trgovini usluga s ciljem liberalizacije trgovine usluga bez carinskih name-ta, tarifa, kvota.

Trgovinu uslugama mogao bi poboljšati novi Sporazum o trgovini uslugama (Trade in Services Agreement, TiSA). TiSA je trgovinski sporazum o kojem trenutačno pregovara 23 članica Svjetske trgovinske organizacije (WTO), uključujući i EU. Zemlje sudionice, zajedno čine 70 % svjetske trgovine uslugama. Temelji se na GATS-u, a koji nastoji proširiti i zamijeniti. Razgovori se temelje na prijedlozima sudionika. TiSA ima za cilj otvaranje tržišta i poboljšanje pravila u područjima kao što su licenciranje, financijske usluge, telekomunikacije, e-trgovina, pomorski prijevoz i ostalo (Trade in Services Agreement, 2017.). Europska unija mogla bi se u budućim sporazumima više orijentirati na važne proizvode sa znatnim izvoznim potencijalom, kao što su vino, voće i povrće, maslinovo ulje i prerađena hrana (koja prema podacima Komisije iz 2016. godine čini 70 % vrijednosti izvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda EU-a).

4. UČINCI NA NOVE GENERACIJE BILATERALNIH SPORAZUMA NA TRGOVINU EU

Nova generacija bilateralnih sporazuma smanjuje carine i povećava trgovinu robama i uslugama. Smanjenje carine prema kategorijama proizvoda pokazuje Grafikon 10. Na njemu se vidi smanjenje carina s 9 % u 2002. godini na 4,9 % u 2015. godini. Najviši pad carina u promatranome razdoblju zabilježili su prehrambeni proizvodi (s 20 % na 12,5 %), transport (s 15 % na 7,5 %) te goriva (s 9,8 % na 2,4 %). Najmanji pad su zabilježili povrće, strojevi i elektrotehnika te minerali.

Grafikon 10: Primijenjene tarife na vrijednost uvoza odabranih proizvoda u razdoblju 2002. – 2015. godine

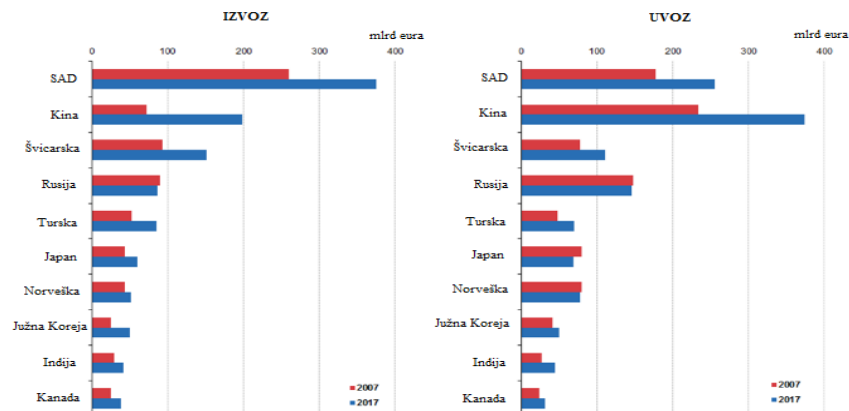

Izvor: Eurostat, 2018.

Što se tiče povećanja trgovine i učinaka nove generacije bilateralnih sporazuma stanje prikazuje Grafikon 11, na kojem je vidljivo kako se

trgovina EU-a s glavnim trgovinskim partnerima povećala za vrijeme stupanja nove generacije bilateralnih sporazuma na snagu. Veliko poboljšanje trgovine vidi se u rastu razmjene s Kinom. Rast trgovine očituje se u odnosima sa svim zemljama uspoređujući 2007. i 2017. godinu, osim za slučaj s Rusijom, s kojom EU niti nema potpisan sporazum nove generacije. Također, povećanje trgovine nije zabilježeno niti s uvozom iz Japana u promatranome razdoblju.

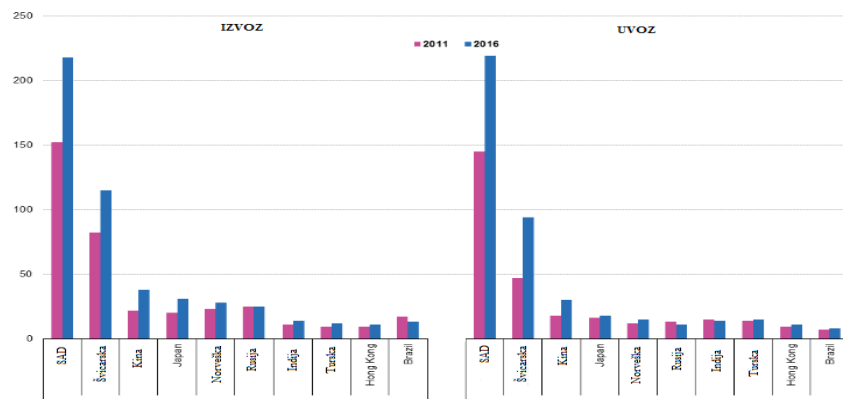
Grafikon 11: Trgovina robom EU-a s glavnim trgovinskim partnerima u razdoblju od 2007. do 2017. godine (u milijardama eura)

Izvor: Eurostat, 2018.

Grafikon 12, prikazuje trgovinu uslugama EU-a s glavnim trgovinskim partnerima. Vidljivo je kako EU najveće povećanje trgovine usluga ostvaruje sa SAD-om, Švicarskom i Kinom, a znatno skromnije s Indijom i Rusijom.

Grafikon 12: Trgovina uslugama EU-a s glavnim trgovinskim partnerima u razdoblju 2007. do 2017. godine (u milijardama eura)

Izvor: Eurostat, 2018.

Nova generacija bilateralnih trgovinskih sporazuma je utjecala i na razmjenu EU i Južne Koreje. Niže uvozne carine na robu iz Južne Koreje daju europskim potrošačima veći pristup važnim proizvodima poput elektronike, automobila ili strojeva. Na primjer, niže tarife na izvoz EU-a čine europske proizvođače konkurentnijima na korejskome tržištu automobila, strojeva, farmaceutskih proizvoda ili elektronike.

U skladu s preuzetim obvezama EU-a i Južne Koreje, carine na većinu dobara smanjenje su na 0% odmah nakon početka odvijanja slobodne trgovine. U određenim industrijama, postupno se ukidaju tarifne rezerve. Prije primjene Sporazuma o slobodnoj trgovini, Južna Koreja je imala znatno veće uvozne tarife za europske proizvode. Primijenjene trgovinski ponderirane prosječne tarife na izvoz EU-a u Južnu Koreju su se smanjile s više od 8 % prije Sporazuma na 2 % u prve tri godine i od tada su dodatno pale, povećavajući konkurentnost europskih proizvoda u Južnoj Koreji, npr. automobila, kemikalija i odjeće. Konkretno, Južna Koreja nameće tradicionalno visoke tarife na poljoprivredne proizvode. Za EU su se one smanjile s 49 % na 28 % u razdoblju od 2010. do 2014. godine. Također, carine EU-a za uvoz iz Koreje u ovome sektoru u skladu su s ostalim sektorima i smanjile su se sa 11 % na manje od 2 %. Početkom 2017. godine primijenjene prosječne carine ponderirane trgovinskim cijenama na korejski izvoz u EU smanjile su se na 0 % u gotovo svim relevantnim industrijama, čime se smanjuju cijene proizvoda uvezenih iz Južne Koreje u EU, kao što su automobili i elektronika. Od 2011. godine, stope iskorištenosti povlaštenih dobara kontinuirano su se povećavale za korejski izvoz, što je signaliziralo da tvrtke iz Južne Koreje koriste tarifne preferencije prema Sporazumu o slobodnoj trgovini. Stope iskorištenosti preferencija za izvoz EU-a također su porasle, ali i dalje su na nižoj razini (Europska komisija, 2017.).

Što se tiče trgovine robom, izvoz robe iz EU-a u Južnu Koreju se povećao za oko 60 % od razdoblja prije primjene Sporazuma o slobodnoj trgovini (primjenjuje od 2011. godine) do razdoblja nakon toga. Zbog ovoga sporazuma, izvoz u Južnu Koreju snažno je nadmašio izvoz ostalim regionalnim trgovinskim partnerima EU-a (Japan, Tajvan). Izvoz se povećao u većini industrija.

Korejski izvoz u EU zahtijevao je malo više vremena kako bi pozitivni rezultati bili vidljivi, ali je od 2011. godine nadmašio izvoz u usporedbi sa ostalim regijama. Relativna važnost Južne Koreje kao izvoznoga tržišta za proizvođače EU-a povećala se sa 2,0 % na 2,5 % nakon Sporazuma. Njegova relativna važnost kao izvorišne zemlje za uvoz prikazuje sličnu dinamiku. Od primjene Sporazuma, konvencionalni bilateralni trgovinski deficit EU-a u robama s Južnom Korejom se tijekom vremena pretvorio se u višak. Ukupni izvoz EU-a u Južnu Koreju se povećao i zbog toga

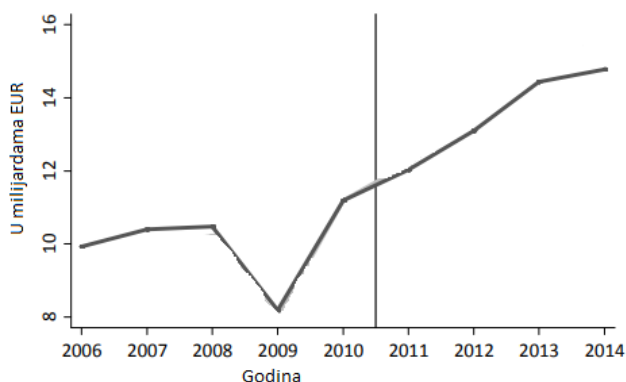
što izvoznici prodaju veće količine po višim cijenama, što signalizira poboljšanje kvalitete.

Slična se pojava može zamijetiti za korejski izvoz u EU. Broj proizvoda koji su uvezeni iz Južne Koreje i broj proizvoda koji se izvoze u Južnu Koreju se znatno povećao nakon 2011. godine, što ukazuje na povećanje dostupnosti proizvoda u EU i Južnoj Koreji (Implementation of the FTA between the EU and the Republic of Korea, 2018.).

Prema istome izvoru, trgovina uslugama između EU-a i Južne Koreje bila je relativno nerazvijena prije Sporazuma o slobodnoj trgovini. Nakon početka privremene primjene Sporazuma, izvoz usluga EU-a u Južnu Koreju porastao je sa 7 milijardi eura na oko 9 milijardi eura od 2011. do 2014. godine. Također, uvoz je još snažnije porastao s 4 na 7 milijardi eura. Udio Južne Koreje u EU izvozu i uvozu usluga se povećao od 2011. godine nadalje, što znači da je Južna Koreja nakon primjene Sporazuma nadmašila ostale trgovinske partnere EU-a. Isto vrijedi i za udio EU-a u trgovini korejskim uslugama.

Iako sporazum o Slobodnoj trgovini između Unije i Južne Koreje ne sadrži investicijsko poglavlje, izravna strana ulaganja između ovih zemalja povećala su se tijekom vremena. Godišnja stopa rasta izravnih stranih ulaganja Unije u Južnu Koreju povećala su se sa 5 % prije stupanja Sporazuma na snagu na 8 % nakon primjene Sporazuma. Stopa rasta dionica korejskih izravnih stranih ulaganja u EU je porasla sa 7 % na 19 %. Zalihe bilateralnih izravnih stranih ulaganja između EU i Južne Koreje povećale su se tijekom vremena. Ipak, zbog nestabilnoga vrednovanja imovine, nema jasnih dokaza da je Sporazum prouzročio značajan rast izravnih stranih ulaganja između EU i Južne Koreje u usporedbi s drugim zemljama (South Korea Trade Policy, 2018.).

Grafikon 13: Trgovina uslugama između EU-a i Južne Koreje
u razdoblju 2006. do 2014. godine (u milijardama eura)

Izvor: Europska komisija, 2018.

Grafikon 13 prikazuje kretanje trgovine uslugama između EU i Južne Koreje. Vidljivo je kako se trgovina uslugama umjereno povećavala do 2008. godine, kada se naglo smanjila tijekom financijske krize, a zatim se brzo oporavila. Od primjene sporazuma 2011. godine trgovina uslugama je znatno porasla. Trgovina uslugama je u stalnom rastu od 2010. godine, a volumen trgovanja povećao se s 10 milijardi eura na gotovo 15 milijardi eura tijekom cijeloga razdoblja, što je ujedno i povećanje nešto manje od 50 %.

Učinke je moguće sagledati na primjeru Sveobuhvatnoga trgovinskoga sporazuma između EU i Kolumbije, Ekvadora i Perua. Ovaj Sporazum omogućuje zajedničku i progresivnu liberalizaciju kroz uravnoteženo i sveobuhvatno područje slobodne trgovine. Na taj se način potiče trgovina između regija, privlače ulaganja u Andsku grupu zemalja i pomaže lokalnim tvrtkama da razviju snagu na regionalnom tržištu kako bi se natjecale na međunarodnoj razini. Sporazum otvara tržište za robu i usluge, javne nabavke i investicije. Na kraju prijelaznoga razdoblja, samo, uštede na uvoznim carinama iznose oko pola milijarde eura, dakle Sporazum pruža bolje uvjete za trgovinu kroz nova pravila o necarinskim preprekama, konkurenciji, transparentnosti i pravima intelektualnoga vlasništva (Andean Community, 2017.).

Uklanjanje carina znači konkretne dobitke za određene sektore koji već izvoze u regiju kao i nove mogućnosti za one koji su još uvijek izvan tih tržišta. Za primjer može poslužiti automobilska industrija koja je oslobođena za više od 33 milijuna eura carine. Proizvođači kemikalija Unije koji izvoze u Kolumbiju i Peru uštedjet će više od 16 milijuna eura godišnje, tekstilna industrija će imati uštede veće od 60 milijuna eura godišnje, industrija telekomunikacijskih uređaja oko 18 milijuna eura, a farmaceutski proizvodi 16 milijuna eura pristojbi i poreza. Što se tiče ostalih usluga sporazum će omogućiti konsolidirani i osigurani pristup tržištu za financijske usluge, usluge u pomorskom prometu, proizvodne industrije, telekomunikacijske usluge i ostale usluge (Andean Community, 2017.).

Ekvador se pridružio Sporazumu nakon Kolumbije i Perua. Prema Europskoj komisiji sporazum s Ekvadorom će imati iste uvjete kao i onaj s Kolumbijom i Peruom. Sporazum bi mogao ukloniti carine za sve industrijske proizvode, povećati pristup poljoprivrednim proizvodima, poboljšati pristup javnim nabavkama i uslugama te dodatno smanjiti tehničke prepreke trgovini. Nakon što se Sporazum provede u potpunosti, pretpostavlja se da će ušteda za EU izvoznike iznositi 106 milijuna eura godišnje, a za ekvadorske do 248 milijuna eura godišnje, kroz uklanjanje carina i pristojbi. Ovaj asimetrični sporazum prilagođen je razvojnim potrebama Ekvadora. Carine, tarife i ostale pristojbe postupno će se smanjivati kroz 17 godina, pri čemu će Unija liberalizirati 95% tarifnih linija, a Ekvador oko 60 %. Prema procjenama Komisije, Sporazum bi mogao

imati značajan utjecaj na rast ekvadorskoga BDP-a. Ekvadorska kava, kakao, voće, orašasti plodovi, banane i ostali jaki trgovinski imati će lakši put probijanja na europsko tržište (Ecuador joins EU-Colombia/Peru trade agreement, 2016.).

Učinci Sporazuma na trgovinu i između EU i Kolumbije, Ekvadora i Perua vidljivi su u tablicama 7 i 8. U Tablici 7 vidi se rast izvoza robe Unije u Kolumbiju, Ekvador i Peru, s tim da se izvoz u Ekvador i Peru udvostručio. Od stupanja Sporazuma na snagu 2013. godine zabilježen je rast izvoza, a treba naglasiti kako je rast bio neujednačen i turbulentan. Stupanjem Sporazuma na snagu (2013. godine) rast izvoza u Kolumbiju i Peru nije zabilježio veći trend povećanja s obzirom na stanje prije stupanja Sporazuma na snagu. Sporazum s Ekvadorom stupio je na snagu 2017. godine, te ga je zbog toga još uvijek teško analizirati.

Tablica 7: Trgovina robom, izvoz EU-a u Kolumbiju, Ekvador i Peru u razdoblju 2008. – 2017. godine (u milijunima eura)

Zemlja / godina	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Kolumbija	3.501,6	3.311,5	3.945,5	4.984,5	5.533,9	5.863,3	6.351,5	6.522,9	5.417,2	5.986,9
Ekvador	1.024,1	986,8	1.403,2	1.459,1	2.272,5	2.284,6	2.198,6	2.009,9	1.639,0	2.232,8
Peru	2.192,3	1.488,3	2.312,3	2.795,7	3.481,8	3.484,7	3.234,9	3.732,2	3.616,9	4.058,9

Izvor: Eurostat, 2018.

Tablica 8. prikazuje uvoz robe iz Kolumbije, Ekvadora i Perua u EU u razdoblju od 2008. do 2017. godine, u milijunima eura. Rast uvoza zabilježen je iz svih navedenih zemalja, pri čemu je najveći uvoz zabilježen iz Perua, gdje je on skoro udvostručen. Učinci od stupanja na snagu Sporazuma (2013. godine) slični su kao i kod izvoza robe, odnosno prisutan je neujednačen i turbulentan rast. Iako je učinak sličan kao i kod izvoza, treba naglasiti značajan pad uvoza robe EU-a iz Kolumbije u razdoblju od 2004. do 2017. godine.

Tablica 8: Trgovina robom, uvoz EU-a iz Kolumbije, Ekvadora i Perua u razdoblju 2008. – 2017. godine (u milijunima eura)

Zemlja / godina	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Kolumbija	5.089,5	4.017,3	4.782,9	6.969,4	8.634,1	7.643,4	8.178,4	6.724,4	5.432,5	5.620,4
Ecuador	2.136,8	1.921,9	2.035,0	2.364,9	2.469,6	2.569,9	2.621,1	2.595,5	2.723,6	3.018,9
Peru	3.873,4	3.205,2	5.189,9	6.396,4	6.259,4	5.274,3	4.978,2	5.033,0	5.162,7	6.127,7

Izvor: Eurostat, 2018.

Liberalizacija trgovine putem Sporazuma pokazuje pozitivan učinak. Unija je povećala svoj izvoz u Kolumbiju i Peru za proizvode koji su liberalizirani u sklopu Sporazumom, ali ostali proizvodi nisu zabilježili sličan trend. Od 2012. godine zabilježeno je značajno opadanje tarifa i carina prema Kolumbiji i Peruu. Od stupanja Sporazuma na snagu preko 500 kolumbijskih i 1000 peruanskih poduzeća po prvi puta je izvezilo u EU,

a koja se zalaže za daljnje jačanje navedenoga trenda (Implementation of the EU-Colombia/Peru Trade Agreement, 2016.)

Europska unija je sklopila Sporazume o pridruživanju s Gruzijom, Moldavijom i Ukrajinom 2014. godine. DCFTA predstavlja gospodarsku jezgru Sporazuma o pridruživanju koji upravlja provedbom širokoga spektra reformi usmjerenih ne samo na unaprjeđenje trgovinskih odnosa između EU-a i država potpisnica, nego i na olakšavanje usklađivanja sa standardima EU-a u različitim poslovnim pravilima u području sigurnosti hrane, tehničkih standarda, javnih nabava, politike tržišnoga natjecanja, intelektualnih i vlasničkih prava, te “dubokih” i “sveobuhvatnih” aspekata.

Sporazumi DCFTA rješavaju i carinske i necarinske barijere trgovini između država potpisnica i olakšati će modernizaciju gospodarskih korisnika s tehničkom i financijskom pomoći institucija EU-a. Uvjetovan uspješnom provedbom predviđenih reformi, dugoročni gospodarski učinci na zemlje DCFTA-e vjerojatno će biti pozitivni zbog konačne konvergencijske ekonomije korisnika na konkurentniju državu potkrijepljenu boljim institucijama, predvidljivijim i transparentnijim pravnim temeljima, poboljšanom investicijskom klimom, kao i poboljšanjem ostalih dimenzija. Ipak, analiza sugerira kako su neto koristi vremenski vrlo ograničene (visoki troškovi u kratkome i srednjem roku - koristi koje se uglavnom ostvaruju u dužem roku), kao i preko regija i gospodarskih sektora (manje konkurentni sektori i regije suočeni su s posebno teškim troškovnim prilagodbama). Troškovi, izazovi i rizici povezani s provedbom DCFTA-e uključuju, između ostaloga fiskalne troškove zakonskoga usklađivanja s pravnom stečevinom EU-a, gubitke tradicionalnih izvoznih tržišta, izazove pronalaženja tržišnih niša u već visoko konkurentnim europskim tržištima, troškove prilagodbe vezane uz industrijsko restrukturiranje (što dovodi do smanjenja udjela manje učinkovitih industrija s potencijalno negativnim istovremenim posljedicama na tržištu rada), investicijske potrebe javnoga i privatnoga sektora za financiranje provedbe reformi i premošćivanje “praznina” u infrastrukturi i produktivnosti (Benefits and Costs of DCFTA: Georgia, Moldova and Ukraine, 2017.).

Osim slabe konkurentnosti zemalja DCFTA-e, uglavnom koncentriranih na robu i poljoprivredno-prehrambeni sektor (koji također imaju tendenciju da budu visoko zaštićeni u EU) i drugim ekonomskim čimbenicima, izazovi pogoršavaju teške geopolitičke okolnosti, uključujući i postojanje “zamrznutih sukoba” i populizma koji će narušavati daljnji napredak reformi ili će ih čak preokrenuti. U kontekstu ovih okolnosti, Europska unija predlaže niz preporuka za politiku zemalja korisnica, naglašavajući potrebu postupne transformacije sa strateškim redoslijedom reformi radi ublažavanja socijalnih troškova transformacije, poboljšanja poslovnoga okruženja, promicanja izravnih stranih ulaganja i integracije u globalne lance vrijednosti, nastojanjima da se poveća svijest o posebnim propisima

DCFTA u privatnome sektoru, kao i kontinuiranu ciljanu financijsku i tehničku podršku od institucija Europske unije i ostalih donatora sa strogim uvjetovanjem pomoći i kontinuiranim praćenjem napretka na nacionalnoj i regionalnoj razini (Benefits and Costs of DCFTA: Georgia, Moldova and Ukraine, 2017.).

Tablica 9, prikazuje rast trgovine EU-a s Gruzijom, Moldavijom i Ukrajinom. Vidljivo je kako se obujam trgovine u promatranome razdoblju povećao, iako je imao oscilacija, dok je najbolji učinak od DCFTA-e u trgovini s Unijom imala Gruzija. Skromni rezultati Ukrajine posebno su uvjetovani revolucijom i sukobima u zemlji. Od 2014. godine vidi se smanjenje trgovine robom i uslugama između Unije i Gruzije, Moldavije i Ukrajine. Razloga pada trgovine vjerojatno je spora provedba DCFTA, odnosno spora prilagodba Gruzije, Moldavije i Ukrajine odredbama Sporazuma.

Tablica 9: Trgovina robom i uslugama EU-a s Gruzijom, Moldavijom i Ukrajinom u razdoblju 2002. – 2017. godine, u milijunima eura

Godina / Zemlja	Moldavija	Ukrajina	Gruzija
2002	311,2	1.193,0	157,5
2003	353,1	2.343,2	181,4
2004	397,6	2.081,3	296,9
2005	642,1	4.580,8	407,6
2006	664,5	8.338,8	456,7
2007	764,5	9.946,9	653,4
2008	961,3	10.516,5	524,1
2009	727,0	6.048,4	423,0
2010	977,3	5.865,7	660,2
2011	1.015,1	6.130,8	994,8
2012	1.094,2	9.218,1	1.486,4
2013	1.316,8	10.017,0	1.363,9
2014	1.192,1	3.258,5	1.250,0
2015	842,4	1.189,8	1.110,9
2016	739,1	3.416,9	1.426,1
2017	828,6	3.477,4	1.322,4

Izvor: Eurostat, 2018.

5. ZAKLJUČAK

Tradicionalni bilateralni sporazumi počeli su dobivati veliku važnost u 90-im godina 20. stoljeća. Njihova najvažnija zadaća bila je snižavanje carina i tarifa, kako bi se liberalizirala svjetska trgovinu i ostvario gospodarski rast, a što je ostvarivano pomoću Općega sporazuma o carinama

i trgovini, Općega sporazuma o trgovini uslugama te Općega sporazuma o intelektualnome vlasništvu, pod okriljem WTO-a. Uključujući sve navedeno, tradicionalni sporazumi su smanjili carine do 90% te povećali trgovinu robama i uslugama. Iako su tradicionalni sporazumi značajno pridonesli liberalizaciji i rastu trgovine, nisu dovoljno napravili po pitanju uključenosti trgovine uslugama u sporazume. Naime, u većini slučajeva nisu smanjivali carine za važne poljoprivredne proizvode (kao što je npr. šećer) te je orijentacija za okoliš bila mala ili nikakva. Odgovarajući na suvremenu međunarodnu gospodarsku složenost, EU je u okviru zajedničke trgovine politike nadišla pregovaranja i sklapanja klasičnih sporazuma o slobodnoj trgovini, usmjerenih na smanjenje tarifnih stavki i trgovinu robom, te je sve veći naglasak stavila na novu generaciju trgovinskih sporazuma. Ciljevi nove generacije bilateralnih sporazuma orijentirani su na otvaranje novih tržišta, sve veće uključivanje usluga, javne nabavke, izravne strane investicije i komercijalne aspekte intelektualnoga vlasništva. Uključivanjem svega navedenog novi sporazumi postali su kompleksniji i teži za pregovaranje. Ova generacija trgovinskih sporazuma je uspjela liberalizirati trgovinu robama i uslugama više od tradicionalnih sporazuma te ostvariti smanjenje carina iznad 90 %. EU kroz novu generaciju bilateralnih sporazuma, od njihove primjene 2007. godine, bilježi povećanje trgovine robom i uslugama s najvažnijim globalnim trgovinskim partnerima. Na temelju provedene analize i sinteze relativnih čimbenika može se zaključiti kako sklapanje sporazuma nove generacije u većini slučajeva, stvara pozitivno okruženje za realizaciju gospodarskih ciljeva EU-a, posebno kroz osjetno ukidanje carinskih barijera u međunarodnoj trgovini, a što u konačnici rezultira pozitivnim učincima na trgovinu robom i uslugama.

LITERATURA

Bilas, V.; Grgić, M. 2012. „Teorija regionalnih ekonomskih integracija“. Sinergija. Zagreb.

EU publications. „Foreign direct investment: an EU screening framework“. pogledano 03. 04. 2018., dostupno na: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/eedadaf3-b864-11e7-ac8e-01aa-75ed71a1/language-en/format-PDF>

EU publications. „The evolution of CETA“. pogledano 30. 07. 2018., dostupno na: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/48636506-562d-11e7-a5ca-01aa75ed71a1/language-en>

Europska komisija. „Deep and Comprehensive Free Trade Area EU-Republic of Moldova -Argumentaire“. pogledano 21. 04. 2018., dostupno na: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/moldova/documents/eu_moldova/argumentaire_en.pdf

Europska komisija. „EU negotiating texts in TTIP“. pogledano 22. 04. 2018., dostupno na: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1230>

Europska komisija. „EU-GEORGIA TRADE - industrial products explained“. pogledano 20. 04. 2018., dostupno na: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/georgia/documents/eap_aa/2dcfta_tbt_2014_en.pdf

Europska komisija. „EU-Japan EPA – The Agreement in Principle“. pogledano 17. 04. 2018., dostupno na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/july/tradoc_155693.doc.pdf

Europska komisija. „EU - Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area“. pogledano 21. 04. 2018., dostupno na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/april/tradoc_150981.pdf

Europska komisija. „EU – United States Trade Policy“. pogledano 06. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/united-states/>

Europska komisija. „Evaluation of the Implementation of the Free Trade Agreement between the EU and its Member States and the Republic of Korea“, pogledano 08. 06. 2018., dostupno na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/june/tradoc_155673.pdf

Europska komisija. „Guide to Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA)“. pogledano 16. 04. 2018., dostupno na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/september/tradoc_156062.pdf

- Europska komisija. „Key elements of the EU-Japan Economic Partnership Agreement – Memo“. pogledano 17. 04. 2018., dostupno na: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1687>
- Europska komisija. „The EU - Korea Free Trade Agreement in practice“. pogledano 07. 06. 2018., dostupno na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/october/tradoc_148303.pdf
- Europska komisija. „Report from the XXXIth round of negotiations of the Trade Part of the Association Agreement between the European Union and Mercosur“. pogledano 18. 04. 2018., dostupno na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/march/tradoc_156641.pdf
- Europska komisija. „Update on the state of EU-China trade-related discussions“. pogledano 19. 04. 2018., dostupno na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/april/tradoc_154473.pdf
- Europska komisija. „Izvešće Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija“. pogledano 09. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/HR/COM-2017-654-F1-HR-MAIN-PART-1.PDF>
- Europska komisija. „Andean Community“. pogledano 12. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/andean-community/>
- Europska komisija. „Bilateral and multilateral trade agreements“. pogledano 02. 03. 2018., dostupno na: https://ec.europa.eu/growth/sectors/food/processed-agricultural-products/trade-agreements_en
- Europska komisija. „Canada“. pogledano 16. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/canada/>
- Europska komisija. „CETA Factsheet“. pogledano 16. 04. 2018., dostupno na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/september/tradoc_156056.pdf
- Europska komisija. „Central America“. pogledano 13.04.2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/central-america/>
- Europska komisija. „China Trade Policy“. pogledano 19. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/china/>
- Europska komisija. „EU and Japan finalise Economic Partnership Agreement“. pogledano 17. 04. 2018., dostupno na: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1767>

Europska komisija. „EU and WTO“. pogledano 05. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-and-wto/>

Europska komisija. „EU Mercosur Association Agreement“. pogledano 18. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/eu-mercotur-association-agreement/>

Europska komisija. „EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation „. pogledano 19. 04. 2018., dostupno na: http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/eu-china_2020_strategic_agenda_en.pdf

Europska komisija. „EU - Mercosur Association Agreement, A vast economic potential, building bridges for open trade and sustainable development“. pogledano 18. 04. 2018., dostupno na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/december/tradoc_156465.pdf

Europska komisija. „Investment“. pogledano 02. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/investment/>

Europska komisija. „Japan Trade Policy“. pogledano 17. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/japan/>

Europska komisija. „Moldova Trade Policy“. pogledano 21. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/moldova/>

Europska komisija. „Negotiations and agreements“. pogledano 02. 03. 2018., dostupno na: http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/#_partly-in-place

Europska komisija. „Singapore Trade Policy“. pogledano 19. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/singapore/>

Europska komisija. „The EU-Japan agreement explained“. pogledano 17. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/eu-japan-economic-partnership-agreement/agreement-explained/>

Europska komisija. „Trade boosted by five years of EU-Korea Free Trade Agreement“. pogledano 11. 04. 2018., dostupno na: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1521>

Europska komisija. „Trade for All - New EU Trade and Investment Strategy“. pogledano 06. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/new-trade-strategy/>

Europska komisija. „Ukraine Trade Policy“. pogledano 21. 04. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/ukraine/>

- Europska komisija. „What is trade policy?“. pogledano 04. 03. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/policy-making/>
- Europska komisija. „Trade in Services Agreement“. pogledano 20. 08. 2018., dostupno na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/tisa/>
- Europsko vijeće. „EU trade policy“. pogledano 07. 04. 2018., dostupno na: <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/trade-policy/trade-agreements/>
- Eurostat. 2018. dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/home?>
- Government of Canada. 2018. dostupno na: <https://www.canada.ca/en.html>
- Institute for government. „Bilateral agreements“. pogledano 02. 07. 2018., dostupno na: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/bilateral-agreements>
- MacCormick, J. 2011. „Razumjeti Europsku uniju“. Mate. Zagreb.
- Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. „Zajednička trgovinska politika Europske unije“. pogledano 02. 03. 2018., dostupno na: <http://gd.m-vep.hr/hr/trgovinska-politika-europske-unije/>
- OECD. 2018. dostupno na: <https://comtrade.un.org/>
- Svjetska banka. 2018. dostupno na: <https://www.worldbank.org/>
- UN Comtrade. 2018. dostupno na: <https://comtrade.un.org>

PERSPEKTIVE RAZVOJA GOSPODARSKIH ODNOSA EU I KINE¹

Sažetak

EU i Kina su započele sa stvaranjem gospodarskih odnosa u 70-im godinama 20. stoljeća te su tijekom vremena postale najznačajniji trgovinski partneri te vodeće sile na globalnome tržištu. Problem istraživanja proizlazi iz turbulentnih odnosa EU i Kine u posljednjih nekoliko godina, prouzrokovanih nesuglasicama vezanima za otvorenost tj. zatvorenost kineskoga gospodarstva, a što je posebno vidljivo u poteškoćama s kojima se suočavaju europska poduzeća koja žele poslovati na ovome tržištu. Predmet istraživanja u ovome radu je gospodarska suradnja EU i Kine. Cilj prikazati ključne etape razvoja gospodarske suradnje ove dvije zemlje te znanstveno utemeljeno odrediti perspektive njihova razvoja u kontekstu globalnih promjena.

Ključne riječi: EU, investicije Kina, robe, trgovina, usluge

1. UVOD

Europska unija (EU) i Kina, te SAD, predstavljaju dva najveća svjetska trgovca. Kina je drugi najveći trgovinski partner EU iza SAD-a, a EU je najveći kineski trgovinski partner. Od uspostavljanja diplomatskih odnosa 1975. godine, njihova se suradnja znatno promijenila. Odnos EU-Kina koji je započeo kao okvir gospodarske suradnje, razvio se u sveobuhvatan politički i ekonomski odnos. Trenutačno, EU u svojem odnosu sa Kinom teži reciprocitetu, jednakim tržišnim uvjetima te poštenoj konkurenciji u političkim i ekonomskim odnosima. Također, EU nastoji unaprijediti europske vrijednosti, poput promicanja demokracije, vladavine zakona, ljudskih prava, ekonomskih i socijalnih reformi u Kini te poštivanja Povelje Ujedinjenih naroda. EU se zalaže otvaranje trgovinskih odnosa s Kinom, međutim, želi i osigurati da Kina trguje pošteno, poštuje prava intelektualnoga vlasništva i ispunjava svoje obveze kao članica Svjetske trgovinske organizacije (eng. *World Trade Organization* – WTO).

¹ Ovaj rad je nastao na temelju diplomskoga rada pod naslovom *Ekonomska suradnja EU i Kine – učinci i perspektive*. Rad je izrađen u okviru kolegija Mikrosustav EU na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Rad je obranjen 26. rujna 2019. godine.

Problem istraživanja proizlazi iz turbulentnih odnosa EU i Kine u posljednjih nekoliko godina, prouzrokovanih nesuglasicama vezanima za otvorenost odnosno zatvorenost kineskoga gospodarstva prema inozemnim, u ovom slučaju europskim, investicijama zbog čega europskim poduzećima nije dozvoljeno djelovanje na kineskom tržištu u jednakoj mjeri kao što kineska poduzeća djeluju na europskom tržištu. Predmet istraživanja u ovome radu je gospodarska suradnja EU i Kine. Cilj istraživanja je utvrditi specifičnosti trgovinske i industrijske politike EU i Kine, prikazati ključne etape razvoja njihove suradnje te znanstveno utemeljeno odrediti perspektive njihova razvoja u kontekstu globalnih promjena.

Istraživanje se sastoji od pet međusobno povezanih poglavlja. Rad započinje uvodnim razmatranjima te definiranjem ključnih elemenata istraživanja, a nakon čega je pružen pregled povijesnoga razvoja gospodarskih odnosa EU i Kine. Istraživanje je nastavljeno analizom gospodarskih odnosa ove dvije zemlje, s posebnim naglaskom na trgovinu roba i usluga te izravna strana ulaganja. Provedena analiza je stvorila temelj za definiranje znanstveno utemeljenih perspektiva gospodarskih odnosa EU i Kine. Istraživanje završava zaključkom, koji predstavlja sintezu rezultata istraživanja, a kojima je dokaza radna hipoteza.

2. POVIJESNI RAZVOJ GOSPODARSKIH ODNOSA EU I KINE

Europska ekonomska zajednica (EEZ), a koja predstavlja temelj EU i Kina uspostavile su diplomatske odnose 1975. godine, prije nego što je Kina započela novu ekonomsku politiku postepenoga otvaranja svojega gospodarstva. Kina tada nije imala u planu potpisivanje trgovinskog sporazuma s Zajednicom, već je jedini razlog za pokretanje suradnje bio izrazito politički. Sporazum o trgovini je uslijedio desetljeće kasnije tj. 1985. godine, u prvome razdoblju gospodarskih reformi u Kini te i danas predstavlja pravni dokument na kojem se temelje bilateralni trgovinski i gospodarski odnosi između Kine i EU. Nakon pokretanja bilateralnoga političkog dijaloga 1992. godine i diskusije o pitanjima ljudskih prava 1995. godine, odnosi između Kine i EU nadograđeni su 1998. godine, organiziranjem godišnjih sastanaka na vrhu. Sastanci se odnose na ključna pitanja bilateralnih odnosa započetih od 2003. godine. Ovakvi sastanci posvećuju dužnu pozornost domaćim kretanjima u obje države, kao i sve većim globalnim problemima (primjerice G20, klimatske promjene, međunarodne financije). Osim navedenoga, bilateralna suradnja kontinuirano se poboljšava otvaranjem novih područja sektorskoga dijaloga, a što je proces koji je započeo prije gotovo 20 godina s istaknutim pitanjima od obostranoga interesa. Odnos EU i Kine, koji je započeo kao okvir gospodarske suradnje, razvio se u sveobuhvatan politički i ekonomski odnos. Sadašnja politika EU prema Kini daje prioritet reciprocitetu,

jednakim uvjetima na tržištu i poštenoj konkurenciji u političkim i gospodarskim odnosima (Centre international de formation européenne, 2013).

U posljednja tri desetljeća, predsjedništvo Xi Jinping-a definiralo je odnose između Europe i Kine. U 2018. godini Xi je pokrenuo drugu fazu svojega plana za potpunu kontrolu nad Komunističkom strankom Kine te, uz produžetak mandata, nad cijelom zemljom. Ugradio je svoju osobnu političku doktrinu u ustav države i upotrijebio je sve ovlasti stranačkoga aparata za njezino propagiranje. Nadalje, uklonio je dvomandatno ograničenje svojega predsjedništva te je postao utjelovljenje Kine. Za razliku od centralizirane kineske države sa snažnim vođom, EU je bila fragmentirana. Financijska kriza 2008. godine imala je teške posljedice za europska gospodarstva. Nemiri su gurnuli EU prema uspostavi različitih mehanizama financijske potpore kako bi euro ostao stabilan i kako bi se podržale javne financije. Europska gospodarstva probila su se kroz oluju, ali uz veliku cijenu. Mjere štednje koje su nametnule institucije EU stvorile su široko nezadovoljstvo i mnogi su smatrali kako su njihove gospodarske poteškoće posljedica nedemokratskih odluka stranih aktera. Kina se s globalnom financijskom krizom borila potpuno drugačije. Strateški je iskoristila svoju dugogodišnju tradiciju uzastopnih petogodišnjih planova, što je omogućilo nepostojanje političke konkurencije u jednopartijskom sustavu. Kako bi zadržala rast i nisku razinu nezaposlenosti, Komunistička partija se oslanjala na svoja državna poduzeća, prisiljavajući banke da povećaju kreditiranje unatoč smanjenoj međunarodnoj potražnji za proizvedenim proizvodima. Međutim, kineski novac nikad nije dolazio besplatno. Kina je zaobišla EU i implementirala *Belt and Road* inicijativu kroz bilateralne sporazume. *Belt and Road* je kineski ambiciozan program povezivanja Azije s Afrikom i Europom, kopnenim i pomorskim mrežama duž šest koridora, s ciljem poboljšanja regionalne integracije, povećanja trgovine i poticanja gospodarskoga rasta. Kina u sklopu *Belt and Road* inicijative nudi dugoročne zajmove, koji su vezani za strateške ustupke u zemljama primateljicama. Luka Pirej postala je primjer takve prakse. China Ocean Shipping Company (COSCO), kinesko državno poduzeće, postalo je većinski dioničar pogona nakon grčke dužničke krize, što je omogućilo Kini da dođe do najprometnije mediteranske luke. S porastom euroskepticizma, sve se više europskih zemalja okrenulo prema istoku kako bi dobile kineske zajmove, bez ikakvih političkih obaveza. S rastućim utjecajem Kina se pripremala da preplaviti europsko tržište s jeftinom robom. Uz to, Kina je masovno ulagala u digitalni sektor što je dovelo do procvata nacionalne industrije, a tehnološki napredak smanjio je potrebu za uvozom europskih proizvoda visoke dodane vrijednosti, istodobno povećavajući trgovinski deficit EU s Kinom. Kineske investicije postale su prvoklasni akteri četvrte industrijske revolucije.

Kina je postala izravni konkurent SAD-u u cyberspace-u, a EU je bila ograničena na sporednu ulogu te sve više izazivana od strane Kine na novim poljima, pri čemu je izgubila prednost u međunarodnim poslovima. Afrika je postala simbolom novoga natjecanja te je EU potpisala novi sporazum o slobodnoj trgovini s Afričkom unijom, no to nije zaustavilo kinesku ekspanziju na europskom kontinentu. Kina je uložila značajne količine u infrastrukturu i ponudila kredite u zamjenu za strateške koncesije i mineralne sirovine. Kina je nadvladala mnoga europska tržišta i uskoro postala glavni afrički trgovinski partner (Green European Journal, 2019.).

Do sredine 2010-ih godina, najvažnije pitanje u EU je bio priljev kineske robe na europska tržišta koji je podcjenjivao domaće proizvođače. EU je postupno uvodila strože antidampinške propise i procedure za pregled stranih ulaganja. Uvela je carine na proizvode koji se prodaju ispod troškova proizvodnje, usporavajući protok robe koju je Kina skladištila od globalne gospodarske krize. Također, EU je ublažila nelojalnu konkurenciju između privatnih europskih proizvođača i kineske industrije financirane od strane države na način da je poticala ulaganja privatnih kineskih poduzeća, a regulirala poduzeća povezana s političkim strankama. Također, Unija je sa svojim državama članicama izgradila zajednički sustav pregleda stranih ulaganja kako bi zaštitila svoje kritične i osjetljive sektore poput energije, transporta, telekomunikacija, financija i obrane. Ovaj novi zakonodavni okvir razvijen je na načelu reciprociteta te kineska industrija, pod vodstvom države, više ne može djelovati u Europi na način koji europskim poduzećima nije dozvoljen u Kini. Integracija između članica EU, dijeljenje strateških projekata među državama, široka suradnja u vojnom, energetsom, telekomunikacijskom, industrijskom i digitalnom sektoru, ukazala je na stvarni potencijal EU te je time okončana era kineskih strateških akvizicija unutar EU-a, koja se odnosi na kupnju luke Pirej, agrokemijskoga poduzeća Syngenta, KUKA Robotics i velikog portugalskoga dobavljača energije. EU je kroz svoje nove projekte, koji su njezinu industriju učinili konkurentnom na međunarodnome tržištu, ponovno sposobna konkurirati kineskim i američkim partnerima (Green European Journal, 2019.).

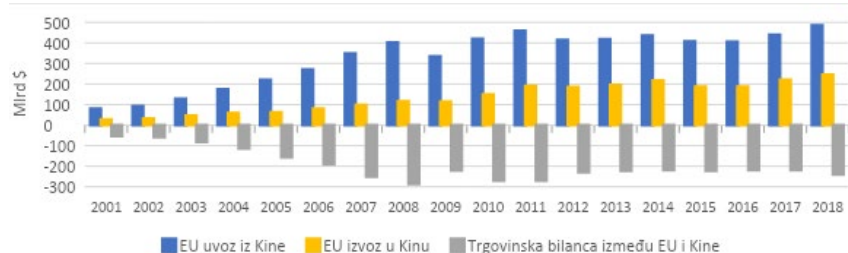
EU i Kina su 2013. godine iznijele strateške planove razvoja. Pritom, Kina se orijentirala na svoje dvostoljetne ciljeve i 12. po redu petogodišnji plan, a EU na Strategiju EUROPA 2020. Ovakav pristup predstavlja potencijal za unapređenje suradnje i postizanje rezultata pogodnih za obje države. U tome pogledu, obje su strane zajednički usvojile Strateški plan suradnje EU i Kine 2020. Ovaj plan suradnje postavlja ciljeve koji pokrivaju širok raspon inicijativa na područjima mira i sigurnosti, blagostanja, održivoga razvoja te razmjene između ljudi. Ujedno, uspostavom strateškoga plana suradnje, u središte dugoročnih bilateralnih odnosa je stavljen

Sporazum o ulaganju između Kine i EU, za koji su pregovori započeli 2013. godine. Pregovori su neposredni europski prioritet u pogledu produbljivanja i uravnoteženja odnosa s Kinom. Cilj je dostići istu razinu otvorenosti na kineskome tržištu koja je već dostupna na tržištu EU te također, olakšati pristup tržištu rješavanjem diskriminatornih i kvantitativnih ograničenja. Pitanja o kojima se raspravlja u pregovorima su pristup tržištu ulaganja i zaštita ulaganja, regulatorni okvir za ulaganja, uključujući transparentnost, postupke licenciranja i autorizacije, održivi razvoj te rješavanje sporova. Sporazum bi olakšao europskim investitorima kupovinu udjela u kineskim poduzećima te pomogao u rješavanju sve većih pritužbi prema kojima Kina može ostvariti strateške akvizicije u Europi, dok europskim poduzećima to nije dopušteno provoditi u Kini. Na sastanku na vrhu EU-a i Kine, održanome 9. travnja 2019. godine, postignut je napredak u pregovorima. Obje strane su se obvezale na okončanje pregovora u 2020. godini uspostavili politički mehanizam za kontinuirani nadzor napretka u pregovorima (Europska komisija, 2019).

3. TRGOVINSKI I INVESTICIJSKI ODNOSI EUROPSKE UNIJE I KINE

Europska unija je u svim godinama promatranoga razdoblja više uvozila robe iz Kine nego što je izvozila, dakle u svim godinama postoji trgovinski deficit. U razdoblju od 2001. do 2008. godine deficit se povećava u svakoj godini, usporedno s rastom uvoza, dok izvoz također raste, no u manjem razmjeru. Nakon 2008. godine očituje se pad uvoza, smanjenje izvoza pa tako i smanjenje deficita, što je uzrokovala globalna financijska kriza. Od 2009. godine pa do kraja promatranoga razdoblja deficit oscilira između 200 i 300 milijardi američkih dolara (Grafikon 1).

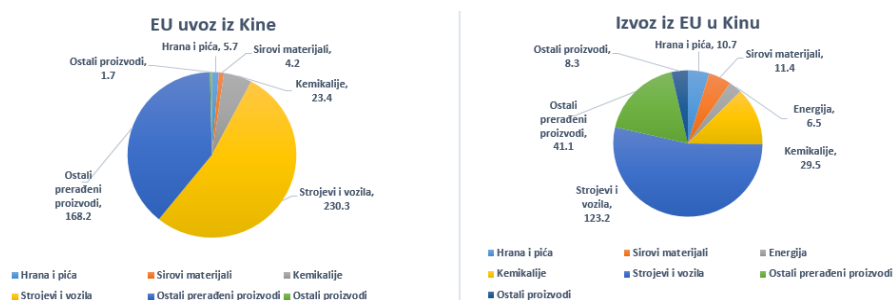
Grafikon 1: Trgovina robom između EU i Kine u razdoblju 2001. - 2018. godine

Izvor: samostalna izrada autora prema podacima iz ITC-a, 2019.

Grafikon 2. prikazuje strukturu europskoga uvoza iz Kine te strukturu europskoga izvoza u Kinu u 2018. godini.

Grafikon 2: Trgovina robom između EU i Kine prema grupama proizvoda u 2018. godini

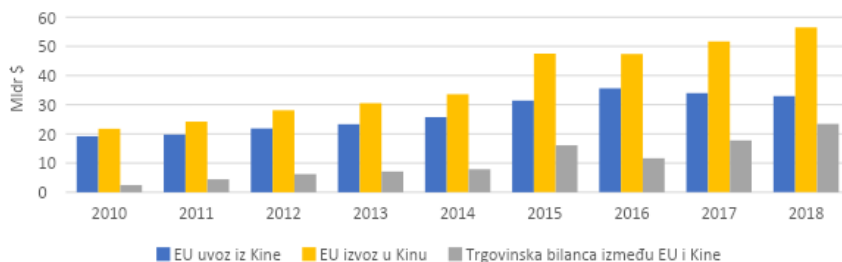

Izvor: samostalna izrada autora prema podacima Eurostata, 2019.

EU je u 2018. godini iz Kine najviše uvezla strojeva i vozila, i to u vrijednosti od 230,3 milijardi američkih dolara, zatim ostalih prerađenih proizvoda u vrijednosti od 168,2 milijarde američkih dolara, kemikalije u vrijednosti od 23,4 milijarde, hranu i pića u vrijednosti od 5,7 milijardi, sirove materijale u vrijednosti od 4,2 milijarde te ostale proizvode u vrijednosti od 1,7 milijarde američkih dolara. EU je u Kinu najviše izvezla strojeve i vozila u vrijednosti od 123,2 milijarde američkih dolara, zatim ostale prerađene proizvode u vrijednosti od 41,1 milijarde, kemikalije u vrijednosti od 29,5 milijarde, sirove materijale u vrijednosti od 11,4 milijarde, hranu i pića u vrijednosti od 10,7 milijardi, ostale proizvode u vrijednosti od 8,3 milijardi te energiju u vrijednosti od 6,5 milijardi američkih dolara.

Tijekom cijeloga promatranog razdoblja EU je izvozila više usluga u Kinu nego što je uvozila, a što rezultira trgovinskim suficitom (Grafikon 3). Suficit, isto kao i izvoz raste u svim godinama (osim u 2016. godini). Uvoz se također povećavao u svim godinama (osim u 2017. godini), no manjim intenzitetom od izvoza. U 2018. godini je zabilježena najveća razina izvoza EU u Kinu te najveći suficit u trgovini s Kinom, od čak 23,4 milijarde američkih dolara.

Grafikon 3: Trgovina uslugama između Europske unije i Kine u razdoblju od 2010. do 2018. godine

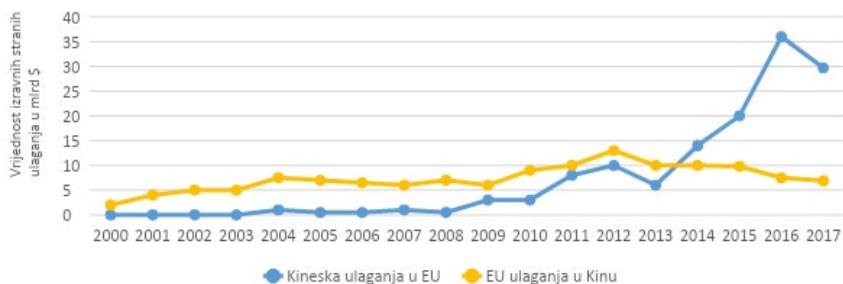

Izvor: samostalna izrada autora prema podacima iz Eurostata, 2019.

Izravna strana ulaganja (FDI) donose značajne koristi EU, povezujući njezina poduzeća s globalnim lancima vrijednosti, povećavajući produktivnost, konkurentnost i raspodjelu resursa, nabavljajući kapital, tehnologije, stručnost i inovacije, uz otvaranje novih izvoznih tržišta.

Vrijednost izravnih stranih ulaganja iz EU u Kinu je od 2000. do 2013. godine bila veća od vrijednosti kineskih izravnih stranih ulaganja u EU. No, 2013. godine započinje nagli porast FDI-a iz Kine u EU i koji traje do 2016. godine. U tom razdoblju, vrijednost se povećala za otprilike 30 milijardi eura, dok su izravna strana ulaganja iz EU u Kinu zabilježila pad od 2014. godine pa sve do kraja promatranoga razdoblja. U 2017. godini kineska izravna strana ulaganja zabilježila su oštri pad, a koji je nastavljen i u 2018. godini. Vrijednost FDI-a iz Kine u EU se u 2018. godini smanjila na 17,3 milijarde eura, što je za 40% manje od razine u 2017. godini.

Grafikon 4: Izravna strana ulaganja između EU i Kine u razdoblju od 2000. do 2017. godine

Izvor: Rhodium Group, 2019.

4. PERSPEKTIVE GOSPODARSKIH ODNOSA EU I KINE

EU i Kina kao važni sudionici u multipolarnome svijetu dijele odgovornost za promicanje mira, prosperiteta i održivoga razvoja za dobrobit svih. Čelnici EU i Kine vjeruju kako bi učinkoviti multilateralizam utemeljen na pravilima trebao biti jezgra globalnoga upravljanja. SAD odustaju od vodeće uloge u promicanju otvorenijih globalnih tržišta te dolazi do velike zabrinutosti širom svijeta oko negativnih utjecaja globalizacije. S obzirom na cjelokupnu situaciju, od velike je važnosti za Kinu i EU razmatranje načina kojim će se u potpunosti produbiti raspon njihovih bilateralnih odnosa, kroz povećanje trgovine i ulaganja, promicanje suradnje u područjima klimatskih promjena, energije i okoliša, globalnim upravljanjem, suradnjom u znanosti, tehnologiji i inovacijama, infrastrukturi i financijskim uslugama te sudjelovanjem u razmjeni ljudi. Zajedničko djelovanje na ovim pitanjima može biti obostrano korisno za obje strane, pomaže u održavanju gospodarskoga rasta, stvaranju radnih mjesta i poboljšanju

razine socijalne skrbi, ne samo unutar zemalja već širom svijeta (Europska komisija, 2019.).

Trgovina robom pokretačka je snaga u gospodarskom odnosu EU i Kine. Međutim, osim trgovine robom, mnoga područja njihove gospodarske interakcije i dalje su nedovoljno razvijena, uključujući trgovinu uslugama, razinu izravnih stranih ulaganja, suradnju na području industrijskih i tehnoloških inovacija te integraciju financijskih tržišta. Rast kineske potrošnje, posebice usluga, ima potencijal stvaranja novih tržišta za europska poduzeća, dok porast kineskih ulaganja u EU, osim povećanja BDP-a i zaposlenosti u EU, također pruža kineskim tvrtkama platformu za poboljšanje njihove globalne konkurentnosti. Međutim, mnoga europska poduzeća vide kineska poduzeća kao izvore nelojalne konkurencije, kako na vlastitim tržištima, tako i na kineskome tržištu. S druge strane, kineska poduzeća iskazuju zabrinutost da bi EU mogla nametnuti političke mjere protiv njih, poput antidampinških i izravnih carina, koje Kina smatra nepoštenima. Kina se također nalazi usred složene gospodarske tranzicije. Strukturne promjene koje su u tijeku u njezinome gospodarstvu i sporije stope rasta stvaraju nove izazove za europska i kineska poduzeća. Značajne razlike između političkoga i gospodarskoga sustava EU i Kine pridonose izazovima produbljivanja njihovih bilateralnih gospodarskih veza. S obzirom na spoj izazova i prilika, važno je da čelnici EU i Kine posvete više pozornosti svojoj bilateralnoj strategiji i razmotre kako produbljivanje njihovih gospodarskih odnosa može donijeti obostranu korist. Navedeno podrazumijeva nadogradnju postojećega Strateškoga plana suradnje EU i Kine 2020., ponovno definiranje njihovih zajedničkih interesa u novome globalnom kontekstu, istodobno priznavanje njihovih različitosti te prioritarno postizanje napretka tamo gdje je on ostvariv i gdje su odnosi trenutačno nedovoljno razvijeni. Opći cilj bi trebao biti promocija i poticanje održivoga, uravnoteženog i uključivog rasta obaju gospodarstava.

Kako bi se to ostvarilo, EU i Kina bi trebale (The Royal Institute of International Affairs, 2017.):

- 1. Dovršiti Sporazum o ulaganju u čim kraćem vremenu.** Sporazum će zamijeniti postojeće bilateralne sporazume između Kine i zemalja članice EU, a njegov je cilj stvaranje otvorenijega, transparentnijega i sigurnijega okruženja za veće buduće tokove ulaganja. Pristup tržištu trenutno je najizazovnije pitanje u tim pregovorima. Potencijalni kineski ulagači u EU primjećuju sve veći nadzor nacionalnih regulatora, prvenstveno zbog nacionalne sigurnosti i nelojalne konkurencije. Suprotno tome, europska poduzeća susreću se s velikim ograničenjima u pristupu kineskome tržištu zbog domaće strategije razvoja i protekcionizma određenih sektora. U skladu sa Sporazumom o ulaganju, cilj bi trebao biti

stvaranje poštene, stabilne, transparentne i predvidljive poslovne klime u Kini i EU, kako bi poduzeća s obje strane uživala jednak tretman bez obzira na zemlju podrijetla. Stoga bit će potrebna prilagodba europskih i kineskih strategija i institucionalnih okvira, uključujući potencijalno donošenje novoga zakonodavstva, kako bi se osigurala povoljna poslovna klima i pojačala zaštita prava intelektualnoga vlasništva.

2. **Otvoriti pregovore o uspostavljanju Sporazuma o slobodnoj trgovini između EU i Kine.** Takvi pregovori mogu se pokrenuti nakon uspješnoga sklapanja Sporazuma o ulaganju između EU i Kine. Važnost Kine kao trgovinskog partnera EU nastaviti će i dalje rasti, čak i ako se značaj EU kao kineskoga trgovinskog partnera smanji (do 2020. godine EU možda više neće biti najveći kineski trgovinski partner, što će dijelom biti rezultat Brexita). To znači da će stupanj do kojeg će Kina i EU otvoriti svoja tržišta i povećati liberalizaciju trgovine i ulaganja, biti presudan čimbenik u oblikovanju njihovih gospodarskih odnosa do 2025. godine. Trgovina uslugama treba se aktivno promicati u oba smjera, a zdravstveni proizvodi i usluge dobri su primjeri područja u kojima obje strane mogu ostvariti koristi. Kao primjer potencijalnoga utjecaja navedenog sporazuma, kinesko istraživanje procjenjuje da bi Sporazum o slobodnoj trgovini mogao povećati izvoz EU-a u Kinu za jednu trećinu tijekom pet godina, dok bi kineski izvoz u EU bio 20% veći. Iako bi Sporazum pomogao poboljšati trgovinsku ravnotežu između EU i Kine, uklanjanje međusobnog trgovinskog deficita ipak bi zahtijevalo dodatne zajedničke napore izvan Sporazuma.
3. **Koristiti kinesku Belt and Road inicijativu (BRI) kao platformu za daljnje širenje bilateralne trgovinske i gospodarske suradnje.** Belt and Road nudi mogućnosti za ostvarivanje obostranih koristi Kine i EU. Naime, EU ima potencijal postati zapadno „sidrište“ BRI-ja, sa ciljem stvaranja novih kopnenih i morskih veza između brzorastućih tržišta istočne Azije i zrelih, razvijenih tržišta Europe, poboljšavajući njihovu međusobnu trgovinu, kao i tržišta duž planiranih željezničkih i morskih puteva. Srodne kineske investicije, uz „Junckerov plan“, mogu pomoći u rješavanju nekih uskih grla europske infrastrukture, posebno u lučkim i željezničkim objektima u Srednjoj i Istočnoj Europi te novim željezničkim teretnim linijama između Kine i Europe. Kao rezultat suradnje Kine i EU u sklopu Belt and Road inicijative, globalna europska trgovina mogla bi se povećati za otprilike 6%, nakon što se završe svi povezani projekti, uglavnom zbog smanjenja troškova prijevoza. Također, EU poduzeća mogla bi koristiti spomenute rute za povećanje izvoza na kinesko rastuće potrošačko tržište. Europske financijske institucije

mogu osigurati stručnost u dugoročnom financijskom upravljanju složenim infrastrukturnim investicijskim projektima, dok bi europska ulaganja mogla pomoći BRI projektima da zadovolje potrebne globalne standarde okoliša i druge oblike održivosti.

4. **Produbiti suradnju EU i Kine na području energetske sigurnosti i klimatskih promjena.** EU i Kina dijele mnoge zajedničke ciljeve vezane za energetske i klimatsku politiku, a 2016. godine su potpisale plan energetske suradnje, promovirajući bilateralnu suradnju u energetske sigurnosti, izgradnji infrastrukture i transparentnosti tržišta. Budući ciljevi uključuju jačanje bilateralne suradnje u dizajnu, energetskim sustavima s niskim udjelom ugljika, energetskim zakonodavstvom i politikom, utvrđivanjem standarda te načinima određivanja cijena i mehanizmima upravljanja, posebno u nuklearnoj i obnovljivoj energiji. EU i Kina ponovno su iskazale svoju snažnu potporu Pariškom sporazumu o klimatskim promjenama iz 2015. godine te bi, kako bi pomogle u održavanju domaćega i međunarodnoga napretka u ostvarivanju pariških ciljeva, trebale zajedno poduzeti brojne korake. Navedeno uključuje provođenje namjenskih, nacionalno utvrđenih doprinosa, osiguranje financiranja programa u najmanje razvijenim zemljama te produbljivanje suradnje u razmjeni podataka i transparentnosti na multilateralnim forumima.
5. **Usredotočiti se na mogućnosti koje nude nova dostignuća u znanosti, tehnologiji i inovacijama.** Ono što čini ovo područje obećavajućim za suradnju EU i Kine je činjenica da je područje znanosti, tehnologije i inovacija manje upravljano pitanjima pristupa tržištu, a više kapacitetima onih uključenih u inovacije za stvaranje prekograničnih mreža. Procjenjuje se kako europska poduzeća provode preko 40% svog istraživanja i razvoja u inozemstvu, a njihova ulaganja u istraživačke i razvojne centre u Kini čine značajan dio kineskoga inovacijskoga sustava. Također, kineska poduzeća grade više istraživačkih i razvojnih, dizajnerskih i informacijskih centara u Europi. Veća ulaganja u suradnju u znanosti, tehnologiji i inovacijama pod umreženim pristupom uvelike će ovisiti o olakšavanju pojedincima da putuju i rade na tržištima Kine i EU. Rast kineske srednje klase i razine potrošnje čine vjerojatnijim da će doći do značajnoga povećanja broja kineskih turista i studenata u Europi. Prema kineskome istraživanju, potrošnja po stanovniku kineskih posjetitelja u EU u 2015. godini dosegla je 2.200 eura, pridonijevši 0,3% europskom i povećavši zaposlenost za 0,6 postotnih bodova, a u 2018. godini zabilježen je porast od 5,1% u broju kineskih turista. Područja trgovine, ulaganja i produbljivanje razmjene ljudi rezultirala bi višestrukim koristima od ciljanih, recipročnih, višegodišnjih viza i viza s višestrukim ulazom.

6. Podržati daljnju suradnju EU i Kine u financijskome sektoru.

Povećanje razine trgovine i investicija između EU i Kine, dijelom potaknuto povećanom prisutnošću kineskih poduzeća u EU, zahtijevat će veću financijsku potporu institucija. Rana uključenost država članica EU u Azijsku infrastrukturnu investicijsku banku i kineska uključenost u Europsku banku za obnovu i razvoj pokazali su kako su ove zemlje voljne produbiti suradnju u multilateralnim financijskim institucijama. Značajna potražnja za financiranjem infrastrukture u Aziji i infrastrukture u sklopu BRI inicijative ponudit će nove mogućnosti za financijsku suradnju, pogotovo ukoliko dvije strane rade zajedno kako bi iskoristile ove mogućnosti za zagovaranje zelenih mehanizama financiranja i proizvoda. U kineskome gospodarstvu, kao i gospodarstvu EU, dominira financiranje od strane banaka te oba gospodarstva doživljavaju brzo širenje svojih tržišta kapitala, iako polaze od vrlo različitih početnih uvjeta. Liberalizacija zahtijeva koji su potrebni za ulazak financijskih institucija EU na kinesko tržište omogućila bi EU da podupire kinesku reformu i razvoj kineske industrije financijskih usluga. Također, ova bi liberalizacija pomogla u poboljšanju regulatornih standarda i tehničko-financijskoga nadzora, povećavajući na taj način alokativnu učinkovitost kapitala u Kini i promičući stabilni i održivi razvoj. Uz to, trebalo bi potaknuti i više kineskih financijskih institucija da djeluju u EU. Surađujući u navedenom području, EU i Kina bi mogle promovirati uporabu eura i renminbija u globalnim transakcijama. Internacionalizacija renminbija odvija se s visokim stupnjem uključenosti financijskih institucija EU. Dugoročno, kada kineska financijska tržišta budu dovoljno zrela i otvorena, postojati će više prilika za suradnju EU i Kine u održavanju integriteta globalnih financijskih tržišta i jačanju globalne financijske arhitekture.

7. Doprinositi jačanju mehanizama dobrog globalnoga upravljanja.

EU i Kina trebale bi nastaviti promicati otvoreno svjetsko gospodarstvo i pridonositi poboljšanju globalnoga gospodarskoga poretka. Produblјivanje gospodarskih veza između EU i Kine rezultirat će ne samo potencijalnim koristima za EU-u i Kinu, već će ići u smjeru jačanja globalne ekonomije i poboljšanja globalnoga upravljanja, s obzirom na važnost ovih gospodarstava. Međutim, korisni učinci bližega djelovanja ovisit će o određenim preduvjetima. Prvenstveno, bitno je prepoznati kako suradnja Kine i EU ne smije negativno utjecati na SAD, s obzirom na njegov veliki značaj za EU i Kinu, a i globalno gospodarstvo. Pronalaženje načina za povezivanje SAD-a sa svim aspektima regulatornih, financijskih, istraživačkih, razvojnih i drugih mehanizama između EU i Kine bi trebao biti cilj u Pekingu, Bruxellesu i drugim europskim glavnim gradovima. Isto tako, bilateralna koordinacija između EU i Kine

o pitanjima važnim za globalno upravljanje - od dubljih trgovinskih odnosa i financijske suradnje do politika klimatskih promjena, mora se poduprijeti i pridonijeti jačanju G20, WTO-a, UN-a i drugih odgovarajućih multilateralnih tijela. To će osigurati da dublja bilateralna suradnja između EU i Kine bude održiva i od globalne koristi.

EU i Kina su razvile međuovisnost o zajedničkom trgovanju i obje su uspjele ostati prvaci u liberalizaciji trgovine u doba kada je taj cilj sve teže postići. Međutim, kao što se na temelju istraživanja može zaključiti, gospodarski odnosi između EU i Kine nisu nimalo jednostavni. Ne samo da postoji sve veći broj trgovinskih sporova kako se kinesko gospodarstvo razvija u gospodarstvo s robom visoke dodane vrijednosti, koja je tradicionalna domena europskih proizvođača, već i kineska ulaganja u Europu, koja su prethodno bila poželjna, postaju sve više sumnjiva kako njihove dugoročne implikacije postaju vidljive. Utjecaj kineskog uspona raznolik je na Europu, a europske države imaju različite interese u pogledu Kine, ovisno o njihovim političkim i ekonomskim stajalištima. Povrh toga, dublja suradnja sa Kinom mogla bi pogoršati te razlike, bilo zbog neujednačenoga gospodarskog utjecaja trgovine i ulaganja ili zbog neslaganja o normativnim načelima i strateškim prioritetima. Jasno je da za EU, u njezinom odnosu s rastućom Kinom, postoje mogućnosti za veću suradnju, kako bilateralno tako i u kontekstu starih i novih multilateralnih institucija. Ipak, uspon Kine sa sobom nosi i određene rizike, koji bi mogli otežati upravljanje odnosima s drugim globalnim silama, istovremeno održavajući jedinstvo među državama članicama EU (Christiansen and Maher, 2017.).

5. ZAKLJUČAK

Provedenim istraživanjem je moguće zaključiti kako bi EU mogla ostvariti višestruke koristi od produbljene i kvalitetnije suradnje s Kinom. Naime, Sporazum o ulaganju riješio bi mnoga otvorena pitanja vezana za tokove ulaganja te bi europska poduzeća uživala jednak tretman na kineskome tržištu, kakav kineska poduzeća već imaju na tržištu EU. Ovaj bi aktivno promicao trgovinu između ova dva gospodarstva, što bi moglo povećati europski izvoz u Kinu za jednu trećinu u razdoblju od pet godina i smanjiti značajan trgovinski deficit koji EU ima u trgovini s Kinom. Kineska Belt and Road inicijativa, ukoliko joj se pristupi pametno, mogla bi rezultirati višestrukim koristima i pomoći u rješavanju nekih „uskih grla“ u infrastrukturi EU te povećati globalnu europsku trgovinu za otprilike 6 %, zbog smanjenja troškova prijevoza. Suradnja Kine i EU-a na području energetske sigurnosti i klimatskih promjena, važna je ne samo za njih, već i za cjelokupno svjetsko gospodarstvo, zbog postizanja napretka u ostvarivanju pariških ciljeva. Značajno područje za razvoj EU-a predstavlja

tehnologija, znanost i inovacije. Procjenjuje se kako europska poduzeća provode većinu svojih aktivnosti istraživanja i razvoja u inozemstvu, a njihova ulaganja u istraživačke i razvojne centre u Kini čine značajan dio kineskoga inovacijskog sustava. EU i Kina trebale bi zajedničkim snagama nastaviti promicati otvoreno svjetsko gospodarstvo i pridonositi poboljšanju globalnoga gospodarskog poretka.

LITERATURA

- Centre international de formation européenne. 2013. „ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND CHINA“. dostupno na: https://www.cairn.info/load_pdf.php?ID_ARTICLE=EUFOR_370_0047
- Christiansen, T.; Maher, R. 2017. The rise of China—challenges and opportunities for the European Union. *Asia Europe Journal*. Vol. 15. str. 121 - 131.
- Europska komisija. 2019. „EU-China – A strategic outlook 12 March 2019“. dostupno na: <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>
- Eurostat. 2019. „China-EU - international trade in goods statistics“. dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=China-EU_-_international_trade_in_goods_statistics&stable=0&redirect=no
- Green European Journal. 2019. „Horizon 2050: the Future of the EU-China Relationship“. dostupno na: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/horizon-2050-the-future-of-the-eu-china-relationship/>
- International Trade Center. 2019. dostupno na: <http://www.intracen.org/>
- Rhodium Group. 2019. „EU-China FDI: Working towards more reciprocity in investment relations“. dostupno na: <https://rhg.com/research/eu-china-fdi-working-towards-more-reciprocity-in-investment-relations/>
- The Royal Institute of International Affairs. 2017. dostupno na: <https://www.chathamhouse.org/>

UMJESTO ZAKLJUČKA: IZVJEŠĆE O PROVEDBI PROJEKTA I OSTVARENJU PROJEKTNIH AKTIVNOSTI U RAZDOBLJU 2018. - 2020. GODINE

Sažetak ključnih postignuća

Postignuća u dvije godine provedbe projekta mogu se svrstati u nekoliko ključnih kategorija, i to: (1) sudjelovanje i prezentacija na međunarodnim znanstvenim skupovima, (2) objava znanstvenih radova u relevantnim časopisima, (3) priprema znanstvene monografije koja će obuhvatiti tematiku projekta, (4) mobilnosti u svrhu obrazovanja i stručnog usavršavanja te jačanje međunarodne suradnje, (5) mentorstva doktorandima, (6) znanstvena napredovanja članova projektnoga tima.

Članovi projektnog tima su tijekom dvije godine provedbe projekta sudjelovali na više međunarodnih konferencija u Hrvatskoj (Opatija, Osijek) i inozemstvu (Poljska, Austrija, Srbija, Slovačka, Armenija, Bosna i Hercegovina), prilikom čega je prezentirano 16 znanstvenih radova navedenih u nastavku ovoga izvješća.

Prezentirani radovi su prihvaćeni za objavu ili su u recenzentskom postupku, te se očekuje njihova objava u publikacijama koje su uključene u relevantne bibliografske baze. Dio istraživačkog *outputa* predviđen je za prezentiranje tijekom 2020. godine u dogovornim i isplaniranim aktivnostima (npr. znanstvene konferencije u Opatiji i Osijeku).

Članovi projektnoga tima su objavili 12 znanstvenih radova u relevantnim časopisima, 1 sveučilišni udžbenik i 1 znanstvenu monografiju, a u fazi realizacije je i znanstvena monografija koja će obuhvatiti ključne doprinose dvogodišnjeg projekta (objava se očekuje tijekom 2020. godine).

Nadalje, kruženje mozgova je realizirano putem sudjelovanja u programima mobilnosti (ERASMUS, CEEPUS) te studijskim putovanjima. Članovi projektnog tima su tijekom dvije godine provedbe projekta poduzeli desetak mobilnosti i gostovanja u svrhu podučavanja i stručnoga usavršavanja. Pritom su boravili na relevantnim institucijama u Poljskoj, Češkoj, Francuskoj te Bosni i Hercegovini. Također, članovi projektnog tima su sudjelovali u nekoliko programa usavršavanja u području poslovnoga engleskoga jezika, korištenja relevantnih časopisnih baza te na radionicama u području ekonometrije i ostalih kvantitativnih alata.

Tijekom dvije godine projekta nastavljene su obveze na doktorskom studiju za uključene doktorande, koji su polaganjem ispita, sudjelovanjem na međunarodnim znanstvenim konferencijama te razradom koncepta doktorskoga rada nastavili započeta istraživanja.

Tijekom provedbe projekta, članovi projektnog tima ostvarili su znanstvena i/ili znanstveno nastavna napredovanja te stekli odgovarajuća zvanja znanstvenoga suradnika ili višega znanstvenog suradnika, odnosno docenta (Marko Tomljanović i Vinko Zaninović), izvanrednoga profesora (Igor Cvečić) i redovitoga profesora (Alen Host).

Uzimajući u obzir prijavu projekta, može se zaključiti kako su **osnovni i ostali ciljevi** projekta u **potpunosti realizirani**. Naime, **osnovni cilj** istraživanja bio je *„pregledom teorijskih spoznaja o konceptima međunarodne trgovine i načinima njezina ograničavanja, analizom svjetskih trgovinskih tokova, tržišta roba i drugih tržišta te najznačajnijih sudionika u međunarodnoj trgovini, identifikacijom i analizom ključnih trgovinskih sporazuma, utvrditi perspektive budućeg razvoja svjetske trgovine, u uvjetima afirmacije novoga protekcionizma“*. Ostali ciljevi projekta podrazumijevaju: uspješnu provedbu projekta i ostvarenje propisanih ciljeva, publiciranje rezultata znanstvenih istraživanja, jačanje međunarodne suradnje, osposobljavanje i daljnje usavršavanje doktoranada i mladih znanstvenika. U skladu s postavljenim aktivnostima, *output* projekta premašuje planiran broj publikacija, sudjelovanja na međunarodnim konferencijama te međunarodna usavršavanja članova projektnog tima. Ostvaren je i napredak uključenih doktoranada u kontekstu njihove daljnje izobrazbe.

U nastavku je pružen detaljan pregled postignuća kroz ključna područja i aktivnosti.

1) Suradnja s inozemnim institucijama i istraživačima

Tijekom dvije godine provedbe projekta, članovi istraživačkog tima su sudjelovanjem na znanstvenim skupovima i radionicama te putem programa mobilnosti bili u mogućnosti realizirati brojne kontakte i radne sastanke sa svrhom produbljivanja postojeće suradnje (uključujući konkretne dogovore i zajednički rad na znanstvenim radovima) ili stjecanja novih kontakata i širenja mreže istraživačke suradnje, i to s kolegama iz brojnih europskih zemalja. Navedene aktivnosti bile su korisne i za prikupljanje potrebnih podataka, ali i detaljnijih saznanja o relevantnim pitanjima istraživačke teme.

Pritom su realizirane sljedeće aktivnosti:

- radni sastanak s kolegama sa Ekonomskoga sveučilišta u Wrocławu (Poljska): 9. - 11. 10. 2018. godine te potom 23. 11. 2018. godine, gdje je između ostalog dogovarano zajedničko komparativno istraživanje o regionalnim ekonomskim integracijama u istočnoj Aziji i Europi
- radni sastanci s kolegama Sveučilišta u Nici (Francuska), gdje su utvrđeni temelji buduće istraživačke i nastavne suradnje.

Pritom, poseban je naglasak stavljen na angažiranje obiju strana u istraživanju i izradi znanstvenih radova povezanih s tematikom ekonomskih integracija i perspektivama procesa liberalizacije, odnosno izazova protekcionizma.

Tijekom dvije godine projekta realizirano je gostujuće predavanje kolege s Ekonomskog fakulteta Sveučilišta Mostar Branimira Skoke (svibanj 2018. godine), koji je sudjelovanjem na kolegiju Ekonomika i politika međunarodne razmjene prezentirao najnovije teorijske i praktične spoznaje o učincima monetarnih agregata na odvijanje cjelokupne međunarodne trgovine. Slični primjeri su gostovanje kolege Pawela Dobrzanskog (Ekonomsko sveučilište Wrocław), koji je prezentirao regionalni kontekst inovativnosti i konkurentnosti. Dogovoreno je i skorašnje gostovanje kolega sa Sveučilišta Łódź (Poljska) – Łukasz Arendt i Nice – Srdjan Redžepagić na Ekonomskom fakultetu u Rijeci.

Tijekom 2018. i 2019. godine međunarodna aktivnost realizirana je putem suradnje sa kolegama sa Sveučilišta Aveiro (Portugal), gdje je ponajprije putem su-mentorstva na diplomskom radu postavljen temelj za razradu tematike politike tržišnoga natjecanja EU u kontekstu globalnih izazova i rastućega protekcionizma.

Tijekom dvije godine projekta, uspostavljena je (ili utvrđena) suradnja i s drugim inozemnim suradnicima budućih istraživačkih i projektnih aktivnosti, posebice iz Armenije, Poljske [Igor Cvečić je pozvan sudjelovati u uredničkom odboru znanstvenoga časopisa], Srbije, Španjolske, Ukrajine, Rusije, Bugarske, Češke itd. Međunarodna EFRI Ljetna škola (srpanj 2018. godine i srpanj 2019. godine) također je pridonijela jačanju suradnje s kolegama iz inozemstva, ali i širenju spoznaja o projektnoj tematici, o čemu se također raspravljalo sa polaznicima iz raznih europskih zemalja, koji su imali prilike o tome slušati na predavanjima i/ili istraživati na radionicama. Izdanje Ljetne škole u srpnju 2020. godine okupit će članove tima i inozemne suradnike, te će rezultati istraživanja biti prezentirani putem predavanja i tematskih radionica.

2) Kruženje mozgova (mobilnost članova projektnoga tima)

„Kruženje mozgova“ u okviru ovog projekta realizirano je kroz različite mobilnosti, studijske posjete, sudjelovanje u organizaciji znanstvenih skupova, sudjelovanje na Ljetnim školama te putem članstva u međunarodnim asocijacijama ekonomista.

Rezultati 1. godine projekta

Igor Cvečić je u sklopu programa ERASMUS boravio na University of Łódź (Poljska) u svrhu podučavanja i stručnoga usavršavanja u razdoblju od 25. studenoga do 7. prosinca 2018. godine te je na Economics

University of Wroclaw (Poljska) sudjelovao na International Week-u (9. - 11. listopada 2018. godine), gdje je tamošnjim studentima prezentirao teme vezane za globalizaciju, ekonomske integracije i liberalizaciju međunarodne razmjene, te je sudjelovao u stručnim radionicama s ostalim predavačima iz raznih europskih zemalja.

Također, u sklopu programa mobilnosti CEEPUS, Igor Cvečić je u svrhu podučavanja i stručnog usavršavanja boravio na University of Wroclaw (Poljska) u razdoblju 24. rujna do 12. listopada 2018. godine, gdje je također prezentirao teme vezane za projekt, posebno o globalizaciji i njenim političkim i socijalnim aspektima.

Marko Tomljanović je u sklopu programa ERASMUS u razdoblju 23. - 29. kolovoza 2018. godine boravio na University Nice Sophie Antipolis - ISEM (Institut Supérieur d'Économie et de Management), Nica, Francuska. U razdoblju 19. - 23. studenoga 2018. godine Marko Tomljanović je u sklopu studijskoga posjeta boravio na Masaryk University, Brno, Češka. Navedene mobilnosti ključne su za širenje suradnje i projektna istraživanja, posebno radi finaliziranja zajedničkih radova s kolegama iz Francuske i Češke.

Doktorand Dražen Laštro je tijekom 2018. godine boravio na dva sveučilišta u okviru studentskih razmjena: (1) Erasmus+, Ekonomski fakultet, Sveučilište Mostar, BiH (ožujak – svibanj 2018. godine); (2) CESENET, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Sarajevu, BiH (lipanj – kolovoz 2018. godine).

Rezultati 2. godine projekta

Što se tiče aktivnosti mobilnosti i studijskih boravaka:

- 1) Marko Tomljanović je od 12. do 17. travnja 2019. godine odradio studijski boravak na Beogradskoj bankarskoj akademiji, Beograd, Srbija. Studijski boravak je realiziran u svrhu usavršavanja i razmjene iskustava u organizaciji znanstvenih skupova i realizaciji znanstvenih projekata te daljnjem razvoju znanstvene i međunarodne suradnje(;).
- 2) Marko Tomljanović i Igor Cvečić su od 25. veljače do 01. ožujka 2019. godine sudjelovali na međunarodnom studijskom putovanju organiziranom od strane Ekonomskoga fakulteta u Rijeci. Pritom je ostvarena posjeta uspješnim gospodarskim subjektima u Italiji, Sloveniji i Austriji, a gdje je naglasak bio na identifikaciji i prezentaciji aktualnih poslovnih rješenja izazovima globalnog tržišta, te je povrh toga uspostavljen kontakt sa suradnicima sa Alpen-Adria-Universität u Klagenfurtu.

- 3) Igor Cvečić je u listopadu 2019. godine u Tallinnu (Estonija) sudjelovao na dvodnevnoj stručnoj radionici organiziranoj od EFMD-a, zajedno s predstavnicima 15-ak različitih sveučilišta iz desetak različitih zemalja svijeta.
- 4) U prosincu 2019. godine Igor Cvečić je održao gostujuće predavanje na Ekonomskom fakultetu u Ljubljani u sklopu kolegija *EU Economics and Slovenia*, a gdje je predstavio monetarni aspekt europske integracije i izazove uvođenja jedinstvene valute, koja značajno doprinosi integraciji i smanjuje prepreke razmjeni.
- 5) U prosincu 2019. godine Igoru Cvečiću je odobrena CEEPUS *freemover* stipendija za mjesec dana u Poljskoj (Ekonomsko sveučilište u Wrocławu), u sklopu koje bi, pored predavanja i mentorskih konzultacija, trebao aktivno surađivati s kolegama iz Poljske, ujedno na pripremama idućih faza istraživanja i prijavama novih zajedničkih istraživačkih projekata.
- 6) Doktorand Dražen Laštro će u razdoblju od ožujka do lipnja 2020. godine boraviti u sklopu programa Erasmus+ na Alpen-Adria-Universität u Klagenfurtu, čime se potvrđuje prethodno uspostavljena suradnja iz veljače 2019. godine.

Marko Tomljanović bio je predsjednik Organizacijskog odbora međunarodne znanstvene konferencije *Economics of digital transformation – Smart Governments, Regions and Cities* koja je održana u Opatiji lipnja od 2. do 4. 2019. godine. Igor Cvečić je kao predavač sudjelovao na međunarodnoj Ljetnoj školi pod naslovom *International Environment and European Integration*, održanoj od strane Ekonomskog fakulteta u Rijeci, od 1. do 12. srpnja 2019. godine. Pritom je održao predavanje na temu *EU Institutions, Policies and Decision Making Processes*. Marko Tomljanović je bio voditelj navedene Ljetne škole te je održao radionicu pod naslovom *Using European Commission websites and other available databases for the analysis of indicators related to Entrepreneurship on the European Internal Market*.

U 2020. godini Marko Tomljanović će nastaviti svoje sudjelovanje u Organizacijskom odboru znanstvene konferencije *Economics of Digital Transformation (EDT)*, a čije je održavanje planirano u lipnju 2020. godine. Također, voditelj je i idućeg izdanja međunarodne Ljetne škole *International Environment and European Integration* u organizaciji Ekonomskog fakulteta u Rijeci. Na istoj su predviđene tematske prezentacije te okrugli stol, gdje bi članovi istraživačkog tima zajedno sa suradnicima, trebali diskutirati o problematici projekta i rezultatima dosadašnjih istraživanja. EDT konferencija i međunarodna Ljetna škola predstavljaju priliku za okupljanje stranih suradnika koji su pripomagali u istraživačkom radu te s kojima se produbljuje buduća suradnja.

Zaslugom članova tima, između ostaloga, Ekonomski fakultet je putem programa razmjene ERASMUS KA107 dobio mogućnost dovođenja istraživača (i studenata) iz sveučilišta iz Rusije, Ukrajine, Gruzije i Kirgistan, a u novom projektnom razdoblju su pripremljene prijave za Tajland, Armeniju i Rusiju. Realizacija mobilnosti nastavak je inicijative u kojoj se istraživanja trgovinskih i integracijskih aspekata fokusiraju i na područje bivšeg SSSR-a te jugoistočne Azije.

Također, članovi projektnoga tima postali su članovi relevantnih međunarodnih udruženja:

1. Članovi projektnoga tima Igor Cvečić i Marko Tomljanović su postali članovi **Udruženja ekonomista i menadžera Balkana**, koje organizira cijeli niz znanstvenih konferencija i pruža značajne mogućnosti za publiciranje znanstvenih radova, te umrežavanje sa stručnjacima iz ove i šire regije.
2. Članovi projektnoga tima Igor Cvečić, Marko Tomljanović, Alen Host i Vinko Zaninović postali su članovi **European Economic Association-a**, jednog od najrenomiranijih udruženja ekonomista. Tom prilikom je Igor Cvečić sudjelovao na dvodnevnom tematskom kongresu u Rotterdamu (18. – 19. prosinca 2019. godine) u sklopu kojega je organizirano predavanje Thomasa Piketty-a i drugih renomiranih članova asocijacije, te je usuglašeno sudjelovanje na godišnjem kongresu Asocijacije 2020. godine (kolovoz 2020. godine, također Rotterdam) uz prijavljivanje znanstvenoga članka koji predstavlja ključan aspekt istraživačkog rada istraživačkog tima.

3) Diseminacija rezultata istraživanja

Diseminacija rezultata istraživanja je ostvarena putem sudjelovanja i prezentacije znanstvenih radova na međunarodnim znanstvenim i stručnim skupovima.

Diseminacija rezultata istraživanja tijekom 1. godine provedbe projekta

- 1) Članovi projektnoga tima Alen Host, Igor Cvečić i Marko Tomljanović sudjelovali su na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *Economics of Digital Transformation (EDT)*, koja je održana u Opatiji od 2. do 4. svibnja 2018. godine. Pritom su prezentirani sljedeći radovi:
 - a) **Igor Cvečić**, Danijela Sokolić, **Marko Tomljanović**, *DIGITALIZATION AND LABOUR MARKET-CHALLENGES OF CHANGING WORKERS SKILLS*

- b) Marija Kaštelan Mrak, Danijela Sokolić, **Igor Cvečić**, *ADAPTING HIGHER EDUCATION TO TRENDS ON LABOUR MARKET*
 - c) Helga Pavlić Skender, **Alen Host**, Petra Adelajda Mirković, *THE IMPACT OF TRADE FACILITATION ON INTERNATIONAL TRADE*
 - d) Alemka Šegota, **Marko Tomljanović**, Ivona Huđek, *INNOVATION EFFICIENCY OF EU MEMBER STATES*.
- 2) Članovi projektnog tima **Igor Cvečić** i **Marko Tomljanović** sudjelovali su na 2nd International Scientific Conference on IT, Tourism, Management and Agriculture (ITEMA 2018.), koja je održana u Grazu, Austrija, 8. studenoga 2018. godine. Pritom su prezentirani sljedeći radovi:
- a) **Igor Cvečić**, **Marko Tomljanović**, Vedrana Svilić, *TRADE LIBERALIZATION AND TECHNOLOGICAL PROGRESS OF THE EU ECONOMY*
 - b) **Marko Tomljanović**, **Igor Cvečić**, Ana Malnar, *THE POTENTIAL EFFECTS OF BREXIT ON THE INTERNATIONAL TRADE OF UNITED KINGDOM*.
- 3) Članovi projektnog tima **Igor Cvečić**, **Marko Tomljanović** i **Vinko Zaninović** sudjelovali su na znanstvenom simpoziju *Economic Turmoil in Contemporary Europe III*, koji je održan od 29. do 30. studenoga 2018. godine u Varšavi, Poljska (Uczelnia Lazarskiego). Pritom je prezentiran sljedeći rad: **Igor Cvečić**, **Marko Tomljanović**, **Vinko Zaninović**, *Trade Liberalization and Technological progress in the Case of the European Union*.
- 4) Doktorandi i članovi projektnoga tima **Fidan Begolli** i **Dražen Laštro** sudjelovali su na *International Scientific Conference „Economic System of the European Union and Accession of Bosnia and Herzegovina – Challenges and Policies Ahead“*, konferenciji koja je održana od 29. do 30. listopada 2018. u Mostaru, Bosna i Hercegovina. Pritom su prezentirani sljedeći radovi:
- a) **Fidan Begolli**, *European Union integration process and its challenges for Kosovo*
 - b) **Dražen Laštro**, *Money market in Bosnia and Herzegovina in the function of financial markets development*.

Prezentirani radovi su prihvaćeni za objavu ili su u recenzentskom postupku, te se očekuje njihova objava u publikacijama koje su uključene u relevantne bibliografske baze.

- 5) Član projektnoga tima **Vinko Zaninović** sudjelovao je kao panelist na okruglom stolu pod nazivom „*Chile as OECD Member: Sharing Valuable Experience with Croatia on Path to Membership*”, a koji je održan 5. prosinca 2018. godine na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu.
- 6) Igor Cvečić je sudjelovao na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji Armenian Economic Association Annual Conference, održanoj od 14. do 16. lipnja 2018. godine u Yerevanu, Armenija.

Diseminacija rezultata istraživanja se odvijala i kroz pripremu/objavljivanje **znanstvenih radova** koji su indeksirani u relevantnim bibliografskim bazama. Pritom je posebno potrebno izdvojiti: **Tomljanović, Marko**; Grubišić, Zoran; Huđek, Ivona. 2018. ***Process of deindustrialization in Montenegro***. u Journal of Central Banking Theory and Practice. Vol. 7. No. 2. pp. 99 – 121. ISSN 2336-9205 (SCOPUS).

Ali i druge doprinose članova tima, koji dokazuju ozbiljnost, kvalitetu i kontinuirani rad:

- a) **Tomljanović, Marko**; Grubišić, Zoran; Huđek, Ivona. 2018. ***Investment in research and development in the process of accession of Macedonia in the European Union***. u CEA Journal of Economics. Vol. 13. No. 1. pp. 41 – 63. ISSN 1857-5269.
- b) **Tomljanović, Marko**. ***Uključivanje zemalja Zapadnoga Balkana u EU***. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Mostaru – Journal of Economic and Bussines. ISSN 1840-3255 (u postupku objave).
- c) **Host, Alen**; **Zaninović, Vinko**; Mirković, Petra Adelajda. 2018. ***Unutar-industrijski odnosi na razini poduzeća u hrvatskom turističkom sektoru***. Zbornik Ekonomskog fakulteta u Rijeci – časopis za ekonomsku teoriju i praksu / Proceedings of Rijeka Faculty of Economics: Journal of Economics and Business. Vol. 36. No. 1. str. 243 – 262. ISSN 1331-8004.
- d) Sokolić, Danijela; **Cvečić, Igor**. 2018. ***Impact of Public Expenditure in Labour Market Policies and other Selected Factors on Youth Unemployment***. Economic Research – Ekonomska istraživanja [prezentirano: The 8th International Scientific Conference “Future World by 2050”. FET Pula. June 2017. Pula]. <https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/1331677X.2018.1480970?scroll=top&needAccess=true>;
- e) **Cvečić, Igor**; Sokolić, Danijela; Kaštelan Mrak, Marija. 2019. ***Higher Education and Regional Development***. Portuguese Review of Regional Studies (RPER). issue N. 50 (<http://www.apdr.pt/siteRPER/EN/homeEN.html>) [prezentirano: 24th APDR Congress

“Intellectual Capital and Regional Development: New Landscapes and Challenges for Space Planning”. University of Beira Interior. Covilhã & APDR. 6 - 7 July 2017. Covilhã. Portugal].

Članovi projektnoga tima **Alen Host** i **Vinko Zaninović** izdali su sveučilišni udžbenik pod naslovom *Razvoj teorija međunarodne trgovine od Smitha do Melitza*, u izdanju Ekonomskog fakulteta u Rijeci. Član projektnog tima **Marko Tomljanović** je kao urednik završio, u suradnji sa Sašom Žikovićem i Sašom Drezgićem, znanstvenu monografiju pod naslovom *Economics of Digital Transformation* (2019. godina).

Diseminacija rezultata istraživanja tijekom 2. godine provedbe projekta

1. Član projektnoga tima **Marko Tomljanović** sudjelovao je na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *Global Economic Trends – Challenges and Opportunities*, koja je održana u organizaciji Beogradske bankarske akademije od 15. do 16. travnja 2019. godine u Beogradu, Srbija. Prezentirao je rad: **Tomljanović Marko**; Grubišić, Zoran; Kamenković, Sandra. *Development of economic competitiveness of the Republic of Serbia in the EU accession process*.
2. Članovi projektnoga tima **Marko Tomljanović** i **Igor Cvečić** sudjelovali su na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *GOSPODARSTVO ISTOČNE HRVATSKE -VIZIJA I RAZVOJ*, koja je održana u organizaciji Ekonomskoga fakulteta u Osijeku od 30. do 31. svibnja 2019. godine. Prezentiran je sljedeći rad: **Cvečić, Igor**; **Tomljanović, Marko**; Milotić, Melani. 2019. *Impacts and perspectives of trade integration between the European Union and the USA*.
3. Članovi projektnoga tima **Igor Cvečić** i **Marko Tomljanović** sudjelovali su na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *Economics of digital transformation – Smart Governments, Regions and Cities*, koja je održana u Opatiji od 2. do 4. lipnja 2019. godine. Pritom su prezentirani sljedeći znanstveni radovi:
 - a) **Igor Cvečić**, Danijela Sokolić i **Marko Tomljanović**, *CHANGING WORKERS SKILLS IN AN ERA OF DIGITALIZATION* te
 - b) Alemka Šegota, **Marko Tomljanović** i Antonija Kranjec, *INNOVATION EFFICIENCY OF THE WESTERN BALKAN COUNTRIES*.
4. Članovi projektnoga tima **Igor Cvečić** i **Marko Tomljanović** sudjelovali su na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *ITEMA - 3rd International Scientific Conference on IT, Tourism, Economics,*

Management and Agriculture, a koja je održana 24. listopada 2019. godine u Bratislavi. Pritom su prezentirana dva znanstvena rada:

- a) **Igor Cvečić, Marko Tomljanović** i Vladimir Babić: *US TRADE POLICY IN CONDITIONS OF CONTEMPORARY GLOBAL TRADE TRENDS* te
- b) **Marko Tomljanović, Igor Cvečić** i Simona Radić: *COVERT PROTECIONISM AND EU INTERNAL MARKET*.

Svi prezentirani radovi su prihvaćeni za objavu te su objavljeni ili se očekuje njihova objava u publikacijama koje su uključene u relevantne bibliografske baze.

U okviru projekta su objavljeni sljedeći znanstveni radovi/publikacije:

1. **Begolli, Fidan.** 2018. ***European Union integration process and its challenges for Kosovo.*** u Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Mostaru – Journal of Economic and Bussines. Special Conference Issue. str. 167 – 185. ISSN 1840-3255.
2. **Tomljanović, Marko; Cvečić, Igor; Malnar, Ana.** 2019. ***The potential effects of Brexit on the international trade of United Kingdom.*** u Proceedings of the Second International Scientific Conference on IT (ITEMA 2018) – Recent Advances in Information Technology. Tourism, Economics, Management and Agriculture. str. 283 – 293. ISBN 978-86-80194-13-4.
3. **Cvečić, Igor; Tomljanović, Marko; Svilić, Vedrana.** 2019. ***Trade liberalization and technological progress of the EU economy.*** u Proceedings of the Second International Scientific Conference on IT (ITEMA 2018) – Recent Advances in Information Technology. Tourism, Economics, Management and Agriculture. str. 254 – 265. ISBN 978-86-80194-13-4.
4. **Cvečić, Igor; Tomljanović, Marko; Milotić, Melani.** 2019. ***Impacts and perspectives of trade integration between the European Union and the USA.*** u zbornik radova sa 8. Međunarodnog znanstvenog simpozija GOSPODARSTVO ISTOČNE HRVATSKE - VIZIJA I RAZVOJ / Proceedings of 8th INTERNATIONAL SCIENTIFIC SYMPOSIUM ECONOMY OF EASTERN CROATIA – VISION AND GROWTH. str. 51 – 63. ISSN 1848-95599.
5. **Znanstvena monografija:** Drezgić, Saša, Žiković, Saša, **Tomljanović, Marko** (urednici) (2019) ***Economics of digital transformations***, izdavač: Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, Republika Hrvatska, ISBN (hard copy) 978-953-7813-45-1, ISBN (on-line version) 978-953-7813-46-8.

Igor Cvečić i Marko Tomljanović prijavljeni su i prihvaćeno je njihovo sudjelovanje na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *Region, Entrepreneurship, Development*, koja je predviđena za lipanj 2020. godine u organizaciji Ekonomskoga fakulteta u Osijeku. Prihvaćeni radovi, kao rezultat istraživanja u sklopu, ovog znanstvenog projekta jesu:

- a) **Igor Cvečić, Marko Tomljanović**, Ana Barić, *CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF THE CAPITAL MARKET UNION*.
- b) **Igor Cvečić, Marko Tomljanović**, Samanta Botički, *GLOBALIZATION AND DEVELOPMENT OF THE SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN THE EU*.

Nadalje, Igor Cvečić i Marko Tomljanović planiraju sudjelovati na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *Economics of Digital Transformation*, a koja je predviđena za lipanj 2020. godine, u Opatiji.

Članovi tima (Igor Cvečić, Vinko Zaninović, Marko Tomljanović i Alen Host) također se pripremaju za sudjelovanje na godišnjem kongresu **Europske asocijacije ekonomista** (čiji su članovi postali tijekom 2019. godine), a koji je najavljen za kolovoz 2020. godine u Rotterdamu. Prijava radova koji sadrže ključna saznanja istraživanja ovoga projekta je u tijeku, nakon koje se očekuje prihvata i predstavljanje u Rotterdamu, a prilikom selekcije radova moguće je publikacija u Journal of the European Economic Association (JEEA) (<https://www.eeassoc.org/index.php?site=JEEA&page=41>).

Pored navedenoga, članovi istraživačkog tima Alen Host i Vinko Zaninović, tijekom 2019. godine objavili su tri rada, ujedno povezana s drugim tematikama:

- a) Štambuk, Ana; Karanović, Goran; **Host, Alen**. 2019. *Employers' Perceptions of Business and Economics Graduates' Competencies in Croatia*. Business systems research. 10. 2019. 2. 108 - 123 doi:10.2478/bsrj-2019-021.
- b) **Host, Alen**; Pavlić Skender, Helga; Zaninović, Petra Adelajda. 2019. *Trade Logistics – the Gravity Model Approach*. Zbornik Ekonomskog fakulteta u Rijeci. 37. 2019. 1. 327 – 342.
- c) Arbula Blečić, Andrea; **Zaninović, Vinko**. 2019. *Insight into students' perception of teaching: Case of economic higher education institution*. Management. 24. 2019. 1. 137 - 152 doi:10.30924/mjcmi.24.1.9.

Rezultati istraživanja su dostupni znanstvenoj i široj javnosti putem nekoliko kanala tj. putem sučelja Hrvatske znanstvene bibliografije te Google Znalac (<https://bib.irb.hr/> i <https://scholar.google.hr/>).

Na kraju valja naglasiti kako znanstveno-istraživački projekt LIGA-PRO, odnosno „*Liberalizacija, integracija, globalizacija i afirmacija protekcionizma?*“ doista predstavlja ključan doprinos istraživačkog tima, u ime Ekonomskog fakulteta u Rijeci [ali i Sveučilišta u Rijeci], izučavanju i boljem razumijevanju aktualnih trendova, posebno važnih s obzirom na protekcionističke trendove u svjetskoj trgovini i sve brojnije izazove integriranog i globaliziranog svijeta. Rezultati dvogodišnjeg projekta upućuju na potrebu još ambicioznijih i sveobuhvatnih istraživanja ove problematike [ne samo iz hrvatske perspektive], što je neophodno za adekvatno razumijevanje i suočavanje s posljedicama globalnih ekonomskih, političkih, ekoloških i ostalih trendova. Takvi trendovi i krizne situacije mogu značajno utjecati na buduću „organizaciju“ svijeta, njegov razvoj i cjelokupno svjetsko blagostanje, ali i na budućnost (ne samo ekonomsku) nacionalnih država te lokalno stanovništvo i poduzeća.

ISBN (E-izdanje) 978-953-7813-58-1